

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

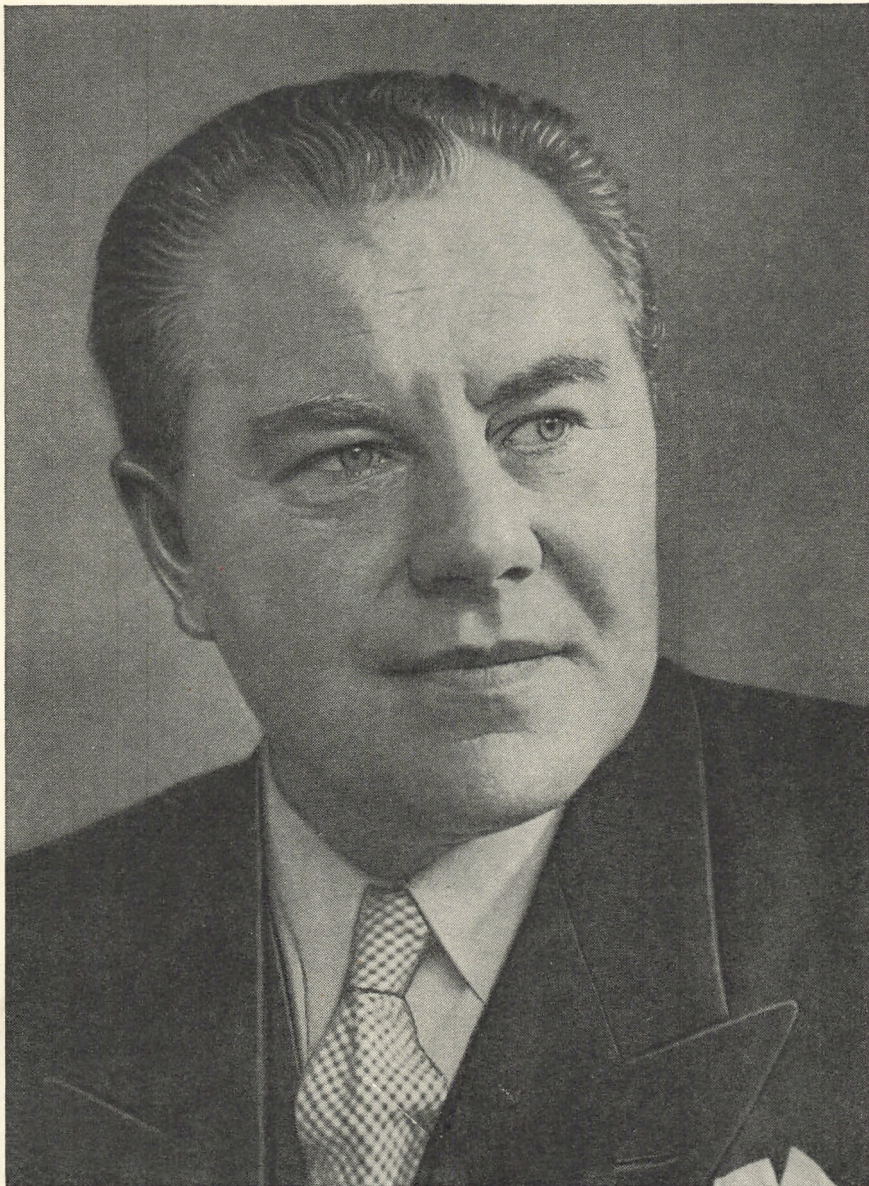
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HANS HEDTOFT

Liv og virke

UNDER REDAKTION AF H. C. HANSEN OG JUL. BOMHOLT

HANS HEDTOFT

HANS HEDTOFT

Liv og virke

Redigeret af

H. C. Hansen og Jul. Bomholt

FORLAGET FREMAD

København 1956

1. OPLAG DECEMBER 1955

2. OPLAG MARTS 1956

INDHOLD

	Side
H. C. Hansen: Ven og arbejdskammerat	7
Erna Hedtoft Larsen: Barndomsårene	15
Chr. Christiansen: Hedtoft og Aarhus	22
Oluf Carlsson: Rosenørns Allé 14	25
J. O. Krag: Manddomsgerning	35
Eugenie Anderson: Frihedens forkæmper	153
G. F. Duckwitz: Hedtoft og Tyskland	156
Morgan Phillips: Internationalisten	160
K. A. Fagerholm: Hans Hedtoft og Finland	162
Stefán Joh. Stefánson: Som en fos i al sin vælde	164
Einar Gerhardsen: Hans Hedtoft og Norge	167
Tage Erlander: Et skabende menneske	169
Eiler Jensen: Hans Hedtoft og fagbevægelsen	173
Peder Tabor: Pressens minister	177
Peder Nørsgaard: Spænd en stjerne for din vogn	179
H. P. Sørensen: Taleren	187
Poul Hansen (Kalundborg): Han ville overbevise	192
Svend Thorsen: Norden	201
Johannes Lindskov Hansen: Da Grønland blev frit	212
Gunnar Hansen og Povl Westphall: Et hjerte talte	221
Einar A. Buhl: Hans Hedtoft og Amerika	227
Jul. Bomholt: Den sidste vandring	229
Annemarie Hedtoft: Min mor	240
Bjarne Hedtoft: Min far	245

H. C. HANSEN:

Ven og arbejdskammerat

Mennesker forandrer sig næppe meget. De egenskaber og karaktertræk, der er fremherskende i de unge år, synes let genkendelige op gennem årene. Når jeg tænker på Hans, som han var i de unge år, da vi lærte hinanden at kende, og samtidig tænker på ham i hans sidste år, så gælder betragtningen også ham. Naturligvis ændrede han sig på flere måder, ansvaret prægede ham, alderen modnede og afklarede. Men hans væsen, hans initiativ, hans tro på egne muligheder og hans autoritet, — ja, alt dette var uforandret.

Vi kendte hinanden på afstand allerede i læreårene. Hans' gangart, når han kl. 12 gik hjem for at spise middag — som man gjorde og måske stadig gør i Århus — var dengang som senere. Gunnar Fog-Petersen karakteriserede den i sine portrætter således:

»Ser man ham i folketingsalen eller andet steds i rigsdagen, enten alene eller i samtale med andre, bemærker man sig hans årvågne fysiognomi og hans gang. Han går ikke, han marcherer. Det er den kommende mand. Han smiler, ikke blot når han er venlig eller glad eller morer sig over noget aktuelt, men vedvarende, indadvendt, som gottede han sig over en skjult morskab — eller som tog han forskud på det bifald, der venter ham og hans energiske bestræbelser for arbejderpartiets blivende overmagt.«

Det var mærkeligt med den selvfølgelige autoritet, han ejede. Jeg ved udmærket, at han som alle mennesker kunne have anfægtelser og bekymringer, inden et standpunkt blev taget, eller måske i anledning af et allerede taget standpunkt. Men hans væsen og form var præget

af en selvfølgelig sikkerhed i al ydre optræden, — han følte sig helt ubevidst som lederen, og han blev lige så selvfølgelig også opfattet sådan. Fra sine yngste år var han i sin autoritet langt ældre end sine jævnaldrende og ligemand med de ældre. Og at han derfor også var en vejleder for sine venner og kammerater, ja, det siger sig selv.

Nær ind på livet af hinanden kom vi først efter 1923. Da var jeg 17 år gammel, Hans godt 20. Han havde været på den tyske højskole Tinz — som jeg selv besøgte i 1928 — og var nu vendt hjem til Århus, levende optaget af, hvad han havde set og lært, og med det brede flagreslips, som ellers havde været Albinus Jensens og Hans Madsens privilegium. Disse to navne har spillet en stor rolle i den århusianske socialdemokratiske ungdomsbevægelses historie, men skal iøvrigt ikke omtales nærmere her. Hans startede en talerskole, der holdt sine sammenkomster i forbundskontoret i Østergade. Vi holdt hver for sig en fortrinlig tale om emner, som vi nok ikke vidste så forfærdelig meget om — pjeceviden var jo det hurtigste — men det var alligevel meget værd, og de fleste af den lille kreds røgter i dag et hverv inden for parti- eller oplysningsarbejdet. Hans var inspirerende og kritiserende og en god leder i det hele. Mest af alt var han inspirator og igangsætter, mindre derimod den tålmodige opbygger, som fortaber sig i detaljerne, og som foretrækker personligt at følge et arbejdes udvikling fra det første spadestik til den sidste skefuld mørtel.

Inspirator var han også som lærer. Han underviste på arbejdskolen, hvor han imponerede os vældigt ved at marchere frem og tilbage foran tavlen i klasseværelset, medens han docerede de evige sandheder og et par stykker til. Dengang sigtede han mest på at blive pressemand, og der er næppe tvivl om, at Marinus Kristensen var meget af et ideal for ham. En overgang spekulerede han på, om han ikke skulle søge at få redaktørposten i Herning; jeg tror, at han først opgav det, da han fik antydet, at partikontoret havde brug for ham. Det var lidt af et chok for DSU, at han ville gå dengang. Chr. Christiansen havde knap halvandet år forinden overtaget stillingen som

oplysningsforbundets sekretær i Århus, og dette betød, at Johs. Hansen efter bare en kort tid som sekretær skulle være formand. At problemet var meget mindre, end vi da syntes, er naturligvis klart, men det viser den position, Hans havde. Hvis man i dag tager den tids »Rød Ungdom« frem, vil man se det samme. Bomholt var redaktør, og han lod udarbejde et helt nummer af bladet, hvor de forskellige sider af Hans' interessefelt blev behandlet.

En af dem var hans forhold til bøger. Hans var levende optaget af litteratur i disse år. På et vist tidspunkt var det Holger Drachmann, der fængslede ham, og han udarbejdede et foredrag, som vi afleverede i fællesskab, d. v. s. at jeg med min mandolin optrådte som foredrager af de Drachmannske viser og oplæser af en række af hans digte, alt efter som de nu passede ind i Hans' fremstilling. Det var med særlig fornøjelse, vi afleverede dette værk i Odder, for her sad som redaktør den gamle Carl Jacobsen, der betragtede sig som specialist i Drachmann. Redaktøren var selvfølgelig selv til stede, da forestillingen løb af stabelen, men så vidt jeg husker det, var han ikke uforbeholdent anerkendende bagefter. Jeg tror nok, at vi mente, at det skyldtes vort indgreb på et domæne, som han ellers havde haft for sig selv, men på den anden side kan manden jo da også udmærket have haft ret i at være lidt kritisk overfor os unge!

Det gik Hans, som det gik os andre, der besøgte Tinz: Vi blev grebet af den tyske ungdomsbevægelses fremhæven af det personlige ansvar og lederens forpligtelse til med sin person at være en slags forbillede for de unge. Det kan såmænd godt være, at vi ikke helt har været i stand til at leve op til idealet, men lidt har jo også ret. Og den diskussion, der førtes i den tyske og den hollandske ungdomsbevægelse om de etiske værdier i den socialistiske opfattelse, og som fandt udtryk i mangt et tysk skrift og senere i Hendrik de Mans værker, optog Hans stærkt. Mangen debat er ført f. eks. med den nuværende Århus-borgmester Unmack-Larsen om disse materier. Og de gav Hans' taler til de

unge et særligt indhold, en egen løftelse, fordi der her var noget, som ikke blot appellerede til den snævre egoistiske interesse i materielle ting, men rakte ud over den enkelte til helheden.

Vi er her ved noget centralt, eftersom Hans havde den mest intense forståelse af, at en bevægelse ikke blot er en række almindelige hverdagslige anliggender, men må have større perspektiver for at kunne samle og begejstre. Det er sikkert også den side af ham, som *stærkest* vil blive savnet. Oprindeligheden i hans sind, følsomheden overfor en stemning eller en udvikling, hans evne til at gøre det almindelige festligt og give dagligdagens gerning perspektiv, — det var noget meget væsentligt hos ham. Han kunne sidde timevis sammen med partifællerne og kammeraterne efter møder rundt i landet og drøfte partiets anliggender med dem. Og han kom altid hjem ladet med nye indtryk. Han elskede at forklare og begrunde, og de, der ikke kendte ham tilstrækkeligt, kunne lade sig påvirke af hans tilbøjelighed til at feje alle andre argumenter end sine egne til side. Men alt, hvad han hørte og oplevede, bundfældede sig hos ham. Et argument, han havde mødt, en mening, der var blevet fremført, kunne han måske i første omgang ignorere, men timer efter, eller dagen efter, eller endnu senere, vendte den tilbage, og så blev den endevendt og dissekeret i nye samtaler, måske for at blive accepteret, måske for at blive forkastet.

Dette hovedtræk i hans væsen gjorde sig gældende også i de store og største spørgsmål, han fik at tumle med. Hans var jo helt på det rene med, at vor tiltrædelse af Atlantpagten ville indebære en ændring af de traditionelle politiske konstellationer her i landet. Og han frygtede, at de nordiske lande skulle blive sprængt fra hinanden i gensidig isolation. Jeg tror ikke, han i sit liv har oplevet en bitrere skuffelse, end da forhandlingerne om det nordiske forsvarssamarbejde brød sammen. Thi gennemførelse af den tanke, der lå bag, ville have holdt Norden sammen på det så uhyre vigtige forsvars- og udenrigspolitiske felt, men den ville samtidig have betydet en kontinuitet i vort eget land og ydermere sikret enheden mellem alle andre partier end netop kommunistpartiet om disse spørgsmål.

Hans undervurderede imidlertid den norske fasthed i overbevisningen om, at det var vestover, forbindelsen skulle gå, forud for nordisk. Men da sammenbrudet var en kendsgerning, gjorde han to ting. For det første førte han med den største fasthed og klarhed i argumentationen den nye linie igennem i sit parti. Og for det andet tumlede han straks fra dette øjeblik med problemet om igen at knytte trådene til det nordiske samarbejde, eller bedre, han ville på andre felter gøre samarbejdet tættere. Hans entusiasme for Nordisk Råd bundede derfor også i hans altid levende sans for, at der måtte være ting udover det nære, som kunne samle og begejstre. *Perspektivet* blev ikke glemt.

Jeg kender næppe nogen, der som Hans kunne blive eet med sine omgivelser. Han var i nuet, og nuet i ham. Hans *levede* i og med problemerne og diskussionerne. Og selve kredsen, han var sammen med, betød en stimulans for ham, atmosfæren og lytte-evnen hos omgivelserne kvalte den træthed, som en lang arbejdsdag kunne medføre.

Et par eksempler.

Vi var engang i et samvær med nogle mennesker, som Hans i egenkab af partiets formand havde inviteret til en smule mad, en dram og et glas øl på en restaurant. Jeg havde sagt til Hans, at han nok burde invitere dem, og han gik modstræbende med til det. »Der er så meget af den slags«. Inden vi gik til den lille sammenkomst, sagde han: »Jeg er hamrende træt. Jeg skal tidligt hjem. Vi må nok slutte dette her ved ti-halv-elleve-tiden!« Naturligvis kan vi det, svarede jeg.

Da klokken var blevet et kvarter i et, sad Hans i en forrygende fremstilling af det tyske problem; jeg lettede lidt på mig, kiggede på uret og mumlede noget om, at det nok var på tide at slutte og komme hjem. Hans stoppede let forbløffet, så på mig og sagde: »Vi har det jo rart, hvorfor har du altid så forbandet travlt med at komme hjem!«

Jeg tror, vi sluttede ved godt to-tiden.

Jeg husker også den berømmelige sammenkomst i repræsentationslokalerne på Christiansborg for deltagerne i det nordiske pressemøde. »Du,« sagde han, før sammenkomsten begyndte, »det her kan vi da

roligt lade køre sig selv, — jeg mener, der er da ingen grund til at gøre noget særligt forsøg på at underholde alle disse mennesker. De vil jo nok lidt i byen bagefter med deres koner. Kan man ikke lade det ebbe ud ved halv-elleve-tiden?» Selvfølgelig, svarede jeg.

Festen sluttede sent. Ved elleve-tiden indledede Hans stående på en stol et causeri om sin Grønlandsrejse og »Lille Peter Edderkop«. Det var eventyrligt. Det varede en time. Han holdt alle i ånde. Ingen af deltagerne drømte om, at han før festen blot havde været optaget af at få den hurtigt færdig og komme hjem til den tiltrængte hvile.

Han havde en fantastisk fysik. Ikke bare sådan ment, at han gerne ofrede en lang aften på folk, han syntes om. Men også sådan, at hans åndelige utrættelighed var beundringsværdig. Han blev uvilkårlig midtpunktet, hvor han kom. Og det skyldtes nok foruden hans *personality* dette, at han satte noget i gang, han ville berette, diskutere, samtale, fortælle. Og så det, at han gjorde det morsomt. Jeg har hørt mange af hans beretninger så mange gange, at jeg godt ved, at de efterhånden fik en drejning hen imod den journalistiske forbedring, den tilslebne pointe, den virkningsfulde raket, der til slut går til vejrs med et ordentligt knald og røde, gule og grønne stjerner! Men hvad gjorde det. Jeg har vel nu og da, når det kendte repertoire blev foldet ud, i det stille sukket lidt resigneret. Men han fangede os alle ind. Og man beundrede ham for — han, der havde så meget at gøre — at han havde vitalitet til at underholde, fortælle og diskutere i den grad, det skete. Altid veloplagt, syntes det.

For det skal nemlig i samme åndedræt siges, at han ikke svigtede den lange arbejdsdag. Han tog sin strenge tørn i een lang udholdenhed, administrerede sine egne felter, drøftede praktiske sager med venner og kolleger, virkede og arbejdede med de mange taler, han skulle holde.

Det er hændt, at en storpolitisk debat i folketinget kunne slutte ved to-tiden om natten, men med afventning af ministersvar til næste dag. Vi gik da gerne en tre-fire stykker sammen til statsministeriet for at gennemgå de punkter, der krævede en speciel forberedelse af svaret.

Hvis en eller anden ville mene, at de og de punkter skulle han nok have færdige i udkast næste formiddag, så Hans let forbløffet ud og erklærede straks kategorisk, at det skulle laves i nat og være færdigt i løbet af en timestid. Det hastede vel ikke med at komme i seng! Dette her var vigtigere. Han fik det altid, som han ville have det, og så sad han selv og arbejdede udkastene igennem, filede dem til og satte »boller på suppen«, inden han gik hjem til nogle timers søvn.

Han tog sjældent en opgave som noget let og overfladisk. I dag kunne man måske ønske, at han havde gjort *det* lidt oftere. Desuden var denne naturbegavelse som taler egentlig alt for ofte snæret inde i manuskriptets tunge og bundne form. Hans eget væsen lyste og tindrede i det improviserede, hvor hans intuition og hans evne til at gribe en stemning foldede sig helt ud.

Hans' og Ellas hjem havde en sjælden atmosfære. Det havde fra første færd — i Århus — sit eget ansigt. Det var ikke møblerne eller skilderierne, det var den ånd, for nu at bruge et fint ord, som disse to mennesker fyldte det med. *And og liv*. Ella *var der* med sit stilfærdige væsen og sin mørke latter, og hun satte sig gerne til klaveret, ikke for at fabulere eller for at improvisere, for det var ikke hendes force, men for at spille søde små ting eller akkompagnere Hans eller en anden i selskabet eller for at følge fællessangen. Hans fyldte stuen, hvor han sad. Han holdt debatter i gang, eller han *satte* dem i gang, og han elskede festen omkring sig. Der var en gæstfrihedens bredde over ham i alle forhold, og jeg har i alle de mange år aldrig oplevet bare een ansats til misfornøjelse hos Ella over, at han kom dumpende med gæster på de mærkeligste tidspunkter. Ofte uden nogen forberedelse.

Ella var i det hele en så afgørende del af Hans, at hendes død måtte blive et slag for ham. Han vidste, at hun var svag trods sin tilsyneladende bedring og nye vitalitet efter de hårde års sygdom. Han kunne i en tomandssnak dreje samtalen ind på hans tvivl om hendes helbredelses holdbarhed og hans frygt for en pludselig katastrofe. Men den dag, ulykken skete, slog den ham i jorden og gjorde ham i nogle uger

til et menneske, der gik mærkeligt ved siden af sig selv. Og han nåede aldrig at genfinde sit gamle jeg.

Hans og Ella var en del af min egen og mit hjemms tilværelse. Børnene har leget sammen som små. Ella og Gerda og en kreds af venne-koner med dem havde deres *koneliv* med hinanden.

Selv i vore sind gik der ingen skarp grænse mellem hans og mine tanker. Prøver jeg på at genkalde de store politiske situationer, vi gik igennem sammen, kan jeg i dag umuligt sige, hvor Hans og jeg deler part i deres løsning, — sådan at forstå, at de alle blev drøftet igennem mellem os og måske flere på kryds og tværs. Forskellige var vi, og langt fra altid så vi ens på mennesker og sager. Men netop vor forskellighed bandt os til hinanden i et arbejdsfællesskab, som næppe kunne være mere lige i vilkår, mere harmonisk i sit forløb og føles mere givende i sine resultater.

Det er ikke her tiden og stedet at gøre op i enkeltheder, hvad vort samarbejde har betydet for os begge, men i mit forsøg på at tegne et rent og uretoucheret portræt af min døde ven ville et afgørende træk mangle, om jeg ikke havde konstateret dette væsentlige forhold mellem ham og mig.

I dette samarbejde står han uforglemmelig, og i dette efterlader han et savn, som jeg aldrig skal se udfyldt

Arbejdet skal og vil gå videre uden Hans. Men længe vil det, han lærte os, være med til at præge vore tanker og forme vore handlinger.

ERNA HEDTOFT LARSEN:

Barndomsårene

Jeg kan roligt sige, at der altid har stået dramatik om Hans, lige fra han blev født til hans tragiske død. — Hvad fødselen angår, så gik det således, at min far om morgenen, da han gik og fejede gaden uden for hjemmet i Lollandsgade 23, faldt og brækkede det ene ben. Benet måtte amputeres, og han blev invalid på livstid.

Sygdom er altid et hårdt slag for et arbejderhjem, men det var tydeligt værre dengang. Jeg kan levende forestille mig de tanker, mor i anledning af den forestående familieførøgelse gjorde sig med hensyn til det fremtidige udkomme, og det samme gælder vel min fader, som i uvirksomhed måtte ligge bundet til sit sygeleje, medens den store begivenhed nærmede sig.

Vort hjem var et gennemsnitsarbejderhjem. Far havde ganske vist undertiden et par svende på værkstedet, men lige så ofte arbejdede han som svend for andre mestre. Han havde tilladelsen, tror jeg, på grund af manglende værkstedsplads i byen.

Der var ikke meget at slå til side med, og mindre blev det efter fars invaliditet, uden at jeg dog kan sige, at vi nogensinde led nød.

Rammerne om hjemmet var den lille ejendom i Lollandsgade 23. Den havde været i fars eje fra nyopført, han købte den, da han var ungarl. Mor beholdt ejendommen efter fars død, og siden overtog min mand og jeg den, således at den har været i familiens eje i ca. 60 år.

Det var en stor familie, den måtte give plads for.

Mor giftede sig som ung pige med en enkemand med 5 sønner, hvortil kom yderligere 3 børn. Efter at være blevet enke blev mor gift med

far, og igen kom der 3 børn, hvoraf Hans var det yngste, altså af en børneflok på 11.

Der skulle mad til, og der skulle tøj til, og så var der jo noget, der hed prioriteter, der skulle forrentes og amortiseres. Da far var blevet syg, tog mor, der ellers havde nok at gøre i hjemmet, morgenarbejde på Århus ting- og arresthus og var samtidig kontrollør for sygekassen »Århus«. Disse indtægter klarede terminerne.

Lollandsgade er en udpræget arbejdersgade med små huse. Der var intet særligt ved den, nej, men her var barndomshjemmet, og vi var altid sikre på besøg af Hans, når han var i Århus. Han skulle, som han sagde, indenfor for at »snuse« til det gamle og for at glæde sig over lindetræet, som far plantede i haven, da Hans blev født, og som nu er højere end huset.

Tit har jeg tænkt på, om der ikke stak noget af en livskunstner i far. Ikke således, at hans humør var godt, for det var det ikke. Han var jo også plaget af sygdom. Men alligevel havde han i sig en evne til at gøre en grå hverdag festlig.

Han var en del religiøs og ikke så lidt musikalsk. Han spillede orgel i Dansk Arbejderloge, blandt hvis øvrige medlemmer han var populær. Højst satte han Ingemanns aftensang »Fred hviler over land og by«, og det blev også Hans' yndlingsang. Derfor var den det sidste, der blev sunget ved hans bære.

Men det var i forholdet til os børn, at far udfoldede sig. Han havde værksted i kælderen, og i det samlede vi ofte til leg. Den måtte ikke være støjende, for far havde nerver, og tit klagede han over smerter i det ben, han ikke havde. Det var jo svært for børn at forstå, men vi tog hensyn dertil, vor leg blev stilfærdig. Vi elskede far, fordi han trods sin sygdom skabte os en legestue i værkstedet, og fordi han på en måde tog del i vor leg. Intet var mere festligt, end når vi kom med et æble eller en kartoffel, som han stegte i sin presseovn. Det smagte dejligt, og mens vi nød den herlige spise, fortalte han historier eller sang for os, og når hans helbred og humør var godt, så måtte hans livsglæde give sig udslag.

Barndomshjemmet i Lollandsgade i Arhus. Forældrene Hans Peter Hansen og fru Ane Marie med den lille Hans og de tre døtre, Ida, Marie og (siddende) Erna.

Hans Hedtoft som konfirmand, for første gang i lange benklæder og med blomst i knaphullet.

Det Arhus-prægede Lærlingenes Landsforbund holder hovedbestyrelsesmøde i 1919. Hans Hedtoft ses længst tv. Han har resolutionsudkastet parat.

I D. s. U. var Hedtoft aktivt med fra starten i 1920. Her ses han som ungdomsforbundets sekretær ved et hovedbestyrelsesmøde i 20'erne. Umiddelbart til højre for ham ses Jul. Bomholt og Chr. Christiansen.

De nyforlovede:
Hans Hedtoft
og Ella Holleufer.

Så rejs dig, ungdom —!

D. s. U.s to første formænd, Chr. Christiansen og Hans Hedtoft i en mødepause på Hindsgaul 1929.

Men megen lystighed havde vi ikke. Vore forældre var forholdsvis gamle, far var 42 år, da han blev gift med mor, og efter den tids forhold altså en ældre mand.

Vi var dog altid med til skræddernes fagforenings juletræ samt lo-gens, ligesom vi også fik lov til at gå på danseskole.

Mor var den mest livlige og udadvendte, og det er afgjort fra hende, Hans har arvet den politiske interesse. Når jeg læser Jeppe Aakjærs be-skrivelse af sin mor: hvordan hun morede børnene med sine fimberim, må jeg tænke på Hans og mor. Det var hans største fornøjelse som lille purk at sidde på mors knæ og om og om igen fimbe efter hendes eget rim, som hun huskede fra barn. Det lød sådan:

*Hejsa fimbe lire,
gid vi havde såen en jen, tow, tre fire,
vor lowt fuld, vor towt fuld
og jen på vor tørrestak.
Hejsa fimbe om igjen,
vi hår nok i ham hier —*

og så blev han kildret under hagen.

Mor var organisatoren også med hensyn til at sætte os børn i sving. Vi havde alle vore pligter, hvilket er let forståeligt, når mor havde så meget udearbejde.

Hans var jo den mindste, men slippe for sin del af arbejdet kunne han ikke. Han måtte pudse knive og gafler med smergellærred, og fodtøjet sorterede også under ham. For at beskytte hans tøj under udførelsen af disse hverv havde far syet et blåt arbejdsforklæde til ham. Det kollide-rede vist lidt med hans tidligt udviklede mandfolkeære, og hændte det, at der kom besøg i værkstedet, hvor han stod med sit arbejde, stak han ud i gården. Ingen skulle se ham med forklæde på.

Sin skolegang begyndte Hans i Paradisgades skole. Han var kvik og lærenem, og det medførte, at han blev flyttet til Munkegades skole, der var en mellem- og realskole. Skønt han var et meget følsomt og blødt gemyt, så udmærkede han sig ikke blot i skolen, men også på legeplad-sen. Allerede dengang var der førernatur i ham, og legede kvarterets

børn gadekampe med kæppe, der skulle gøre det ud for lanser, var han altid fører for et hold.

Skoleferierne tilbragte han skiftevis hos tante Anna i Lillering og hos bror Peter i Randers — søn af mors første ægteskab. Peter havde selv 12 børn, så een mere eller mindre mærkedes ikke, som han selv sagde.

Fra barndomstiden erindrer jeg bedst Peter Sabroes død. Dette hjertemenneske var vort hjemms ideal som politiker. Der var landesorg hos alle danske arbejdere og derfor også hos os, da budskabet kom om hans tragiske død den 26. juli 1913. Mor samlede blomster fra haverne i Lollandsgade, og Hans var ivrigt med i vaskekælderens for at klippe dem og grønt i delsumme stykker, som blev strøet fra Bispetorvet, hvor begravelseshøjtideligheden foregik, til Nordre kirkegård.

Under skolegangen assisterede Hans et af »Demokraten«s bude med bladombæringen og tjente derved 1,50 til 2,00 kr. om ugen plus drikkepenge. Han var senere bud for en blomsterhandler, og her fik han sin første, men meget alvorlige forelskelse. Han var vel 13—14 år, og hos blomsterhandleren var der en ekspeditrice få år ældre. Hun var yderst tiltalende og meget smuk, og i hende forelskede han sig håbløst. Det havde intet med erotik at gøre, hun var simpelthen hans drengedrømmes ideal. Hvordan hendes følelser var over for ham, ved jeg intet om, men i hvert fald interesserede han hende stærkt. Da hun rejste til Ålborg, kom det som noget af en katastrofe for ham. Skønt de havde en meget hyppig brevveksling, og han skrev digte til hendes pris, gik han helt fra appetitten — han kunne ikke sove om natten og var faktisk i en så alvorlig sjælelig krise, at mor måtte gribe ind og bede den unge pige standse skriveriet. Hun fulgte mors henstilling, velsagtens fordi hun forstod, at han trods alt kun var en dreng. Med hendes sidste brev kom en papkasse med røde roser, som Hans pressede mellem pap, og de fandtes længe i hans gemmer. Men denne lille tildragelse bidrog i høj grad til at modne hans sind.

Vi mistede vor far i en tidlig alder. Jeg husker endnu vi børns opvågnen den morgen, da mor fortalte os, at far om natten var død —

stille sovet ind — ramt af en blodprop i hjertet. Vi nåede ikke at sige farvel. Hans fik altså en død som sin far.

Det vendte i nogen grad op og ned på økonomien. Mor havde sit arbejde og kunne forsørge sig selv og Hans, mens han var i lære, men om noget dyrere studium kunne der ikke være tale for hans vedkommende. »Nu er far død, og derfor må du i lære,« sagde mor, og således blev det. Hans gik ud af 2. mellem. Jeg tror egentlig ikke, han var ked af det. Det var det praktiske arbejde, som dengang interesserede ham mest.

Han kom i lære hos stentrykker Olsen, Graven, som han satte stor pris på. Han passede sit arbejde upåklageligt, men det var for ham ikke nok. Med al den energi, han rådede over, kastede han sig ind i arbejdet i den nystiftede lærlingeforening, hvor han blev opkræver. Kontingentet var 10 øre ugentlig, og han fik af hver 10 øre en halv øre for dette arbejde.

Han skulle imidlertid tit til møde, og det krævede nyt tøj, da han var vokset ud af det konfirmationstøj, som far havde syet. Den halve øre i opkrævningsgebyret kunne ikke dække det, og mor havde ingen penge. Så gik han til sin læremester, og denne, der havde opdaget, at der var krummer i drengen, lånte ham både til tøj og istandsættelse af tænder. Noget af lånet blev eftergivet, hvad Hans ikke syntes om. Han mente ikke, at han så kunne komme igen, når han atter kom i trang, men mesteren stod på sit.

Siden skulle han til internationalt ungdomsstævne i Antwerpen. Han gik atter til læremester og fortalte, at det ville have stor betydning for ham at deltage i et sådant stævne, men at han ingen penge havde, hvorfor han bad om mulighed for at tjene lidt ekstra. »Godt, Hans,« sagde hr. Olsen, »så kan du feje efter fyraften.« Og da tiden for stævnet kom, blev der udbetalt Hans et beløb, der dækkede udgifterne. Det storsind, som hr. Olsen, der var medlem af Arbejdsgiverforeningen, viste, gik ikke Hans af glemme.

Skønt mor var stærkt politisk interesseret, var hun ikke altid lige begejstret for alt det rend til møder i lærlingeforeningen. Ikke således, at hun direkte havde noget imod det, men fordi de tit langvarige aften-

møder og samværet med kammeraterne i foreningen gjorde det svært at få Hans op om morgenen, og det var jo nu alligevel arbejdet på lærepladsen, der først måtte passes. Jeg ved godt, at Hans senere blev noget af en morgenmand, og at han ofte gik til sit arbejde helt ude fra Brønshøj, men morgenmand var han bestemt ikke dengang. Det var mit job at vække ham, for mor havde jo morgenarbejde til kl. 9. Det kunne ofte være svært at få ham op, men så fandt jeg på et probat middel, nemlig at vride en våd svamp over hovedet på ham.

Det var meget interessant at følge Hans fra drengsårene og gennem hele hans modningsperiode. Navnlig var det morsomt at høre ham bebjestret fortælle om de oplevelser, han havde som taler rundt om i oplandet. Store oratoriske evner havde han lige fra begyndelsen. Den saglige ballast kom vel først senere, — meget ung var han jo, og det kunne nok skorte på positiv viden.

Engang i begyndelsen af hans talervirksomhed skulle han langt ud på landet og blev ved stationen hentet af en husmand, der var af den fåmælte jydsk type. I lang tid kørte de i tavshed. Det passede ikke rigtig Hans, og for dog at få en samtale igang spurgte han: »Hvordan står roerne ellers i år?«, hvortil husmanden stilfærdigt svarede: »Ja, der er jo det ved det, at de ikke er sået endnu.« Det gav anledning til en hjertelig latter, og så var isen brudt. Historien har Hans ofte fortalt, og vi har tit moret os over den.

I mange år var fars gamle værksted lejet ud til lærlingeforeningen. Her blev skrevet taler, her blev holdt taler, og her blev diskuteret. Ofte gik det så højtrøstet til, at mor måtte banke i gulvet for at skaffe ro. Det hændte også, at naturen krævede sin ret, og at trætheden overvældede de unge knægte, således at nogle af dem faldt i søvn i dobbeltsengen, der endnu stod i kælderens.

Hans gled hurtigt ind i den socialdemokratiske ungdomsbevægelse, som dengang hed SUF. Her blev han en slags elev af den senere redaktør Albinus Jensen, der havde fremragende pædagogiske evner, og som øvede en mægtig indflydelse på den århusianske arbejderbevægelse.

Da splittelsen kom i 1920, stod Hans naturligvis sammen med de øv-

rige århusianere fast på den demokratiske linje, og han blev den første landssekretær i det derefter nystartede DSU.

Hans var sangglad. Han sang meget selv, han sang med os andre, og når han talte, benyttede han ofte vers, der passede ind i de emner, han beskæftigede sig med. Men først og fremmest mødte han her Ella. Også hun var musikalsk, og hendes musikledsagelse støttede på udmærket måde alle de nye arbejdersange, vi lærte.

Bekendtskabet med Ella blev til forlovelse og senere giftermål. De blev viet på Århus gamle rådhus og kom hjem med et andet pars vielsesattest — der stod kusk Sørensen på den. Da de opdagede det, så de på hinanden og lo. En sådan fejltagelse kunne de nemlig tage, men derimod var de i høj grad utilfredse med den formløse måde, hvorpå vielsen foregik. Det skete i byrådssalen, hvor der lige havde været licitation. Lokalet var fyldt med røg, og i baggrunden sad endnu håndværksmestre og diskuterede højlydt licitationens forløb.

Dette var for meget for rebellen Hans. Han fo'r i blækhuset og skrev en artikel, hvori han skarpt kritiserede fremgangsmåden og gav anvisning på en ny og mere højtidelig form. Artiklen vakte opsigt, og i »Demokraten« skrev Per Rimer (redaktør Eibye Ernst) et morsomt digt om tildragelsen.

Mor oplevede heldigvis at se Hans på den politiske vej. Det ville utvivlsomt have glædet hende at se sin søn blive statsminister, endog to gange. Hun levede i hans fremgang, og det var hende, der tilrådede ham at slette Hansen og benytte Hedtoft, der var vort mellemnavn.

Det har været en glæde for os søskende at følge en kærlig brors strålende karriere, og hvor gav han meget fra sig både af livsglæde og politisk erfaring.

Kun trist, at han, der havde så mange venner og elskede livet, og som endnu havde så meget at udrette, skulle dø så ensomt og i så ung en alder. Men en trøst er det, at han gav alt, hvad han havde, i den kamp, som havde været hans allerede fra drengeårene.

CHR. CHRISTIANSEN:

Hedtoft og Århus

Århus var Hans Hedtofts barndoms- og ungdomsby, og netop i årene fra 1914 til 1925 befandt byen sig i en ganske mærkelig udviklingsperiode. Den var præget af »vokseværk«, som man siger på jysk. Dette gjorde sig også gældende inden for arbejdernes kreds. Gamle rammer sprængtes, det gærede og sydede næsten overalt med initiativ og foretagsomhed. Århus voksede i disse år støt og sikkert, og den økonomiske og erhvervsmæssige virksomhed skabte stadig forøgede livsbetingelser. Her var i virkeligheden tale om en by og en befolkning på vej fremad.

Der var inden for arbejderbevægelsen tre »Jensener«, som på den tid var fremme i forreste række, og som i høj grad kom til at præge såvel mennesker som begivenheder.

De tre mænd, som jeg her tænker på, var landstingsmand Harald Jensen, borgmester Jacob Jensen og typograf Albinus Jensen. Det var rigsdagspolitikeren, kommunalpolitikeren og ungdomslederen. Var de end vidt forskellige som mennesker, var de alle stærkt rodfæstede i arbejderbevægelse og socialdemokrati. Hele deres liv og færden var eet med partiet. Personlige brydninger og uoverensstemmelser kunne *ikke* rokke dem fra den ubrydelige partilinie. Bevidst eller ubevidst fik disse tre mænd en afgørende indflydelse på den arbejderungdom, der voksede op i tiden 1915—25. Troskab mod partiet, intim samfølelse med den samlede arbejderbevægelse var noget, der lå i luften i Århus. Afvigelser var næsten utænkelige og i hvert fald absolut ikke velsete.

Jeg tror slet ikke, at de tre mænd følte sig kaldede til en egentlig

pionergerning; men de kom dog til at øve en langt dybere indsats, end de sikkert selv på noget tidspunkt har været klar over. Der udstrålede fra dem tanker og ideer, der blev opfanget af den ungdom, der følte sig tilknyttet Socialdemokratiet.

Jeg traf Hans Hedtoft første gang i sommeren 1918. Han var da knap 16 år. Jeg var godt 22 år. Det var vore fælles interesser omkring lærlingeforeningen og Socialistisk Ungdomsforening, der førte os sammen.

Lærlingeforeningen var en særlig Århus-bevægelse. Den var begyndt omkring 1910 og udviklede sig stærkt efter 1915. Denne bevægelse skabte en betydelig faglig og politisk interesse hos de ganske unge arbejdere. Gennem lærlingeforeningen blev de draget ind i arbejderbevægelsen og fandt en herlig tumleplads for deres unge og friske kræfter.

Hans Hedtoft kom til arbejderbevægelsen gennem lærlingeforeningen; men det er særdeles interessant, at den socialdemokratiske ungdomsforening i virkeligheden var et centralt punkt i hele dette ungdomsarbejde. Hans fik her sin ilddåb i organisation og politik; her vakte hans kammeratskabs- og solidaritetsfølelse, her udvikledes hans kærlighed til parti- og arbejderbevægelse, her fødtes hans interesse for sang, musik og digtning, og her grundlagdes hans udsyn og vidsyn til Norden og Internationale.

Hele dette spillende liv foregik for det meste i kælderlokalerne i »Bygningen« i Amaliegade. Disse lokaler var vistnok både triste, mørke og kummerligt udstyret, men for os unge havde de altid et skær af strålende festlighed. Hvad de måtte mangle, fyldte vi ud med alt, hvad vi ejede af liv og sjæl.

Dette beskedne, men mærkelige liv, som levedes under disse vilkår, udviklede efterhånden Hans Hedtoft, og det blev startgrundlaget, han byggede videre på i årene fremover. Det var en særpræget brydningstid, men med godt kammeratskab og med en stærk higen efter viden og kundskaber. Diskussionsemnerne var talrige. Vi gik ikke af vejen for noget emne. Vi læste, hvad vi kunne få fat på, og vi diskuterede arbejderbevægelsens mål og midler med en frimodighed uden sidestykke. De

socialistiske teorier blev endevendt, praktiske samfundsproblemer blev kikket efter i sømmene. Det gav rige oplevelser og skærpede tanker og syn. Og den gode ånd i alt dette var Albinus Jensen; han forstod med nænsom hånd at føre vore diskussioner ind på de rette veje, og hvad han ikke nåede på selve møderne blev klareret på hjemturen eller på »Sjørups hjørne«. Albinus havde altid god tid og havde en levende interesse for sine unge kammerater.

Hans havde den lykke at komme til at leve med i en levende ungdomskreds, hvor stærke brydninger var fremherskende; men hvor Socialdemokratiet kom til at stå som det urokkelige. Dette gav udsyn og perspektiv. Brydningerne inden for det gamle SUF og starten af DSU i 1920 blev bestemmende for Hans Hedtofts fremtidige livsgerning. Ved det stiftende landsmøde den 8. februar 1920 var Hans repræsentant for Århus-afdelingen; men stærkt ophængt, som han var på dette tidspunkt af lærlingeforeningens arbejde, kom han ikke straks ind i DSU's ledelse; men allerede i efteråret 1920 blev han valgt til næstformand og sekretær. Vi kom til at opleve nogle herlige arbejds- og kampår sammen. Striden mellem DSU og ungkommunisterne var i den første tid stærkt tilspidset. Hans var her i sit rette element. På diskussionsmøderne udfoldede han sine rige evner. Og efter oktober 1922, da DSU fik fastere arbejdsrammer at virke under, delte vi arbejdets glæder og sorger med hinanden. Som han skrev til mig nogle år senere: »— I en halv snes år, i vore bedste ungdomsår, har vi arbejdet, ja, næsten levet sammen. At være ung er at leve og at kæmpe, var vort valgsporg.«

Ja, det var en bevæget tid med slid og slæb, men med humør og godt venskab. Vi rejste en ny ungdomsbewægelse helt fra bunden, uden hjælp og støtte fra nogen side.

Hans Hedtofts parole fra dengang må også i dag kunne ildne og begejstre arbejderungdommen:

»Dansk arbejderungdom! Forbered jer til at erstatte mændene i ildlinien. I er næste reservetrop, som rykker til afløsning. Eders mod, handlekraft, vilje og evne betinger, at det afgørende slag vindes!«

OLUF CARLSSON:

Rosenørns Allé 14

Hans Hedtoft var direkte knyttet til partikontoret i mere end 25 år. Han blev på Staunings forslag ansat som assistent ved vedtagelse i partiets forretningsudvalg den 3. januar 1929. Begyndelsen var beskeden. Der blev fra en enkelt side i forretningsudvalget fremført tvivl om, at det ligefrem var flere officerer, man havde brug for. Resultatet blev altså assistent-stillingen »med pligt til at deltage i alt forefaldende arbejde«. Stauning havde begrundet ansættelses-forslaget med den stærke vækst i partikontorets arbejde og ønskeligheden af, at nye opgaver blev taget op af hensyn til partiarbejdets trivsel. Han fremhævede, at Hans Hedtoft — eller Hans Hansen, som han dengang hed — kunne deltage i den organisatoriske virksomhed og havde evne til at udføre selvstændigt skriftligt arbejde.

Det kan have interesse at gengive den af Stauning fremsendte ansættelses-skrivelse, der nu godt kan læses med et smil, også på grund af den formelle tone og tiltaleformen. Skrivelsen er sålydende:

»København, den 4. Januar 1929.

Ærede Partifælle.

Jeg kan herved meddele Dem, at Partiets Forretningsudvalg enstemmigt har vedtaget et Forslag om at ansætte Dem som Assistent paa Partikontoret, saaledes at De har Pligt til at deltage i alt forefaldende Arbejde. Lønnen er sat til 100 Kr. ugentlig, og desuden betaler Partiet Deres Flytteudgifter fra Aarhus til København efter Regning.

I Overensstemmelse med vore Samtaler bedes De søge Deres Forhold i D. s. U. ordnet saaledes, at De kan tiltræde Stillingen paa Partikontoret i Begyndelsen af Februar Maaned.

Jeg beder Dem sluttelig om omgaaende at sende os Deres Bekræftelse af foranstaaende.

Med soc. Hilsen
sign. Th. Stauning.<

Der var atmosfære over partikontoret, da Hedtoft gjorde sin entré. Og der var stil. Et fåtalligt personale i forholdsvis stille kontorer, og en lille kreds af tillidsmænd. Der var Th. Stauning, en noget fjern person også for os, der var med dengang, og en ikke alt for hyppig gæst. Senere, da den lange regeringsperiode fra 1929 satte ind, så vi Stauning endnu sjældnere. Men det hændte, at Stauning sad for enden af bordet ved eftermiddagskaffen, og så øgedes vor fornemmelse af partikontorets betydning. Det var i de dage, da Fr. Andersen var partiets viceforretningsfører. Han viste sig en hel del på kontoret og stod os naturligvis en hel del nærmere i det daglige. Han havde mere tid end Stauning, og vi så ham gerne. Desuden havde vi partiets kasserer, C. Klüwer, der meget flittigt og nidkært beskæftigede sig med partiets interesser og i særlig grad medlemstal og kasse. Klüwer var en meget venlig mand, som blev søgt af mange i både små og større sager. Centrum i arbejdet var Alsing Andersen, der havde været med fra januar 1917 og som ene-sekretær havde måttet tage mangan hård tørn, ikke mindst i forbindelse med perioden 1924—26, hvor vi havde den første socialdemokratiske mindretalsregering.

Efter sin ansættelse skulle Hedtoft snart få udløsning for sin store aktivitetstrang. Madsen-Mygdal-regeringen faldt i marts, og der blev folketingsvalg den 24. april 1929. Ved dette valg rykkede Alsing Andersen ind i folketinget, og dette medførte blandt andet, at Hans Hedtoft fik øgede arbejdsopgaver på partikontoret. Kort efter blev han også sekretær for rigsdagsgruppen, og på hovedbestyrelsesmødet i efteråret 1931 blev assistentstillingen afløst af hvervet som sekretær i partiet.

Da verdenskrise, arbejdsløshed og politisk uro satte ind i 30'erne, og de kommunistiske stemmetal begyndte at vokse, kastede Hedtoft sig ud i en energisk kamp mod den truende kommunistiske splittelse af arbejderbevægelsen. Kommunisterne fik ved folketingsvalget den 16. november 1932 17.000 stemmer, et beskedent stemmetal, men stort i forhold til tidligere, og to mand ind i folketinget. I partiets forretningsudvalg besluttede man at foretage modstød. Hedtoft udarbejdede pjecen »Kommunisterne splitter!« på grundlag af kommunistiske dokumenter,

der viste, hvad ikke alle var klar over, at kommunisterne var redskaber for den internationale kommunistiske politik med sæde i Moskva, og at den altoverskyggende hovedopgave var med ethvert middel at søge »hovedfjenden«, Socialdemokratiet, splittet. Hermed var der af Hedtoft stillet et virkningsfuldt våben til rådighed i kampen mod splittelsen, ikke mindst på arbejdspladser og i fagforeninger.

Kampen mod den kommunistiske splittelse blev ført videre i samarbejde med den øvrige arbejderbevægelse, og også her var Hedtoft sjælen i bestræbelserne. Partiets forretningsudvalg stemplede organer som Revolutionær Fagopposition, Internationale Røde Hjælp, Sovjetunionens Venner, antikrigsbevægelsen og de antifascistiske komiteer som det, de var: kommunistiske dækorganisationer, og besluttede, at medlemskab i Socialdemokratiet var uforeneligt med medlemskab i disse sammenslutninger.

Det var i fortsættelse heraf og på Hedtofts initiativ, at partikongressen i Ålborg i 1935 besluttede i samarbejde med fagbevægelsen at søge skabt en institution, som skulle organisere kampen mod både kommunismen og nazismen, der også havde rørt på sig herhjemme. Den 2. september oprettedes institutionen under navn af *HIPA* — Hovedorganisationernes Informations- og Propaganda Afdeling —, og Hans Hedtoft blev dens leder. Foruden partiet stod fagbevægelsen bag institutionen.

Samtidig hermed skabtes aktivgrupperne, som Hans Hedtoft også tog initiativet til, og hvis arbejdsrammer han udformede. Indtil da havde partiforeningernes agitatoriske indsats ligget i hænderne på bestyrelsen og de agitatorer, man kunne samle, når en kampagne førtes ud i livet. Man havde vel sine steder agitatorkorps, men i meget løs form. Tiden var inde til at søge arbejdet udbygget. Aktivgrupperne, som efterhånden oprettedes i de allerfleste større partiforeninger, samlede de aktive medlemmer til en virksomhed i fastere rammer og af mere permanent karakter, end det hidtil havde været tilfældet. Partipligt og offervilje blev understreget, og aktivgruppearbejdet fik et vist ideelt sving. Gennem aktivgrupperne tilførtes partiarbejdet nye impulser, og gode resultater kunne noteres i de følgende år.

Ved nazismens magtovertagelse i Tyskland kom en strøm af politiske flygtninge over grænsen, deriblandt et betydeligt antal socialdemokrater og fagforeningsfolk. Til løsning af opgaver i denne forbindelse, spørgsmål om kontrol af flygtningene, mellemlid til myndighederne, økonomisk understøttelse og efterhånden fremskaffelse af arbejdstilladelse oprettedes den danske Matteotti-Komiteé af fagbevægelsen og partiet. Også her var Hans Hedtoft meget aktiv. Han havde daglig kontakt med de tyske socialdemokratiske tillidsmænd blandt flygtningene, der var hjælpere i arbejdet, og han omgikkes gerne gruppen af socialdemokratiske flygtninge, hvad enten der var tale om politiske oversigter eller en kammeratlig sammenkomst. Der skulle senere blive brug for en særlig håndsækning til en del af disse mennesker i tiden efter 9. april 1940, da tysk Gestapo og militærpoliti søgte at indfange dem. Det var et problem, der ikke egnede sig for drøftelse i kompetente instanser, men Hedtoft var ikke i tvivl. Han tog uden vaklen det standpunkt, at de eftersøgte skulle hjælpes over Sundet. Jeg husker hans ord: »Vi må handle efter konduite.« Derved blev mange værdifulde menneskeliv reddet.

30'erne gav forøvrigt Matteotti-Komiteen og Hans Hedtoft andre store opgaver. Ved det klerikale Dollfuss-kup i Østrig, hvor arbejderne rejste sig til modstand, en modstand, der blev slået ned efter en ærefuld kamp, fremkom der et behov for og en levende trang til at yde hjælp til ofrene. Matteotti-Komiteen iværksatte en indsamling, der gav et efter tidens forhold betydeligt resultat, ca. 140.000 kr., der stilledes til rådighed for hjælpen.

Borgerkrigen i Spanien, der også gav stærk og langvarig genlyd her i landet, bl. a. ved nogle ubetænksomme kampagner i borgerlige blade, der ikke helt kunne skjule en vis sympati for Franco, gav anledning til, at Matteotti-Komiteen iværksatte indsamlinger til demokratiets ofre. Man mødte megen offervilje på arbejdspladser og andre steder og indsamlede ialt henvendt ½ million kroner, der stilledes til rådighed som humanitær hjælp.

30'erne var Hans Hedtofts egentlige partikontor-periode. Senere kom der så meget andet. Han bragte et frisk pust af ungdom og ungdoms-

bevægelse med sig. Og dertil inspiration. Han berettede gerne, og han diskuterede gerne. Når han kom hjem fra et eller andet spændende, tør det siges, at man troppede op for at høre ham fortælle. Det var levende og fortælleglade fremstillinger med stor appel til spørgelysten, og det var både interessant og morsomt. Ud over det hjemlige arbejde fik han sammen med Alsing Andersen opgaven at repræsentere partiet i *Socialistisk Arbejder-Internationale*, hvad der betød meget for hans interesse for socialistiske problemer og international politik, en interesse, der stadig forblev levende. I det omfang, det var muligt for ham under hensyn til andre pligter, holdt han — også i årene efter krigen — føling med det internationale socialistiske arbejde. Kammeraterne i Internationa-len satte pris på ham, og han fandt lydhørhed, når han nu og da tog ordet ved disse internationale møder. Da den internationale socialistiske konference fandt sted i forsamlingsbygningen i Rømersgade i København i 1950, hvor han som partiformand bød konferencen velkommen, var han sikkert en af de flittigste til i enkeltheder at følge debatterne. »Forstår du, de ting her interesserer mig,« sagde han. Det var tydeligt, at han gerne ville følge med i problemstillingen, hvad enten det var ud fra engelsk, tysk, fransk eller anden synsvinkel.

Hans Hedtoft var manden, der prægede tingene og drøftelserne på kontoret. Han var et stærkt midtpunkt med stor vitalitet, varmt temperament og megen viljekraft, en leder, der viste vej for kammerater og medarbejdere. At han i sin iver også kunne vise glimt af utålmodighed og irritation, kunne vel genere en og anden, som det i øjeblikket gik ud over. Men den slags blev i Rosenørns Allé hurtigt glemt, og Hedtoft gjorde sit til det. Som det arbejdsmenneske, han var, regnede han det for en naturlig ting, at hans medarbejdere også ydede deres bedste. Han kunne i rigt mål vise påskønnelse, og han stillede gerne opgaver, som kunne være både krævende og af interesse. Selv når man inderst inde var i tvivl om, at opgaven var løst godt, kunne man risikere at få tak og ros.

Efter partikongressen i Ålborg i juni 1935 valgtes Hans Hedtoft til *partisekretær*. Det skete, efter at Alsing Andersen på kongressen var blevet valgt til viceforretningsfører ved Fr. Andersens afgang fra denne

post. Ved folketingsvalget samme efterår kom han ind i folketinget, valgt i Københavns 15. kreds. Da Alsing Andersen ved regeringsrekonstruktionen i november 1935 overtog forsvarsministeriet, fortsatte han som nominal viceforretningsfører, men Hedtoft overtog den daglige ledelse af partikontoret. I april 1937 måtte han frasige sig hvervet som leder af HIPA på grund af meget andet arbejde, og som hans efterfølger her valgtes H. C. Hansen.

I januar 1939 holdt Socialdemokratiet sin 23. kongres i København. Det var mod slutningen af 10 års regeringsperiode sammen med Det radikale Venstre, reformernes tiår. På kongressen meddelte Stauning, at han trak sig tilbage som partiets *formand og forretningsfører* og foreslog Hedtoft som sin efterfølger. Valget skete enstemmigt, og det samme gjaldt Alsing Andersens genvalg til viceforretningsfører. På det første hovedbestyrelsesmøde efter kongressen valgtes H. C. Hansen til partisekretær. Generationsskiftet var fastslået uden strid.

Hedtoft, der på det tidspunkt var 35 år, var allerede tidligere blevet partiets repræsentant i ledelsen for den socialdemokratiske presse og en af partiets repræsentanter i De samvirkende Fagforbund, foruden at han med levende interesse var med i arbejderbevægelsens nordiske samarbejds-komité.

Organisations- og agitationsarbejdet lå Hedtoft stærkt på sinde. Når årets medlemstal forelå, studerede han dem med stor interesse. Han havde den tilfredsstillelse, at medlemstallet fra 1929, hvor han begyndte sit arbejde på partikontoret, til 1939 voksede fra 163.000 til 207.000 medlemmer, deraf antallet af kvinder fra 54.000 til 72.000, og i 1954 var det blevet til 283.000, hvoraf 115.000 kvinder. Han var en tid formand for vælgerforeningen i 3. kreds, således at han lærte det praktiske arbejde at kende på disse felter. I propagandaformer var han stærkt interesseret. Han var idérig. Han var *for* den enkle linie og den kraftige tone. Noget af det, der interesserede ham mest i 30'erne, var utvivlsomt, hvordan de tryksager burde være, der blev sendt ud i kampen mod kommunisterne. De blev ofte sat stærkt op, og det var nødvendigt. I de afgørende valgkampe i 1932 og i ganske særlig grad i 1935 var han stærkt

engageret. De fleste husker 1935-plakaten *Stauning eller Kaos*, der virkningsfuldt svarede til den situation, der forelå. En del erindrer måske også det tilsyneladende håndskrevne brev fra Stauning ved folkeafstemningen om grundloven i 1939. En god idé, selv om den desværre ikke kunne hindre, at folkeafstemningen gik skævt med ½ pct. minus i jastemmerne. Hedtofts interesse for tryksager og plakater holdt sig sidenhen. Han kunne forenkle en plakat med en bemærkning om en tekstlinie, der kunne trækkes sammen og gøres stærk, og han kunne drage til felts mod et tryksagsudkast, der var ham for tamt, og selv tage tingen til sig og udforme den efter sit hoved. Ved folketingsvalget i 1950 havde Socialdemokratiet en virkningsfuld plakat, visende to små børn og med teksten: *Far må ikke blive arbejdsløs!* Partikontoret havde fotomotivet, men kunne ikke finde den rigtige tekst. Så kom Hedtoft på besøg, og da han hørte om sagen, slog han straks ned på den nævnte tekst, der passede til både billed-motiv og situation.

Som nævnt stod kampen i 30'erne ikke alene for demokratiet *imod* kommunisterne, men i høj grad for demokratiet *imod* nazisterne. Hedtoft var i aktivitet på begge felter, og den danske nazisme, der af Hedtoft med rette blev karakteriseret som i højere grad et kriminelt end et politisk problem, havde selvsagt et godt øje til Socialdemokratiet og dets mænd. Hjælpen til de tyske politiske flygtninge og de internationale kontakter, blandt andet til tyske partifæller, har vel givet danske nazisters fantasi næring og været en opmuntring for politiske provokatører på den kant. En novembernat i 1938 var der indbrud på partikontoret i Rosenørns Allé, og en del papirer blev fjernet. Nogen tid efter kom der i et nazistisk blad nogle sensationelt opsatte »afsløringer«, der hverken havde hold i virkeligheden eller i de fjernede papirers indhold, men naturligvis skulle tjene til at mistænkeliggøre Socialdemokratiet og specielt Hedtoft, og vel også havde bud til nazisternes »venner« sydpå. Denne begivenhed mildnede ikke Hedtofts følelser over for nazisterne. Han flammede op af forargelse og vrede og var meget aktiv for sagens opklaring og afsløring af gerningsmændene, der som ventet viste sig at være danske nazister.

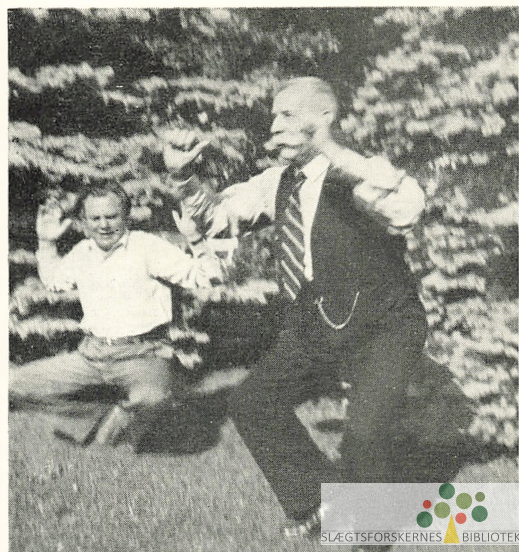
Den 9. april 1940 blev også *partikontoret besat* i forbindelse med jagen på tyske flygtninge. Der fulgte nogle spændende timer for de af partikontorets folk, der blev antruffet og holdt tilbage. I løbet af dagen trak den tyske besættelsesstyrke på partikontoret sig tilbage. Det var en fejltagelse, sagde man. Samme dag udsendtes der et cirkulære til partiorganisationerne. Det indeholdt en appel om sammenhold, om fortsat kontakt til arbejderbevægelsens forskellige dele og om at handle, »som det tjener partiet og dets medlemmer bedst«. Hedtofts stil genkendes i det sidste afsnit:

»Som ærligt dansk parti føler vi dyb sorg over de tildragelser, der fejer hen over vort fædreland. Lad os fastholde roen og besindigheden midt i bekymringen og lad os hver på sin post søge arbejdet videreført!«

Besættelsen gav de danske nazister vind i sejlene, omend ikke slet så stærkt, som de selv fantaserede om. Det var i denne situation, *Forum-mødet den 27. oktober* fandt sted. Hovedstadens partibevægelse blev kaldt til mønstring, og der er aldrig kommet så mange. Ud over kæmpehallen i Forum måtte man tage Tivolis koncertsal i brug. Stauning talte alvorsord til de politiske spekulanter. »Man må ikke få den tro, at Socialdemokratiet er faldet om af skræk. Vi lever, vi virker« Ingen kan vel sikkert vurdere betydningen af denne overordentlig kraftige manifestation, som fandt sted på et tidspunkt, hvor det nazistiske Tysklands magt var steget til højdepunktet, og hvor den danske nazismes muligheder i kraft af bajonetterne syntes at vokse. Udviklingen i den nærmest kommende tid, der blandt andet medførte Christmas Møllers afgang som minister og som folketingsmedlem efter tysk krav og det tyske forsøg på at tvinge Stauning væk, førte også til Hedtofts *afgang som partiets formand*. I slutningen af januar kom den første tyske henvendelse herom, og senere blev der stillet krav også om partisekretær H. C. Hansens afgang. Begrundelsen var Hedtofts arbejde i Internationale og i Matteotti-komiteen, og for H. C. Hansens vedkommende HIPA's udsendelse af svenske presseudklip. De måtte begge fratræde den 7. februar, og Alsing Andersen overtog formandsposten, medens den tidligere kirkeminister Johs. Hansen blev konstitueret som parti-

Den store danske delegation ved Socialistisk Arbejder Internationales kongres i Wien 1931. Hedtoft ses mellem Fr. Andersen og Ludv. Christensen omtrent midt i billedet.

Vel mødt på skansen! Th. Stauning hilser sin efterfølger, den 36-årige Hans Hedtoft, efter formandsskiftet i Socialdemokratisk Forbund, 1939.

Partikontorets personale i 1938. Siddende: Oluf Carlsson, Alsing Andersen, Stauning, Klüwer og Hedtoft. Fløjmænd: Eigill Jørgensen og H. C. Hansen.

sekretær. Et forsøg på fra tysk side i juli—august samme år at trænge Hedtoft og H. C. Hansen ud af rigsdagen med den motivering, at de udfoldede tysk-fjendtlig virksomhed, lykkedes ikke, men de måtte gå ind på fremtidig kun at tale i deres egen valgkreds. På et hovedbestyrelsesmøde i partiet den 13. februar holdt Hans Hedtoft en bevæget og stærk tale ved sin fratræden. Han kom her ind på en vurdering af både arbejderbevægelsens og landets stilling. Arbejderbevægelsen havde sin forpligtelse overfor hele folket. Den måtte ikke tabe sin selvagtelse. Men når et brud kom, måtte det helst tages samlet af de demokratiske partier, og det var vigtigt at undgå dannelsen af en nazistisk regering.

I den følgende tid var Hedtoft og Rosenørns Allé ude af daglig kontakt. Hedtoft fik senere en legal arbejdsplads som underdirektør på bryggeriet »Stjernen«, og herfra udfoldede han sin virksomhed i den kommende tid.

I den første efterkrigstid var faren for dybtgående *kommunistisk splittelse* et meget alvorligt problem. Kommunisterne havde vinden på ryggen, megen goodwill at øse af, og erindringen om deres indstilling og virksomhed i tiden før 22. juni 1941 var næsten forsvundet. Fra arbejdspladserne kom talrige opfordringer om samling i arbejderbevægelsen. Den 7. juni besluttede partirådet at forelægge hovedbestyrelsen et forslag om samlingsforhandlinger og samtidig fremkom der henvendelse herom fra kommunisternes ledelse. På hovedbestyrelsens møde den 10. juni redegjorde Hedtoft for partirådets standpunkt, og man vedtog at indgå i forhandlinger, som det hed »for at det kan blive klarlagt, om der er virkelig mulighed for at skabe organisatorisk og politisk enhed i arbejderbevægelsen gennem sammenslutning af de to partier«. Det blev fremhævet som forudsætning for en eventuel sammenslutning, »at demokratiet uden forbehold akcepteredes som grundlag for arbejderbevægelsens politiske og organisatoriske arbejde«.

Forhandlingerne førte ikke til sammenslutning, og det var tydeligt, at kommunisterne ikke ønskede en sammenslutning på demokratisk grundlag. Deres omfattende aktivitet for at trænge ind i fagforeningerne, styrke deres partiapparat og udbygge deres presse, medens for-

handlingerne pågik, viser klart dette, og bortset herfra har tiden og begivenhederne givet tilstrækkelig anskuelsesundervisning. I august afholdt Socialdemokratiet sin 24. kongres i København, og her bekræftede man i partiets højeste kompetente instans, at en sammenslutning ikke var mulig. På samme kongres blev de politiske linier lagt for partiets virksomhed i den kommende tid. Ved folketingsvalget den 30. oktober 1945 høstede kommunisterne stort i forhold til tidligere, og det var i hovedsagen stemmer, der var taget direkte fra Socialdemokratiet. Lægger man Socialdemokratiets og kommunisternes stemmer sammen, var der ingen fremgang i forhold til tidligere. At kommunisternes gevinst var i høj grad forbigående, skulle senere valg vise.

I de små ti år Hans Hedtoft nåede at virke efter krigen, var han mindre på partikontoret end før og mere i folketinget og statsministeriet. To perioder, hvor han var regeringsleder og to perioder som oppositionens første mand med omfattende opgaver i begge egenskaber og udfoldende et stærkt initiativ. Forholdet mellem ham og partikontoret måtte nødvendigvis rationaliseres. Han fulgte stadig med i videst muligt omfang, men det blev i perioder til sagers behandling ved korrespondance og hastige sammentræf. Med mellemrum samledes dog tillidsmændene på kontoret og de, der en del af tiden var med i regeringen, og Hedtofts opmærksomhed over for partiets organisatoriske anliggender var stadig levende. Ofte var tiden knap, men det hændte dog, at vi kunne få et par timer i større ro med Hedtoft.

Det kunne knibe med at holde alle de møder, som man ønskede med Hedtoft ude omkring. Mange fik nej, og undertiden måtte han slippe et løfte, fordi andre vigtige ting kom i vejen. Det kunne give skuffelse hos arrangørerne og besvær for partikontoret, men når man kender vilkårene, véd man, at den slags ikke kan undgås, og slet ikke, når det drejer sig om en taler, som alle ønskede at få, en taler, der som få kunne få liv i en forsamling, og et menneske, der gerne bagefter i en hyggelig kreds af tillidsmænd var kammerat med de andre.

Også i Rosenørns Allé 14 var Hedtoft den gode kammerat og den inspirerende leder.

J. O. KRAG:

Manddomsgerning

Den unge Hedtofts idé-verden

Valgekampen i 1935 kulminerede med kæmpemøde i Forum søndag aften, hvor både Stauning og Hedtoft var i ilden foran en oplagt, ja næsten begejstret ti-tusindtallig forsamling.

Socialdemokratiet håbede på godt valg, det gør man jo altid, men hvem havde mon turdet vente en fremgang af de dimensioner, man fik? Socialdemokratiets andel af samtlige afgivne stemmer steg fra 42,7 % til 46,6 % og mandattallet fra 62 til 68; stemmefremgangen lå nær de 100.000. De radikale holdt stillingen med en lille stemmefremgang. De konservative mistede et mandat, og Venstre tabte ti, hvoraf »Det frie Folkeparti« (LS) kun samlede de fem op. Kommunisterne fik uforandret 2 mandater og nazisterne ingen.

Sejren karakteriseredes ved indhug i vælgerskarer, der normalt ligger til højre for Socialdemokratiet. I udprægede arbejderkredse var fremgangen mindst, i Københavns 5. kreds og i Århus og Esbjerg var der endog tilbagegang i andelen af afgivne stemmer. Den store fremgang var navnlig vundet i kredse, som sædvanligt har relativt store konservative stemmetal.

Dette kunne give anledning til interne overvejelser i Socialdemokratiet, men gjorde ikke sejren mindre; især ikke målt i borgerlige øjne. Dette mærkedes på kommentarerne, der var nok så bitre.

Således skrev »Vestkysten« den 23. oktober 1935 om Venstres nederlag: »Når der i den grad går skred i et stort partis vælgermasse, kan dette ikke alene skyldes ydre årsager. Der må være en brist i partiet selv — enten i dets ledelse, i dets taktik eller i dets politik.«

Og »Berlingske Aften« var ikke mildere i vurderingen af det konservative partis resultat, skønt de konservative dog havde vist sig at holde bedre end Venstres vælgere:

»Men herr Christmas Møller går os for vidt, når han siger, at de konservative stadig er en betydelig magtfaktor. Om konservatismens magt bør der i øjeblikket tales så sagte.«

Hos Stauning var vejrtrækningen rolig. Når en sejr først var bragt i hus, var den for ham noget selvfølgeligt. »Valgresultatet blev, som det måtte forudses, en glimrende og fortjent valgsejr for Socialdemokratiet og regeringen . . . Den linie, der skal følges, må føre til fortsat økonomisk højnelse og stadig forøget beskæftigelse for danske arbejdere.« Vælgernes dom over for Venstre og konservative betegnes som »retfærdig og hård«. Hedtoft sagde: »Denne dag blev ikke alene stor, den blev europæiske socialdemokraters stolteste dag det sidste tiår.«

Om han altid senere har været lige så lykkelig for 1935-resultatet, er en anden sag. Konjunkturgevinsten er ubekvem ladning. Det er ilde at have konjunkturen mod sig, men at have den for stærkt *med* giver politiske tømmermænd. En mindre fremgang i 1935 ville have gjort fremtiden lettere, ikke mindst for den, der få år efter overtog ledelsen.

Sejren i 1935 var imidlertid langt fra konjunktur alene. Den bar Staunings signatur, men bag ved lå et arbejde og en idé-mæssig udvikling, som Hans Hedtoft havde sin meget betydelige andel i. Hedtofts indsats for en fornyelse af partiets organisatoriske og agitatoriske arbejdsformer skal vi komme tilbage til. Her vil vi standse op ved forholdet mellem *arbejderbevægelse og nation*.

Trediverne igennem gik de politiske brydninger dybt i det danske folk. Den borgerlige drøm om, at den romantisk opfattede »harmonisk« fra før 1914 ville vende tilbage efter revaluering og »tilpasning« brast under den økonomiske krises tunge tryk og skarpe bid. Arbejdsløsheden tilspidsede den sociale kamp. Fra 1932 var kommunisterne repræsenterede i folketinget og søgte at gøre sig gældende på arbejdspladser og i fagforeninger. Landbrugskrisen flossede Venstre og gav

vind til LS med dets bondetogsdemonstrationer, strejkementaltitet og antidemokratiske tilbøjeligheder. Ultrakonservative kredse følte sig stimuleret af nazi-omvæltningen i Tyskland og mente, at tiden var inde til det endelige opgør med »marxisterne«. Meningen var, at ryggen skulle knækkes på arbejderbevægelsen fagligt og politisk, og herved skulle anonyme nationale kræfter få deres eventyrlige chance. Samtidig var de internationale, udenrigspolitiske forudsætninger totalt omskiftede. Folkeforbundet var tydeligt på vej ned. I 1932 begyndte Japan krigen mod Kina, og i 1930 Italien erobringstogtet i Abessinien; Hitler forlod Folkeforbundet og afrustningskonferencen og stillede mod oprustning på tværs af alle regler og aftaler. En ny krig var mere end en teoretisk mulighed.

Alt dette skabte problemer for dansk arbejderbevægelse. Nogle af disse problemer var ikke nye, men de blev skærpede og fik central vægt. Dette gjaldt stillingtagen til kommunisme og fascisme. Det gjaldt den positive stilling til demokratiet. Og det gjaldt ikke mindst forholdet til landets udenrigspolitik og forsvar. Endelig var der spørgsmålet om hele den økonomiske politik. Krisesituationen kørte de økonomiske problemer op i en spids, hvor Socialdemokratiet som det største regeringsparti havde et ansvar, der stod i urimeligt forhold til, at det borgerlige landstingsflertal frem til 1936 egenmægtigt satte grænserne for, hvad der politisk lod sig gennemføre.

På alle disse punkter måtte Socialdemokratiet tage en holdning, der i virkeligheden betød, at arbejderbevægelsen nu stod som det folkestyrede Danmarks mest positive værnere. Nazisme og kommunisme blev begge afvist med samme styrke. I samarbejde med borgerligt demokratiske partier måtte folkestyret værnes. Den negative linie i forsvarspolitikken måtte vendes til en positiv linie. En økonomisk politik måtte føres, der tog hensyn til alle sider, og som i sig indebar erkendelse af landbrugets centrale stilling. Samtidig kunne der hverken gives afkald på industriens videreudvikling eller på en gennemførelse af de sociale reformer, der gennem to menneskealdre havde været partiets og bevægelsens mærkesag, og som det borgerlige landstingsfler-

tals samt tyvernes borgerlige regeringers politik havde næret og skærpet behovet for. Man ville værne landet og folkestyret, men samtidig føre en reformatorisk fremskridtslinie igennem. Alt dette kan lyde selvfølgeligt i dag, men var ikke selvfølgeligt i trediverne. Havde tilsvarende kræfter i Tyskland lige så beslutsomt samlet sig om de samme opgaver, ville historien måske have forment sig anderledes.

I hele denne udviklingsproces indtog Hedtoft en klar og positiv holdning. Han var så langt fra alene om den. Men måske så han linierne i denne udvikling klarere end de fleste. Og i hvert fald var han den, der på partiets vegne hyppigst måtte rykke længst frem i felten for at sikre, at linien blev forstået og mere end det, at bevægelsen tog den til sig og var villig til at yde noget for den.

Sit mest prægnante udtryk fik disse tanker i Hartvig Frisch' »Pest over Europa« (1933). »Efter nazismens sejr har det nordiske folkestyre fået at føle, hvad naboskabet til et diktatur betyder«. Der skulle gå 12 år mere, før den lærdom var erfaret til bunds. Frisch trak tre hovedlinier op. Den første var, at en undersøgelse havde overbevist ham om, »at frygten for bolschevismen og den reelle eller påståede fare fra den kant i *alle* fascistiske lande har været udgangspunktet for den fascistiske agitation og den drivende kraft under kapløbet om sejren. Dette er en historisk kendsgerning, som må være bestemmende i spørgsmålet om midlerne til at forhindre denne politiske pests udbredelse. Derfor må enhver demokrat, der vil tage stilling til problemet, være klar over, at det ikke kan gøres på akademisk vis som et teoretisk valg mellem demokrati og diktatur, men at problemet rent aktuelt politisk drejer sig om arbejderklassens stilling i samfundet og forholdet til andre samfundsklasser«.

Med andre ord: Hvis arbejderklassen vil alliere sig med andre demokratiske kræfter i befolkningen til folkestyrets bevarelse og videreførelse, så må arbejderbevægelsen have en front mod kommunismen, en front der er lige så fast og hård som mod fascismen. Der må kæmpes med samme konsekvens og ubøjelighed mod begge diktaturretninger. I sin anmeldelse af »Pest over Europa« i Social-Demokraten

den 1. december 1933 skrev Hans Hedtoft herom: »Se det er rigtigt! Det er nemlig en grundlæggende realpolitisk betragtning, som det jo næsten har været og er umuligt at finde ørenlyd for blandt de oh, så kloge akademiske salonsocialister og lakskokommunister, som i efterkrigsperioden gang på gang har villet optræde som politiske rådgivere bl. a. for det danske Socialdemokrati. Derfor er det godt, det er Hartvig Frisch, der siger disse ord.«

For Hedtoft havde bekæmpelsen af kommunismen på dansk grund længe stået som en central partiopgave. I tyverne havde han deltaget i opbygningen af DSU i direkte kamp med den fløj af det gamle, sagnomspundne SUF, der via et venstresocialistisk parti havnede i det kommunistiske parti. I en kronik i Social-Demokraten i oktober 1932 med den malende titel »Moskvas disciple arbejder« og i 1933 i den lille bog »Kommunisterne splitter«, der ialt kom i 30.000 eksemplarer, tog han sig på, ved en gennemgang af officielle dokumenter såsom kongresvedtagelser, particirkulærer og åbne breve til danske kommunister fra ledelsen i Moskva, offentliggjort i det danske kommunistblad, at belyse kommunisternes arbejdsmetoder og hensigter. Kommunisternes bestræbelser for at underminere og nedbryde Socialdemokratiet og fagforeningerne blev lagt frem, dokumenteret og kommenteret i et sprog, enhver kunne forstå. Socialdemokratiet var hovedfjenden. Enhedsfronten var en taktisk manøvre. Hedtoft bringer følgende citat fra en tale af Sinoviev på den fjerde kommunistiske verdenskongres: »Vi opfattede enhedsfrontens taktik som en strategisk manøvre, men mange partifæller begyndte at tyde den som et forsøg på at skabe et forbund med Socialdemokratiet, som en koalition mellem alle arbejderpartier Det har vist sig, at mange partier og mange partifæller ikke forstår og ikke vil forstå, at enhedsfrontens taktik for den kommunistiske internationale ikke er noget andet end en agitationsmetode for at mobilisere masserne. . . . En koalition af alle arbejderpartier, sådanne som er virkelige arbejderpartier som vi, og sådanne som blot kalder sig arbejderpartier og objektivt er borgerlige partier, er nonsens, en kontrarevolutionær utopi eller opportuniste«. Det var de

samme kommunister, der ville strejke for enhver pris under ledelse af tilfældige personer og uden om fagorganisationernes lovligt valgte ledelse.

Hele tredivernes problemstilling ånder ud af disse skrifter fra Hedtofts hånd — og visse af problemerne er såmænd ikke så forskellige fra dem, vi kender i dag. Hedtoft gik løs på dem med hele den kraft og friskhed, der kommer fra oprigtig følt indignation.

Men tilbage til Frisch. Det andet punkt, han fremdrager, er »den fare som fatalismen i marxismen forbundet med pacifismen betyder for Socialdemokratiet«. Det er farligt for et parti at tro, at man har den videnskabelige garanti for sin sags sejr. Det er ikke nok, at de økonomiske og kulturelle betingelser er til stede for denne sejr, hvis der ikke ud af disse betingelser også vokser *viljen til magt*.

Det er Frisch' synspunkt, at det tyske Socialdemokrati i katastrofal grad manglede denne vilje. Tyskerne var stærke i troen på dogmerne, og de var dygtige i deres gerning »inden for den hjemlige kommunes nære virkelighed«, men den »nationale stat, som i det nuværende europæiske system både politisk og økonomisk er den bærende realitet«, gjorde de ikke til deres. »Dette negative standpunkt til den nationale statslige organisation måtte nødvendigvis afsætte sine spor i den socialdemokratiske tankegang. Fra at være antimilitaristisk gled partiet over i pacifismen uden at tænke den tanke til bunds, at man derved tog forskud på verdensfreden og undergravede sin egen vilje til magt«. Frisch peger på, hvorledes, i modsætning til den tyske magtesløshed, mænd »som Branting, Stauning og Per Albin Hansson har vist, at de har kunnet blive statsmænd og førere for deres nation. På denne positive stilling til staten og statsmagten inden for det nordiske Socialdemokrati beror folkestyrets styrke«. »Vi er fredens mænd i Norden, og vi har vist verden vor vilje til fred, men møder man os med vold og terror, er vi besluttede på at hævde Nordens grænse og forsvare folkestyret«.

Hedtoft kunne ikke følge Frisch i kritikken af det tyske Socialdemokrati. »Han siger slet ikke tilstrækkeligt om den positive demokratiske

indsats, som trods alt blev ydet af det tyske Socialdemokrati«, sådan lyder det i anmeldelsen.

Så meget mere kunne Hedtoft følge Frisch i den øvrige tankegang. Udtrykket »vilje til magt« er ikke helt behageligt; det skurrer lidt i demokratisk sprogbrug, bærer lidt af den vel uundgåelige smitte i sig fra pesten, der skulle bekæmpes, men givet er det, at viljen til at vinde også i politik er sejrens forudsætning; og den vilje havde Hedtoft. I januar 1934 udsendtes fra Socialdemokratisk Forbund et cirkulære, der bærer tydeligt præg af den 31-årige sekretærs energiske pen, omend han nok må dele æren for det med Alsing Andersen. Cirkulæret indleder traditionelt med at udtrykke glæde over gode resultater ved kommunevalgene i 1933. Derefter gøres der op med regeringens angribere: Venstre, konservative, »skatteborgere«, nazister, LS, Retsforbund og kommunister. (En af de for Hedtofts sprogbrug typiske opremsninger.) »Idet de bevidst fortier eller forvrænger de faktiske forhold og regeringens vældige indsats i disse år, giver de uden videre regeringen og Socialdemokratiet skylden for den kapitalistiske verdenskrises ulykker. Ja, vore modstandere undser sig ikke for både på møder og i pressen at mistænkeliggøre og tilsvine parlamentarismen og rigsdagen i almindelighed og regeringens og demokratiets repræsentanter i særdeleshed. Reaktionære overklassefolk kappes efter tysk nazimønster med kommunisterne i anvendelse af det værste rendestenssprog, hvori udtryk som »slyngler« og »forbrydere« om politiske modstandere ingenlunde hører til de værste. Men det danske demokrati og først og fremmest den danske arbejderklasse må nu træde op her imod. Vi skal overalt i landet vise denne forvirrede flok af modstandere, at Socialdemokratiet ikke lader sig sætte på anklagebænken af dem. Tværtimod.«

Herefter følger anklager mod det kapitalistiske samfundssystem og dets forsvarere. Anklage mod de partier, der midt i denne krise benytter landstinget mod folkets store flertal. Anklage mod alle, der direkte eller indirekte støtter nazistiske tendenser, og anklage mod kommunistiske splittelsesmænd.

Mod alle disse kræfter kaldes der til samling og angreb. »Efter at nazismen er begyndt at stikke hestehoven frem også i vort land, er arbejderklassens sammenhold mangefold nødvendigere. Det er en kendsgerning, at kommunisternes desperate politik i alle lande har været grundlaget for nazismens vækst og samtidig gennem sin splittelse inden for arbejderbevægelsen har ført til den samlede arbejderbevægelses nederlag i de pågældende lande«.

En besk kritik frembæres i cirkulæret mod de alt for mange partiforeninger, der »ikke foretager virkelige fremstød, men blot „holder den gående“«. På den måde fører man ikke sit parti frem til magtens erobring. Plan, orden, energi og arbejde efter de vedtagne paroler er en uomgængelig nødvendighed. »Vi håber«, slutter denne del af cirkulæret, »at dette må gå ind i alle tillidsmænds bevidsthed . . . « Så følger nogle praktiske anvisninger med hensyn til arbejdet i organisationerne. Man mærker, hvad der optager Hedtofts sind. Hos ham findes ingen tanke om at give efter over for de kræfter, der fra mange hold retter skytset mod Socialdemokratiet. Han har viljen til at *slå igen*, han vil have partiet aktiviseret, og han er i fuld gang med at udvikle planerne om hvordan og at få den alvor, der behøves, til at sive ind i »tillidsmændenes bevidsthed«.

Ejheller i landets politik udadtil var pacifisme Hedtofts linie. I 1932 fører han en drabelig polemik mod unge pacifistiske socialdemokrater i DSU's organ »Rød Ungdom«, bl. a. mod den nuværende rådmand i Århus, Bernhardt Jensen. »At folk, som lader deres stilling til magtudøvelse diktere af religiøse grunde, bekender sig til magtesløshedens princip, synes mig forståeligt, men for deltagere i en socialistisk bevægelse, der i visse europæiske lande hver dag er truet på livet i bogstavelig forstand af fascistiske bander, er det uegnet, ja farligt. Ydre forhold kan under sådanne forhold bevirke, at arbejderne tvunget af magtudøvelse fra modpartens side, hvor nødig man end vil, må forlade den fredelige demokratiske arbejdsmåde, Socialdemokratiet er tilhænger af«. Dette er skrevet, før det tyske Socialdemokrati brød sammen uden modværg, men også før kampene i Wien og Spanien. Hedtoft bruger netop

Østrig som eksempel: »Hvis de reaktionære østrigske Heimwehr-bønder bevæbnet marcherer mod det røde Wien for at udslette byens arbejderstyre og proklamere et reaktionært diktatur, skal Wiens arbejdermasser så nøjes med at fryde sig over anti-voldstankens etiske værdi, udbrøde i jubelråb for broderskabets idé og så iøvrigt frivilligt gå ind under slavekår som i Italien?« Hedtoft vender sig imod en af pacifisterne fremsat tanke om, at partiet skulle optage en agitation for militærnægtelse for ad denne vej at gennemføre nedrustningen. »Hvis man for alvor herhjemme og i udlandet gik ind på en sådan tanke, vil resultatet være, at man tog ethvert proletarisk element bort fra militæret og gjorde det et ensidigt reaktionært instrument«.

To år senere, i 1934, tager Hedtoft samme tema op igen. Det er atter i »Rød Ungdom«. Han skriver: »I Tyskland har fascismen sejret. Arbejderbevægelsen er knust . . . Da nu tyske nazister nær den danske grænse fremsatte åbenbare trusler om bande-besættelse af dansk landområde i Sønderjylland, og befolkningen spurgte: Hvad nu? svarede der: 1. Af statsminister Stauning: Selvfølgelig vil alt disponibelt materiel fra den ansvarlige statsmagt blive sat ind for at hindre sådanne overgreb. 2. Af de sønderjydske arbejdere: Vi vil med alle til rådighed stående midler modsætte os udlevering til Nazityskland. Vi føler os som danske statsborgere og vil fortsat tilhøre Danmark. . . . Havde man mon ventet, at danske arbejdere skulle have sagt: Ja, vi er inderligt ligeglade med de erobringer, en menneskealders møjsommelige kamp har skaffet os. Vi bytter gerne det demokratiske Danmark med det retsløse Tyskland? Vor kærlighed til det danske folks liv og eksistens forbyder os at deltage i en hasarderet militærpolitik, og derfor skal vi fortsat holde os disse eventyrpolitikere fra livet, og deres illusioner skal vi bekæmpe. Men lige så selvfølgelig dette er, lige så klart er det, at vi erklærer os rede til inden for de praktiske mulighedsrammer at sikre ro og orden ved landets grænse.«

På et ungdomskursus på Roskilde Højskole i juli 1935 talte Hedtoft om emnet »National og international«. Han bekræfter her, at Socialdemokratiets arbejde må udføres på national grund. »Den bestående

stat er det givne grundlag og udgangspunktet for vor gerning. Heraf følger, at vi må tage et positivt standpunkt til denne stat. Det vil sige gå ind for den, søge at erobre magt og indflydelse i den og søge den ændret i den af os ønskede retning. I det tyske Socialdemokrati blev der lige til den tyske demokratiske republiks sammenbrud ført lidenskabelige teoretiske diskussioner mellem en fløj, der var for »*Staatsbejahung*«, og en anden, der var for »*Staatsverneinung*«. Resultatet heraf kender vi. I Danmark har denne strid ikke været synderlig omfattende. Indstillingen har været positiv« ... »Vi må bortrydde det nationale mindreværds kompleks, som var forståeligt hos vore fædre, men ikke hos os, som lever under det andet socialdemokratiske ministerium« ... »En demokratisk socialistisk bevægelse er den eneste bevægelse, som kan føre en national politik fri fra chauvinisme og militarisme« ...

I disse toner er Hans Hedtoft fuldt på linie med den udvikling, der er på vej indenfor bevægelsen som helhed. Ved rigsdagens åbning i oktober 1933 blev det nu så mange gange fremsatte radikal-socialdemokratiske afrustningsforslag (hver gang vedtaget i folketinget, men forkastet i landstinget) ikke genfremsat. Og ved partikongressen i Ålborg i juni 1935 var der en tydelig drejning i forsvarsspørgsmålet at spore, selv om den foreløbig kun beskedent skimtedes af kongressens vedtagelse, der i udprægede Stauningske vendinger lød:

»Socialdemokratiet anerkender nationens pligt til effektiv bevogtning af grænser og farvande og dermed ydelse af den beskyttelse, der derved er mulig. Den bevogtning, der er påkrævet, må under de nuværende forhold udføres af den bestående hær og flåde, af politi og grænsegendarmer, alt på den måde, som det bliver bestemt af den ansvarlige regering.

Da tiden formentlig på disse som på andre områder kræver visse ændringer, vil det være naturligt, om regeringen lader foretage visse undersøgelser af den bestående hær- og flådeorganisation, særlig med henblik på tilpasning til sådanne opgaver, som ligger nærmest i hen-

hold til de foran angivne retningslinier«. Manifestet afviste imidlertid »alle planer om at deltage i oprustningen«, og det udenrigspolitiske grundlag skulle være neutraliteten.

Kort efter sit valg til formand for Socialdemokratiet i januar 1939 bliver Hedtoft interviewet til Ekstrabladet om forsvarsforslaget. »Der er ingen modsætning mellem de yngre og ældre socialdemokraters stilling til forsvaret«, siger han. »Omslag? Jo, for Socialdemokratiet som helhed, men det er næppe nogen overraskelse for nogen at høre dette, for det blev jo sagt i partiudtalelsen »Danmark for Folket«, i 1935 fra kongressen i Ålborg og er nu understreget af den sidste kongres i København. Det er iøvrigt ikke os, der er forandret, men forholdene i Europa, hvoraf vi er en del . . . Iøvrigt må de danske militære styrker, som der er sagt i mit partis manifest, benyttes til bevogtning af vort land- og søområde og til overholdelse af vore forpligtelser som neutral stat, altså på samme måde som under krigen 1914—18, da en radikal regering på lykkelig måde klarede skærene for det danske statsskib. Det er en selvfølge, at vi har pligt til at afvise både tilfældige og bevidste neutralitetskrænkelser, så længe vi har mulighed derfor. En neutral stat må selvfølgelig betragte det som sin pligt — såvidt det er gør ligt — at afværge, at dens territorium benyttes af krigsførende parter«.

Hans Hedtoft havde sit parti bag sig. — Måske dog således, at han var en kende foran det. En position vi senere skal genfinde ham i. Nogen direkte risiko for demokratiet i et stærkere forsvarsapparat fandt han ikke. »Militarisme i Danmark?« sagde han privat. »Vist ikke! Generalerne kommer op på partikontoret og taler med mig — iført cyklespænder«.

Hartvig Frisch havde i sit programmatisk forord til »Pest over Europa« et centralt synspunkt udover dem, vi allerede har nævnt. Han fandt, at det hørte til de nederlagsramte Socialdemokratiets svagheit, at de vedblev at være »et snævert industriarbejderparti med en hårdkogt doktrin, der umuliggjorde en positiv landbrugspolitik«. Han

skildrer, hvorledes de nordiske landes Socialdemokratier derimod er folkepartier med udstrakt tilslutning fra landarbejdere, landhåndværkere og småbønder. For fremtidens erhvervsøkonomiske politik ser han en mulighed i et samvirke mellem arbejdere og bønder og finder, at den vil få vingefang, så der bliver tale om mere end lappeværk, hvis det kan ske på fællesskandinavisk grundlag. »Nu er lejligheden inde for os til at vise, at der er knogler og marv i det nordiske demokrati.«

Begge strenge i dette synspunkt er i høj grad Hedtofts. Det nordiske blev et selvstændigt og bevæget kapitel i hans politiske liv. Samvirke med landbruget om en positiv erhvervs politik prægede allerede »Danmark for Folket«-manifestet fra 1934, som det prægede Staunings praktiske politik gennem alle regeringsår. Da Hedtoft udtaler sig til Arbejderens Almanak 1946 om den fremtidige politik, understreger han, »at vi ikke må forfalde til den naive tro, at vi kan spadserer vejen alene. Vi lever i et arbejder- og bondeland, og den kendsgerning må den praktiske politik respektere. Der kan ikke mere i Danmark regeres udenom og i hvert fald ikke imod arbejderklassen, men det må også holdes for øje, at vi lever dør om dør med verdens dygtigste bondestand. Den er i virkeligheden lige så antikapitalistisk af indstilling som arbejderklassen, og derfor turde det ikke være svært at rydde misforståelser mellem bønder og arbejdere af vejen, så der blev trit mellem dem på marchen frem mod et samfund, hvor arbejds fulde udbytte tilfalder den alene, som arbejder.«

Ledende politikere på ansvarlige poster i første frontlinie kan ikke være iklædt snævre rustninger af fastlåse anskuelser om en politik i enkeltheder. Deres meninger skal være bevægelige, for de skal handle, disponere fra dag til dag under ansvars tryk og inden for de snævre rammer, som sættes af politisk gennemførlighed af de objektivt givne muligheder, af de taktisk nødvendige hensyn. De kan (og bør) have principper og klart formulerede programhensigter. Men de kan i enkelttilfælde eller for perioder være nødt til at fravige principperne, fordi det politisk-økonomiske vejrlig gør det nødvendigt at ændre kursen.

Ingen kaptajn sejler med fastsurret rat lige ind i cyclonens hvirvel. Dette betyder ikke, at praktisk politik er en principløs pêle – mêle og at »det er lige meget«, hvem der regerer. Enhver kan i dag se, at 1929—39 var et tidsafsnit, hvor vi ikke blot havde socialdemokratisk statsminister, men hvor der også førtes udpræget socialdemokratisk politik. Det hindrer ikke, at der har været perioder, ja år, hvor kompromisser og forlig gjorde billedet udflydende, så de nazistisk anløbne bevægelser kunne tale om de fire »systempartier« som udtryk for den samme politik.

De Hedtoftske synspunkter, der er fremdraget i det foregående, tilhører den unge Hedtoft. Ingen kan være i tvivl om, at de i deres varme og klarhed, deres positive og virile kraft udtrykker noget, der er væsentligt for ham, og som vedblev at være væsentligt, også hvor årene og ansvarets og erfaringernes tryk virkede afdæmpende. Temperamentet og karakteren modnedes, men mønstret forblev det samme.

Under tredivernes vilkår

Trediverne var tiåret med den store arbejdsløshed, med indkomstkrise for landbruget, med tvangsauktioner og valutabesvær. Men da 1932 var passeret, mærkedes bedring. Beskæftigelsen voksede, og de, der havde arbejde, havde i perioder voksende realløn. Også landbrugsindkomster bedredes, og industriens produktion gik stadig op. Valutastillingen og det slemt svingende byggeri (i årene efter den anden verdenskrig har byggeriet været langt mere stabilt) var man ikke i den grad tilbøjelig til at give regeringen direkte ansvar for, som tilfældet blev senere. Med den erfaring, man nu har i antidepressionspolitik, kan adskilligt kritiseres (se f. eks. Kjeld Philip »Den danske Kriselovgivning 1931—38«), men dels var man på mange områder ikke tilstrækkeligt vidende, dels og især ville det næppe have været muligt at skaffe politisk flertal for en mere radikalt depressionsbekæmpende finans- og rentepolitik end den, der faktisk blev ført. Også set fra outrerede selvforsynings-politiske synspunkter kunne der øves kritik. Arbejderbevægelsens Erhvervsråds beskæftigelsesbetænkning står i så

henseende som en mindebog over udførte projekter. Den kom i oktober 1939. Snart satte krigen gang i tingene, men under ganske andre forudsætninger.

Politisk blev udviklingen tydet i regeringens favør. Voksende produktion og beskæftigelse, offentlige arbejder og understøttelse til de

Folketingsvalgene i trediverne.

år	stemmer	mandater	andel i stemmer
1929	593.000	61	41,8 %
1932	662.000	62	42,7 %
1935	759.000	68	46,1 %
1939	730.000	64	42,9 %

ledige, alt dette (indtil 1936) trods landstingsflertallet og trods verdenskrisen. Såvel arbejderne som de erhvervsdrivende måtte ønske Stau- nings politik fortsat. Vælgerne gav klart udtryk herfor i 1935 og gentog det i og for

sig i 1939, selv om det blev med lidt mindre bravour. I 1939 syntes konjunkturerne gunstigere, de mørke kriseår var kommet på afstand, landstinget *var* erobret, og grundloven spillede vel ind som en dødvægt i forhold til vælgernes store flertal. 1939-resultatet var en skuffelse for de sejrsvante kæmper fra 1929, 1932 og 1935, men var ret beset et smukt resultat.

Mon ikke også den klare standpunkttagen til årtiets ideologiske problemer, som vi gennem Frisch og Hedtoft har fået indtryk af i foregående kapitel, tilfredsstillede dem, der tænkte og følte politisk. Tiden var urolig, men Socialdemokratiet stod som en klippe. Den positive stilling til folkestyret og det klare nej til diktatur er så selvfølgelig i dag. Vi må ikke glemme, at trods mange gode demokratiske mænd hos Venstre og de konservative var begge disse partier lidt medtagne. Venstre af LS, konservative af KU og folk som Carsten Raft. De, der ville demonstrere politisk mod nazismen, mod Franco-oprøret, mod Italiens overfald på Abessinien, mod racediskrimination, ja, de måtte føle sig draget mod regeringspartierne. Den begyndende vending i forsvarsspørgsmålet var vel en belastning, men bidrog dog til at fuldføre billedet af det positive, ansvarsbærende danske Socialdemokrati. Om det var Hedtoft personlig, der fik ideen til 1935's valgslogan: »Stauing eller Kaos«, er

Meddirektør i bryggeriet Stjernen — efter at tyskerne havde tvunget ham bort fra partiformandskabet. Bryggeriets bestyrelse samlet ved 40-års jubilæet i 1942.

Ved D. s. U.s jubilæum i 1945. Alle bevægelsens formænd gennem årene: fra venstre Victor Gram, Poul Hansen (Kalundborg), Johs. Hansen, H. C. Hansen, Chr. Christiansen og Hans Hedtoft.

Befrielsens dag — den 5. maj 1945 tog Hedtoft afsked med Stjernen og dets administrerende direktør Nørgaard. Nye store opgaver ventede.

Socialminister i den første frie regering efter tyskernes kapitulation. Den atten mand store regering samlet omkring statsminister Vilh. Buhl.

Den lykkelige sommer 1945. Hans Hedtoft og H. C. Hansen på visit hos de skånske venner, forsvarsminister Allan Vougt og trafikminister Torsten Nilsson.

En fredelig stund i hjemmet i Tørlsøng allé. En motion, der giver ro og varme til hjemmet — og varme til SLÆGTFORSKERNES BIBLIOTEK

omtvistet, men han ramte psykologisk plet ved at lade dette tema bære valgkampen. Det svarede nøjagtigt til situationen. Dårligt var derimod 1939-valgets slagord: »Vi vinder valget«, som Hedtoft utvivlsomt også har haft størsteparten af medansvaret for. Hvorfor skulle mand dog gå af hus for at give sin stemme til en regering, der på forhånd

Socialdemokratiets medlemstal.

1927	144.680	medl. i 1004	foreninger	
1929	149.120	— - 1033	—	
1932	173.890	— - 1072	—	
1935	191.995	— - 1207	—	
1939	198.836	— - 1310	—	

var så sikker på sin sejr. Mange, mange vælgere ville ikke have nogen anden regering, men overmægtige ønskede de dog heller ikke, at regeringens to partier skulle føle sig. Der var vel forhold at kritisere, og krisens mør-

keste punkt lå nu så langt tilbage. Ved begge valg spillede Staunings person ind som en næsten mytologisk kraft. — Bag Socialdemokratiets stigende styrke i medlemstal som i stemmer lå imidlertid et kolossalt arbejde — et arbejde for at modernisere partiapparatet, der stort set var kørt videre ad de samme baner som i bevægelsens barndom, og for at aktivisere hele den store, tungt bevægelige masse, dansk arbejderbevægelse var blevet. Sjælen i dette arbejde var Hans Hedtoft. Hans nærmeste medarbejder var H. C. Hansen.

Hedtofts bange anelse var, at skiftet fra oppositionsparti til det i kommune- og statsledelse dominerende parti skulle skabe mæthed og selvtilfredshed hos lederne, øge afstanden mellem ledelse og medlemsstab, så de ikke kunne råbe hinanden op, få ligegladhed og slaphed til at brede sig ned gennem rækkerne — altsammen på en måde, der gjorde de moderne »bevægelser« med deres hemningsløse propaganda-metoder, deres intolerance og fanatisme til konkurrenter, man i det lange løb ikke kunne hamle op med. Han frygtede, at ungdommen og de utilfredse ville forlade det »gamle« arbejderparti og gå derhen, hvor trommerne lød mere energisk, hvor musklerne svulmede, hvor troen satte mere farveprægtige blomster, og hvor dynamik og sejrsvilje skabte tempo og dramatik.

Vi har allerede citeret particirkulæret fra januar 1934. Navnene under det var Staunings, Frederik Andersens, Klüvers, Alsing Andersens og sidst i rækken Hans Hedtofts. Men røsten var Hans Hedtofts, og man kan ane kontormøder i forbundslokalerne i Rosenørns Allé, møder der ikke har været stilfærdige. Det har kostet kraft, snilde og tålmodighed at overtale »de gamle« til at forstå, at nye metoder var nødvendige. Hedtofts lidt metalagtigt klingende røst med den selv i en lille kreds omhyggelige udtale af hvert ord, de hårde konsonanter og de nasalagtige vokaler har lydt hen over forhandlingsbordet. Styrken havde han, tålmodigheden kneb det med. Den korte kraftige hånd med de tykke fingre har snart knyttet sig, snart faret gennem det opstrøgede hår over den brede pande. Han har i argumentationen snart hentet stof fra forholdene ude i Europa, snart sprunget frem til eksempler fra et besøg i en landafdeling, hvor alt nok så nydeligt var gået i stå i ægte dansk overbevisning om altings udmærkethed, bare vi gjorde som »vi plejer van«, og det, der var godt nok for ti eller tyve år siden, duer vel stadig etc. »Hedspore« sagde man overbærende om den unge mand med den svære knoglebygning og den næsten overvældende veltalenhed. Men Hedtoft havde Staunings øre. Gennem fortrolige samtaler voksede tillidsforholdet mellem statsministeren, partiformanden, den fåmælte, den kølige Stauning og så den unge, ildfulde, ordrige sekretær. Hedtoft fik sine ideer igennem.

Det skete gradvist.

»På disse områder skal der straks sættes ind« var overskriften på 1934-cirkulærets praktiske anvisninger. Der skulle holdes vågent øje med nazistiske strømninger og indberettes til partikontoret. Kommunisterne måtte ikke anerkendes som ligeberettiget parti f. eks. gennem afholdelse af diskussionsmøder med dem alene, og der skulle gås hårdt og angrebsvist til værks imod dem på alle faglige møder. Den personlige kontakt med de arbejdsløse skulle uddybes. Agitationsarbejdet måtte i almindelighed gives en ekstra tand, samarbejdet med DSU udvikles, nye foreninger oprettes, hvor sådanne endnu ikke fandtes.

Allerede i januar 1933 var der med Hedtoft som initiativtager dannet

en »Hovedorganisationernes agitationskomité«. Hedtoft var med i komiteens snævre ledelse og deltog i udarbejdelsen af de første tryksager. På kongressen i Ålborg i juni 1935 gik man et skridt videre. Der forelå en kort betænkning, formentlig udarbejdet af Hedtoft, hvor den tankegang, vi allerede kender fra 1934-cirkulæret, er trukket skarpere og bredere op. Om kommunisterne hedder det, »at det er en misforståelse at tro, at de kan ties eller ignoreres ihjel«. »Deres udnyttelse af og raffineret tilrettelagte spekulation blandt uorganiserede, blandt de »fagligt utilfredse«, de arbejdsløse, ungdommen og studenterne, er det i det lange løb farligt at forblive passive overfor«. Om KU hedder det, at »bevægelsen vil opsuge nazistiske elementer« og agitere for en slags middelstands- og funktionærsocialisme, der skal gøre indhug i Socialdemokratiets vælgerskare. Endelig peges på nazisternes virksomhed, der ikke synes at spille større rolle i byerne, men som visse steder på landet er foruroligende. Det siges advarende, at vore tyske partifæller for sent begyndte at tage nazismen alvorligt. Betænkningen foreslog oprettelsen af HIPA (Hovedorganisationernes informations- og propagandaafdeling) i samarbejde mellem parti og fagbevægelse.

HIPA blev et effektivt organ i den udadvendte politiske kamp. Hedtoft var dets leder indtil 1937, da H. C. Hansen overtog jobbet. Da H. C. Hansen i 1939 blev partisekretær, gik ledelsen over på den politisk talentfulde skotøjsarbejder Otto Jensens hænder, som døde alt for ung i 1941. Under krigen måtte HIPA, forhadt som den var af nazisterne, opløses, men genoprettedes i krigens sidste år under navnet AIC, arbejderbevægelsens informationscentral, og har siden med Sigvald Hellberg som leder og Poul Hansen (Kalundborg) og Kaj Bundvad som de vigtigste medarbejdere fortsat sin virksomhed under rolige former.

Sagen var imidlertid ikke gjort ved at indrette kontorer og udsende cirkulærer, pjecer, plakater, løbesedler og fortrolig information. Det var *menneskene* i bevægelsen, der skulle sættes igang. Dette skete først og fremmest ved oprettelsen af aktivgrupper i vælgerforeningerne. Disse skulle ikke berøve foreningerne deres politiske funktioner, men

som tjenende organer samle »en elite, der er parat til uforbeholdent og til enhver tid at gå gennem ild og vand for Socialdemokratiet«. Det lidt svulstige sprog karakteriserer tidens kampånd. Og en succes blev de. I 1937 rådede man over 131 aktivgrupper og 248 agitatorkorps spredt over det ganske land.

Hedtofts indsats som organisator og inspirator af valgkampene i 1935 og 1939 er allerede omtalt. Der er næppe tvivl om, at Hedtoft i dette arbejde var påvirket af den såkaldte Trepile-bevægelse, der florerede især i københavnske DSU- og studenterkredse i 1934. Dens leder var den russisk fødte psykologiprofessor Sergei Tschakotin, der efter den russiske revolution som socialdemokrat måtte flygte til Italien, hvor han oplevede den fascistiske omvæltning, flygtede videre til Tyskland og påny oplevede de traditionelle demokratiske metoders nederlag over for nazistisk skrupelløshed. I Tyskland havde han været virksom ved jernfrontens dannelse og trepile-symbolets anvendelse, begge dele som en propaganda-modoffensiv over for hagekors, SA og SS. Erfaringerne her havde overbevist ham om, at mere aktive og udadvendte propagandaformer byggende på forenkling, følelser, symboler og masseeffekt var et vigtigt led i nazismens bekæmpelse. Når modstanderen skulle standses, måtte man ikke være for gammeldags fin til at anvende nogle af hans egne metoder, så meget mere som de virksomste af dem stemte godt sammen med den psykologiske forsknings resultater og i tilpasset form blev flittigt benyttet f. eks. af Roosevelt i kampagnen for den amerikanske antikrise-politik. Tschakotin var en glødende idealist, fanatisk i sin tro på at sidde inde med de vises sten, uden intimt kendskab til dansk politiks tradition og ikke tilstrækkelig kritisk i sit valg af medarbejdere. Hans virksomhed var dog stærk nok til at skabe et betydeligt røre i de københavnske organisationer, og en serie møder, en slags propagandakursus, blev arrangeret i forbindelse med partiforeningerne i et DSU-ungdomshjem. Trepile-bevægelsens kontakt med oppositionelle elementer inden for den københavnske ungdomsbevægelse og dens kontakt med en nærmest trozkistisk gruppe omkring een af periodens tidstypiske periferi-skikkelser, Alfred Bøg-

gild, der på een gang var grosserer og stud. theol., omgav den med en atmosfære af mistænkelighed i partiledelsens øjne. I disse møder deltog imidlertid Hans Hedtoft og erklærede, at der midt i teoriernes overdrivelse var en betydelig procentdel rigtigt. Vi trængte til at lære nyt i vore agitations- og propagandametoder. Tschakotin forlagde snart sin missionerende virksomhed til andre himmelstrøg, og samtidig med at Socialdemokratiets propagandavirksomhed havde fået en nyttig overhaling, forsømtes det egentlige oplysningsarbejde ikke, udvidedes først og fremmest gennem AOF og forblev tyngden i bevægelsens arbejde for de socialdemokratiske ideers udbredelse.

Strømmen af politiske flygtninge i tredivernes begyndelse skabte forsørgelsesmæssige, juridiske og menneskelige problemer. For Hans Hedtoft med den nære tilknytning til de centraleuropæiske arbejderbevægelser lå det nært at sætte sig i spidsen for bestræbelserne for at hjælpe. En komité, opkaldt efter den af fascisterne myrdede italienske socialdemokrat Matteotti, blev dannet i 1933 med det formål at hjælpe flygtninge. I samarbejde mellem fagbevægelsen og partiet foretoges indsamlinger, og hovedkasserer Klüver, Alsing Andersen og Hedtoft tog sig af administrationen, forhandlede med myndighederne, kontrollerede flygtningene etc. Frygten for, at der under flygtningedække smugledes nazistiske og kommunistiske spioner ind i landet, var desværre mere end teoretisk. I hele dette spørgsmål arbejdedes der nært sammen med politiet. I en artikel i Socialisten 1936 skrev Hans Hedtoft om »De politiske flygtninges asylret«.

I sommeren 1936 igangsattes Franco's oprør mod den spanske republik og rejste en bølge af harme og indignation — følelser, der naturligvis ikke blev køligere, da det viste sig, at højre-orienterede kredse og dele af den borgerlige presse ikke lagde skjul på deres sympati for oprørerne mod den spanske, lovligt valgte regering. Det lå nær, at Matteotti-komiteen nu udvidede sin virksomhed med en indsamling, støttet af den socialdemokratiske presse, til fordel for den spanske borgerkrigs ofre. Indsamlingen svarede til stemningen blandt arbejderne

og indbragte, som skildret af Oluf Carlsson i kapitlet om »Rosenørns Allé 14« et meget betydeligt beløb, men sagen forløb ikke uden politiske komplikationer. For at afværge angreb på regeringen for at fravige sin officielle deltagelse i ikke-interventionspolitikken over for Spanien, måtte Stauning fremsætte en udtalelse, hvoraf det fremgik, at indsamlingen havde humanitær karakter, og at pengene først ville blive afsendt på et tidspunkt, hvor hjælpen ikke fra nogen side med rimelighed kunne opfattes som en indblanding i et andet lands forhold. Som eksempel på den polemik, indsamlingen gav anledning til, skal vi citere nogle linier fra en artikel af K. Bøgholm i Nationaltidende. Artiklens tone og stil karakteriserer den såkaldte ungenkonservative indstilling.

Bøgholms artikel, der bærer overskriften »Verdensrevolutionens agenter« flankeret af et billede af Hedtoft, fremkom i Nationaltidende den 23. november 1936. »Hvert land har sine spaniere«, hedder det, »og et net af mere eller mindre kendte komiteer og organisationer binder dem sammen, så der ud over Europa består en spansk front. Folketingsmand Hedtoft-Hansen er mellemmand mellem denne enhedsfront, der er skabt i Danmark i udenrigspolitiske spørgsmål, og den internationale Spanien-front. Herr Hedtoft-Hansen har det reelle ansvar for at have taget initiativet til den socialistisk-kommunistiske indsamling i Danmark. Derfor burde den unge Hedspore have benyttet sit sidste besøg i Paris til at bevæge sig en smule i den politiske underverden, hvor spanske emigranter mødes med russiske emissærer . . . « Herefter følger en indgående beskrivelse af en beværtning, kaldet »Restaurant de la gargotte«. Bøgholm svælger i rystende beretninger om lyssky personer, der mødes her. En stilprøve:

»Så er der Souleymanoff — af kammeraterne i faget kendt som Souleyman. Han påstås at være russer. Han giver sig af med at sende de mere uskyldige fornødenheder som sæbe til den spanske folkefronts byer. Matteottifonden kan sikkert ikke have noget imod, at man vasker sig ren i Spanien — der er dog både den ene og den anden blodplet at vaske af. Men i sæbekasserne, der ekspederes af Souleyman, findes våben til span-

ske terrorister. Således mødes i Marseille og Paris spanske og russiske emissærer til fælles arbejde på verdensrevolutionens sag. Det er denne spanske emigration, danske penge skal gå til«.

Hedtoft måtte lægge ryg til andre steder end her. Den nazistiske presse benyttede ham ofte som skydeskive. En episode i forbindelse med en tale af Hedtoft den 15. august 1937 i Nora Bio for Smedenes afdeling 12 illustrerer de vanskeligheder, en ærlig politiker havde over for modstandere, hvem ingen løgnagtighed eller fordrejelse var for besk til at være anvendelig. Det blev påstået, at Hedtoft i sit foredrag havde sagt:

»I denne lille sluttede kreds kan jeg godt sige, at stod det til mig, erklærede Danmark sammen med de andre demokratiske lande Tyskland og Italien krig for at slå de nazistiske og fascistiske lande ned, inden nazismen breder sig til andre lande«.

»Nyheden« blev bragt i National-Socialisten den 4. september 1937 med følgende overskrifter, sat med store fede typer:

»*Marxistiske spidser i Danmark arbejder for krig med Tyskland*«.

»*Staunings højre hånd, Hedtoft-Hansen, taler i et lukket møde fra leveren*«.

»*Folketingsmand Hedtoft-Hansen er international organisator og står i stadig forbindelse med internationale jøder og marxister i hele verden*«.

Hedtoft dementerede øjeblikkelig citatet som komplet usandfærdigt. Et helt år senere bliver han imidlertid under en mødetourné i Sønderjylland gjort opmærksom på, at man på nazistiske møder kørte videre med historien. I Sønderborg den 28. august 1938 dementerer han da påny og stempler offentligt rygtets ophavsmand som løgner. Så sent som i juli 1940, altså under besættelsen, dukker skrønen op igen, idet en nazistisk folketingsmand Th. M. Andersen og hofjægermester Sehested i en pjece kaldet »Hedtoft-Hansen og Hartvig Frisch må straks fjernes fra den danske rigsdag« uberørt af dementiet gentager det falske citat. Hedtoft, hvem regeringen af hensyn til besættelsessituationen bad afstå fra sagsanlæg, svarede i en stilfærdig redegørelse, der blev omdelt på rigsdagen, blandt andet med en erklæring fra formanden for

Smedenes afdeling 12, S. Torp Steffensen, der havde ledet det møde i Nora Bio, der nu lå tre år tilbage i tiden. Torp Steffensen bevidnede, at citatet var »fuldstændig usandfærdigt«, og det lykkedes ham at finde frem til et antal deltagere i mødet, der huskede Hedtofts tale og bevidnede det samme.

Hele affæren fortæller om, i hvilken grad den kriminalisering af det politiske liv, der havde fundet sted sydpå, havde smittet af i dansk politik.

Hedtofts daglige arbejde på Socialdemokratisk Forbunds kontor, væksten i omfanget og arten af de opgaver, der hvilede på ham, fra han ansattes som assistent i januar 1929, over partisekretærposten i januar 1935, til han på Staunings forslag eenstemmigt vælges til formand for partiet i januar 1939, er skildret af Oluf Carlsson andetsteds i denne bog. I realiteten var han partiets forretningsfører allerede fra november 1935, da stillingens nominelle indehaver, Alsing Andersen, indtrådte i Staunings regering som forsvarsminister. Sekretær for den socialdemokratiske rigsdagsgruppe havde han været siden 1929. Folketingsmand blev han imidlertid først ved sejrsvalet i 1935, hvor han overtog Frederik Andersens 15. kreds.

Det kan undre, at Hedtoft ikke kom tidligere i folketinget. Det havde da heller ikke manglet på forsøg. I 1932 forsøgte Hedtoft opstilling i Ålborg, men blev slået af den unge, lokale fabriksarbejder Johan Strøm, som Hedtoft 15 år senere gjorde til socialminister i sin første regering. Senere forsøgte han sig i Næstved, men måtte bide i græsset til fordel for den lokale redaktør Viggo Nielsen. I disse forgæves forsøg er der i og for sig ikke noget opsigtsvækkende. I modsætning til, hvad mange tror, dirigeres kandidatopstillingerne ikke fra forbundskontoret i Rosenørns Allé, men de besættes suverænt af de lokale partiforeninger, og det alt andet end gavner en kandidat på opstillingsgeneralforsamlingen, hvis forsamlingen får indtryk af, at han er »bestilt« fra hovedledelsen. Den lokale kandidat vil i de fleste tilfælde løbe af med flertallet under afstemningerne. Hedtoft gjorde yderligere erfaringer på dette vanskelige felt, da han efter krigen mente det i

Af en lille Mands Dagbog

Som alle fremtrædende politikere figurerede Hedtoft ofte i dagspressens karikatur-tegninger.

Fredag den 15. oktober.... Socialdemokraternes ordfører i folketinget var så letsindig at trøste sig med, at også Kristian den Anden havde store vanskeligheder....

(Herluf Jensenius i Berl. Tidende.)

partiets interesse at tilskynde til, at ledige valgkredse blev besat med ledende modstandsfolk eller med kvindelige kandidater, som den socialdemokratiske folketingsgruppe var blevet ribbet for efter nederlaget i 1945.

Hedtoft forblev sin kreds tro resten af sit liv, og troskaben var gensidig. Fra valg til valg voksede hans personlige stemmetal i en sådan grad, at det mere end een gang bragte ravage i alle beregninger i østre storkreds.

I sit folketingsarbejde var Hedtoft mere de store liniers mand end den udprægede udvalgsforhandler. Sin jomfrutale holdt han den 29. november 1935 under finanslovdebatten i form af et opgør med de udemokratiske tendenser i KU. Derefter gled han stilfærdigt ind i tingets daglige arbejdsrytme. En udpræget udvalgs-arbejdskraft af den type, der bider sig fast i et lovforslag, arbejder sig ind i alle hjørner og kroge af

det, følger dets skæbne og medvirker til dets endelige udformning paragraf for paragraf, fra første til sidste udvalgsbehandling, det blev Hedtoft dog aldrig.

Hedtoft sættes udenfor

Straks efter krigsudbruddet i september 1939 tilbød Stauning Venstre og de konservative repræsentation i regeringen ved konsultative ministre. Dette blev afslået, idet de to partier kun ville medvirke, hvis der blev tale om en egentlig samlingsregering. Det kan vist indrømmes, at man i en tilsvarende situation i dag næppe fra nogen regerings side ville have siddet et oppositionelt ønske om samlingsregering overhørigt. Men erfaringerne dengang var fra første verdenskrig, og Stauning valgte en anden vej. Efter den tyske indmarch i Prag den 15. marts samme år, hvormed enhver tro på München-forligets fredsbevarende værdi brutalt var fejlet bort, havde regeringen nedsat et 21 mands udvalg til drøftelse af udenrigs- og forsvarspolitikken. Dette udvalg blev nu afløst af et snævrere udvalg på 8 mand, to fra hvert af de fire store partier, og med Hans Hedtoft og Hartvig Frisch som Socialdemokratiets repræsentanter. Man kan vist godt sige, at medlemskabet i dette udvalg var Hedtofts første placering på en central post på statspolitisk plan.

Dagen efter besættelsen den 9. april blev samlingsregeringen dannet, men stadig uden at Venstre og konservative fik rigtige fagministerier. I stedet fik hver af de to partier tre konsultative ministre, der som en slags bisiddere fulgte arbejdet i hvert sit ministerium. Man kan undre sig over, at den nationale samlingsproces under besættelsens tryk ikke foregik hastigere. H. C. Hansen rejste da også allerede i maj spørgsmålet, om tiden ikke var inde til dannelse af en virkelig samlingsregering med repræsentanter fra Venstre og konservative som fuldt ansvarlige deltagere med egne ministerier. Stemningen og især Stauning var imidlertid imod. Forklaringen var vel, at bitterheden fra ti års kamp mellem den socialdemokratisk-radikale regering og de to store oppositionspartier endnu ikke havde sat sig. Fra arbejderside frygtede man,

at borgerlig regeringsdannelse ville betyde sociale forringelser — og senere udvikling skulle dokumentere, at denne frygt ikke var uberegtiget. Choket efter den 9. april var heller ikke forvundet, man frygtede måske, at de konservative partier ikke ville være fuldt loyale partnere. Nazister og LS huserede med hemningsløse angreb på regeringen, LS indlod sig endog i private forhandlinger med besættelsesmagten, og venstrepressen skrev ofte, som om Venstre slet ikke var med i regeringen.

Situationen var imidlertid uholdbar. Tilskyndet af Buhl tog Stauning i slutningen af juni forhandlinger op med alle demokratiske partier om dannelsen af en ny regering og en national front mellem partierne. Erklæring herom blev udsendt den 2. juli. Den sluttede med følgende passus:

»For at sikre samarbejdets udvikling og tilrettelægge arbejdet, når rigsdagen ikke er samlet, vælger partierne et fællesudvalg på to medlemmer fra hvert af de fire partier, og et medlem fra Danmarks Retsforbund«.

Dette var det såkaldte »samarbejdsudvalg«, som skulle få central betydning i de kommende års politik. Regeringsspørgsmålet fandt først sin løsning den 8. juli og fik den udgang, at tre mand uden for politikernes kreds blev optaget, nemlig Scavenius, Gunnar Larsen og Harald Petersen. I samarbejdsudvalget fortsatte Hedtoft og Frisch som Socialdemokratiets repræsentanter, som de havde været det i det hidtidige 8-mands-udvalg.

Det har formentlig været fuldt bevidst, at Stauning, trods stigende træthed, ville skåne sin unge partiformand for regeringsdeltagelsens byrder under besættelsens vilkår. Hertil kom, at Hedtofts eventuelle ophøjelse til regeringsmedlem ville have virket som en skarp udfordring over for besættelsesmagten og de danske, nazivenlige kredse. Gennem medlemsskabet i samarbejdsudvalget var Hedtoft imidlertid centralt placeret. Og da Socialdemokratiet den 27. oktober kaldte sine medlemmer i hovedstaden sammen til møde i Forum, var det Stauning og Hedtoft, der talte.

Mødet fik en ganske overvældende tilslutning. Forum kunne ikke rumme de titusinder, der strømmede til. I hast arrangeredes det, at også Tivolis koncertsal stilledes til rådighed. Og på denne grå, kølige efterårs søndag så man et langt tog af københavnere drage fra Forum til Tivoli, forbi tyske soldater og promenerende værnemagts officerer og SS'ere — et tavst tog af danske borgere på vej til socialdemokratisk kæmpemøde. Et medlemsmøde var blevet en national demonstration. Som Stauning, der på begge møder talte med hele sin gamle kraft, sagde: »Man må ikke få den tro, at Socialdemokratiet er faldet om af skræk. Vi lever, vi virker« Ja, det var det, København ville bekræfte. Mødet blev det største indendørs arrangement, noget politisk parti nogensinde har holdt i Danmark. Heller ikke koncertsalen slog til. Hedtofts tale på de to møder refereres her efter Social-Demokraten:

»Der er nogle mennesker, der i den sidste tid har fortalt, at vi var afgået ved døden — sikke en begravelse bemeldte herrer har fået at overvære i dag. Det var da godt, de ikke mødte med kranse, for så havde vi haft endnu mindre plads«. Hedtoft takker for offervilje og disciplin. Han strejfer økonomien og meddeler, at vort tilgodehavende i Tyskland nu pr. 15. oktober 1940 viser tallet 370 mill. kr. Han nævner det nationale samarbejde mellem partierne og omtaler byrdernes fordeling: Den frivillige arbejdsdeling, den automatiske lønregulerings ophævelse — arbejderne har vist samfundssind. »Der er andre kredse, der uden hensyn til andre befolkningslags vanskeligheder kræver krigens konjunkturgevinst til sidste hvid. Betydningfuldt nok findes disse folk netop i den front, der taler om »folkefællesskab« og hensynet til helheden. Disse gamle socialistiske formler, der nu af Frits Clausens grever, hofjægermestre og proprietærer bruges som skjærmende draperier for den i virkeligheden mest klassebetonede politik, vort land nogensinde har set. Sandheden om disse »systembekæmpere« er jo, at en væsentlig del af deres politiske agitation er hyklerik. »Hvem er det, der med de tarveligste og mest usandfærdige midler søger at beklikke gode landsmænds ære og danskhed? Hvem er det, der i ly af de ekstraordinære forhold søger tillempet den forfatningsstridige og derfor udanske formel, at det kun er Frits Clausen-folk og det udsøgte selskab af godsbesiddere og proprietærer og andre omkring ham, der i det, de kalder »den nye tid«, er værdige

til at være det danske folks repræsentanter? Hvem er det, der trods de officielle og autoritative udtalelser om, at nazismen ikke er nogen eksportvare, simpelt hen søger et fremmed lands rigsflag gjort til politisk mærke«.

»Ja, forsamlingen og hele Danmark kender selv svaret på disse spørgsmål«.

Hedtoft slutter med at advare mod at tro på, at vanskelighederne er overvundne. De vil vare ved, så længe krigen varer. Han henviser til tyske løfter. »Vor forfatning kan kun ændres af folket selv, og vort folkestyre er derfor vort umistelige eje, så længe vi selv vil«. »Tro ikke og kolportér ikke videre de tåbelige rygter, der sættes i omløb. Stå fast og hold sammen. Vis trofasthed«.

Snart begyndte imidlertid de tyske løftebrud. Man »blandede« sig i indre danske forhold. I slutningen af december 1940 blev der gennem den tyske gesandt gjort et forgæves forsøg på at fælde Stauning som statsminister. I regeringen gik alle undtagen Scavenius imod. Det samme var tilfældet i samarbejdsudvalget, hvor — og her giver vi ordet til Hartvig Frisch (Danmark besat og befriet, bind I, side 133): — »den yngste af de tilstedeværende, Hedtoft-Hansen, kastede sig med voldsomhed ind i debatten imod Scavenius, idet han fremholdt, at Staunings afgang ville betyde et slag mod hele den danske arbejderbevægelse og en opløsning af det nationale samarbejde, hvad der ville undergrave enhver modstand mod tyskernes krav i fremtiden. Scavenius, som så med største ringeagt på det nationale samarbejde, lod sig af denne modsigelse henrive til stor heftighed, men udvalget som helhed stillede sig bag Stauning, og de andre partier erklærede sig rede til i dette spørgsmål at stå side om side med Socialdemokratiet«. Resultatet blev, at tyskerne bøjede af.

For den enstemmige politiske tilslutning til afvisningen af det tyske »forslag« om Staunings afgang har det sikkert spillet betydelig rolle, at der på et møde mellem fagbevægelsen og partiets forretningsudvalg samt den socialdemokratiske rigsdagsgruppe havde fundet en drøftelse sted, hvis resultat Hedtoft resumerede i en skrivelse, der tilstilledes samarbejdsudvalgets medlemmer *samt kongen*. Heraf fremgik det ikke

alene, at mødets deltagere enstemmigt frarådede Stauning at gå, men det sloges fast, at Staunings eventuelle afgang måtte betyde hele ministeriets demission, samt at det *måtte anses for udelukket, at repræsentanter for arbejderbevægelsen under disse forhold vil indtræde i en eventuel ny regering.*

Tonen var hård, stemmen blev udlagt som Hedtofts, og det kan ikke undre, at tyskerne herefter betragtede den unge partiformand som en besværlig person, som man meget gerne ville blive kvit hurtigst muligt.

Allerede den 29. januar 1941 forsøgte man sig. Den tyske presseattaché, dr. Meissner, der i disse år var den ledende og mest nævenyttige nazist i gesandtskabet, stillede i en samtale med Stauning (vi citerer Frisch) »bestemt krav om fjernelse af Hedtoft-Hansen som formand for Socialdemokratisk Forbund. Begrundelsen var, at tyskerne fra deres efterretningsvæsen bestemt vidste, at Hedtoft-Hansen med alle midler fortsat modarbejdede en »tysk-dansk forståelse«, dertil kom en henvisning til hans tidligere fremtrædende rolle i »Socialistisk Arbejder Internationale«, der understøttede den illegale tyske arbejderbevægelse, og hans arbejde for Matteottifonden, der havde understøttet de tyske antinazistiske flygtninge, samt hans understøttelsesaktion til fordel for det republikanske Spanien«.

Stauning afviste Meissners fordring om Hedtofts afgang som partiformand, men den 4. februar 1941 kunne Scavenius meddele, at den tyske gesandt over for ham havde fremsat krav om, at ikke blot Hedtoft, men også partisekretæren H. C. Hansen som medansvarlig skulle fjernes fra deres partistillinger. Ministeriet udsatte sagen, indtil en forhandling med Hedtoft og H. C. Hansen havde fundet sted.

Set gennem eftertidens kikkert og i lyset af den viden, vi nu har om, hvordan de kommende fire-fem års Danmarkshistorie blev, kunne alt dette se ud næsten som en god chance for de to unge arbejderpolitikere. Anklagerne mod dem var fra et tysk og nazistisk synspunkt reelle nok. Ganske vist svækkede Renthe-Fink og Meissner deres aktion ved at fremlægge et aktuelt bevis for partiformandens antityske virk-

somhed, der bestod i et fotografi af en af HIPA udsendt pressemeddelelse, der bl. a. indeholdt uddrag af svensk presses sandfærdige, men i forhold til det tredie rige ikke synderlig elskværdige referater af tysk fremfærd i Norge. Fotografiet af ommeldte aktstykke var ægte nok, men dels havde hverken Hedtoft eller H. C. Hansen noget direkte ansvar herfor, idet HIPA var et selvstændigt organ ledet af folketingsmand Otto Jensen (der netop i disse dage afgik ved døden), dels kunne de citerede svenske aviser og blade købes frit i enhver københavnsk kiosk. Iøvrigt var anklagerne rigtige nok. Hvorfor så ikke benytte den gode anledning til på ærefuld måde at gøre sig fri fra hele medansvaret for den byrdefulde videreførelse af en officiel politik, som alle var klar over ville slide og belaste, ja måske få dødbringende virkning i enten direkte fysisk eller indirekte politisk forstand for dem, der tog byrden på sig. Her var en god lejlighed til at springe fra. Og måske kom andre tider, hvor der var brug for folk med kraft og ånd i fuld behold.

Men sådan så de to unge ikke på det. De ønskede ikke at unddrage sig noget ansvar eller forlade nogen post. Sammen med Alsing Andersen gik de den 5. februar 1941 til udenrigsminister Scavenius. Hedtoft medbragte et brev, hvori han gav oplysninger om HIPA's daglige virkeform, hvoraf det fremgik, at hverken han eller H. C. Hansen havde noget særligt personligt ansvar for HIPA's udsendelser.

Scavenius forklarede, at man fra tysk side betragtede de nævnte artikler, udsendt af HIPA, som bevis for Socialdemokratiets antityske ledelse, og at man følgelig krævede denne ledelse, det vil sige partiets formand og sekretær, fjernet. Juridiske spidsfindigheder havde ingen interesse. Realiteten var, at Hedtofts person stod i vejen. Scavenius rådede Hedtoft til at gå fra sin fremskudte position af hensyn til landet og regeringen og ikke mindst af hensyn til statsminister Stauning, »hvis position ikke var for stærk i forvejen«. Under samtalen beklagede Scavenius sig iøvrigt over såvel kongen som regeringen og rigsdagen. Ingen af dem havde endnu opdaget, at der var krig — og det samme gjaldt pressen. Politikerne karakteriseredes som popularitetsjægere; Christmas Møller havde dannet skole. Hedtoft protesterede herimod.

Det var af pligt over for landet og partiet, han ønskede at blive — personligt ville det naturligvis være behageligere for ham at forsvinde fra det hele. Desuden havde Stauning ikke bedt Hedtoft gå. Til disse bemærkninger svarede Scavenius — stadig ifølge Hedtofts optegnelser — med et: Nå! Samtalen sluttede med, at Scavenius understregede, at Socialdemokratiet ingen ofre havde bragt. »Går De ikke, bliver ansvaret Deres og Deres parti's«.

Næste dag — den 6. februar 1941 — kom den tyske gesandt, von Renthe-Fink til Scavenius for at høre, hvorledes det gik med sagen Hedtoft/H. C. Hansen. Scavenius refererede oplysningerne om HIPA og søgte især at »redde« H. C. Hansen. Renthe-Fink kunne imidlertid ikke se, at oplysningerne om HIPA ændrede noget. Partiets politiske ledelse, altså formanden og sekretæren, måtte have et særligt ansvar. De måtte gå begge, og han kunne ikke gøre nogen forskel mellem dem. *Statsministeren havde det øverste ansvar* og måtte drage omsorg for, at »de to herrer, som havde vist sig enten at tolerere eller befordre den omtalte antityske agitation, nu også indså, at de var blevet en byrde for det dansk-tyske forhold, og derfor måtte tage konsekvensen«.

Med det perspektiv, sagen nu havde fået — at et nej kunne få konsekvenser for statsministeren — var alle i partirådet og partiets forretningsudvalg enige om, at det var rigtigst, at Hedtoft og H. C. Hansen trådte tilbage.

Ved vurderingen spillede det en rolle, at Christmas Møller den 10. januar havde nedlagt sit folketingsmandat og samtlige sine politiske hverv inden for partiets ledelse. Dette præcedens gjorde det vanskeligt nu at føre sagen mod Hedtoft og H. C. Hansen frem til det store opgør. Socialdemokratiet kunne naturligvis ikke kræve større beskyttelse end andre partier.

Den 7. februar trådte så Hedtoft og H. C. Hansen tilbage fra deres poster i partiets ledelse og udsendte en meddelelse herom til alle landets socialdemokratiske foreninger.

I forsøget på at vælte Stauning havde tyskerne lidt nederlag. Her havde de til gengæld vundet en sejr. Tilfredse var de imidlertid ikke.

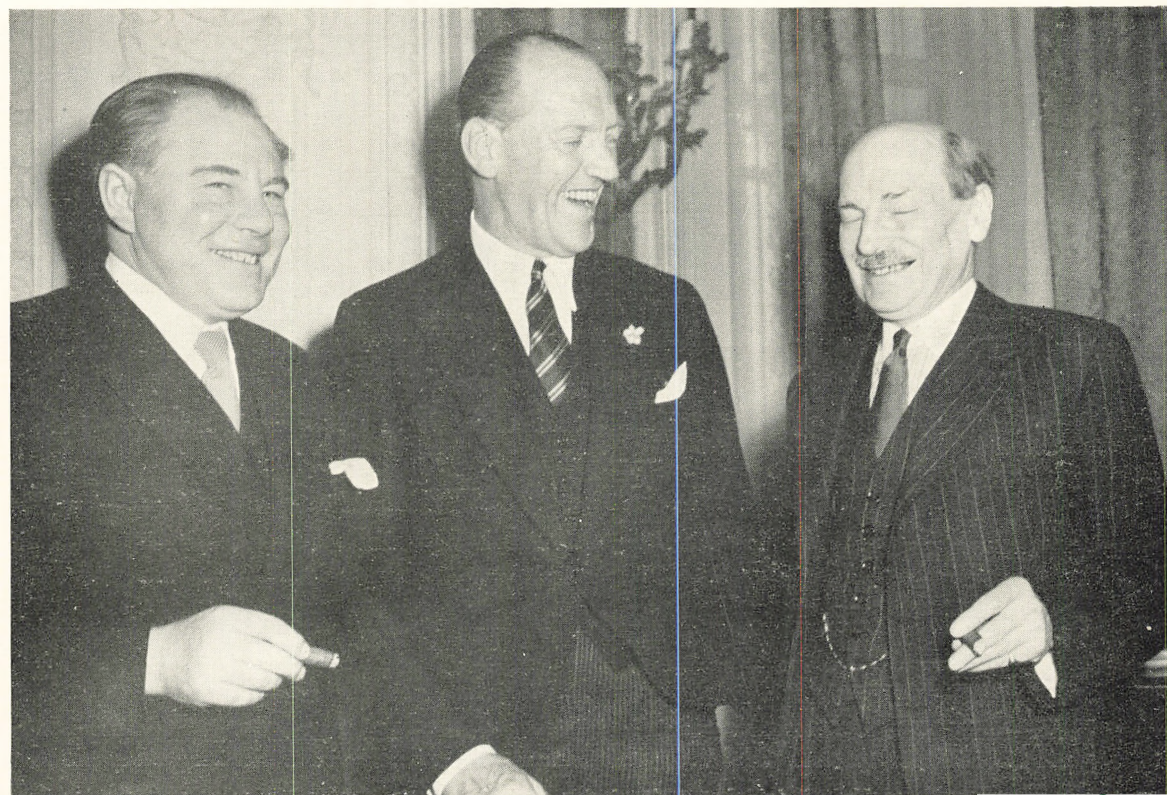
En munter replik. Hedtoft og undervisningsminister Hartvig Frisch.

Som socialminister modtages Hedtoft i Malmø 1945 af den svenske kollega, Gustav Möller og statsminister Albin Hansson. Denne gang er det ikke et hemmeligt møde som i de mørke besættelsesår.

Fortroppen af det mægtige demonstrationstog ved Socialdemokratiets 75-års jubilæum i 1946, passerer Social-Demokratens bygning i Nr. Farimagsgade.

I selskab med Prins Axel og den daværende engelske premierminister Clement Attlee.

7. februar 1941 tvang tyskerne Hedtoft og H. C. Hansen til at forlade deres politiske tillidshverv. Her gengives i facsimile Hedtofts meddelelse herom til Ritzsaus Bureau.

7/2. 41.

Ritzsaus Bureau.
Kl.

Jeg anmoder kejseren og Reichet om at indtræde i underskrivelsesforholdene:

Forsamlingsfører for Socialisternes
Partis Fællesråd i Danmark, Forudsigt
Tingmand ~~W. W. W.~~ Hans Hedtoft - Hansen
er en dygtig mand, der har været
førstefører for Socialisternes Fællesråd
siden og er samtidig medlem af
Rigsdagens Samvirkelsesråd. [Samtidig
er Forsamlingsfører af H. C. Hansen ligesom
Tingmand for sin stilling som Partis
sekretær i Socialistpartiet.

Ganske vist trådte Hedtoft samtidig ud af samarbejdsudvalget, hvor han efterfulgtes af H. P. Hansen, Slagelse, og Matteottifonden ophævedes fra første april, men rigsdagsmand vedblev han at være, og H. C. Hansen ligeledes.

Herom fortsatte uroen. Den 2. juli 1941 kom Renthe-Fink atter til Scavenius med klager over Hedtoft. Han »beskyldtes« for siden sin afgang som partiformand at have udfoldet en livlig agitation præget af stærkt tyskfjendtlige tendenser, og specielt for at opægge befolkningens følelser mod de tyske tropper. På et møde i DSU's hovedbestyrelse den 13. april 1941 skulle han ifølge en stikker-beretning have sagt så stygge ting som, at besættelsen var gennemført af det «totalitære Tysklands voldsmagt», at Kaufmanns optræden i Washington var i

overensstemmelse med almindelig dansk opfattelse. Endelig skulle Hedtoft sammen med H. C. Hansen i rigsdagen have oparbejdet en stemning mod de over for kommunisterne trufne forholdsregler.

Med begrundelse i disse klager rejste den tyske gesandt krav om, at de begge skulle nedlægge deres mandater samt alle deres politiske hverv »ikke blot formelt, men også praktisk«. Det lykkedes at overbevise Scavenius om, at her måtte der protesteres. Begge de »anklagede« var valgt ved frie valg og måtte stadig have mulighed for at informere deres vælgere om, hvad der foregik på rigsdagen. Mærkeligt nok lykkedes det at bevare Hedtoft og H. C. Hansen på rigsdagen. De måtte nedlægge forskellige hverv, f. eks. måtte Hedtoft forlade De samvirkende Fagforbunds forretningsudvalg, og begge måtte indvilge i ikke at tale ved politiske møder eller sammenkomster uden for deres valgkreds.

Så sent som i januar 1943 dukkede disse angreb på Hedtoft op igen. Men nu kun i »Fædrelandet«. Her hævdedes, at Hedtoft stadig var den faktiske leder af Socialdemokratisk Forbund, og hans kontor omtaltes som »en spionrede«, ligesom man vendte tilbage til det nu forlængst aflivede HIPA, der betegnedes som en »underjordisk, illegal hetzcentral«.

Men der kom ikke videre ud af sagen. Folketingsvalget den 23. marts 1943 dokumenterede det danske folks stædige afstandtagen fra de danske nazister og viste samtidig de samarbejdende partiers, ikke mindst Socialdemokratiets, styrke. Tyskerne blev klar over, at de ikke gjorde tilstandene lettere for sig ved at bekæmpe de demokratiske partier og søge Frits Clausen sat ind som lydregering. Dette ville tværtimod vanskeliggøre hele besættelsens opretholdelse, kræve flere tropper i Danmark, stimulere den aktive modstand og sidst, men ikke mindst, vanskeliggøre okkupationens økonomiske udbytte: leverancer af næringsmidler, af maskiner og skibe. Overhovedet havde tyskerne nu fået andre ting at tænke på. Hedtoft og H. C. fortsatte som folketingsmedlemmer.

Kontakt med forsvaret

Det kan lyde mærkeligt for eftertiden, at et fortroligt møde mellem arbejderbevægelsens folk og et udvalg af forsvarets officerer kan være noget opsigtsvækkende, der fortjener historisk optegnelse. Men af flere grunde var det sådan i 1941. I efteråret 1933 havde den kommanderende generalløjtnant With ved et par lejligheder holdt foredrag i socialdemokratiske ungdomsforeninger. Forfatteren af disse sider overværede et sådant møde i et københavnsk ungdomshjem. Det foregik i en højspændt og nyfigen atmosfære. Præcis på slaget for mødets begyndelse kom generalen marcherende ind, ledsaget af et par officerer. Han holdt, eller rettere oplæste, et kort »foredrag«. Der fulgte en ordknap diskussion under de mest korrekte former. Så sang forsamlingen »Vi vandrer sol i møde«. Formentlig af frygt for ikke at vise tilstrækkelig pietet og respekt for arbejderbevægelsen, rejste generalen og hans ledsagere sig op og påhørte sangen i stram retstilling. Det trak lidt i smilebåndene hist og her. Forsamlingen kunne jo imidlertid ikke lade de prominente gæster stå op i al ensomhed, og så rejste alle sig. Umiddelbart efter marcherede officererne ud. To verdener var mødtes — to fuldstændig for hinanden fremmede verdener, inden for et lille folk på fire millioner. Mødet gav genklang i pressen ledsaget med spekulative kommentarer over henholdsvis Socialdemokratiets fremtidige holdning til forsvaret og general With's fremtidige muligheder i dansk politik. Selv i tysk presse blev begivenheden rapporteret og kommenteret.

Det møde, der kom i stand mellem »en kreds af officerer fra hær og flåde« og tillidsmænd fra den faglige og politiske arbejderbevægelse den 28., 29. og 30. januar 1941 var imidlertid ikke blot bemærkelsesværdigt på baggrund af den afstand mellem parterne, der er antydnet ovenfor, men også fordi det indebar begyndelsen til et samvirke, der skulle få stor betydning for den illegale kamp, for situationen, da befrielsen kom, og endelig for forholdet mellem arbejderbevægelsen og forsvaret *efter* krigen.

Kontakten var, efter Hedtofts oplysning, opnået på officerernes

initiativ. For officersstanden som helhed havde den 9. april 1940 været et endnu større chok end for befolkningen iøvrigt, fordi officererne, ved ikke at have fået lejlighed til at kæmpe, følte selve deres eksistensgrundlag rystet og deres æresfølelse dybt krænket. Denne følelse af forurettelse reagerede forskellige officerskredse temmelig uensartet på, nogle ved en art patriotisk anti-parlamentarisme, enkelte, en smule ulogisk kan det synes, ved at tilslutte sig nazismen. En kreds, der samlede sig omkring general Gørtz og kommandør Hammerich, erkendte imidlertid, at der havde været noget galt i forholdet mellem hær og folk, og som Hartvig Frisch udtrykker det, »i stedet for goldt at hengive sig til klager over fortiden, grebes man af den tanke at møde med op i det danske samarbejde og med fremtiden for øje at bygge et nyt og sundere grundlag op i folket selv«.

Efter nogle indledende drøftelser med Hedtoft, H. C. Hansen og Frisch fulgte de nævnte tre møder i Håndværkerforeningen. Den første dag gav, som det hedder i det indbydelsesprogram, der sendtes ud fra Socialdemokratisk Forbund, »værnenes folk« et billede af »værnenes væsen, samfundsopgave m. m.«. Den anden aften gav Hedtoft en bredt anlagt fremstilling af problemet »De danske arbejdere og forsvars-sagen — før, nu og i fremtiden«, medens formanden for De samvirkende Fagforbund, Laur. Hansen, talte om dansk fagbevægelses ideologi og arbejde. Hedtoft understregede Socialdemokratiets positive indstilling og vilje over for forsvaret, en indstilling som han var overbevist om ville blive opretholdt, når der engang igen skulle tages stilling til de kommende forsvarsordninger. Mødernes positive resultat blev grundlæggelsen af »Folk og Værn«, som den 13. februar 1941 trådte frem for offentligheden.

Legal — illegal

Hedtofts afsked med hovedbestyrelsen 13. februar 1941.

På hovedbestyrelsesmødet den 13. februar 1941 godkendtes beslutningen om Hedtofts og H. C. Hansens tvungne afgang fra deres poster

i partiet. Hedtoft holdt her en foreløbig afskedstale som partiformand. Talen havde karakter både af en samvittighedsmæssig vurdering af situationen og af et program for fremtiden. Vi citerer her to uddrag af talen:

»Nu spørges der: Hvor længe kan dette blive ved? Tyskerne har på næsten alle områder sveget og svigtet de løfter, de gav os den 9. april. De blander sig nu ikke alene i de forhold, der vedrører udenrigspolitiske ting, men også i *alt* andet. De har i strid med løfterne forlangt vort luftskytsvåben udleveret, sidst har de forlangt vore torpedobåde og nu altså fået dem udleveret under protest. Er der ingen grænse, hvor vi siger stop og nej? Kan vi over for vort parti, over for landets befolkning, over for vore nordiske brødrefolk, over for vor egen samvittighed og historien blive ved med eftergivenhed? Kan vor bevægelse og landets befolkning forstå alt dette uden at tage skade på deres sjæl? Er der ikke i denne tilsyneladende principløse eftergivenhed en håbløs taktik, som blot fremmer den indre opløsning og det indre moralske sammenbrud — som er den æreløse selvopgivelses uundgåelige konsekvens? Jeg forstår inderlig godt disse spørgsmål, jeg stiller dem hver dag til mig selv og tror at kunne sige, at langt de fleste af vore tillidsmænd i ministeriet, i partiledelsen, i rigsdagsgruppen og i fagbevægelsens ledelse ofte, vel daglig, har stillet dem til sig selv« ... »Der må tilstræbes to ting: et brud, som antagelig må komme, må helst tages samlet af de demokratiske partier, og alt må sættes ind på at hindre dannelsen af en nazistisk regering«.

Det brud, som Hedtoft efterlyste, kom først to og et halvt år efter. Og som Frisch gør opmærksom på, var det også først da, at de betingelser, hvorunder Hedtoft helst så bruddet gennemført, forelå, at det kunne tages samlet, og at muligheden af en nazistisk regering var afværget. Som Frisch udtrykker det, var de danske nazister efter valget i foråret 1943 »redet til døde«. Som Poul Hansen udtrykker det i »En Bygning vi rejser«, virkede talen så meget stærkere, fordi den »både fortsatte og brød linien« i den redegørelse, som Stauning gav på samme møde.

Hedtofts tilknytning til bryggeriet »Stjernen« og den voksende forbindelse, han fik til den illegale bevægelse, er beskrevet i andre kapitler i denne bog af mænd, der fulgte Hedtofts virksomhed på nærmeste hold. Kun enkelte forhold skal fremhæves her.

På et tidligt tidspunkt fik Hedtoft tilbud fra England om at komme derover. Han var parat til at følge opfordringen, men rådførte sig med Stauning, der sagde nej. Hedtoft var næppe enig med Stauning i denne afgørelse, men følte her, som i andre anliggender, loyaliteten over for arbejderbevægelsen som mere afgørende end blot at følge sit eget hoved.

Om sit første møde i september 1940 med den tyske skibsfartssagkyndige G. F. Duckwitz har Hedtoft selv fortalt i det tidligere citerede interview ved Sigvald Kristensen i Arbejderens Almanak 1946. Nogle venner havde inviteret ham sammen med »en tysker«. »Jeg var unægtelig lidt trykket ved selskabet med den fremmede og var til at begynde med ikke helt sikker på, hvordan jeg skulle tage ham, selv om jeg selvfølgelig nok vidste, at mine venner ikke ville føre mig i en åbenlys fare. Jeg blev egentlig først beroliget, da jeg opdagede, at det drejede sig om en tysker med lune. Det var allerede en slags alibi, syntes jeg. Han løftede sit glas og spurgte, om han måtte sige skål til folketingsmanden. »Vil De virkelig skåle med en marxistpamper«, spurgte jeg drillende. Hans svar faldt omgående: »Det er vel ikke værre, end at De kan hilse på et Nazischwein?«.

Det blev begyndelsen til et venskab, der har varet siden. Tyskeren var . . . nå ja, det er ikke værd at udlevere hans navn til større kredse endnu, var altså dr. X. (Den tyske søfartssagkyndige, G. F. Duckwitz. Nu tysk ambassadør i Danmark.) Det lyder måske mærkeligt, men dr. X var anti-nazist og — en af medarbejderne i den tyske stab. Efter dr. Bests ankomst blev han en af hans rådgivere og en af de modigste, fordi alt tyder på, at han virkelig turde sige ham sin mening. Han forstod også, hvad der i virkeligheden tjente Tyskland bedst. De træk af moderation — glimtvis endog af fornuft — som kan påvises i den rigsbefuldmægtigedes forhold til Danmark, kan utvivlsomt direkte eller indirekte føres tilbage til hans indflydelse. Vor tyske ven gik imidler-

tid endnu videre i sit bidrag til nazismens fald. På de forskelligste måder bistod han os i vort arbejde. Eller for at nævne hans bedrift under jødeaktionen i Danmark, ved hvilken vi blev ham tak skyldig for redningen af tusinder af landsmænd.«

Aktionen, der reddede de danske jøder.

Tyskerne så overalt og i alle lande en fjende i enhver jøde, og det måtte derfor ventes, at de indgreb med deportering og »udslettelse« som mål, der var sket mod de tyske jøder, før eller siden ville blive gennemført med tilsvarende grundighed og menneskefjendskhed i de besatte lande.

Alligevel havde Danmark været i tyskernes vold i 3½ år, før aktionen mod jøderne fandt sted den 2. oktober 1943. Når Danmark fik så lang frist, kan forskellige motiver tænkes. I visse kredse i Berlin ønskede man at drage propagandamæssig fordel ved at vise udlandet, hvor korrekt, ja næsten human, tyske magthavere kunne opføre sig i et land, der var besat uden krig. Hertil kom hensynet til Frits Clausen, der, så længe hans magtovertagelse af ham selv betragtedes som en mulighed, måtte frabede sig politiske demonstrationer af nazistisk racepolitik, da han formodede, det ville vende den offentlig mening i Danmark yderligere imod ham. Endelig var der det sædvanlige tyske hensyn til ikke at foretage sig noget, der ved at øge den tysk fjendtlige stemning i danske befolkning kunne bevirke, at leverancerne af levnedsmidler m. v. gik ned.

Når der trods disse hensyn, der måtte veje tungt i Berlin, alligevel ikke faldt ro over spørgsmålet, skyldes det dels nævenyttige tyske kredse, der var utålmodige over, at der skete for lidt i Danmark, dels danske forretningsfolk, der i enkelte tilfælde ikke undslog sig for at sende dr. Meissner lister over jødiske firmaer i Danmark i håb om ved disses ødelæggelse at forbedre egne forretningsmuligheder.

I midten af september 1943 bragte Best i forslag over for udenrigsministeriet i Berlin, at man benyttede undtagelsestilstanden i Danmark til endelig at udføre den længe udsatte aktion mod jøderne. Efter

senere oplysninger hævder han at have fremsat sit forslag i håb om at få det afvist, fordi man i forvejen havde vanskeligheder nok på pågældende tidspunkt. Han ville så senere benytte denne afvisning som påskud for fortsatte udsættelser af jødeaktionen, som han hævder at være imod. Hans indstilling gik imidlertid via Ribbentrop til Hitler og blev akcepteret. Det eneste, der nu kunne redde de danske jøder, var flugt. Denne side af sagen tog Duckwitz sig af ved henvendelsen til Hedtoft og Alsing Andersen. Herom fortæller Hedtoft:

»En dag sidst i september ringede dr. X mig op. Han bad om et møde med mig omgående — der var noget alvorligt på færde, sagde han, og jeg kunne høre på ham, at han var stærkt oprevet. Han ville have en kontakt i stand mellem Buhl og dr. Best, men det afviste Buhl som helt umuligt. I stedet for bad vi ham komme til møde i et særligt lokale i Rømersgade 24, hvor vi holdt regelmæssige illegale samråd. Buhl, H. C. Hansen og Alsing Andersen var til stede, da vi kom — jeg var nemlig selv gået ned på gaden for at tage imod ham og føre ham op. Helt let var det ikke at finde vores fredlyste hule, hvor vi sad i skjul for uvedkommende blikke. Han var meget opbragt.

— Nu sker det, sagde han uden nogen som helst indledning, bortset fra præsentation og goddag. En af de første nætter vil der ankre skibe op på reden, forklarede han, og København vil blive isoleret, telefonerne afbrudt og jøderne jaget op af sengene i deres hjem for at blive deporteret til Tyskland.

Vi blev naturligvis forfærdede over denne oplysning og havde kun een tanke: Jøderne måtte alarmeres og bringes i sikkerhed i tide. Vi spredtes for ad forskellige kanaler at få underrettet så mange som muligt. Madsen og Dinesen, vore to trofaste venner i politiet, som i så mange kritiske situationer har ydet os energisk og dygtig bistand, var aktive deltagere i de bevægede timers feberagtige udfoldelser. De holdt parat med en af politiets vogne, som kørte os ud til »Sømanden«s dækadresse, og fra ham gik turen først til højesteretssagfører C. B. Henriques, der var formand for Mosaik Trossamfund. Jeg kendte lidt til ham fra tidligere, bl. a. gennem hans virksomhed som Arbejds-

giverforeningens juridiske repræsentant i Den faste voldgiftsret. Den gamle højesteretsagfører lyttede med tydelig skepsis til vore advarsler om de kommende begivenheder.

— Jeg kommer lige fra udenrigsministeriets direktør, sagde han. Og udenrigsministeriet tror ikke på rygterne.

Der var ikke tid til nogen længere diskussion, så vi svarede ham lidt kort: »De kan være dødsens sikker på, at vi ved, hvad vi taler om!« Så forstod han, at det var alvor, og spurgte, hvad vi mente, han skulle gøre. »De skal øjeblikkelig eller i hvert fald så omgående som overhovedet muligt samle den jødiske menighed og forklare den, at der er fare på færde, og at alle, der kan, så hurtigt som det kan gøres, skal bringe sig i sikkerhed eller i hvert fald i skjul«. Det lovede den gamle advokat, men jeg kunne mærke på ham, at han endnu var skeptisk over for os, da han tog afsked ved havelågen.

Den tak til mig og H. C., som Mosaisk Trossamfund senere udsendte offentligt, har egentlig adresse til dr. X. Vi andre gjorde kun vor pligt over for landsmænd, dr. X bragte bogstaveligt sig selv i livsfare ved sin indsats.

Hedtofts forbindelse med jøderne var imidlertid af ældre dato. Formanden for Dansk Zionistforbund, Benjamin Slor, beretter i et interview til Social-Demokraten, hvordan han i 1937 søgte kontakt med Stauning for at få en udtalelse til støtte for zionismen. Kort efter kom Stauning på hospitalet og måtte overdrage udarbejdelsen af udtalelsen til Hedtoft. Udtalelsen kom efter Slors egen vurdering til at stå »som et dokument for humanismen i en epoke af intolerance«.

— »Siden«, fortsætter Slor, »havde jeg ofte forbindelse med Hedtoft, og hver gang der i FN skulle træffes en afgørelse om Israels skæbne, talte jeg med ham. I 20 år har jeg vidst, at hans dør altid stod åben for mig«.

Folkestrejken i juni-juli dagene 1944. En katastrofe forhindres.

Folkestrejkenes begyndelse var et tysk diktat om spærretid fra kl. 20 — udgangsforbud om aftenen midt i den skønneste sommertid og oven

i købet midt i nogle usædvanlig smukke og varme sommeruger i slutningen af juni 1944. Arbejderne på B. & W. opfattede denne tyske foranstaltning som mere end en provokation, som en form for chikane, der krævede et svar, og deres svar blev, at de ganske roligt forlod arbejdet kl. 12. Kunne de ikke nyde sommervejret om aftenen, så sørgede de selv for at kunne det om eftermiddagen. Værs'go! Og fra B. & W. bredte strejkebølgen sig med lynets hast over det meste af København. Det blev til folkestrejke, og hos den forbitrede befolkning var skridtet til krasse antityske demonstrationer ikke langt.

Hos tyskerne var der ikke lutter sorg over begivenhederne. På de militære fronter gik det dårligt for aksemagterne, og i følge med nederlagene ventede man forstærket sabotage og forøget uro i Danmark. Hvor meget bedre ville det ikke være, om man kunne lokke de danske frihedskæmpere frem i lyset og slå dem samtidig med, at man ved drastiske forholdsregler over for befolkningen, såsom udsultning af København og beskydning af visse af byens kvarterer, kunne betage befolkningen lysten til at sætte sig op mod besættelsesmagten? I folkestrejkenes sidste fase var København kun et hårsbred fra denne skæbne, og von Hanneken og Pancke tilsvarende nær ved deres mål.

Under hele denne i Københavns historie stolte, men dødsensfarlige udvikling stod Hedtoft i daglig kontakt med Duckwitz, der igen gjorde sit yderste for at påvirke Best. Men uden held. Episode fulgte på episode: Schalburgtage, offentliggørelse af dødsdomme, tysk skyderi i gaderne; københavnerne rejste barrikader. Tyskerne gjorde alt klart til militært indgreb. Operation »Monsun« med anvendelse af bombefly var rede. 1. juli kl. 12 skulle der brændes løs. Samtidig strammede levnedsmiddelsituationen til; i løbet af få dage ville hungersnøden være en kendsgerning.

Slutningen på folkestrejken er kendt. Tyskerne gav afkald på kravene om Eiler Jensens, Eivind Larsens og Begtrup-Hansens tilbage-træden. Igennem plakater, der uddeltes søndag den 2. og mandag den 3. juli, og i en radioudsendelse om mandagen opfordrede Eiler Jensen og H. P. Sørensen til arbejdets genoptagelse. De offentlige værker, der

havde været lukket af tyskerne, blev givet fri søndag aften den 2. juli, og den tyske bevogtning trukket tilbage. I forhandlingerne forud var Buhl inddraget og stillede som absolut betingelse, at de tyske tropper blev trukket tilbage ved arbejdets genoptagelse. Dette blev lovet og holdt, og i løbet af mandag og tirsdag den 3. og 4. juli og de følgende dage kom arbejdet igang igen. En katastrofe var undgået. Pancke havde tabt og gennemførte til gengæld bag ryggen på dr. Best aktionen mod politiet den 19. september.

Det skal tilføjes, at et nedkæmpet København, med store materielle ødelæggelser og kæmpemæssige tab af menneskeliv næppe heller ville have været i tysk interesse på længere sigt. Ville strejken ikke have bredt sig over hele landet? Ville levnedsmiddelleverancerne til Tyskland ikke komme i fare? Og kunne operation »Monsun« være bragt til udførelse over hele Danmark — rådede tyskerne over styrker til det? Næppe. Disse synspunkter forklarer, at Duckwitz havde muligheder for at trænge igennem med den fredelige løsning over for von Hannekens ønsker om at slå til og få gjort op med den danske modstandsånd.

Kontakterne breder sig — legal og illegal mødes.

Mens begivenhederne omkring aktionen mod jøderne eller folkestrejken var dramatiske højdepunkter — smertelige eller stolte, med blanding af tragedie og sejr, af ordnet kamp og truende kaos, af velovervejet indsats og spontan folkevilje — så gik det daglige liv i det besatte land sin gang, og modstanden mod tyskerne spredte sit omfang parallelt med aksemagternes nederlag på de militære fronter. Den illegale og den legale modstand, modstandsfolk, embedsmænd, politikere og officerer fandt tværs over afgrundsdybe forskelle i opfattelse og temperament i stigende grad hinanden. En af dem, der var bedst egnet til formidler, var netop Hedtoft, altid bistået af H. C. Hansen; netop disse to mænd var ved deres tidlige forstødelse fra officiel politik bedst egnede til at slå bro. Tyskerne havde selv på glimrende vis lagt tingene sådan til rette, at to af landets mest handlekraftige unge politikere var parate og velforberedte til den gerning, der nu skulle gøres.

Kort og i tørre facts beretter Oluf Carlsson herom i »Danmark besat og befriet« II, side 249:

»Allerede før 29. august var der føling mellem visse grupper af rigsdagsmænd og ledende kredse i det illegale arbejde, hvorved der også ydedes hjælp og oplysninger på forskellig vis. Efter dette tidspunkt etableredes der hurtigt en nærmere kontakt mellem politiske kredse og modstandsbevægelsen. Det begyndte med en samtale mellem Hans Hedtoft og den engelske hovedagent her i landet. Med ham blev det aftalt, at i tilfælde af en allieret invasion skulle der af ledende socialdemokrater og formanden for DsF via London udstedes en opfordring til generalstrejke.

Senere blev denne kontakt udvidet til de øvrige politiske partier. Den såkaldte »bridgeklub« blev dannet. Den bestod af fire konservative politikere, Ole Bjørn Kraft, Fibiger, Poul Sørensen og Aksel Møller, samt af socialdemokraterne Buhl, Hedtoft, Alsing Andersen og H. C. Hansen. Denne kreds mødtes regelmæssigt og drøftede indgående vigtige spørgsmål vedrørende forholdet til frihedsbevægelsen og spørgsmål vedrørende fremtiden.

Med Frihedsrådets enkelte medlemmer drøftedes aktuelle anliggender. Efter folkestrejken i sommeren 1944 oprettedes et kontaktudvalg mellem politikere og Frihedsrådet. Fra socialdemokratisk side var H. C. Hansen med her. Denne kontakt udviklede sig senere til forhandlinger og aftaler om regeringsdannelse og fremgangsmåde iøvrigt, når Danmark atter blev frit. I de forhandlinger, der førtes efter 29. august med militærets ledelse om militærets opgaver i den kommende tid, var fra socialdemokratisk side Buhl og Hedtoft virksomme.

Med henblik på regeringsdannelse efter Danmarks befrielse vedtog Socialdemokratiets forretningsudvalg i december 1943 »sin tilslutning til, at der, når tiden er inde, dannes en regering af de samarbejdende partier med Buhl som statsminister. Som nævnt ovenfor førte de senere forhandlinger mellem partierne og modstandsbevægelsen til, at en regering med deltagelse også af modstandsbevægelsens repræsentanter stod rede, da befrielsen kom«.

Stedet er ikke her til at fortælle besættelsens historie, men til at fortælle Hedtofts. Lad ham selv berette om sin kontakt med Flemming Muus og andre kendte modstandsfolk, stadig med Arbejderens Almanak som kilde:

»En mere aktiv form fik vor illegalitet, da jeg i kredsen omkring Blædel mødte »Sømanden« og blev hans ven. Den kreds, jeg her taler om, havde meget tidligt, på tværs af alle forskelligheder i politisk opfattelse, fundet sammen i hadet mod vore undertrykkere, og den samledes skiftevis i hjemmene eller et andet velegnet sted for at drøfte tiden og tingene. En dag blev jeg indbudt til en sådan fortrolig sammenkomst, og her traf jeg altså Sømanden, en af modstandsarbejdets mest lysende personligheder, uselvisk, modig og fremragende dygtig. Hvem var han? Jeg risikerer måske mit venskab med ham ved at afsløre hans identitet. Efter den 4. maj, da jobbet var gjort, trak han sig stilfærdigt tilbage fra frontlinien og har ikke siden været i projektørlyset. Men få har i virkeligheden fortjent større hyldest i det frie Danmark, og jeg vil altid nævne hans navn med respekt: Ingeniør Herman Dedichen.

Hos Herman mødte jeg senere Jørgen, den engelske faldskærmsagent, som havde fået til opgave at organisere den underjordiske modstand i Danmark, nu kendt som major Flemming B. Muus. Herman førte mig også sammen med Mogens Fog, og gennem hele denne kreds blev politikerne efterhånden draget ind i modstandsarbejdet«.

I august 1944 rejste Hedtoft efter opfordring fra Gørtz til Sverige. Opgaven var at skaffe våben. Et endeligt militært opgør med værnemagten var nu, og ikke mindst i lyset af erfaringerne fra folkestrejken, en mulighed, man måtte se i øjnene. Våben havde man bl. a. fra de allierede nedkastninger, men det var for lidt. Man måtte have flere våben herhjemme, og samtidig var der spørgsmålet om de danske styrker, der var under uddannelse i Sverige, og som i givet fald som fuldt uddannet mandskab kunne spille en stor rolle på befrielsesdagen. I et Bjarnhof-interview i Social-Demokraten den 13. maj 1945 fortæller Hedtoft om rejsen, der officielt kamufleredes, som om det

gjaldt et besøg hos Stjernens kunder i Jylland, og som iøvrigt dramatiseredes ved, at den forbindelsesmand, der sejlede Hedtoft over Sundet, blev arresteret straks ved hjemkomsten. Hedtofts risiko var naturligvis ikke større end den, hundredvis af anonyme modstandsfolk har løbet, men han tog sin part.

Kapitulationen.

I Arbejderens Almanak 1946 fortalte Hedtoft om Duckwitz virksomhed i de spændende dage i slutningen af april og begyndelsen af maj 1945, hvor spørgsmålet var, om de tyske tropper i Danmark ville kapitulere, *eller* som førerhovedkvarteret i Berlin urokkeligt og senere førerens efterfølger storadmiral Dönitz i Flensborg mere vaklende hævdede: kæmpe til sidste patron og sidste mand og derved kalde omfattende ødelæggelser ned over hovedet på Danmark. Først Hedtoft og siden Buhl var i disse dage i stadig kontakt med Duckwitz og skaffede ham i forbindelse med den svenske regering og med englænderne. Hensynet til de 200.000 tyske flygtninge i Danmark spillede en stor rolle ved Flensborg-regeringens endelige beslutning om overgivelse.

Fra befrielsen til valgnederlaget

Maj—oktober 1945.

Mon ikke undertoner af bekymring dybt i Hedtofts følsomme sind har blandet sig med glæden og begejstringen over den genvundne frihed. Landet var frelst, befolkningen kommet gennem jerntiden med et minimum af skrammer og tab — omend hårdt nok for dem, der blev ramt. Arbejderbevægelsen var intakt. Han selv havde påny overtaget formandsposten for partiet. I den nye regering var Buhl statsminister, Hedtoft selv, H. C. Hansen og Carl Petersen var betroet vigtige poster som henholdsvis arbejds- og socialminister, finansminister og minister for off. arbejder, og to af modstandsbevægelsens ni ministre var erklærede socialdemokrater, nemlig justitsminister Busch-Jensen og den hidtidige øverstkommanderende for frihedshæren Frode Jakobsen.

Men der var nok at bekymre sig for.

Landets økonomi var i dybeste uorden, befolkningens levelfod sænket betydeligt, samtidig med at sociale forskydninger havde fundet sted i lønarbejdernes disfavør; i 1945 stak desuden arbejdsløsheden påny hovedet frem — og hvorledes ville alle disse faktorer udvikle sig i frem-

Realløn (lønindex: detailpristal).

	<i>gnstl. timefortjeneste i industrien:</i>
1939	100
1940	89
1941	82
1942	83
1943	88
1944	92

tiden? Hertil kom de politiske problemer. Godt nok var de politiske partier og frihedsbevægelsen trådt frem for befolkningen i skøn enighed om regeringsdannelse og om regeringens program, indtil valg kunne holdes, og en ny regering fremgæet af folketinget efter landets parlamentariske statsskik

kunne lede udviklingen ind i normale forfatningsmæssige baner. Men holdt det? Man måtte være politisk stærblind for ikke at se, at der var optræk til en splittelse, der ville gå dybt ned i befolkningen. Svarende til begejstringen omkring frihedsbevægelsen følte en tilsvarende kølighed i vurderingen af de mænd, der havde slæbt deres del af opgaverne i land på den såkaldte legale front. Mænd som under livsfare havde ført den politik, der fik vælgernes blå stempel ved valget den 23. marts 1943. Midt i alt dette var det klart, at Socialdemokratiet, der syntes at skulle bære hovedbyrden af det ansvar, alle demokratiske partier i virkeligheden hæftede in solidum for, ikke stod så stærkt i befolkningen som i 1939 eller 1943. Til gengæld red kommunisterne højt på modstandsbevægelsens prestige.

Det var store opgaver, der lå foran Hedtoft. Som arbejds- og socialminister at få så meget som muligt af krigens sociale uret gjort god igen. Her ville han få en svær kamp med samlingsregeringens konservative partier, og kommunisterne ville ligge i hælene på ham og uanset fælles regeringsansvar smyge regeringskappen af sig og i forventning om et kommende valgopgørs resultater råbe: *Mere!* De havde allerede straks efter befrielsen stillet forslag om enhedsforhandlinger. Hvad lå

heri? Snart murrede Sydslesvigspørgsmålet som en øm tand, og opgøret efter besættelsen med værnemagere og landssvigere brændte på som en ret mad, der kogtes over for stærk ild. Partiet måtte sættes igang, kongres afholdes, valgkamp forberedes, valgprogram gøres færdigt Imens ringede landets kirkeklokker Danmarks fred og frihed ind.

I interviewet til Social-Demokraten den 13. maj 1945 udtaler Hedtoft om den nydannede regering:

»Denne regering har to yderpunkter, det ene er kommunisterne, det andet er Venstre.«

»Venstre. — Ikke de konservative?« spørger Bjarnhof.

»Hvis man skal betragte Christmas Møllers sociale synspunkter som de konservatives indstilling, vil man kunne nå langt ... «

Denne vurdering viste sig rigtig. I sit efterkrigsprogram var Socialdemokratiet gået ind for højere realløn, ophævelse af »lov om arbejdsforhold«, der henviste lønspørgsmål til arbejds- og forligsnævnets afgørelse, d. v. s. til en tvungen voldgift. Disse programpunkter kunne imidlertid ikke fuldt tilfredsstille de urolige stemninger på arbejdspladserne, der prægedes af den almindelige opfattelse af, at *nu*, da tyskerne var væk og krigen ophørt, måtte krigstidens sociale tilbageskridt hastigt ændres til fremskridt. Utålmodigheden var stor, fem års opstemt harme fik nu frit løb, resolutioner, demonstrationer og strejker hørte til dagens orden. Langt fra alt dette stammede fra kommunisterne, men de gjorde, hvad de kunne for at udnytte situationen bedst muligt, styrke deres partimæssige stilling i forhold til socialdemokraterne og holde arbejdspladserne »levende«, uanset eller endnu bedre stik imod, hvad fagbevægelsens ledere fandt var forsvarlig fremgangsmåde. Den 4. juli 1945 gik 100.000 københavnske arbejdere til Christiansborg og krævede 40 timers arbejdsuge, tre ugers ferie, reallønnens genoprettelse og ophævelse af loven om arbejdsforhold.

Hedtoft advarede. Ved et stævne i Helsingør den 8. juli fremhævede han, at videregående sociale og økonomiske reformer ikke kunne ventes af befrielsesregeringen. Rejsning af sådanne krav ville medføre regeringens sprængning. Alligevel stred Hedtoft i regeringen den hårde

Efter Knud Kristensen-regeringens fald i 1947. Der forhandles om muligheden af en samlingsregering på bredt grundlag. Hedtoft og Buhl sidder mellem de radikale politikere, Oluf Steen og Jørgen Jørgensen. Til venstre de tre konservative: Jørgen Jørgensen (Ullerup), Vilh. Fibiger og Ole Bjørn Kraft. Til højre venstremændene: Olaf Øllgaard, Stensballe og Edv. Sørensen.

Hans Hedtoft kaldes til kongen for at danne regering.

Knud Kristensen bydes farvel i statsministerens kontor.

Før statsrådet. Den første regering Hedtoft ved tiltrædelsen, november 1947.

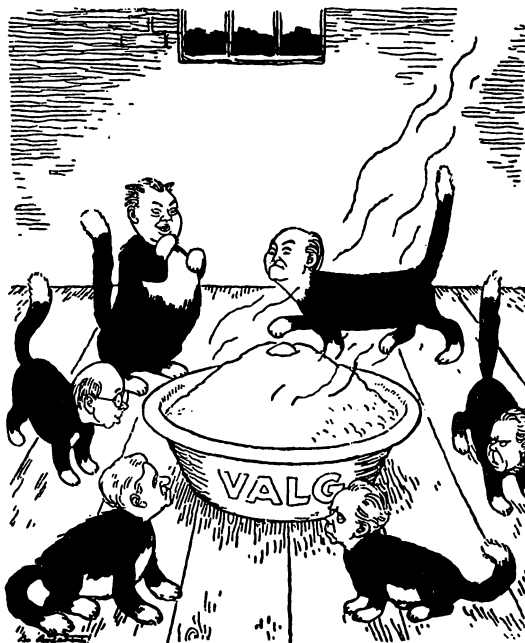
Kufferten parat — og den lille Karin på trappen. I et glimt politikerens problem: arbejde, arbejde og atter arbejde — og så dem derhjemme

Foran fanerne den første maj.

15. oktober 1949: Da det trak op
til valg.
.... og rundt og rundt gik kattene
om den varme grød.

(Bo Bojesen i Politiken,
oktober 1949.)

kamp. Den 24. august refererer han i den socialdemokratiske rigsdagsgruppe, at indenrigsminister Knud Kristensen skaber vanskeligheder for eftergivelse af kommunehjælp. Den 4. september kunne han dog referere et lovforslag herom. Derimod må han den 25. september meddele gruppen, »at femte forsøg er gjort i regeringen på at få lov om arbejdsforhold ophævet, men forgæves«. Noget kom igennem. Alders- og invaliderentnyderne fik et engangstillæg. Statstilskudet til forebyggende børneforsorg blev fordoblet. Hjælpen til de indkaldte soldaters familier blev øget. En ny lov om tvungen boliganvisning blev obligatorisk for København og kunne tages i anvendelse andetsteds efter kommunernes egen bestemmelse. Visse lønforhøjelser blev med regeringens velsignelse gennemført for arbejderne, og tjenestemændenes lønninger forhøjedes tilsvarende. Endelig nedsattes den store ungdomskommission med professor Hal Koch som formand. Det var endvidere i Hedtofts tid som arbejds- og socialminister, at det første skridt blev taget til gennemførelse af et fællesnordisk arbejdsmarked.

Det skete på det nordiske socialministermøde i København i september 1945.

Lige så givet som det var, at arbejderne under besættelsen var den socialt forurettede part, som nu på andre samfundsklassers bekostning havde krav på en forbedring, lige så givet var det, at der for samfundet som helhed ikke var råd til en almindelig forbrugsudvidelse. Landets økonomiske vilkår var stærkt forringet i forhold til før krigen, en lang rekonvalescens og opbygningsperiode behøvedes. I den nærmeste fremtid skulle, uanset regeringens farve, flere og ikke færre økonomiske bånd og restriktioner lægges på samfundet og erhvervslivet. Bortset fra en tale af Hans Hedtoft i Næstved, som vi skal vende tilbage til, var det imidlertid ikke det synspunkt, der prægede den lange kampagne op til valget den 30. oktober 1945.

Spørgsmålet om dannelsen af et forenet arbejderparti ved overenskomst med kommunisterne måtte være klaret inden oktobervalget, men i virkeligheden skulle det afgøres før. Socialdemokratiets kongres kunne senest holdes i august. Programvedtagelse og andre vigtige beslutninger måtte være fra hånden, inden den egentlige valgkamp tog fart. Forventningerne omkring tilbudet fra Aksel Larsen var blandede. Kampen mellem kommunisterne og socialdemokraterne var i virkeligheden hårdere end nogensinde, og kommunisternes muligheder for at gøre erobringer fra Socialdemokratiet såvel ved det forestående valg som i fagforeningerne var også større end før. Tilsvarende større var fristelsen til at hoppe over striden ved en sammenslutning. Dette svarede til stemningen hos de mange, der havde kæmpet side om side med kommunister i frihedskampen, det syntes at svare til den verdenspolitiske situation med samarbejdet mellem de sejrende stormagter i FN og det slagte Tyskland. Endelig svarede det til stemningen på mange arbejdspladser fra strejker og resolutionsvedtagelser og demonstrationer. Det var en fristende nemhedens politik, der smykket i enhedsfrontens venlige røde kåbe endog havde skæret af en idealtilstand over sig: fred i arbejderklassen indadtil, skærpet kamp udadtil. Siden århundredskiftet havde denne mulighed ikke ligget nærmere. Men betænelighederne

var ikke færre. Hvis kommunisterne stadig fik deres politik dikteret ved instrukser fra Moskva — hvorledes skulle en sammenslutning da overhovedet kunne arbejde? Socialdemokratiet kunne ikke lade sig kuse med af en pavelig overhøjhed i den fjerne sovjetiske hovedstad. Og mente kommunisterne det overhovedet ærligt, eller var det blot en ny metode til at komme Socialdemokratiet til livs — ville de bestjæle arbejderbevægelsen i omfavnelsen? (Eiler Jensens udtryk). Ville de f. eks. loyalt og helhjertet gå ind for demokratiet — eller blot søge en genvej til at aflive det til fordel for et politi- og militærdiktatur af samme karakter som det russiske og i sine ydre træk ikke så synderlig forskelligt fra det, landet lige var blevet kvit?

Der fandtes ingen anden vej til problemernes klaring end at sige ja til forhandling. På hovedbestyrelsesmødet den 10. juni 1945 fik Hans Hedtoft bemyndigelse til at føre forhandlinger med kommunisterne, »for at det kan blive klarlagt, om der er virkelig mulighed for at skabe organisatorisk og politisk enighed i arbejderbevægelsen gennem sammenslutning af de to partier«. Det blev fremhævet som ufravigelig forudsætning, »at demokratiet uden forbehold akcepteredes som grundlag for arbejderbevægelsens politiske og organisatoriske arbejde«. Et forhandlingsudvalg blev udpeget, og det første møde mellem de to parter fandt sted den 22. juni.

Det, kommunisterne havde foreslået som forhandlingsopgave, var imidlertid ikke den direkte dannelse af et forenet arbejderparti, men derimod, noget mere snørklet, at man skulle forhandle om »et nærmere samarbejde, hvorigennem vejen kan banes for udarbejdelsen af et fælles program og tilvejebringelse af partiernes organisatoriske enhed«. Det kunne være en omhyggeligere formulering af det samme — men det kunne også være noget ganske andet, nemlig optagelse af et samarbejde, der gav kommunisterne den taktiske fordel at være lyst i kuld og køn som fuldt ligeberettiget arbejderparti, i ly af hvilket de kunne arbejde på at æde Socialdemokratiet op og imens skyde det endelige fællesprogram og den endelige forening i een partiorganisation ud i det blå.

Mødet den 22. juni bevægede sig fortrinsvis på et højt principielt plan. Hedtoft kunne ikke erkende, at proletariatets diktatur var ærligt demokrati. Når socialdemokrater talte om demokrati, så mentes det på dansk, nemlig i betydningen folkestyre, flertalsafgørelse, og at man loyalt bøjede sig for flertallets afgørelse. Den russiske form for demokrati med kun et eksisterende parti kunne ikke overføres til de nordiske lande. Det var afgørende, at man var ærlig i argumentationen. Hedtoft sagde videre: Vi er rede til ethvert ærligt samlingsforsøg, men vi kan ikke og vil ikke være med til en ordning, der legaliserer splittelsen i arbejderklassen. Det umiddelbare mål for disse forhandlinger må være en sammenslutning af det kommunistiske og det socialdemokratiske parti, og med de to partiers efterkrigsprogrammer som udgangspunkt kunne der straks udarbejdes fælles valgprogram, og indstillingen må være klar til Socialdemokratiets kongres i august.

Under diskussionen erklærede Alfred Jensen ifølge en sammentrængt redegørelse, udsendt af Socialdemokratisk Forbund, at begrebet demokratisk socialisme er nonsens, og at proletariatets diktatur for kommunisterne var sådan at forstå, at det er arbejderklassen, der udnytter demokratiet. Aksel Larsen udtalte: »Hvis man er af den absolutte overbevisning, at Sovjetunionen har socialistisk grundlag, og at udviklingen dér går mere og mere i den rigtige retning, så bliver man naturligvis også i hele sin politik og øvrige forhold til Sovjetunionen bestemt af den opfattelse. Indstillingen til Sovjetunionen bliver faktisk afgørende for, om man fører en virkelig socialistisk politik. Ikke at vor politik skal i vulgær forstand russisk betones, men der findes i øjeblikket to verdensmagter, det er socialisme og kapitalisme. At slå bro mellem dem kan ikke gøres på langt sigt, og derfor bliver forholdet til den socialistiske verdensmagt prøvestenen for, om man også vil socialismen i sit eget land«.

Mens forhandlingerne står på, fortsætter den kommunistiske kamp mod socialdemokraterne ude over landet. Mest foregår den lokalt i de enkelte fagorganisationer og fællesorganisationer, men de kommunistiske forhandlere holder sig ikke tilbage. Ved et møde taler Aksel Lar-

sen offentligt om »Socialdemokratiets fallit«. I en skrivelse til Socialdemokratiet den 20. juli taler kommunisterne om uoverensstemmelser mellem de to partier om en række aktuelle spørgsmål, og de foreslår, at der »uden hensyn til samlingsbestræbelserne træffes foranstaltninger for tilvejebringelse af en demokratisk blok ved det kommende valg«.

I næste møde den 8. august taler kommunisterne især om de dagspolitiske spørgsmål, herunder faglige problemer. For at bringe forhandlingerne tilbage til det principielle spor, fremlægger de socialdemokratiske forhandlere på mødet næstfølgende dag et udkast til et fælles program, udarbejdet på grundlag af de to partiers efterkrigsprogrammer. Kommunisterne kunne ikke svare på stående fod, men debatten gled igen over på uenigheden om vurderingen af proletariats diktatur.

Samme dag sendte Hedtoft det kommunistiske parti en skrivelse, hvoraf fremgår, at Socialdemokratiet hvad de aktuelle problemer angår kræver lov om arbejdsforhold ophævet (loven udløb samme år), reallønnens generhvervelse (det må betyde samme realløn som før krigen, hvilket mål jo nogle år senere blev overfløjet), 21 års valgret (ved grundlovsafstemningen 1953 var der, til trods for at de unge fra 21 år kunne deltage i afstemningen, flertal for 23 års valgret), nyvalg til kommunale råd (afholdtes 1946), således at der næppe her kunne være tvivl eller uenighed. Det, der nu stod tilbage, var ganske enkelt 1.: om der var mulighed for at skabe politisk enighed gennem en *sammenslutning* af de to partier, og 2.: om partierne stillede sig på *dansk demokratis* grundlag.

Det var jo kniven på struben. Det kommunistiske partis centralkomité holdt nu møde den 13. august, og Alfred Jensen gav sin version af de førte forhandlinger, der kan læses i »Land og Folk« for den 14. august 1945. Konklusionen kan læses samme sted. Alfred Jensen siger: »Det kunne vi selvsagt ikke gå ind på. Vi var nok klar over, at Socialdemokratiet havde visse punkter på sit program, og vi vidste, hvad De samvirkende Fagforbund havde sagt om reallønnen, men det, vi øn-

skede klarhed over, var, hvornår og i hvilket omfang man ønskede programmet gennemført ...» Alfred Jensen ønskede tydeligvis at give det indtryk, at Socialdemokratiet kun på skrømt stillede kravene, men ikke agtede at gennemføre dem. Som angivet i parenteserne oven for kan vi i dag konstatere, at alle kravene er blevet gennemført. Alfred Jensen sagde videre: »Spørgsmålene blev faktisk stillet op på en sådan måde, at man ønskede et ja eller et nej. Et sådant svar hverken vil eller kan vi give«. Dette kunne vist opfattes som ærligt, og dermed var tilstrækkeligt svar givet. Kommunisterne ville ikke sige ja til dansk demokrati. De ville holde spørgsmålet svævende. Den 20. august tiltrådte Socialdemokratiets kongres enstemmigt det af Hedtoft opstillede forhandlingsgrundlag, som der ikke kunne være tale om at ændre. Yderligere korrespondance mellem de to partier fulgte, men det var tydeligt, at kommunisterne ikke ville give uforbeholden tilslutning til dansk demokrati. Dermed sluttede forhandlingerne.

I andre lande, først og fremmest Norge, forløb forhandlingerne på tilsvarende vis. I dag er det nemt at se, at den socialdemokratiske holdning var rigtig, og at Hedtoft i de betingelser, han stillede, satte fingeren på det rigtige punkt, men i 1945 var alt dette mindre selvfølgeligt. Kommunisterne havde popularitet langt ind i borgerlige kredse, og de havde øre i arbejderforsamlingerne. Sovjets hensigter, som de senere trådte klart frem i de udenrigspolitiske begivenheder i Tjekoslovakiet og omkring Berlinblokaden, samt de kommunistiske partiers lydige følgen Moskvas politik gennem alle efterkrigsårenes snoninger og bøjninger, Beria's henrettelse, Malenkovs fald og Bulganin-Krustsjevs canossarejse til Tito's hovedstad inclusive — alt dette vidste man ikke i 1945. Derimod vidste man, at Socialdemokratiet stod over for en lang og slidsom kamp med kommunisterne fra arbejdsplads til arbejdsplads, fra fagforening til fagforening, fra valg til valg — en sejr og lang kamp om kvalitet og tillid — og at den første omgang, det kommende valg, ville blive et slag, hvor kommunisterne strøg gevinsten, måske så meget, at socialdemokratisk regeringsdannelse blev en umulighed en periode. Det sidste kunne man ikke vide, men man kunne ane det. Selv

under disse betingelser tøvede Hedtoft ikke. Han sagde nej. Han tog kampens vilkår. Allerede for det standpunkt er dansk demokrati og dansk arbejderbevægelse Hedtoft mere tak skyldig, end mange dengang gjorde sig klart.

Fremtidens Danmark og kongressen 1945

Det nye efterkrigsprogram, der skulle forelægges kongressen, havde været under arbejde længe. Det var først og fremmest Hedtoft og Alsing Andersen, der havde været aktive for at få arbejdet igang, men alle var enige om, at der ved krigens afslutning ville foreligge en situation, der krævede, at den socialdemokratiske politiks mål og midler var vel gennemtænkt.

Udvalget, der skulle arbejde med sagen, blev nedsat allerede i oktober 1944 og fik ikke færre end 34 medlemmer med repræsentanter fra partiet, fagbevægelsen og kooperationen. Alsing Andersen blev formand og Krag sekretær. I hvad retning tankerne gik ses af den opgave, udvalget fik, nemlig at undersøge socialiseringsspørgsmålet. Man forestillede sig en politisk situation af tilsvarende karakter som den, man kendte fra årene efter den første verdenskrig. Ved et af de indledende møder gav Hartvig Frisch udtryk for den formodning, at vi ville komme ind i en revolutionært gærende tid med socialisme som målsætning, som også ville påvirke danske arbejdere. Kommunisterne ville efter Frisch's mening søge løsninger, der vil virke opløsende og produktions-sænkende. Her overfor måtte det være Socialdemokratiets opgave at stille et økonomisk program op, der var socialistisk og som stillede forslag, der pegede langt ud i den politiske fremtid.

Hedtoft mente, at arbejdet måtte resultere i et reformistisk program. Han anså det imidlertid for vigtigt, at dristigheden ikke gik tabt og henviste til det svenske efterkrigsprogram som et mønster.

Eiler Jensen ønskede, at man ikke blot beskæftigede sig med strukturrendringer i samfundet, men også med den fulde beskæftigelses problemer.

Buhl understregede, at hvad der skulle nås, måtte nås gennem et flertal i det danske folk. Man skulle imidlertid ikke være bange for at gå et godt stykke frem i socialistisk retning. Undersøgelserne i udvalgene måtte tages radikalt op og føres til bunds. De retningslinier, der bliver fundet, måtte pege videre ud end til den nærmeste fremtid. Man måtte dog ikke bryde den linie, der hidtil var blevet fulgt.

Udvalgets arbejde blev imidlertid en hel del anderledes, end et tilsvarende udvalg i 1918 ville have gjort det. Hverken Karl Marx eller Engels blev blandet ind i overvejelserne, og statsovertagelse af erhvervslivet eller dele af det blev ikke stillet op som et mål i sig selv. Målene blev defineret på en ganske anden måde. Påvirket af de bitre erfaringer fra verdenskrisens depressionsperiode og af den praktiske lære, krigsårene havde givet, stillede også den danske arbejderbevægelse fuld beskæftigelse op som et selvfølgelig mål. Endvidere ønskede man større effektivitet i erhvervslivet. Man mente, at væsentlige dele af samfundslivet ikke arbejdede effektivt nok. Der behøvedes rationaliseringer, el-produktionen burde moderniseres og udvides, forsikringsvæsenet skulle reorganiseres, trafikmidlerne bringes til at samarbejde, byggeriet ønskedes bragt ind under nye rammer. At staten selv havde medansvar, var man klar over. Man ville overveje administrative reformer, og man fandt, at de hidtidige restriktioner, især importreguleringen, havde svagheder, som bidrog til manglende konkurrence og til ineffektivitet. At man desuden beskæftigede sig med spørgsmål som den sociale tryghed og om en forbedring af arbejdernes stilling på virksomhederne gennem bedriftsråd eller samarbejdsudvalg var kun naturligt i et socialdemokratisk program.

For at løse alle disse opgaver måtte en række omhyggelige, saglige og konkrete undersøgelser foretages, og der blev nedsat ikke færre end 11 underudvalg, der hvert på sit område supplerede sig med sagkyn-dige. Da programmet i løbet af foråret og sommeren 1945 blev færdigt, passede det gennem forretningsudvalg og hovedbestyrelse til kongressen, hvor det blev forelagt af Hedtoft i en tale, der fyldte ikke mindre end 28 duplikerede folioark.

Af en lille Mands Dagbog

Fredag den 27. oktober.... Og så gik det alligevel galt! Men det var altså slet ikke meningen....

(Herluf Jensenius' kommentar i Berl. Tidende til smør-debatten, der foranledigede regeringsskiftet i 1950.)

»Vi foregøgler hverken os selv eller andre, at vi dermed går ind til de socialistiske samfunds herligheder. Hverken politisk eller økonomisk er situationen moden hertil, men vi går ind i en gennemgribende reformperiode.«

Sådan lød Hedtofts vurdering.

Det hører med til billedet af Hedtoft som partileder, at han ikke veg tilbage for at fremlægge et radikalt program. Det er vel uden videre klart, at ethvert program, Socialdemokratiet havde fremlagt i 1945, ville være blevet angrebet og mistænkeliggjort i den hårde valgkamp, der fulgte. Ønsket om et program, der tog et skridt til venstre var ej heller Hedtofts alene, men deltes af hele partiets ledelse. Men i Fremtidens Danmark var der mange nye tanker om den økonomiske politik. Sandsynligheden taler for, at angrebsfladerne var blevet mindre, hvis man havde nøjedes med en mere kortfattet programmerklæring, affattet på traditionel måde. Hedtoft så imidlertid gerne noget nyt, han støttede og

inspirerede det. At programmet også var belastet med fejl, ses klarere i dag. Det var for detaljeret, opstillede ikke blot målene, men gav også forslag til de organer, hvor igennem de skulle nås, og det var på sine punkter for påvirket af erfaringerne fra krigsøkonomien. Dette var for såvidt berettiget, som der skulle gå endnu en række år, før de krigsøkonomiske foranstaltninger kunne afvikles. Men det var ingen populær politisk opgave at pege herpå. Her var stof, der kunne misbruges af modstanderne, og det blev misbrugt.

De første reaktioner på Fremtidens Danmark blev dog ikke så usaglige, som tilfældet skulle blive senere. Nationaltidende, der i sin vurdering ikke var upåvirket af det britiske arbejderpartis overraskende valgsejr samme sommer, skrev den 21. august 1945:

»Med hensyn til de mål, der foreløbig er proklameret, er de ikke af en sådan karakter, at de vil vække panik i den danske befolkning. Dels kender man Socialdemokratiets altid kraftige og særprægede mæle, dels vil store dele af den øvrige befolkning gerne være med til at realisere i alt fald *nogle* af målene.« »Tonen er besindigere end i svunden tid, den politiske målsætning mere moderat og behersket«. »Også uden for Socialdemokratiet, for eksempel inden for konservatismen, forstår man, at den kommende tid kræver vidtgående reformer og mange idé-mæssige nydannelser«. »Socialdemokratiet behøver ikke at frygte at komme til at stå over for en reaktion i Danmark, det vil tværtimod kunne finde viljen til loyalt samarbejde hos andre til gennemførelse af mange af sine tanker.«

Denne konservative kommentar til Fremtidens Danmark var jo hverken afvisende eller uvenlig. Fra radikal side var man, så vidt der kan dømmes efter Politiken, mere forbeholden. »Det er planøkonomi i renkultur, socialisering og statssocialisme i uforfalsket skikkelse,« skrev Politiken den 19. august 1945. »Det skal dog ikke hermed være sagt,« fortsætter bladet, »at der ikke i dette program, som omhandler så at sige hele erhvervslivets og økonomiens forskellige felter, ikke er ting, som vi ikke er enige i. Tværtimod vil der formentlig på rigsdagen kunne samles et endog meget stort flertal for adskillige af de reformer, der

stilles forslag om, bl. a. vil der således, for blot at nævne et enkelt forhold, være grund til at gennemføre dybtgående reformer af forsikringsvæsenet«.

»Der er altså meget vel muligheder for et frugtbart samarbejde«.

Kristeligt Dagblad skrev: »Vi gad se, hvad vore hjemlige kommunister nu egentlig vil gå til valg på.«

Snart forgrovedes og forsimpledes propagandaen mod Fremtidens Danmark og Socialdemokratiet i en for danske forhold helt utrolig grad. Venstre og konservative kappedes i taler og bladpropaganda om at fremstille programmet, som om det kort og godt gik ud på, at næsten *alt* skulle overtages af staten, bonden frarøves sin jord, den flittige, driftige håndværker sin bedrift, at alt skulle ledes eller på detaljeret vis kontrolleres af statsembedsmænd med guldressede kasketter. — Jo nærmere valgdagen kom, des værre blev det, des større rolle spillede kasketterne. — Modstandernes holdning over for dette forslag til en saglig politik, der udtrykkeligt kun i omhyggeligt opregnede og motiverede *undtagelsestilfælde* gik ind for statsovertagelse, og som iøvrigt tilstræbte *effektivitet* og *stabilitet* i produktion, omsætning og administration, blev skuffende negativ, og svaret, Socialdemokratiet fik, blev en propagandagrimske uden forsøg på saglig drøftelse.

Da forhandlingerne med kommunistpartiet var ført til ende og programmet i orden, kunne man skride til kongressens afholdelse. Den fandt sted i Odd-Fellow Palæet og åbnedes af Hedtoft den 19. august 1945 i en sal, der var et brus af faner og blomster, og i en stemning, der lovede godt for fremtiden. Beretningen fra kommunistforhandlingerne blev godkendt, Fremtidens Danmark vedtaget, og desuden blev der truffet afgørelse i en række organisatoriske problemer om opstilling af kvindelige kandidater og forhøjelse af partikontingent. Hedtoft var kongressens centrum og dens oplagte leder. Hans stilling som partiformand bekræftedes, og billedet af hans politiske lederskab og autoritet fæstnedes stærkt og skarpt i sindene hos de 1000 delegerede og tilhørere.

Det blev jo en K.K.K. kongres, sagde Hedtoft privat. Kommuniste, kvinder og kontingent.

Spøgefuldheden dækkede over, at Hedtoft ikke blot var tilfreds med, men stolt over Socialdemokratiets 24. kongres. 6 lange år var gået siden Tivoli-kongressen i 1939, hvor Stauning stadig holdt tømmerne, og hvor formandsskiftet fandt sted. Men årene og prøvelserne til trods — fodslaget var der stadig. Måske følte Hedtoft efter kongressen en kende mere optimisme omkring efterårets valgchancer, end der viste sig at være dækning for.

Længe inden valgdagen den 30. oktober var samarbejdet i samlingsregeringen i opløsning. Allerede den 26. august kunne Hedtoft betegne regeringen som en diskussionsklub. Stridighederne om de sociale spørgsmål har vi allerede berørt. Venstre startede en privat krig mod Christmas Møller, bl. a. baseret på den af ham på regeringens vegne indgåede Englands-aftale. Sydslesvig-spørgsmålet voksede med lavineagtig hast. I forfatningsspørgsmålet gik Socialdemokratiet ind for, at man foreløbig gennemførte 21 års valgret til folketinget og lod andre problemer ligge til senere. Hverken Venstre eller de radikale ville imidlertid være med hertil og truede med at sprænge regeringen på spørgsmålet — og så måtte sagen falde. I andre spørgsmål blev Venstre mere og mere angrebslysten. Ikke alene tog Venstre Sydslesvig-sagen til sit hjerte (til trods for, at Venstres ministre i maj samme år havde tilsluttet sig Buhls regeringserklæring om, at grænsen lå fast), men partiet smøgede også i andre spørgsmål ansvaret af sig og gik heftigt til kamp mod krigsøkonomi og restriktioner, hvilket begribeligvis var populært, men, som det snart skulle vise sig, uden kontakt med den økonomiske virkelighed, der nødvendiggjorde de ubehagelige restriktioners fortsættelse et godt stykke tid endnu. Det blev en lang og hård valgkamp.

For Hedtoft blev det den første valgkamp som sit partis formand — og han sparede sig ikke. Samtidig med den uendelige kæde af møder fra by til by passede han med usvækket energi sit ministerium og søgte også at gøre sit store positive arbejde dér til et element i valgkampen. Ungdomskommissionens nedsættelse, igangsættelse af beskæftigelsesarbejder til tariffmæssig betaling, udløbet af »Lov om arbejdsforhold«,

arbejdsfordelingen, der havde reddet 100—150.000 hjem fra arbejdsløshed, eftergivelse af kommunehjælp, støtte til værnepligtiges pårørende, højere statstilskud til børnehaver, vuggestuer o.s.v. Alt dette var godt, men det var alt for saglig hverdagskost til at spille en væsentlig rolle i 1945-valgkampens højdramatiske propaganda-atmosfære.

Ved et vælgermøde i Næstved den 18. oktober tog Hedtoft for alvor fat på den letsindige tone, især Venstre og konservative havde ført ind i valgkampen ved at give befolkningen indtryk af, at blot man »lod restriktionerne falde bort, så ville varerne myldre ind« — alt det, man manglede: cykler, tobak, kaffe, the, tøj og chokolade. Som om der ikke bag varemangelen lå den mest alvorlige økonomiske knaphed, som om landet, hvis man blot ville hæve restriktionerne, havde råd til en stor forbrugsudvidelse. Hedtofts tale var præget af økonomisk forudseenhed og af mod til at sige sandheden. Hovedafsnittet lød:

»De forskydninger, krigen har afstedkommet i verden, har ikke begunstiget Danmark. Vi er, som vi har sagt det på alle møder, blevet fattigere på ethvert område, blot er følgerne endnu ikke helt mærkbare. Men det kommer.

Det er sagt mig, at eksperterne allerede nu mener at kunne skønne, at Danmark i 1946 får et underskud på betalingsbalancen på flere hundrede millioner kroner.

Denne hårde vanskelighed må ikke forties for vælgerne.

Den danske befolkning kræver fuld beskæftigelse, sociale forbedringer og kulturelle indsatser. Disse krav er berettigede og bør opfyldes i det omfang, det er gørligt. Enhver véd jo, hvad Socialdemokratiets mål er!

Men skal vi have chance for at gennemføre blot en del af disse ønsker, må vi holde hus med vore økonomiske ressourcer. Giver vi fri bane for spekulation og ukontrolleret import, opgiver vi de samfundsmæssige synspunkter i den økonomiske politik — da forskertser vi alle muligheder både for bevarelsen af vor sociale standard og nye krav gennemførelse.«

Havde man i 1945 indset rigtigheden i disse betragtninger og forstået, at Danmark efter befrielsen behøvede en periode med *mindre forsyninger* i stedet for en forhastet forbrugsudvidelse, da ville genopbygning

gen være blevet fuldført hurtigere, landets konkurrenceevner ville være blevet større, og efterkrigstidens valutakriser, bl. a. den alvorlige krise under Knud Kristensens regering i 1946—47, ville være blevet lettere at overvinde. Danmarks forsyningssituation kunne i 1945 være hård nok for befolkningen, og længslen efter førkrigstidens varerigelighed er forståelig, men dog var det en kendsgerning, at vort land stadig var langt det bedst forsynede af alle de direkte krigsramte nationer i Europa.

Spørgsmålet om formen for regeringsdannelse efter valget havde spillet en rolle i diskussionen sommeren og efteråret igennem. En af de ivrigste tilhængere af samlingsregeringens fortsættelse var Aksel Larsen, der end ikke bluedes ved at fremsætte det forbløffende synspunkt, at Hedtofts udtalelse om, at det muligvis ville blive nødvendigt at ty til en mindretalsregering, »lugtede af diktatur«. Efterhånden som valgdagen nærmede sig, blev det klart, at resultatet måtte blive en mindretalsregering. »Er det Buhl eller Knud Kristensen, der skal lede den kommende regering?«, spurgte Hedtoft på de københavnske smedes valgmøde den 24. oktober 1945. Om Buhl sagde Hedtoft, at »han har alle den politiske leders egenskaber. Han har i vort lands vanskeligste periode vist, hvad han er værd. Uden at henfalde til utidig persondyrkelse tør jeg sige, at han i *alle* kredse har ry som en dygtig og loyal leder — en eg i skoven, der *stod*, da det gjaldt.«

Det var altså rigtigt. Buhl *var* respekteret i alle kredse. Jo nærmere man havde været krigens begivenheder og mændene bag dem, desto højere værdsatte man Buhls stabile, men ingenlunde temperamentsløse statsmandskløgt. I befolkningen bed disse udtalelser imidlertid ikke. Til Buhls gaver hørte ikke den at være den folkekære og udadtil beundrede, som kaldte det brede bifalds triumfer frem. Det hørte ikke engang til hans ambitioner. —

Den 30. oktober kom valgdagen. Resultatet blev for Socialdemokratiet værre end frygtet. Et tab på 18 mandater og en tilbagegang fra 44,5 % af stemmerne i 1943 til 32,8 % var måske ikke katastrofalt, men det var meget alvorligt. Tilsammen havde kommunister og socialdemokra-

ter nøjagtig samme mandattal som Socialdemokratiet alene i 1943. Med andre ord var *alle* kommunisternes mandater taget fra Socialdemokratiet. I dette tab kunne agitationen mod Fremtidens Danmark *ikke* have andel. Og det var hovedtabet. Måske havde agitationen mod Fremtidens Danmark hindret et socialdemokratisk indhug i vælgerkredse, der tidligere havde ligget til højre for partiet. Det væsentlige var dog uden tvivl arven fra ansvaret for den tunge tid under besættelsen samt den borgerlige agitation mod »restriktionerne«. På dette grundlag sammen med Sydslesvig-agitationen, en lidt ulden holdning til retsopgøret efter besættelsen og en vis popularitet omkring Knud Kristensens »a will it'«-indstilling, vandt Venstre 10 mandater, hvorimod de konservative med den hårdt medtagne Christmas Møller i spidsen måtte notere et tab på seks mandater. Retsforbundet gik kun frem fra 2 til 3 mandater, men havde lært så meget af Venstres anti-restriktionspropaganda, at de ved næste valg blev såre ubehagelige meningsfæller udi den »liberale« tro over for det da til ansvarets trivielle realiteter tungt lænkede Venstre. Men dette hørte endnu fremtiden til.

I et interview med »Morgenbladet« begrundede Hedtoft klart, hvorfor partiet efter nederlaget sagde nej til at danne regering.

»Hvilke reelle og taktiske overvejelser lå bag Socialdemokratiets ønske om at få Venstre til at danne regering?« spørger intervieweren.

Hedtoft svarer:

»Der lå ingen »taktiske« overvejelser bag. Vi havde forud for valget klart og uden omsvøb sagt tre ting:

- 1) Vi danner ikke regering sammen med kommunisterne — selv om vi får flertal sammen med dem.
- 2) Vi deltager ikke i en koalitionsregering, men ønsker nu frihed til at forme vor egen politik.
- 3) Vi er, hvis valgdagen udpeger os dertil, klar til at danne en mindretalsregering.

Valgdagen udpegede ikke os, og det var en naturlig parlamentarisk pligt for den borgerlige fløj at danne regering.«

Valgresultatet kommenterer Hedtoft iøvrigt således:

»Når det betænkes, at Socialdemokratiet gennem 16 år — fra 1929 — har haft ledelsen i de skiftende koalitions- og samlingsregeringer, er det

jo ikke så ubegribeligt, at vi fik tilbagegang. Menigmand har jo simpelthen identificeret os og vort parti med alt det, han var gal over og utilfreds med — og sligt giver altid en øjeblikkelig reaktion.«

»Synes De, politik er en ædel beskæftigelse?« spørger intervieweren.

»Det kommer an på, med hvilket sind man beskæftiger sig med politik, altså hvem, der udøver den. Lad mig nøjes med at sige, at politik kan være en ædel kunst.«

Den ene af de store opgaver, der skulle blive afgørende for resten af den tid, Hedtoft havde til at øve sin politiske manddomsgerning, var nu givet: Påny at samle arbejderne bag Socialdemokratiet og derved skabe baggrund for socialdemokratisk regeringsdannelse. Hans anden store opgave skulle først tegne sig i de kommende år: At forme Danmarks udenrigs- og forsvarspolitik i den ny verden, som den dannede sig efter den anden verdenskrig.

I opposition mod Knud Kristensen

Skuffelse.

Oktobervalget 1945 var et tordenvejr, der gav en velgørende afklaring. Og dog var det gennem besættelsesårene og gennem befrielsessommeren ophobede sprængstof ikke altsammen blevet brændt af på een gang.

Længe lå 1945-problemerne og murrede. Ulovlige strejker, demonstrationerne og syndfloder af resolutioner og protester fortsatte — omend med aftagende styrke — gennem 1946. Nu var det Knud Kristensen, man tog sigte på. Det var kommunisternes taktik at overbyde Socialdemokratiet i oppositionen og derved tvinge arbejdspladsernes socialdemokrater ind bag sig. Knud Kristensen var i den periode landets mest udkældte mand, hvilket han bar med fatning, omend ikke uden tanke på, hvorledes han skulle klare sig ud af situationen med partimæssig gevinst. Kommunisterne sigtede på skrømt mod Knud Kristensen og hans regering, men det var Hedtoft, de ville ramme. Selv problemet om enhedsforhandlingerne mellem de to arbejderpartier blev ved at cirkulere. Mange velmenende socialdemokrater — for slet ikke at

Hans Hedtoft, Vilh. Buhl og H. C. Hansen på vej til forhandling i statsministeriet i februar 1952.

Hans Hedtoft på besøg hos USA's ambassadør i Danmark, mrs. Eugenie Anderson.

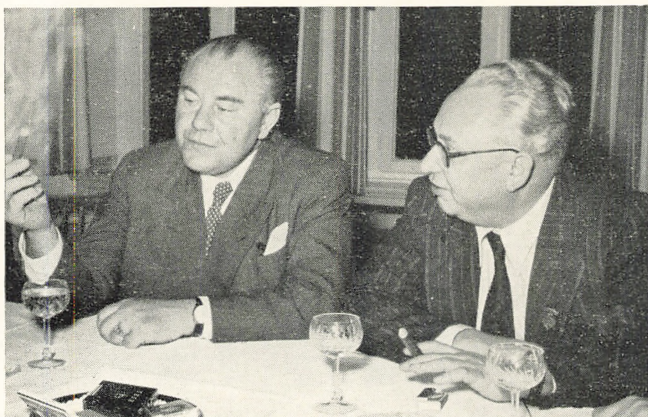
Et kammeratligt håndtryk. Hedtoft på kongres med Chr. Larsen, ved DAF's kongres 1954.

Konge og statsminister i Rebild nationalpark på den amerikanske frihedsdag, den 4. juli 1948. Alborgs æresborgmester for een dag, Jean Hersholt, ser til.

Gennem hverdagens gader til
det daglige job — før den
strenge dagsplan sætter ind.

En eftertænksomt lyttende Hedtoft sammen med det tyske
Socialdemokratis formand, Erich Ollenhauer.

Midt under de politiske forligshandlinger er der ankommet en delegation af amerikanske madskribenter for at studere dansk mad.

— Det er et særkende for dansk madlavning, at det tager sin tid.

(Hans Bendix i Politiken, februar 1951.)

tale om de »sympatiserende«, som man altid har så stor glæde af — fandt ikke Hedtofts beretning om forhandlingerne og det socialdemokratiske standpunkt »overbevisende«. Samtidig gav udrensning og retsopgør stadig anledning til uro, polemik og episoder, hvor kommunistiske og ikke-kommunistiske frihedskæmpere endnu kunne samles i en fælles front mod de »gamle« partier.

På 5. maj-dagen 1946 skrev Hedtoft i Social-Demokraten en artikel, han kaldte »Det første år«.

»Den kreds, hvor den politiske uklarhed og vel sagtens også utilfredshed er størst, er sikkert blandt de helt unge, der var med i frihedskampen. Det er klart, at de ikke tyngedes af politiske bekymringer for overgangstid eller fremtid. De var i sjæl og krop fyldt af kampens hellige ild, og ejede kun sort og hvidt (tysk og dansk) på deres palet. Det samme gælder sikkert mange af de nyaktiverede, d.v.s. de tusinder, som tidligere havde stået folkeligt og politisk arbejde fjernt, men som besættelsestidens åndelige jordskælv vakte nationalt og førte ind i frihedskampen.«

»Tusindårsriget, mange af dem drømte om efter Hitlers fald, er udeblevet. For dem vil freden ikke rigtig bryde ud. D.v.s. den fred, de troede, blev en automatisk følge af fascismens og nazismens fald. Krigen har slet ikke gjort menneskene bedre, tværtimod, de hader fortsat mere, end de elsker.«

»Danmarks optagelse som allieret nation gav os jo slet ikke det ventede

frikort til en sorgløs fremtid. Stormagterne er ej heller efter krigen blevet uselviske. Rusland er stadig Rusland, og England er England. Småstaterne er fortsat småstater og behandles derefter. De økonomiske interesseremodsetninger eksisterer endnu mellem landene og inden for det enkelte lands samfundsgrupper. Alle krigstidens propaganda-illusioner brister for dem og falder nu som skæl fra deres øjne.«

Kunne det siges bedre?

Økonomiske vanskeligheder og valutakrise.

Den økonomiske og forsyningsmæssige politik måtte naturligt spille en stor rolle i oppositionen mod Knud Kristensen. Hedtoft førte her en fast og næsten lineal-ret linie, der var en klar fortsættelse af de alvorlige og advarende synspunkter, han havde gjort sig til talsmand for under valgkampen i 1945, specielt som refereret fra talen i Næstved. At det ikke blev de økonomiske problemer, der blev afgørende for 1947-valgets udskrivelse og Knud Kristensens fald, er en anden sag.

På De samvirkende Fagforbunds generalforsamling i maj 1946 holdt Hedtoft en tale, der karakteriserer partiets synspunkter på den økonomiske politik. Det, han især sætter fingeren på, er venstre regeringens tydelige ulyst ved at foretage det nødvendige. »Enhver vil huske«, siger Hedtoft, »at Venstre ved oktober-valget samlede en del stemmer på at skabe en vis uklar forventning om, at netop dette parti ville afskaffe krigsrestriktionerne meget hurtigt«. Og heraf udsprang regeringens delvise handle-udygtighed. En virkelig restriktionsophævelse var en saglig umulighed. Der skete nogle lettelser med hensyn til gas og elektricitet, som enhver regering ville have foretaget. Nogle meget problematiske lettelser blev givet bilkørslen. Endelig ophævedes en række maksimalpriser fra besættelsens sidste periode. Men videre med lemperne turde og kunne Venstre ikke gå. »Ved nytårstid havde vi et sterlingtilgodehavende på ca. 200 mill. kr. I dag (maj 1946) har vi en gæld af mindst samme størrelse. Og efter objektive embedsmænds beregninger vil denne kortfristede valutagæld omkring første oktober være nået op på 600 mill. kr.« Dette var Hedtofts forudsigelse, og

den viste sig i det store og hele rigtig. Det lammede Venstre. Den importkontrol og prisregulering, man havde tordnet og lynet imod, for valutacentralens vedkommende i mere end ti år, turde man nu ikke tage noget væsentligt skridt til at ophæve, men hvad værre var, venstregeringen havde heller ingen lyst eller forslag til at *reformere* reguleringssystemet, hvilket det i allerhøjeste grad trængte til. Og den skærpelse af reguleringerne, som Socialdemokratiet med rette pegede på var nødvendig, så længe valutakrisen stod på, foretog Venstre med en sådan ulyst og forsinkelse, at det blev for lidt til at hjælpe, men nok til at irritere. Hertil kom, at regeringen oven i købet i den ellers så forstandige Thorkil Kristensens skikkelse begik den kapitalbrøler at begynde at lufte ministrenes interne overvejelser (og uenighed) om en kronesækning for åbent tæppe. Havde der ikke før været gang i importen og underskudet på handelsbalancen, så kom der det nu. Det, man efter Socialdemokratiets opfattelse skulle ændre på, var den frie adgang, importørerne havde fået i 1945 til at købe ind fra England, hvad de kunne få. Nu gjaldt det om at sørge for, at den knappe valuta blev anvendt efter samfundsmæssige linier, så man først og fremmest købte de landbrugs- og industriråstoffer, der behøvedes til genopbygning og produktionsforøgelse. Med andre ord: Importreguleringen måtte strammes — ikke slappes. Det varede længe, før venstregeringen tog sig sammen hertil. Handelsminister Villemoes måtte vige og erstattes med Aksel Kristensen, der trods alle liberale talemåder intet som helst havde mod planøkonomi og restriktioner, blot det var ham selv, der lavede dem.

Dette var i maj 1946, hvor ingen endnu kunne skimte venstregeringens endeligt. Anderledes i sommeren 1947. Det er da tydeligt, at valgs udskrivning er noget sandsynligt, og ved et arbejderstævne i Sønderborg den 29. juni 1947 gør Hedtoft status for den økonomiske politik. Han kunne i alt væsentligt følge de samme økonomiske linier som året før. Valutapuklen havde nu nået de 700 mill. kr. Hedtofts advarsler gennem to år havde virkeligheden bekræftet.

Hedtoft lagde vægt på to ting i den økonomiske del af sine sommetaler 1947: At vise at Socialdemokratiet ikke havde begrænset sig til en negativ kritik over for venstre-regeringen, men at man på hvert enkelt punkt selv havde stillet konkrete forslag til en alternativ politik. Det andet, Hedtoft lagde vægt på, var, at befolkningen ikke måtte få det indtryk, at bare regeringen blev skiftet ud, så ville de økonomiske vanskeligheder af sig selv høre op. Denne billige propagandalinie ville Hedtoft ikke føre. »Det bliver ikke lette tider, vi går i møde. Når den forsømte genopbygning for alvor skal sættes igang, vil det kræve en indsats fra hver enkelt og en indsats, der ikke mindst på baggrund af regeringens fejl også vil give sig udslag i en reduktion i den daglige levevis«. Dette var sandheden om landets økonomiske situation.

I marts 1946 var der kommunale valg, hvor Socialdemokratiet vel havde tilbagegang i forhold til valget i 1943, men hvor der var tydelige forbedringer at spore i forhold til nederlags-folketingsvalget i 1945, samtidig med at kommunisterne gik tilbage. Man begyndte at vejre morgenluft. I april 1947 var der landstingsvalg, der yderligere understregede fremgangstendensen. Nu kunne det næppe mere betvivles, at strømmen var vendt.

Det var under landstingsvalget, som faldt sammen med en typografstrejke, der valgkampen igennem standsede alle aviser undtagen Socialdemokratiets og kommunisternes, at Hedtoft i en radiodebat havde et skarpt sammenstød med Bertel Dahlgaard, som i adskillige år efter gav ham ry for at være hidsig. Årsagen var en anklage fra Bertel Dahlgaards side mod den socialdemokratiske presse, som han beskyldte for at udnytte situationen. Dette vakte Hedtofts harme, fordi Social-Demokraten netop ikke benyttede sin »privilegerede« stilling under de andre blades ufrivillige standsning til at sætte sit oplag i vejret. Replikskiftet lød således:

Dahlgaard: »Befinder man sig vel ved, at situationen udnyttes? (Hedtoft: »Gør Social-Demokraten det?«) Ja (Hedtoft: »Vi udvider ikke vort oplag«) Nej, men så skulle De prøve at se på bladets annonce-sider. (Hedtoft: Det er dog en *uforskammethed*«) Mon ikke formanden skulle påtale det udtryk? (Det ville formanden, d.v.s. Julius Bom-

holt ikke, og Dahlgaard fortsatte.) Det frie ord er af afgørende betydning.«

For eftertiden er det lidt svært at se, hvorledes netop annoncesiderne i Social-Demokraten kunne sætte »det frie ord« i så voldsom fare.

Men vist havde Hedtoft temperament.

Sydslesvig

For helt at forstå Knud Kristensens regeringsperiode og hans fald må man imidlertid forstå det sydslesvigske spørgsmål. Her var det springende punkt, der på en gang gjorde det muligt for Knud Kristensen at vinde 8 mandater og små 50.000 stemmer, først og fremmest fra sine konservative venner, men som samtidig gjorde hans regeringsfortsættelse til en politisk utænkelighed.

Socialdemokratiets stilling til det sydslesvigske spørgsmål er så velbekendt, at det ikke behøver refereres her. Det lå fast, som det i sin tid var formuleret af Stauning og kom klart til udtryk i den programerklæring, Buhl på hele samlingsregeringens vegne fremsatte den 9. maj 1945, hvori det hed:

»Regeringen, som står på den nationale selvbestemmelsesrets grund, er af den opfattelse, at grænsen ligger fast. De ved krigens slutning totalt ændrede forhold bevirker, at såvel spørgsmålet om det danske mindretals stilling syd for grænsen som spørgsmålet om det tyske mindretals stilling i Danmark må underkastes overvejelse.«

Det var denne holdning, Sydslesvig-bevægelsen gik til kamp imod. Hvad der var denne bevægelses mål kunne ligge lidt uklart, forskellig formuleret som det blev i den strøm af propagandamateriale, der strøedes over hele landet, og på de talrige møder, der afholdtes. Bevægelsens mest fremtrædende mand var Vilhelm la Cour. Fra starten var våbnene imidlertid med yderste skarphed rettet imod regeringserklæringens ord om, at grænsen ligger fast. I en adresse, der i løbet af sommeren og efteråret 1945 samlede en halv million underskrifter, havde man dog fundet en diplomatisk formulering: »Det må være vort folks opgave at søge gennemført en ordening, hvorved Sydslesvig frigøres fra tysk over-

højhed, da man kun ad den vej kan sikre danskhedens fremtid på gammel dansk folkegrund.« På politikere, som ikke uden videre akcepterede bevægelsens idé, anvendtes betegnelser som »livsangst«, »pligt-træthed«, »fejghed« og »ansvarsangst«.

Måske er en del af forklaringen på den fanatisme, hvormed Sydslesvig-bevægelsens ledere kæmpede, at de opfattede begrebet nation og de ansvarlige ledes ansvar og forpligtelser over for nationen på en ganske anden måde, end deres modstandere. For de såkaldte »aktivister« må det afgørende udgangspunkt vel være den *historiske* antagelse, at Sydslesvig er gammel dansk land. Uanset hvordan den nulevende sydslesvigske befolkning fordeler sig på dansk og tysk sindelag og specielt ved de østtyske flygtnings ufrivillige tilstedekomst, der yderligere truede den danskfølende minoritet — vil »aktivisterne« formentlig mene, at et forsøg på at generobre det tabte land er så livsvigtigt, at, om sagen sættes på spidsen, hele den øvrige danske nations skæbne og eksistens må sættes ind herpå. Der er her tale om en dynamisk nationalisme, og man skal erindre, at der efter 1864 var betydelige mænd, der mente, at det ville være at foretrække, om hele Danmark var gået under preussisk åg og havde kæmpet for danskhedens bevarelse *sammen med* sønderjyderne og således i fælles ulykke holdt riget sammen frem for at se det delt. I modsætning hertil står den opfattelse, at man må akceptere Sydslesvigs nuværende tyskthed som en kendsgerning (i det mindste som en foreløbig kendsgerning), og at en grænseflytning sydpå vil være en magtpolitisk handlemåde over for et Tyskland, der lå hen i magtesløshed, og at denne gerning senere kunne kalde en skæbne med uoverskuelige konsekvenser ned over Danmark. I den retning talte historien sit tydelige og advarende sprog. Som Gustav Rasmussen sagde til Nationaltidende i september 1946 (altså mens han var Knud Kristensens udenrigsminister):

»Jeg tror, vi gør rigtigt i at regne med, at Tyskland kommer på benene igen i vor tid, men vi véd intet om i hvilken form, det vil genopstå eller hvilken ånd, der vil præge det. Jeg vil dog gerne sige, at det giver en vis sikkerhed, om et land som Danmark ikke i den nuværende situation går

ud over, hvad man til enhver tid vil anse for ret. Det er meget letsindigt for et mindre land at gå uden for retsgrundlaget.«

Ud fra dette synspunkt, som måske kan betegnes som en statisk national opfattelse, ville det være uforsvarligt og i direkte modstrid med pligten over for nationen og dens fremtid at indlade sig på den udvikelse af dansk territorium, »aktivisterne« til syvende og sidst tilstræbte. Derfor betegnede man den som en farlig eventyrpolitik.

Forløbet af den sydslesvigske debat, folketingets vedtagelse den 9. juli 1946, den engelske note af den 9. september 1946 og svaret på den i noten af 19. oktober — alt dette skal ikke refereres her. Men hvad var Hedtofts stilling til hele denne udvikling?

I Bjørn Svenssons bog fra 1949 om »Knud Kristensen og hans politik« forekommer følgende vurdering: »Inden for Socialdemokratiet var der uden tvivl en bred fløj med folk som Hedtoft og f. eks. Strøm og Frede Nielsen, der kunne være svunget over på en mere positiv linie, hvis de ivrige i sagen havde ligget til den side, men Unmack Larsen var en enlig svale i de øvre luftlag. Nu var det mænd som Hartvig Frisch, der trak, og stærkere endnu virkede vel fhv. statsminister Buhls korte og affejende indlæg. Med ham som vagt ved den ankerkætting, der bandt Socialdemokratiet til 1945-trontalens ord om grænsen, der lå fast, ville der ikke ske overraskende ting. Det var de personligheder, der havde udprægede meninger om sagen, som her lagde partiets kurs.«

Dette er sikkert venligt ment i forhold til Hedtoft, men det er politisk en helt fejlagtig vurdering. Det er klart, at det på alle, der i det urolige femår efter 1945 besøgte Sydslesvig, måtte gøre et dybt indtryk at møde de kredse, der i Sydslesvigske Vælgerforening eller inden for det uafhængige Socialdemokrati søgte bort fra Tyskland. Naturligvis måtte den sociale bredde i bevægelsen og dens stærke socialdemokratiske islæt gøre et særlig indtryk på arbejderbevægelsens folk. Den genklang, specielt socialdemokratiske talere fra Danmark fandt i de store forsamlinger i Flensborg og Slesvig, var tydelig. Den sociale nød, der prægede det billede, man mødte, kunne ikke lade nogen kold, allermindst Hedtoft. Men spørgsmålet var, om disse erfaringer egentlig var

mest egnet til at underbygge aktivisternes fortolkning af situationen? Måtte de ikke snarere bekræfte den modsatte opfattelse? Hedtoft kunne måske udtrykke sin stilling til det sydslesvigske spørgsmål i varmere formuleringer, end Buhl anvendte, men i klarhed og fasthed var der ingen forskel. Troen på, at bare Buhl og Frisch ikke havde været der, så var det gået helt anderledes, bygger på en manglende forståelse af socialdemokratisk tankegang. Standpunkttagen til Sydslesvig var ikke et spørgsmål om at være mere eller mindre »positiv« eller menneskevarm i følelserne; der var tale om en helt forskellig vurdering af, hvad der er ens pligt og ansvar over for nationen.

I forholdet mellem arbejderbevægelse og nation er der foregået en omvæltning eller i hvert fald en kraftig udvikling — og netop Hedtoft var en af de kraftigste eksponenter for denne udvikling. Men mellem den opfattelse af forholdet til nationen, som er afgørende f. eks. for Sydslesvigske Udvalgs ledere og så den socialdemokratiske opfattelse, vil der stedse være en afgrund. Lad os ikke forsøge at skærpe ideologiske skillelinier, men sige det på den måde, at for Socialdemokratiet hører pligten over for nationen nøje sammen med den nulevende befolknings tryghed, socialt som udenrigspolitisk, dens frihed og dens levefod. En national politik, der ikke direkte sigter på et forsvar for demokratiet og de sociale goder, kan vanskeligt få mening set med socialdemokratiske øjne. Pligten og ansvaret over for nationen er at varetage befolkningens velfærd. Er det mon ikke rigtigt, at de »dynamiske nationalister« vil se med nogen foragt på en patriotisme af denne karakter?

Bitterhed kom ind i striden. Et af dennes mest ejendommelige udslag var statsminister Knud Kristensens spørgsmål til Hedtoft den 30. oktober 1946. Lad os give ordet til Knud Kristensen, idet vi citerer Rigsdagstidende:

»I denne forbindelse vil jeg gerne stille det ærede medlem hr. Hans Hedtoft et spørgsmål. Der er for mig fremkommet påstande om — jeg tror også, de er skriftlige — at der i sin tid mellem det tyske og det danske Socialdemokrati skulle være truffet overenskomst om, at den nuværende grænse skulle ligge fast. Det, jeg vil spørge om, er: Er dette

rigtigt? Og i bekræftende fald, føler det danske Socialdemokrati sig bundet af denne aftale? (Hans Hedtoft: Fin polemik, hr. statsminister, fin polemik.) Det er et spørgsmål. Jeg sætter roligt min finhed op imod det ærede medlems. (Hans Hedtoft: Det er nobel polemik.) Når jeg stiller et spørgsmål, kan det ærede medlem jo besvare det. (Hans Hedtoft: Enhver kan se, hvad det spørgsmål skal tjene til.) Det ærede medlem er altså vred over, at han skal give oplysning om et så vigtigt (Hans Hedtoft: Hvornår er den aftale fra?) (Christmas Møller: Må vi ikke få at vide, hvornår aftalen er fra?) Jeg siger, at det er fremført over for mig og refereret, at denne påstand skulle findes i en bog, og så giver jeg det ærede medlem anledning til over for det høje ting at sige, om det er rigtigt eller ej.«

Dette var næsten for utroligt. Var det virkelig muligt, at Knud Kristensen ikke kendte den 25 år gamle aftale mellem de to Socialdemokratier? Og hvis han kendte den, hvad var da formålet med spørgsmålet? Der skyllede en bølge af indignation op omkring Knud Kristensen. Hedtoft nøjedes ikke med de foran citerede afbrydelser (der for en gangs skyld var virkelig velbegrundede og på deres plads, ellers kunne den impulsive Hedtoft godt undertiden slippe flere afbrydelser fra sig, end velovervejet var), men han tog Knud Kristensen hårdt i skole fra talerstolen. Bagefter sagde Knud Kristensen (ifølge Svensson): »Hvis jeg havde villet åbne en mistænkeliggørelses-kampagne, skulle jeg nok have sørget for at få undersøgt, hvad der var at angribe Dem på.« Jaså

Forsøgene på at mistænkeliggøre Socialdemokratiets og Hedtofts stilling satte bundrekord i bladet Sydslesvigeren, der i januar 1947 bragte følgende historie:

»I året 1913 var Hans Hedtoft elev på Ryslinge Højskole. Samme år var der 18 sønderjyder som elever. En aften i en fri diskussion mellem eleverne var det sønderjydske spørgsmål det emne, der skulle behandles. Nogle af sønderjyderne gav udtryk for den kamp, der førtes fra dansk side, og det håb, som levede i de danske om rettens sejr og om genforening med moderlandet.

Da sprang Hans Hedtoft op på talerstolen (ca. 18 år var vismanden dengang) og hånede sønderjyderne, fordi de kunne være så dumme at tro, at det mægtige Tyskland nogen sinde ville slippe det, som kloen engang havde grebet. Det nationale arbejde, som udførtes i Sønderjylland, var kun egnet til at skade forholdet mellem Danmark og Tyskland og bringe unødigt uro omkring vor sydgrænse. — Så kom Hedtoft ikke længere. Han blev pebet ud. Forstanderen tilkaldtes, stor ballade o. s. v.«

Social-Demokraten svarede: »Til dette vanvid er det nok at bemærke, at Hedtoft på det angivne tidspunkt var 10 år gammel, og at han aldrig har været elev på den omtalte højskole.«

Den tilsyneladende sindets lethed, hvormed Knud Kristensen akcepterede de Sydslesvig-beslutninger, der blev flertal for på rigsdagen, men alligevel forbeholdt sig privat at mene noget andet, hvilket han gav kraftigt udtryk for på sine offentlige møder, forstod Hedtoft ikke. For ham — og mange flere end ham — stod det som illoyalitet.

I slutningen af august 1947 forsøgtes forhandlinger mellem regering og opposition om en klaring af hele den spændte situation, der jo samtidig prægedes af tiltagende økonomiske vanskeligheder. De radikale foreslog en samlingsregering, men Venstre kunne kun tænke sig at virke i en regering, der havde Knud Kristensen som statsminister, og som altså fortsat ville bære hele Sydslesvig-problematiken i sig. Den 16. september oversendte Hans Hedtoft til folketingets formand forslag til beslutning om, at »folketinget opfordrer statsministeren til at forandle, at der snarest udskrives folketingsvalg.« Dette sluttede de radikale sig til i en ændret formulering ved at stille forslag om, at tinget vedtog en misbilligelse af Knud Kristensen. Debatten herom fandt sted den 2. og 3. oktober. Mest bemærkelsesværdigt var, at Gustav Rasmussen, trods Hedtofts og Christmas Møllers gentagne energiske spørgsmål, intet svar gav om sin opfattelse af Knud Kristensens Sydslesvig-politik. Så faldt Knud Kristensen med Socialdemokratiets, radikales, Retsforbundets, Christmas Møllers og kommunisternes stemmer imod sig. Valg blev udskrevet til den 28. oktober 1947.

Hedtofts person — kritiske røster.

På Socialdemokratiets hovedbestyrelsesmøde den 5. oktober meddelte Buhl, at han på grund af alder og helbredstilstand ikke ville påtage sig hvervet som statsminister, hvis valget førte til en socialdemokratisk regeringsdannelse. Han pegede på Hedtoft som den, der måtte blive regeringschef. Hedtoft svarede, at det til sin tid måtte være partiledelsen, der tog stilling til regeringsdannelsen.

Buhl havde på forhånd haft samtaler om dette emne både med Hedtoft og med H. C. Hansen. At det skulle være Hedtoft, var ikke genstand for tvivl. Noget andet er, at et nederlag, som det Socialdemokratiet oplevede i 1945, som regel, fortjent eller ufortjent, vil slå tilbage på partiets ansvarlige leder. Heller ikke Hedtoft undgik denne skæbne. I hans tilfælde *var* det ufortjent. De forhold, der førte til det dårlige valgresultat i 1945, stammede væsentligst fra en periode, hvor Hedtoft netop ikke havde været partiets leder og inspirator. At der havde været nuancer i opfattelsen af besættelsestidens politik f. eks. mellem Hedtoft og Stauning, fremgår af talen, Hedtoft holdt på hovedbestyrelsesmødet ved hans og H. C. Hansens afgang i 1941. Men Hedtoft vedkendte uden vaklen »arv og gæld«, som han selv udtrykte det, og det kunne ikke undgås, at der især i københavnske arbejderkredse mand og mand imellem lød tvivl, om han nu var den rette til at være Staunings arvtager, om det ikke burde være en anden, og her blev H. C. Hansens navn draget frem. Tanker i denne retning blev aldrig bragt i forslag på hverken hovedbestyrelse eller kongres, hvor Hedtoft tværtimod modtog strålende hyldest og enstemmigt genvalg. På hans sidste kongres i København i sommeren 1953 var der en sådan varme i forsamlingens applaus til ham, at det måtte bortvejre enhver tvivl om hans brede, folkelige popularitet, hvis der nogen sinde havde været tvivl. Forholdet er vel det, at der altid vil være en vågen kritisk indstilling over for den mand, der står længst fremme på den krævende og af alle iagttagne post som arbejderbevægelsens førstemand. Over for den, der står som »førerskikkelse«, vil kritikken komme såvel udefra, blandt modstandere af alle kategorier og afskygninger (kommunisterne drev hele kampagner mod

Hedtoft, og den borgerlige presse var ikke altid sart i sine metoder), som inde fra, og kritikken kan være såvel godartet som ondartet, byggede på politiske ræsonnementer som på personlige ligeGYldigheder, ja, på løgnagtighed. Dette er simpelthen vilkårene. For Hedtoft forværedes sagen ved, at han skulle måles med Staunings alen; Stauning, der selv i sin tid såvist ikke var gået ram forbi, var efter sin død hævet over kritik. Hertil kom skyggen fra 1945-nederlaget og fra splittelsen i arbejderbevægelsen. Disse forhold kunne en mere hårdkogt natur have strøget af sig. Men i Hedtofts stærkt følsomme sind borede pilene dybt og satte sår og ar. Hedtofts bevidst udviklede korrekthed i sin brug af det danske sprog blev misforstået som affekterthed, og en helt opdigtet historie om, at han havde taget taleundervisning hos Poul Reumert, blev troet af mange. Dette hindrede ikke, at andre kritiserede, at han ved valgene var sidste taler i radioen og ved sin indtrængende, hjertelige måde at tale på efter modstandernes opfattelse flyttede 50.000 stemmer på en halv time via mikrofonen. Andre fandt, at han virkede for arrogant til at være leder af arbejderpartiet. Han var alt andet end arrogant. Snarere kunne en enkelt sag, en skæbne, han kom i berøring med, optage ham alt for stærkt og slide alt for meget på hans tid og kraft. Men ofte har hans følelser været så stærkt engageret, at han har været bange for at vise det; en vis skyhed eller generthed gled så tit hen over ham og kan være blevet misforstået som overlegenhed eller mangel på interesse. Den var det modsatte. Måske valgte han undertiden, netop i sin iver for at gøre det rigtige, forkerte ord. Da han i sommeren 1947 blev hentet ud af rigsdagsbygningen for at tale til en tusindtallig forsamling af demonstrerende B. & W. arbejdere, der stod i rigsdagsgården i deres arbejdstøj og krævede indgreb mod kartoffelmangelen, og hvor der var adskillige ublidt indstillede, oppositionelle kræfter imellem, også kommunister, begyndte han sin tale med at sige »Ærede forsamling«. Det klogeste havde vel været ikke at tale overhovedet. Men Hedtoft ville ikke svigte det, han mente, var hans pligt. Arbejderne var kommet til Christiansborg i demonstration mod en Venstre-regering, men de ville have et svar fra Socialdemokratiets for-

mand — og så kom han. Men udtrykket »ærede forsamling« passede ikke rigtigt ind i situationens psykologi. »Det var mærkeligt«, sagde han bagefter, »jeg plejer at have en mægtig stemme, men det var, som om den ikke rigtig trængte igennem«. Nej, det tror pokker. Ene mand på rigsdagstrappen uden højttaler over for en tusindtallig forsamling, der var alt andet end stilfærdig.

Alt dette var imidlertid ikke andet, end hvad enhver politiker i første række vil komme ud for, og det kunne hverken slå Hedtofts frodige humør eller hans ukuelige optimisme ned. Ikke mindst i disse år var han den altid oplagte sangens og festens mand. Berømt er »Lille Peter Edderkop«, børnevisen om den stakkels edderkop, der på vejen op »ad strå« blev ramt af en grim regnbyge, der slog den ned. Men snart stod solen op »tørred' Peters krop — lille Peter Edderkop, kravler atter op«. Intet fælles kaffebord efter hans foredragsmøder landet over var vellykket, hvis ikke Hedtoft gav Peter Edderkop med ledsagende armbevægelser. Senere sang Hedtoft Peter Edderkop for grønlænderne, og historien gik verdenspressen rundt. Den naive børnesang morede ham oprigtigt og rørte visse ukomplicerede strenge i hans mangeartede sind. Han troede helst, at mennesker var gode, og syntes måske at få denne ønsketro bekræftet, når politik var lagt til side, og man kunne glædes sammen i sang. Generøs som han var, sparede han sjældent på evner og kræfter i festligt lag. Her er en beretning fortalt i Fyns Socialdemokrat om et nordisk møde i København i sommeren 1946:

»En række nordiske socialdemokratiske ministre besøgte København, og Venstre-regeringen besluttede at vise flaget. Det blev til en middag på Kølles Gaard i Nordsjælland. Til stede var foruden de nordiske gæster deres kammerater i den danske partiledelse. Og så, som værter, Knud Kristensen og udenrigsminister Gustav Rasmussen. Sidstnævnte var toastmaster.

Nu er Rasmussen jo en flinker mand, men alligevel det kneb med stemningen. Sandt at sige forløb arrangementet temmelig formelt og stift, var faktisk ved at gå i fisk. Per Albin Hansson kedede sig ganske åbenbart.

— Nu vil jag hem, hviskede han til Hedtoft.

Så tog Hedtoft affære. Han trak Rasmussen til side.

Hør, sådan og sådan, I er alt for kedelige, du og Knud!

— Jamen, hvad vil du ha', vi skal gøre?

— Se at få lidt liv i kludene!

Så demissionerede regeringen. Den gjorde det klogt og rigtigt. Gustav lod Hans overtage dirigenthvervet.

Og nu er det kendt, hvorledes Hedtoft på en mærkelig måde fremtryller en stak af røde arbejdersangbøger — en sangbog, der næppe bruges til daglig i Kølles Gaard. Det er også kendt, at Hedtoft bad hver enkelt af de tilstedeværende bidrage til underholdningen med en sang — og at Knud Kristensen for sit vedkommende fik tildelt »Jeg bærer med smil min byrde«.

Men det står ikke offentligheden helt klart, om Knud virkelig parerede ordre. Det gjorde han. Efter at Per Albin i en fint turneret tale havde mindet om det samarbejde, som i *gamle* dage bestod mellem Venstre og Socialdemokratiet, et samarbejde mellem land og by, som gav sig udslag i madforsendelser fra bønderne til de lockoutede arbejdere, rømmede Venstres statsminister sig og slog op i den røde sangbog.

— Vil do hjælp' mæ, Hedtoft? spurgte han.

Det ville Hedtoft, og så sang de to jyder Aakjærs skønne sang i fællesskab. Det gik helt godt.«

I et iøvrigt venligt politisk portræt af Hedtoft skriver Aarhus Stiftstidende i december 1946:

»Engang kaldtes han »kronprins«, siger selv, at det var »de forbandede journalister«, der gav ham den betegnelse. Men mon han dog ikke selv følte sig som kronprins i forhold til Christian den Fjerde Stauning? Nu er kongedømmet ikke mere, hverken konge eller kronprins, eventyret er borte, ganske simpelt, det er Knud Kristensen, der sidder hyldet i mystikkens kongekåbe«. »I. C. Christensen hindrede i 1913 Venstre i at danne regering, og det formede sig sådan, at han lukkede sig selv og sit parti ude fra regeringsmagten i syv år. Det *kan* gå Hans Hedtoft på lignende måde«.

Men det gjorde det ikke. Valget den 28. oktober 1947 satte Socialdemokratiets procent af de afgivne stemmer op fra 32,8 % til 40 %, og ni mandater blev vundet. De radikale tabte et mandat, de konservative

tabte ni og Venstre vandt otte. Retsforbundet gik frem fra tre til seks. Kommunerne halveredes fra 18 til 9 mandater. Nederlaget fra 1945 var vendt til sejr, og Hedtoft dannede den 13. november 1947 sin første regering.

Den første regering

Det er svært at afgøre, hvilken periode der er den lykkeligste i en mands liv. Svært for ham selv og naturligvis endnu sværere for andre. At Hedtoft skred glad gennem tredivernes sejrår frem til hans valg til formand for det danske Socialdemokrati — 36 år gammel, er der næppe tvivl om. Også befrielsessommeren med socialministergeringen og kongressen har været en lykkeligt skabende tid; problemfyldt, men han tumlede jo problemerne; han måtte slås, men det var kamp for åbent tæppe, hvor hele hans overskud af fysisk kraft, hans vilje til at komme igennem og hans lyse tro på ideernes evne til at sejre og besejre måtte blive det afgørende. Og dog må man spørge, om ikke regeringsårene efter 1947 trods alt blev hans lykkeligste. Igen problemer, og igen gik han løs på dem med hele sin ukuelighed, igen handlede han efter sin sikre forvisning om, at det »man for alvor tror« og lægger al sin evne i, det skal også kunne lykkes. Skuffelser havde han, ting artede sig anderledes, end han ville, og Ellas sygdom indhentede ham på hans lange hårde ridt, men resultater fik han også.

Den nye regerings sammensætning var længe forberedt og vel gennemtænkt. Gustav Rasmussens fortsættelse som udenrigsminister var en fæl overraskelse for Venstre, og Knud Kristensen lagde da også al den bitterhed for dagen, hans modstandere kunne ønske. For rigsdagsflertallet, hvis Sydslesvig-politik jo var den samme efter valget som før dette, gav udenrigsministerens fortsættelse imidlertid garanti for kontinuitet. Også den partimæssige kontinuitet var der tænkt på. Buhl, Bording og Kjærboel var jo gamle kendinge i socialdemokratiske regeringer. Fagbevægelsen var repræsenteret ved arbejdsminister Marius Sørensen, der kom fra selve det mægtige arbejdsmandsforbund, samt

ved Fanny Jensen, der tillige skulle forvalte kvindernes og husmødrenes synspunkter. Justitsminister blev Busch-Jensen, som af frihedsbevægelsen var blevet udset til samme høje post i 1945. Kirkeminister Frede Nielsen var samtidig sønderjysk ekspert, og endelig fik landet en fiskeriminister i skikkelse af den i Frederikshavn valgte Chr. Christiansen. Det var en talstærk regering, til gengæld var intet væsentligt interessefelt tilsidesat.

Genopbygningen kommer i gang.

En regeringsmæssig og administrativ nydannelse var oprettelsen af »et lille kabinet« for økonomiske anliggender. Under ledelse af Buhl udgjorde statsministeren, finansministeren, udenrigsministeren, landbrugsministeren, boligministeren og handelsministeren »MØF«, d.v.s. ministerudvalget for økonomi og forsyning. Til rådighed for dette udvalg stod et økonomisk sekretariat med Viggo Kampmann som daglig leder. Sekretariatet skulle samtidig lægge de årlige nationalbudgetter. Det lykkedes gennem denne dristige nydannelse, der unægtelig skabte en del bekymring hos embedsmændene i de »gamle« ministerier, at tilvejebringe den helt nødvendige koordinering af handelspolitik, forsynings- og rationeringspolitik samt finanspolitik og boligpolitik, som så sørgeligt havde manglet i den forrige regerings tid. Nydannelsen betød imidlertid ikke, at Hedtoft stilfærdigt smøgede de økonomiske fortrædeligheder af sig og overlod dem til udvalget. Hedtoft mødte flittigt op til MØF's tidlige morgenmøder i handelsministerens kontor og fulgte sagerne tilstrækkeligt nøje til at kunne gribe afgørende ind, hvor mægling mellem de forskellige synspunkter ikke lykkedes for Buhl. Det blev hævdet af yngre embedsmænd, at de kunne høre økonomiudvalgets debatter helt ud på handelsministeriets gang. Lad dette være en overdrivelse, så er det dog sikkert, at det koordinerende udvalgs drøftelser sikrer en alsidig behandling af emnerne, som næppe kan fås på anden måde, og en ensartet politisk linie i afgørelserne. Gud nåde og trøste den minister, der lod en vigtig afgørelse slippe fra sig uden at have haft den for i MØF. Buhl lod ikke solen gå ned over sin vrede, og

Af en lille Mands Dagbog

Fredag den 11. januar.... Det menes, at Hedtoft og H. C. Hansens valggrummel er beregnet til glæde for partiet....

(Herluf Jensenius i Berl. Tidende, jan. 1952.)

ej heller lod han harmen gå tabt i tavse overvejelser. Buhl, der undertiden kunne virke på en talerstol, som havde han svært ved at finde udtryk for sine tanker («Han er jo umælende,» sagde Frisch), vidste i sådanne tilfælde at finde præcise og kraftige udtryk for sin ædle harme. I embedsmandskredse vandt MØF hurtigt prestige. Og at blive kaldt ned for det strenge økonomiske ministerråd kunne godt give iøvrigt veltrænede og højt placerede embedsmænd ubehagelige eksamensfornemmelser. Fornemmelserne var for så vidt berettigede, som Buhl ikke var sen til at danne sig sin opfattelse af delinkventerne, og meget nødigt ændrede på den siden. Det hændte, at Hedtoft måtte strø en bred strøm af sit guldsnil hen over vandene bagefter for at formilde »den gamle«. »Du er en værre bøddel, Buhl! Du kunne vel se, at manden var nervøs.« Så lod Buhl sagen (og manden) passere, omend nødigt, og med alle tegn på selvopofrelse.

Gustav Rasmussen, der ofte i sine udtalelser på ministermøderne understregede sin partipolitiske uafhængighed, lagde ikke skjul på, at han fandt, at økonomiudvalget var en god idé. Han tømte under mødets gang flere glas vand og smed som regel jakken. Dog hændte det, at han, f. eks. da han som udenrigsminister havde modtaget sin navnefælle, den svenske konge, på banegården, mødte frem i gesandtuniform med sabel. Antrækket vakte stærk moro blandt kollegerne, hvilket Gustav Rasmussen var stor nok til at tage fuldt del i. Såvel økonomiudvalgs-møderne med de store dynger af notater og memoranda med tunge oversigter over svære problemer som ministermøderne kunne undertiden blive langvarige. Det var en af Hedtofts svagheder, at han havde svært ved at afslutte debatten om et problem. Ikke alene fængede de politiske muligheds store linier og syner i hans sind, men også detaillen tog hans interesse.

Økonomisk begyndte den første Hedtoft-regering under alt andet end gunstige tegn. Arven fra Knud Kristensens regering var en nettovalutaopgørelse, der ved udgangen af oktober 1947 viste et *minus* på 676 mill. kr. Hertil kom, at 1947-høsten blev den dårligste i mange år, i afgrødeenheder mere end 20 % ringere end året før. Samtidig var vort handelsforhold til England gået i kvas, idet forhandlingerne i september var brudt sammen, og landbrugseksporten søgtes nu dirigeret andetsteds hen. Stillet over for al denne mistrøstighed lagde regeringen en balanceplan for 1948, der i mængde betød en importnedskæring på ca. 10 %, og handelsministeren gik i december til mikrofonen og gav meddelelse om nødvendigheden af en stramning i forsyningssituationen. Ialt havde man på det tidspunkt ca. en snes rationeringer foruden et sandt vildnis af restriktioner iøvrigt: importrestriktioner, prisrestriktioner, produktionsreguleringer, eksportkontrol, subsidier til vigtige forbrugsvarer, byggeregulering, kørselsrestriktioner — altsammen en arv fra krigens nødvendighed, men paradoksalt nok et system, der havde nået sit højdepunkt under en liberal Venstre-regering.

Opgangen, der fulgte, kom langsomt, men med umiskendelig sikkerhed. Det er klart, at en dårlig økonomisk situation ikke rettes op, i

hvert fald ikke på kort sigt, blot fordi der kommer mere plan og linie i dispositionerne. Det er tillige nødvendigt, at de objektive økonomiske forudsætninger forandrer sig. Og det gjorde de. 1948-høsten blev normal, og 1949-høsten satte rekord. Marshall-hjælpen begyndte i april 1948 og betød i løbet af 1948 og 1949 en tilførsel af udenlandsk valuta på ikke mindre end 735 mill. kr. Hertil kom den nye Englands-aftale fra februar 1948, der satte priserne på bacon, smør og æg kraftigt i vejret. Smør- og flæskeproduktionerne lå dog stadig betydeligt lavere end før krigen, og da man i forbindelse med Marshall-hjælpen skulle opstille et såkaldt langtidsprogram, der angav de produktionsmål, man satte sig for 1953, vakte det almindelig skepsis, at tallene for smør, ost og flæsk lå højere end førkrigsproduktionens. Man talte om planøkonomiske fantasier. Men langtidsprogrammets tal blev ikke alene nået — de blev overskredet.

Resultatet af denne udvikling blev en mærkbar valutamæssig forbedring. Fra 1947 til 1949 steg landbrugets animalske produktion med omtrent en trediedel, industriproduktionen fra 126 til 149 (1935 = 100). Arbejdslønningerne steg noget kraftigere end leveomkostningerne, men arbejdsfreden bevarede, og beskæftigelsen var stigende. Marshall-hjælpen virkede pengeopsugende og medførte sammen med H. C. Hansens finansoverskudspolitik en betydelig sanering af pengeforholdene. På rationerings- og restriktionsområderne fulgte lettelser og ophævelser efter hinanden i hurtig takt. I løbet af 1948 og 1949 blev følgende rationeringer ophævet: kartoffelmel, gas og elektricitet, tekstilvarer, gryn, tobak, soda, fodtøj, arbejdstøj og damestrømper, sæbe, the og kakao. Til stor bekymring for oppositionen blev meddelelsen om disse lettelser givet over radio af handelsministeren selv.

I løbet af sommeren 1949 tog forlydender om en kommende devaluering af sterling til i styrke. Den britiske finansminister dementerede på livet løs, men blev ikke troet. Sådant som udviklingen var i dansk økonomi, var der intet, der gjorde en isoleret dansk kronesænkning nødvendig. Men i verdensøkonomisk målestok ville en almindelig sænkning af de fleste europæiske valutaer i forhold til den stærke dollar

være en klog foranstaltning, og gik sterling ned, måtte Danmark følge med. Det ville gavne vor i forvejen voksende eksport, især over for dollarområderne, men give betænkelige eftervirkninger i retning af prisstigning og større indkomster til eksporterhvervene. Tanker herom optog regeringens medlemmer i eftersommeren 1949 samtidig med at Hedtoft betroede sine nærmeste, at muligheden af et efterårsvalg lå inden for hans overvejelser. Derfor blev Socialdemokratiets Århus-kongres i 1949 mere end en beretningskongres. Den kom samtidig til at rumme et politisk oplæg med valgmulighed for øje.

Statsminister Hedtoft.

Hedtofts stjerne som statsminister stod i disse år i zenith. Hans aktivitet omfattede ikke blot det lille Danmark mellem Vesterhav og Østersø, men hele riget. I marts 1948 vedtog en enig rigsdag på statsministerens forslag loven om Færøernes hjemmestyre. Hermed afsluttedes foreløbig uroen omkring Færøernes stilling. I samme periode interesserede Hedtoft sig meget for islandske problemer. Der er næppe grund til at skjule, at Hedtoft meget gerne så, at de islandske håndskrifter blev givet til Island. Hedtoft betragtede dette som en gestus, der skulle vise Island, at ingen dansk bitterhed fandtes på grund af unionens ensidigt islandske ophævelse på et tidspunkt, hvor Danmark var berøvet mælet. Det er imidlertid typisk for Hedtofts samvittighedsfuldhed, at han på trods af dette rent politiske synspunkt gerne lånte øre til danske sprogvidenskabsmænds modgående argumenter og derefter satte alle kræfter ind på at finde en kompromisløsning. Et sidste forgæves forsøg herpå gjorde han i samarbejde med Bomholt i 1953—54 under sin anden regering. I juli 1948 rejste Hedtoft til Grønland og satte sig grundigt og fordomsfrit ind i forholdene der. Grunden blev lagt for en helt ny fase i Grønlands udvikling.

Folk følte i disse år, at landet blev regeret, og at det blev gjort med fasthed og god vilje. Efter Hedtofts tale ved Journalistforbundets stiftelsesfest den 11. januar 1948 skrev den konservative »Vestlolland Avis«:

»Der er næppe tvivl om, at Hedtoft trods fejltrin har scoret points, siden han blev statsminister. Medens Knud Kristensen havde en usædvanlig evne til at dele befolkningen i to dele, så virker Hedtofts taler samlende. Det fortjener at anerkendes, for det er jo ret beset det, vi har en statsminister til. Hans tale i aftes i Journalistforbundet var en god tale, fordi den var en redelig tale.« »Medens Venstres regering uafsladeligt lod forstå, at det gik godt, så har Hedtoft fra starten gjort folket opmærksomt på, at vi er blevet fattige, og at denne fattigdom må gå ud over os alle. Måske maler Hedtoft en smule for mørkt, men det er i den nuværende situation bedre end at se for lyst på tingene, selv om der, som forleden fortalt, er lyspunkter forude.«

Det var i samme tale, Hedtoft sagde det ofte citerede:

»Jeg fristes som socialdemokrat til at sige: Ja, vi er alle liberalister. Det er jo nemlig bekræftet under besættelsen, at intet anstændigt dansk demokratisk parti under noget system vil slippe åndens og menneskets frihedsprioriteter.« Det var ikke liberalistisk dogmatik på det økonomiske område, han gav tilslutning til, men demokratiets frihedsrettigheder, han endnu engang gav fortrin frem for alt andet.

Der opstod i disse år en tendens til Hedtoft-beundring, der vakte anstød i visse kredse. »Information« gik imod den i velskrevne vendinger:

»Der er noget udansk og forlorent ved den form for statsministerdyrkelse, der grasserer for tiden, og som vi også havde i Staunings og tildels i Knud Kristensens tid. Det er en lille bitte smule i pagt med førerdyrkelse og temmelig meget i familie med den politiske atmosfære om visse amerikanske senatorer og præsidentkandidater. Forgudelse i partipressen og snobberi i hovedstadspressen har lod og del heri, men adskilligt må skrives på statsministerens eget regnebræt.

Hedtoft har fra sit forbillede Stauning arvet en ulyksalig trang til at deltage i små og store begivenheder i landet. Det er i sin orden, at han taler på Bellahøj og i Rebild bakker. Men vi nærmer os tydeligt og sikkert de tilstande, som i en periode rådede i Staunings tid, da endog frisørsaloner indviedes af rigets statsminister. Hedtoft kan ikke be-

grænse sig. Vi er ude i rent amerikanske tilstande, når han stiller på banegården for at tage afsked med små italienske vidunderbørn.«

»Jyllandsposten« sluttede op på samme linie med sit ejendommeligt hæse mæle og skrev under overskriften »Føreren hylde«:

»Det var ikke alene i valgslagordet »Stauning eller Kaos«, at man hentede ideerne sydfra. Men der var dog den undskyldning for det, at Stauning med alle sine fejl og trods sin politik var noget af en personlighed. Det ville vist være lidt søgt at sige noget lignende om hans arvtager. Og netop fordi baggrunden er så tom, klinger det dobbelt hult og forlorent, når hans partipresse krampagtigt søger at skabe en atmosfære af kunstig popularitet om ham.«

Om Grønlands-rejsen skriver »Jyllandsposten« i samme artikel, at det ikke var hensigten at kritisere den personlige kontakt med de grønlandske problemer, Hedtoft her havde skabt. »Det er tværtimod udmærket, og man burde snarere beklage, at tidligere regeringer og statsministre ikke har vist Grønland og grønlænderne en tilsvarende interesse«

Enhver med en smule politisk næse kan læse bag linierne, at det, for at sige det rent ud, gik rigtig godt for Hedtoft og hans regering.

At der undertiden i Hedtofts sprogbrug kunne være udtryk, der virkede overdrevne, at han, som det siges i ovenciterede artikel fra »Information«, sommetider blæste i basun, hvor blokfløjte havde været bedre, er en kritik, der ikke er helt urimelig. Han lyttede selv ivrigt til kritikken og bestræbte sig energisk, omend forgæves, på at komme væk fra det overdrevent følelsesbetonede »Danma....rk«, som revyerne parodierede ham for. Men i alle disse ligegyldigheder skal man huske, at Hedtoft, selv om han historisk set tilhørte arbejderbevægelsens anden eller tredje generation, personligt i lige så høj grad var arbejderdrenge, der blev statsminister, som Stauning havde været det. Kristian Krater har i en kronik i »Information« om »Drengen fra Århus«, hvor han bl. a. omtaler Hedtofts altid sirlige påklædning med de velpressede bukser og pyntelommeløst klædet tre centimeter over brystlommens kant, udtrykt dette på rammende måde:

»Men find nu hellere i alt dette litograflærlingen, som fra et beskedent hjem i en typisk provinsiel gade er vandret ind i en ganske anden tilværelse, hvor han forfra har lært en hel del af det om livet, som litograflærlingen ikke kendte: lige fra at holde rigtigt på kniv og gaffel og til at lade sig fotografere på Amalienborg Slotsplads«

Hedtoft følte et rørende, næsten faderligt ansvar for, at det ikke skulle siges om arbejderregeringens medlemmer, at de opførte sig »forkert«. Da en minister under en middag på kongeskibet lod et glas cognac stå, som han ikke havde lyst til at drikke, fik han af statsministeren at vide, at det var dårlig opførsel, enten drak man det, man fik serveret, eller også sagde man nej tak. — Når Hedtoft ved det årlige nytårstaffel førte hoffets første dame til bords, var han rød i hovedet af generthed. — Måske bevarede Stauning mere af tobaksarbejderen i sprog og væsen, men i Hedtofts sind levede al litograflærlingens kejtethed videre.

Det nordiske drama.

For den, der har fulgt udviklingen skridt for skridt, fra Hedtoft i januar 1948 udtalte sig for alliancefrihed i udenrigspolitikken gennem dramaet omkring de skandinaviske forhandlinger om forsvarsforbund til Danmarks indtræden i Atlantpagten i marts 1949, står det klart, at der her er tale om det afgørende politiske livtag i Hedtofts gerning og kamp. Hedtoft var ikke sin egen udenrigsminister på samme måde, som H. C. Hansen blev det, men når det gjaldt de store linier i udenrigspolitikens førelse, var der ikke stor forskel. Det var urimeligt at kalde Gustav Rasmussen for »ekspeditionssekretær Rasmussen«, som modstanderne morede sig med; Gustav Rasmussen var en af sin generations dygtigste danske diplomater og havde samtidig politisk forstand, også på den måde, at han kunne klare sig i folketinget, hvor adskillige af hans begavede kolleger formentlig ville have været hjælpeløse, men det er rigtigt, at han i målsætningen fulgte statsministerens ledelse. Gustav Rasmussens holdning var imidlertid ikke lutter loyalitet, den var i mindst samme grad bestemt af overbevisning.

Under en spørgetime i radioen den 30. januar 1948 spurgtes om følgende:

»Tør statsministeren åbent sige sin mening om, hvor Danmark i dag skal placere sig — i øst- eller vestblokken?«

Det turde Hedtoft godt. Hans svar lød:

»Ja, vi skal overhovedet ikke placere vort land i nogen blok.« Og derefter henviste han til FN og til de nordiske landes åbenlyse interesse i, at modsætningerne mellem øst og vest ikke uddybes.

I et interview til den socialdemokratiske presse den 13. november 1948 i anledning af regeringens eet års fødselsdag er tonen mindre skarp. »Det er umuligt at give en klar besvarelse af et så hypotetisk spørgsmål,« siger Hedtoft og spørger om, hvad Atlantpagten egentlig går ud på. »Betyder den, at Danmark skal påtage sig militære forpligtelser ude i verden, og hvad giver den os?« Han understreger, at vi naturligvis hvad livsanskuelse og politiske anskuelser angår, føler os nøje knyttet til den vestlige verden, og slutter med at sige: »For mig er det givet, at et nært militært samarbejde mellem de skandinaviske lande både vil styrke freden i verden og øge vore chancer for at blive holdt uden for en eventuelt kommende krig«

I Hedtofts tanker er altså en udvikling igang. Den pure afvisning af enhver alliance tør han ikke mere fastholde, men håbet om en nordisk samarbejdsordning er levende i ham. Man kan spørge om, hvad der bevirkede forandringen fra januar til november, en forandring der allerede få måneder efter fuldbyrdedes ved Danmarks indtræden i Atlantpagten. Forklaringen er enkel. Den tryghed, Danmark siden befrielsen havde følt ved de sejrende stormagters samarbejde i FN, var nu vigende. Det var tydeligt, at der mellem øst og vest og især mellem Sovjetunionen og USA var voksende modsætninger, en spænding der i realiteten satte FN ud af spillet som afgørende politisk faktor, fordi FN kun kunne fungere effektivt under forudsætning af enighed mellem stormagterne. Hver af dem kunne standse en FN-aktion gennem veto retten i Sikkerhedsrådet. (At Korea-aktionen alligevel lod sig gennemføre i 1950, beroede på den uforudseelige omstændighed, at Sovjet und-

lod at sende en repræsentant til det møde, hvor beslutningen blev taget.) Samtidig udfoldede Sovjet en politisk aktivitet, der kunne fortolkes som tegn på aggressive hensigter. Kominform oprettedes som en ny kommunistisk internationale, en østblok etableredes gennem et net af militære bistandsaftaler, og i februar 1948 kom kuppet i Tjekoslovakiet, der, selv om det må indrømmes, at et stort kommunistisk mindretal i landet selv stod bag det, virkede som en frontforskydning, der også kunne have militære formål. Det er givet, at de nordiske lande i denne periode følte deres sikkerhed truet.

At søge sikkerheden øget ved en skandinavisk pagt var en naturlig udvej, der kunne regne med en bred tilslutning hos de nordiske folk. Overvejelser herom havde allerede været igang i nogen tid. Den 15. oktober 1948 var en nordisk forsvarskomiteé, sammensat af militære og politikere, gået igang med at undersøge de tekniske og saglige muligheder for et nordisk forsvarssamarbejde. Den 30. oktober 1948 holdt arbejderbevægelsens nordiske samarbejdskomiteé et rutinemæssigt møde i Stockholm, hvor den svenske udenrigsminister Undén talte om aktuelle nordiske problemer, herunder forsvarsspørgsmålet. Allerede på dette første møde, hvor Danmarks, Norges og Sveriges statsministre ledsaget af deres nærmeste politiske medarbejdere havde en generaldebat om det nordiske forsvarsforbund, anedes de nuancer i opfattelsen, der, efterhånden som drøftelserne fortsattes, udsondredes som meningsforskelligheder af tilstrækkelig dybde til, at vejene måtte skilles. For Sverige var det fra begyndelsen en klar forudsætning, at det forsvarssamvirke, man nåede frem til, kun skulle findes inden for den nordiske kreds og ikke have tilknytning til en stormagtsblok. Fra dansk side var dette ikke afgørende, men den tanke var ledende for Hedtoft, som den vedblev at være det hele forhandlingsperioden igennem, at vestmagterne til syvende og sidst måtte være interesserede i et alliancefrit Norden forenet i et forbund, der jo aldrig kunne tænkes at gå imod den vestlige verden. Den positive vestlige interesse skulle først og fremmest bero på, at det relativt stærke Sverige kom med, og at det derved blev forebygget, at Sverige valgte en isolationistisk hold-

ning, som fra et vestligt synspunkt næppe kunne være ønskelig. Ved en diplomatisk henvendelse i London og Washington måtte dette synspunkt kunne klargøres. For Norge var fra begyndelsen nødvendigheden af hurtige våbenleverancer samt af, at der i tilfælde af militært angreb kom hjælp, d.v.s. at man havde venner, der betragtede et angreb på Norge som krigsårsag, afgørende forudsætninger. Man nåede i første omgang ikke længere end til at være enige om, at man nu måtte afvente resultaterne af den militære komité's undersøgelser, samt af den vejledning, en diplomatisk orientering kunne give.

Sådanne undersøgelser var naturligvis nødvendige, men sagens gang tilfredsstillende alligevel ikke Hedtoft. Han frygtede, at man fra møde til møde stadig ville udskyde en afgørelse ved at henvise til nødvendigheden af nye undersøgelser. Risikoen herved var ikke blot, at tiden gik, og at den endelige afgørelse blev skubbet ud. Den virkelige risiko var, at tiden blev forpasset. I løbet af en overskuelig tid måtte man regne med, at Atlantpagten blev en realitet, samt med, at et tilbud om at tiltræde denne pagt kunne blive tilstillet et eller flere nordiske lande. Svarede blot et af de nordiske lande *ja* på et sådant tilbud, måtte et skandinavisk forsvarsforbund i realiteten betragtes som opgivet. Denne udvikling ville Hedtoft forebygge. Han så det derfor som en nødvendighed, at de nordiske statsministre hurtigst muligt samledes igen, og at man fik en principiel enighed presset igennem. Det betød naturligvis ikke, at Hedtoft forestillede sig, at man ved et statsministermøde i december 1948 kunne træffe bindende beslutninger, men han ville, at en principiel enighed om målet skulle tilkendegives. Dette betød, at undersøgelserne foregik i en positiv atmosfære med et politisk mål for øje. På det diplomatiske felt sigtede Hedtoft mod en dansk-norsk-svensk fælleshenvendelse i Washington og London, der som baggrund havde principiel enighed om skandinavisk forsvarsforbund. De kredse i de vestlige hovedstæder, der hellere så en delvis nordisk tilslutning til Atlantpagten end et trekantet nordisk forsvarsforbund, burde stilles over for en klart tilkendegivet dansk-norsk-svensk enighed.

En mulighed for at få et møde i stand viste sig, da den lille by Udde-

valla holdt jubilæum. Uddevalla har i århundredernes løb været under dansk, under norsk og under svensk statsoverhøjhed, så her var et påskud for de tre statsministre til at mødes og snakke nordisk, uden at have pressens mangeøjede uhyre over sig. På Hedtofts foranledning samledes de tre statsministre på et hotelværelse i Gøteborg efter jubilæumsfestlighederne. Dette fandt sted den 18. december 1948. Hedtofts indsats på dette møde var, at han ikke rettede sit pres for at få et politisk svar mod det tvivlrådige Norge, men tværtimod rettede skytset mod Sverige. Han så godt, at Norge havde al grund til at være tøvende så længe, man ingen klar tilkendegivelse havde fra det land, der rådede over flest våben og størst teknisk og økonomisk mulighed for at producere endnu flere, nemlig Sverige. Uden klart svensk *ja* ville videre forhandlinger være en leg med sæbebobler. Dette var rigtigt set, og Hedtofts initiativ var heller ikke resultatløst. Efter drøftelserne i Gøteborg kunne der konstateres en principiel enighed mellem statsministrene om at tilstræbe en skandinavisk defensiv forsvarsalliance, d. v. s. en regional pagt inden for rammerne af De forenede Nationers pagt. Næste møde blev fastsat til den 5. og 6. januar 1949 i Karlstad. Også dette møde skulle være »hemmeligt«, så man slap for besværlighederne ved et kæmpeopbud af pressefolk.

I mellemtiden tog vestmagtens planer om en nordatlantisk forsvarspagt stadig fastere form. Allerede i de første dage af januar 1949 lå det klart, at man ville tilstræbe en traktat, der skulle mindske sandsynligheden for krig ved at stille angriberen over for vidnesbyrd, der ikke var til at misforstå, om, *at* et angreb på et af pagtens medlemmer ville blive imødegået af alle i fællesskab, *at* pagtens område skulle sikres bedst muligt ved, at det enkelte medlem kunne hjælpes til forbedring af eget forsvar og ved gensidigt samarbejde om fælles forsvarsforanstaltninger. I forvejen havde man den vestlige union (Bruxellespagten). Nu var det tanken, at disse magter sammen med USA og Canada skulle danne en atlantisk pagt, idet yderligere Danmark, Island, Irland, Norge og Portugal skulle indbydes. Når Sverige ikke var på tale, skyldes det udelukkende, at man mente at have sikkerhed for et svensk *nej*, bl. a.

under henvisning til eventuelle uønskede konsekvenser i retning af en russisk skærpelse af politiken over for Finland, hvis Sverige engagerede sig i en vestlig alliance.

Baggrunden for, at det overhovedet var muligt for USA at gå ind for en sådan pagt, der i mellemkrigsårenes isolationistiske Amerika ville have været en utænkkelighed (præsident Wilson kunne ikke engang gennemføre USA's medlemskab i Folkeforbundet), var den såkaldte Vandenberg resolution, vedtaget på den republikanske senator Vandenberg's forslag i det amerikanske senat den 11. juni 1948. Resolutionen bragte enighed mellem det demokratiske og det republikanske parti om en fælles udenrigspolitik, der går ind for, at USA med verdensfredens bibeholdelse som mål kan deltage i regionale forsvarsalliancer på betingelse af, at de pågældende nationer vil hjælpe sig selv og vil hjælpe andre gennem forsvarsmæssigt samarbejde, og at USA's sikkerhed fremmes gennem sådanne aftaler. Resolutionen gav ingen blank fuldmagt til den amerikanske præsident, idet enhver garanti eller hjælp til andre nationer skulle vedtages på sædvanlig forfatningsmæssig måde i kongressens to kamre.

Når man tænker på planerne om et skandinavisk forsvarsforbund i forhold til Vandenberg resolutionen, skal man lægge mærke til, at der er fuld overensstemmelse med hensyn til *målet*, at mindske krigsrisikoen, d. v. s. at nedsætte andre landes angrebslyst ved at stille angriberen over for en regional forsvarspagt. Der var også overensstemmelse med hensyn til *midlerne*, for så vidt som man i et skandinavisk forsvarsforbund ville udbygge forsvaret dels ved det enkelte lands egen indsats, og dels ved at de tre lande påtog sig at hjælpe hinanden gennem udstrakt forsvarsmæssigt samarbejde. Derimod var der tvivl om overensstemmelsen på et tredje punkt: Kunne et nordisk forsvarsforbund, der ikke gennem aftale om fælles forsvarsforanstaltninger var knyttet til de vestlige lande, siges at »fremme USA's nationale sikkerhed«? Og hvis denne betingelse ikke var opfyldt, ville det da overhovedet være muligt for den amerikanske regering at få en vedtagelse om våbenhjælp til Skandinavien gennem kongressen? Og såfremt en sådan ame-

rikansk våbenhjælp ikke kunne opnås, ville det da overhovedet være muligt at få Norge, der lagde afgørende vægt på hjælp vestfra såvel med våben som militært i tilfælde af konflikt, med i et skandinavisk forbund? På denne måde strammede problemerne sig til, da de nordiske ministre mødtes i Karlstad den 5. og 6. januar 1949.

I Karlstad mødtes statsministrene Hedtoft, Gerhardsen og Erlander, udenrigsministrene Rasmussen, Lange og Undén, samt forsvarsministrene Rasmus Hansen, Hauge og Vougt. Det var Norge, der havde presset på for at få Karlstad-mødet fremrykket. Den norske regering ventede, at indbydelsen til Atlantpagten ville foreligge i løbet af et par uger og ønskede, at en eventuel fælles dansk-norsk-svensk linie kunne være afklaret inden for kort tid. En sådan afklaring nåedes også. Der var mellem de tre landes regeringsrepræsentanter enighed om, at det på visse betingelser var *muligt* at nå frem til et forpligtende skandinavisk forsvarsforbund. Dette skulle indgå som regional aftale under FN-pagten, og det skulle medføre en samordning af forsvaret i de tre lande og bygge på militær solidaritet i forsvaret af de tre lande, idet dog Grønland m. fl. områder uden for det egentlige Skandinavien skulle have en særstilling. Disse tanker skulle nu ad diplomatisk vej forelægges Washington og London, idet man ønskede den amerikanske og engelske regerings reaktion, specielt med henblik på det afgørende spørgsmål, om vestmagterne ville støtte et sådant forbund med leverancer af våben og materiel så hurtigt som muligt og på økonomisk overkommelige vilkår. For Sveriges vedkommende var det en klar forudsætning, at det skandinaviske forsvarsforbund ikke går med i Atlantpagten, og at heller ikke hverken Norge eller Danmark tiltræder Atlantpagten.

En storm af pressekommentarer og polemik var i mellemtiden brudt løs. I Danmark var pressen næsten udelukkende positiv, optimistisk og opmuntrende. Politiken mente, at trådene var blevet knyttet i Karlstad, at det endnu var for tidligt at fastslå, at en nordisk alliance kan tilvejebringes, men at ministermødet havde haft et positivt resultat. Fyns Tidende skrev: »Vi håber inderligt, at navnet Karlstad og de for-

handlinger, som kommer efter Karlstad-mødet, betyder sejren.«
»Norden har alt at vinde ved sammenhold«. Der er næppe tvivl om, at Hedtoft havde ikke alene sit eget parti bag sig i sin strid, men også de største dele af det radikale parti samt af Venstre; hos de konservative derimod fandtes kræfter, som næppe var overbevist om, at den skandinaviske løsning var fuldt tilfredsstillende, og som ville foretrække tilslutning til Atlantpagten.

I Norge havde udenrigsministeren og forsvarsministeren den 3. januar, umiddelbart før Karlstad-mødet, fremsat udtalelser til Arbejderbladet, der kom til at spille stor rolle i avisdebatten. Udenrigsminister Langes udtalelse lød:

»Men jo mer vi arbejder med spørgsmålene, des mere tror jeg, vi opdager, at hvis vi vil have fuld nytte af den moderne teknik og de muligheder, den åbner, må vi finde udvej for at udbygge samarbejdet med folk, vi føler os i slægt med også uden for Nordens grænser. Vi må håbe, at Danmark og Sverige for sin del kommer frem til samme resultat, så vi kan holde sammen også inden for det videre samarbejde, der forestår, som vi allerede gør det i arbejdet for Europas økonomiske genrejsning.«

Og forsvarsminister Hauges udtalelse lød:

»I et paradoks kan jeg måske sige: Det billigste i øjeblikket er at føre en illusionspolitik, hvor man forsøger at indbilde sig selv og andre, at ingen fare truer, eller at vi her i landet kan klare os med et speciallavet og billigt norsk forsvar, som ikke behøver at nå international standard. Dersom »noe hender«, kan det imidlertid blive kostbart. At skaffe sig virkelig sikkerhed, alene eller sammen med et mindre antal lande, som er omtrent lige så fattige som vi selv, er dyrt.«

Disse udtalelser gav et kraftigt ekko i svensk presse. Det svenske Aftonbladet bemærkede skarpt om en eventuel norsk tilslutning til Atlantpagten, at »om Norge er svært interesseret i at blive trukket ind i krigen, så er en sådan tilslutning utvivlsomt bedst.« Oslo-pressen svarede lige så skarpt igen, at Atlantpagten kun ville have defensive formål og blive en afgørende faktor til stabilisering af freden. Det norske

Morgenposten anså det for meget beklageligt, hvis Norden kløves i udenrigspolitisk henseende, »men Norge har ikke lagt nogen kritik og skyld på svenskerne herfor, og disse burde være forsigtige med at gøre det mod os.«

Det norske Morgenbladet (Højre) spørger den 7. januar, hvorfra Norge skulle få tilførsler af våben, ammunition og olie om ikke over havet fra vest. Bladet henviser en dansk avis, der har klaget over den tone af bitterhed, som har sneget sig ind i den nordiske debat, til at rette sine bebrejdelser mod visse svenske aviser. »Vi for vor del,« siger Morgenbladet, »føler ingen bitterhed over, at Sverige vælger en anden vej end Norge. Ethvert land må jo varetage sine interesser, som det selv finder det rigtigt.«

Karlstad-mødet fik imidlertid denne fra et nordisk synspunkt ikke særlig ønskelige meningsudveksling til at stilne af. Man forstod, at definitive afgørelser ikke var truffet endnu, at der stadig var håb om en skandinavisk løsning. Man afventede nu de militære ekspertmøder, der netop i disse dage åbnedes på Holmenkollen Turisthotel, idet man dog var klar over, at ekspertkomiteens overvejelser kun ville få sekundær betydning. Den afgørende beslutning måtte blive af politisk art, og man så her frem til næste møde, der var aftalt at skulle finde sted i København den 22.—24. januar 1949. Kun et enkelt svensk blad, nemlig det atlantpagtvenlige Dagens Nyheter, fortsatte polemiken, men rettet mod den svenske regering, som det mente »ville pådrage sig et kolossalt ansvar ved at søge at hindre Danmark og Norge i at forhandle (med vestmagterne). Det bedste ville være, at alle tre lande erklærede sig villige til forhandlinger« (om samarbejde med vestmagterne).

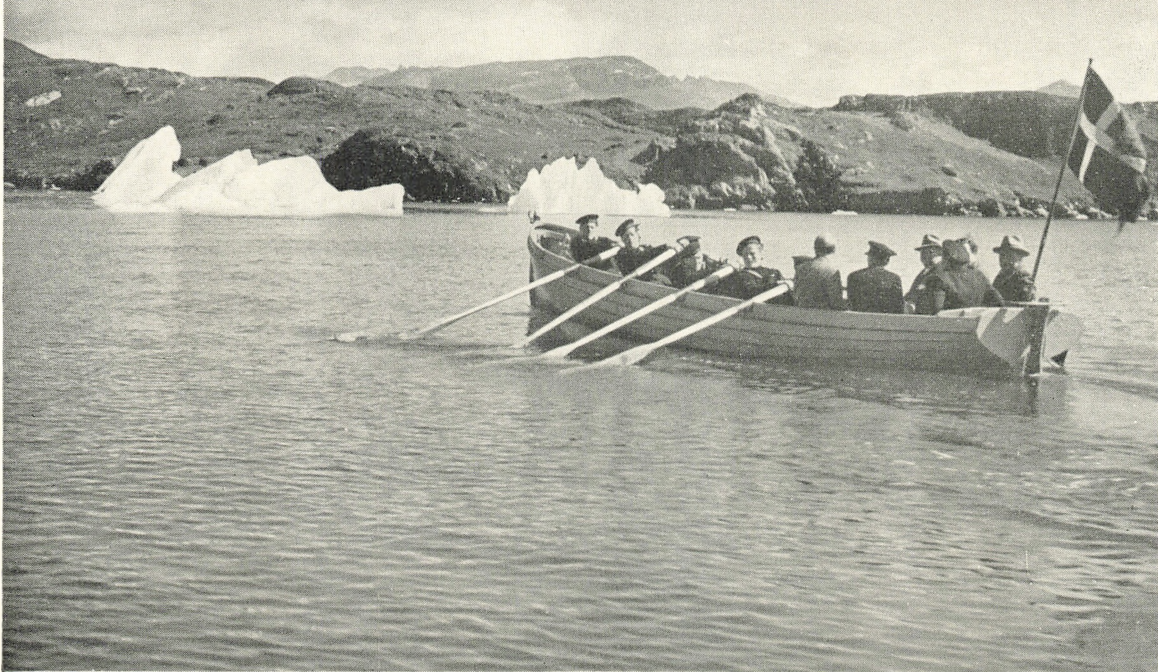
I de tre uger mellem Karlstad og København-mødet udfoldedes en livlig diplomatisk aktivitet. Hovedindtrykket var ikke alt for gunstigt fra et skandinavisk synspunkt. Det var, som om England og USA lagde større vægt på, at Norge og Danmark blev medlemmer af Atlantpagten, end på at alle tre skandinaviske lande stod samlede i en fælles uafhængig forsvarspagt. Dels syntes man strategisk at lægge større vægt på Danmark-Norge end på Sverige, dels syntes man at nære håb om, at

Sverige senere ville besinde sig og følge Danmark-Norge. Med hensyn til våbenleverancer var der heller ikke lyse tidender. Det var klart, at Atlantpagtens medlemmer ville blive forsynet først, og tilmed tvivlsomt, om en uafhængig nordisk alliance overhovedet kunne komme ind under Vandenburg-resolutionens betingelse om »gensidig hjælp«. Ingen forsøgte at »puffe« de nordiske lande ind i pagten, men man lod Danmark og Norge forstå, at det ville være i deres egen velforståede interesse at gå ind i den.

Under alle omstændigheder ville et Norden uden for A-pagten komme meget langt ned på prioritetslisten med hensyn til våbenleverancer. De lande, der i givet fald, hvis det blev nødvendigt, var villige til at bruge våbnene sammen med Amerika, måtte komme i første række ved leverancerne.

I det udenrigspolitiske nævn holdtes i denne mellempperiode to møder, hvor Hedtoft og Gustav Rasmussen refererede møderne i Uddevalla og Karlstad og gjorde rede for et dansk udkast til en skandinavisk forsvarstraktat. Der var fra alle partier tilslutning til, at regeringen fortsatte sine bestræbelser for at opnå en skandinavisk forsvarspagt. Den 20. januar indeholdt Social-Demokraten en stor, officieus, givetvis af Hedtoft inspireret artikel om Skandinaviens forsvar og Atlantpagten. Artiklen fremhævede et skandinavisk forsvarsfællesskab som det vægtigste bidrag, Norden kan give til fredens sikring. Det forudsås dog som en mulighed, at de skandinaviske planer kunne strandе. »En negativ holdning fra de ledende vestmagter kan på een gang bevirke, at Norge slutter sig til Atlantpagten, og at Sverige isolerer sig. Skulle tingene tage en så uheldig vending, vil Danmark stå over for et valg: isolation eller tilslutning til Atlantpagten. Men dette problem foreligger ikke, så længe de skandinaviske forhandlinger står på«. »De kredse, der ikke desto mindre allerede nu kaster sig ud i en landsomfattende propaganda for Danmarks tilslutning til Atlantpagten, burde betænke, at en sådan tilslutning i dette øjeblik uundgåeligt ville splitte Skandinavien«.

Mødet i København åbnedes lørdag den 22. januar 1949 på Christians-

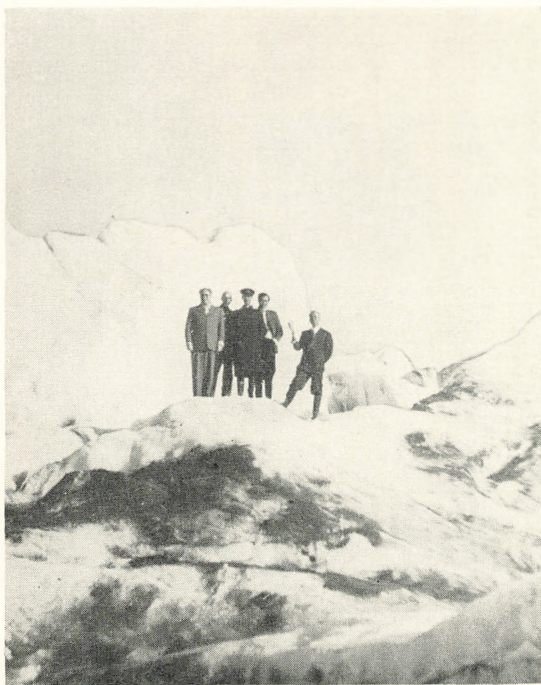
Grønlandsrejsen i 1948 blev af banebrydende betydning. Et bådsmandskab fra »Niels Ebbesen« ror statsministeren ind til land.

I det grønlandske landsråds midte ved det skelsættende møde i Godthåb.

Tag børnene ved hånden. Mellem farvestrålende, smukke grønlandserinder i Holsteinsborg.

På vidderne, omgivet af den vældige indlandsis. Hedtoft var stærkt betaget af den storslåede natur.

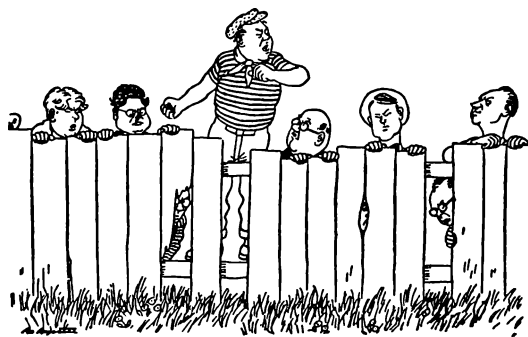
Et problem til overvejelse. Ella Hedtoft var i de fleste spørgsmål, som opstod i forbindelse med hendes arbejde, som oplysningsrådgiver og bibliotekar.

Nu eller aldrig

Hans Hedtoft har allerede nu den socialdemokratiske ministerliste parat.

— Hej, drenge, er I parat til at hoppe ind på banen, såsnart jeg råber »spring«!

(Bo Bojesen i Politiken, 2. august 1953.)

borg. Foruden stats-, udenrigs- og forsvarsministre fra de tre lande deltog 8 rigsdagsmænd fra hvert land samt en diplomatisk og militær embedsmand fra hvert land. Forhandlingerne lededes af Hedtoft og blev både langvarige og dybtgående; udover at gennemgå alt det diskussionsstof, der allerede var berørt på tidligere møder, søgte man på grundlag af et norsk udkast at finde frem til grundlaget for en diplomatisk fælleshenvendelse i Washington og London. Det var tydeligt, at det var nødvendigt at fremkalde et meningsomslag hos den engelske og amerikanske regering, for at man kunne opnå de til Danmark og Norge nødvendige våbenleverancer i tilfælde af en skandinavisk pagt, der var fritstående. Derfor var henvendelsen vigtig. Samtidig var dens formulering vanskelig, fordi Sverige som en konsekvens af hele sin opfattelse ikke kunne acceptere noget som helst, der antydede en faktisk (kamufleret) tilslutning til Atlantpagten, selv om den formelle tilslutning udtrykkelig var udelukket. Forhandlingerne nærmede sig nu kernen: Ville USA og England give Norge og Danmark samme hjælp og sikkerhed, som hvis de havde været A-pagt medlemmer, og dog acceptere, at de var medlemmer af en udtrykkelig »fritstående«, d. v. s. neutral, skandinavisk forsvarspagt. Mødet sluttede med, at hvert land fremlagde sit udkast til instruktion for de tre skandinaviske ambassadørers henvendelse henholdsvis i London og Washington. Man var klar over, at forskellene mellem disse udkast var mere end formuleringsspørgsmål.

Man enedes om at fortsætte forhandlingerne den næstfølgende lørdag den 29. januar 1949 i Oslo, hvor også de skandinaviske ambassadører fra London, Washington, Moskva og Paris ville komme til stede. Hedtoft sluttede mødet med en stærk følelsesbetonet appel til de delegerede: »Vi har pligt,« sagde han, »til at hindre en ny spaltning som i 1940—45. I den ånd går vi til Oslo.« Han tilføjede, at hvis resultatet i Oslo blev et brud, ville noget gå i stykker i ham selv.

Men mødet i Oslo endte trods al god vilje negativt. Som Halvard Lange udtrykte det i sin redegørelse til Stortinget: »Vi (altså den norske regering og stortingsdelegation) fandt ikke, at vi kunne afskære os fra muligheden af at drøfte vore sikkerhedsproblemer med dem, som vi må vende os til om hjælp til at bygge vort forsvar i fred. Vi kunne ikke uden nærmere undersøgelser på forhånd stille os uden for det arbejde for at virkeliggøre en mere omfattende solidaritet mellem landene rundt om Atlanterhavet, som nu finder sted.« Resultatet blev, at man måtte konstatere, at der ikke i øjeblikket var tilstrækkeligt grundlag for at indgå et gensidigt forpligtende skandinavisk forsvarsforbund.

Det negative resultat var for Hedtoft smertende, næsten lammende. Ledsagende forklaringer hjalp ikke. Gerhardsen sagde i sin afslutningstale, at »årsagerne til, at forhandlingerne i dag ikke har ført til positivt resultat er, at vore sikkerhedsproblemer i sig selv er forskellige, og at vi i hvert fald vurderer dem forskelligt. Vi har følt det sådan, at vi overfor vore folk ikke har ret til gennem runde formuleringer at skabe indtryk af en enighed, som ikke er til stede.« Og smukke ønsker om, at dette negative resultat ikke skulle kaste skygge henover det nordiske samarbejde, men at dette tværtimod nu skulle gøre nye fremskridt på andre områder — hjalp heller ikke. Hedtoft følte det ganske enkelt, som var en enestående historisk chance gået tabt, en mulighed for nordisk enhed, som ikke havde været der med tilsvarende styrke i århundreder, og som måske heller ikke ville komme tilbage, før lang tid var gået. Hedtoft skulle senere blive den førende og initiativtagende for et vidtgående nordisk samarbejde på andre områder, men i de dage følte han det, som var den dyrebareste streng i hans politiske sind

bristet. Han tøvede over for det næste skridt og syntes dybest inde at nære et svagt håb om, at der måske alligevel trods alt ville vise sig en mulighed.

I den senere diskussion om det skandinaviske forsvarsforbund har man undertiden hørt antydet, at der havde været mulighed for et andet resultat, hvis visse ting var grebet anderledes an, eller hvis man havde fortsat drøftelserne endnu en omgang efter Oslo. Der er intet i den faktiske udvikling eller i de faldne udtalelser, der kan støtte en sådan opfattelse. Mellem norsk og svensk vurdering var der en klart udtalt og manifest forskel. Ingen forhandlingskunst kunne have slået bro over den. Een eneste ting kunne have reddet de nordiske planer: Hvis USA og England havde erklæret, at de ville betragte det skitserede skandinaviske forbund som en løsning, der fra deres synspunkt var »lige så god« som en dansk-norsk tilslutning til Atlantpagten, og hvis de i konsekvens heraf ville have ydet Norge og Danmark samme bistand og sikkerhed, som hvis disse to lande havde været A-pagtmedlemmer (dette var i virkeligheden det norske ønske), uanset en klart formuleret neutralitetserklæring fra forbundets side om at ville være helt uafhængig af begge stormagtsgrupper (dette var den svenske betingelse). Men en engelsk-amerikansk politik af denne karakter var en utænkkelighed. Den amerikanske kongres ville ikke have akcepteret den. Hvis de havde godtaget den, kunne man have risikeret, at hele Atlantpagt-politiken var strandet. Andre stater kunne efter skandinavisk forbillede have foretrukket tilsvarende løsninger. Efter amerikansk opfattelse ville en sådan udgang være at betragte som en sejr for Sovjet.

Kommentarerne, der fulgte Oslo-mødet, var i Sverige præget af bitterhed og skuffelse. Det svenske regeringsblad Morgontidningen skrev: »Specielt Danmark står nu over for et svært valg, og man forstår fuldt ud, hvis de, der bærer ansvaret, ønsker at denne kalk skal tages fra dem. Trods nogle optimistiske stænk i den svenske og danske statsministers udtalelse gør man klogt i ikke at vente noget mirakel.« I det konservative Svenska Dagbladet kaldes den 30. januar 1949 en »Tycho Brahesdag«, som kan blive skæbnesvanger i Skandinaviens historie. Bladet

beklager, at hastværket under forhandlingerne har været så stort, at det umuliggjorde Hedtofts mæglingsforsøg. Det liberale Expressen skriver i en leder under overskriften »Danmarks vej«: »I intet af de skandinaviske lande har tanken om et forsvarsforbund haft flere og varmere tilhængere end i Danmark. Statsminister Hedtoft har med sin sædvanlige optimisme og begejstring på en helt anden måde personligt engageret sig for forbundsplanen end de herrer Gerhardsen og Erlander, hvorfor det mislykkede resultat for ham må føles særlig smerteligt«. »Vil Danmark nu betræde Norges vej, eller vil det følge Sveriges eksempel og blive en lille, isoleret, »neutral« oase i selve skæringslinien mellem øst og vest For dets egen og hele Nordens skyld må det håbes, at Danmark vil følge Norge på vejen til vestens demokratier.«

Ja, her lå Danmarks problem. Før Danmark tog stilling, ønskede Hedtoft imidlertid prøvet engang endnu, om der trods alt ikke hos vestmagterne kunne opnås tilsagn, som gjorde det muligt at genoptage de skandinaviske forhandlinger. Reventlov i London og Kauffmann i Washington fik instruktion om at foretage sonderinger. Norge nøjedes ikke med at sende instruktioner, men udenrigsminister Lange tog selv af sted til Washington, hvor der i løbet af den 10. og 11. februar 1949 fandt en række samtaler sted med Lange, den amerikanske udenrigsminister Acheson, den svenske ambassadør og fra dansk side Kauffmann.

Enhver forhåbning i forbindelse med disse forhandlinger havde imidlertid al sandsynlighed imod sig. For Norges vedkommende var terningerne kastede. Allerede under mødet i Oslo den 29. januar havde den norske regering modtaget en russisk note, der fordømte Atlantpagten og spurgte, om Norge agtede at tiltræde den, og om Norge ville tiltræde, at fremmede militærbaser blev oprettet på dets territorium. Det var faktisk det sidste skub, Norge behøvede for at træffe sin beslutning. I Norge opfattedes noten, måske med urette, som en indpakket trusel, og den 1. februar 1949 svarede Norge, at det agtede at søge ind i et regionalt atlantisk forsvarssamarbejde i overensstemmelse med FN's grundlov, idet FN i sig selv ikke syntes stærkt nok til at sikre freden.

Norge tilføjede, at det aldrig ville deltage i en angrebspolitik og ikke agtede at åbne baser for fremmede magter på sit territorium, så længe det ikke blev angrebet eller truet med angreb. Dette sidste tilsagn fik realpolitisk betydning, da spørgsmålet om atlantiske flyvebaser blev rejst i 1952—53. Men i virkeligheden havde Norge deklareret sig som Atlantpagtdeltager allerede to dage efter, at Oslo-mødet var sluttet.

Den danske regering måtte træffe *sin* beslutning. Og i slutningen af februar ringede klokkerne. Den 22. februar 1949 indeholdt det engelske blad Daily Telegraph en artikel, hvori følgende passus forekom:

»Indtil nu har Danmark gjort, hvad der var muligt for at støtte den svenske opfattelse af en neutral og isoleret skandinavisk blok, og for at underminere den norske beslutning om at tilslutte sig Atlantpagten. Nu står det (Danmark) tilbage tvivlrådigt, venneløs og forsvarsløst mellem det isolationistiske Sverige og vestens lande.«

Bortset fra den insinuerende tone var karakteristikken rigtig. Danmark befandt sig i et tomrum. I denne situation søgte Hedtoft den sidste nordiske udvej: et dansk-svensk forsvarsforbund, i hvert fald rejste han spørgsmålet over for Erlander. Svaret kom den 23. februar. Det lød på, at også denne vej ville ende blindt. Erlander tilføjede, at *han* ikke ville blive særlig overrasket, hvis Danmark i denne særlige situation så sig nødsaget til at følge Norge. Han tilføjede dog yderligere, at dette ikke var noget råd.

Alle muligheder var prøvet.

Den 27. februar (kun lidt mere end to måneder efter det optimistiske møde i Uddevalla) stod Hedtoft i Socialdemokratiets hovedbestyrelse og fik bemyndigelse til at foretage en undersøgelse af muligheder og vilkår for et udvidet politisk og forsvarsmæssigt samarbejde med andre demokratiske nationer. Alle vidste, at det betød tilslutning til Atlantpagten. Samtidig fik partiets repræsentanter i regering og rigsdag bemyndigelse til at træffe de beslutninger, Danmarks sikkerhedspolitiske stilling kræver.

Der var een stemme imod.

Dramaet omkring det skandinaviske forsvarsforbund var slut. Nu

var spørgsmålet om Atlantpagtens tilblivelse og Danmarks deltagelse heri det afgørende. Den 10. marts 1949 ankommer Gustav Rasmussen til New York for at orientere sig og føre forhandlinger med den amerikanske udenrigsminister Acheson, især Grønlands stilling spiller en stor rolle i samtalerne. Den 17. marts 1949 kommer den officielle indbydelse til Danmark om at tiltræde pagten. Den 22. marts fremsætter udenrigsministeren forslag til rigsdagsbeslutning herom. Beslutningen vedtages efter en debat i folketinget den 23. og 24. marts og i landstinget den 25. marts. Danmark havde fået en ny udenrigspolitik. En russisk note af 3. april besvares en måned senere med fremhævelse af Atlantpagtens udelukkende defensive karakter. »Det er det danske folks og den danske regerings levende ønske at befæste og yderligere udvikle de fredelige og venskabelige forbindelser med Sovjetunionen«.

Man kunne have frygtet, at Hedtofts tilslutning til Atlantpolitikken ville være præget af, at den blev født ud af et skandinavisk nederlag, og at den for ham i øjeblikket kun var den næstbedste løsning. Man kunne have frygtet, at hans tilslutning ville være præget af de negative grunde, der fremkaldte den, usikkerhedsfølelse og krigsfrygt, den realpolitiske erkendelse af, at et Danmark alene, som sagde nej til alliancetilbud fra andre demokratiske nationer, ville være særlig udsat for et isoleret angreb, at Socialdemokratiets gamle modvilje mod alliance med stormagter og hele arbejderbevægelsens traditionelle modvilje over for militære foranstaltninger, at *alt dette* kunne have gjort Hedtofts Atlant-politik til en følelseskold affære, fremtvunget af nødvendigheden og med skuffelse til baggrund. Men sådan blev det ikke.

Den 10. marts 1949 kaldte hovedstadens socialdemokrati sine medlemmer til møde i KB-hallen, hvor Hedtoft for stuvende fuldt hus holdt et halvanden time langt foredrag om baggrunden for den udenrigspolitiske beslutning, Danmark efter de lange overvejelser og forhandlinger nu stod umiddelbart overfor. Hedtoft indledte med at minde om, at Socialdemokratiet altid, så længe det har eksisteret, har kæmpet for freden. Men »den 9. april 1940 blev vi, uanset vor ærlige fredsvilje og uanset en ikke-angrebspagt med Tyskland, angrebet og besat af det

nazistiske Tyskland.« »Vi har pligt til at lære af den 9. april og besættelsen, og pligt til i fremtiden at indrette os derefter.« Hedtoft minder videre om den sovjetiske blokpolitik i Østeuropa og det tjekoslovakiske demokratis skæbne. »Kuppet i Tjecoslovakiet blev højdepunktet i ensretningsprocessen i Østeuropa, det blev bekræftelsen på, at i den ekspansionspolitik, der drives i Østeuropa, er der ikke brug for »brobyggere«, ikke brug for frie mænd, der vil ærligt samvirke og god forståelse med Vesteuropa og USA.« »Vi ville være døve og blinde, vi ville fornægte vor generations bitre arv, om vi ... lukkede øjenene for den kendsgerning, at i et land, hvor diktatur og ensretning sejrer, dér afskaffes de frihedsgoder, der gør livet værd at leve, dér stranguleres den frie, demokratiske og socialistiske bevægelse, som vi tilhører.« Hedtoft erkendte, at Sovjetunionen ikke *alene* har skylden for, at det internationale samarbejde er gået skævt — også andre har gjort fejl, han minder om Münchenforliget. »Vi har heller ikke glemt, at russerne trak sig tilbage fra Bornholm.« Overhovedet har Danmark kun det inderligste ønske at bevare det bedst mulige statslige forhold til Sovjetunionen. »Men alt dette hindrer ikke, at udviklingen i Østeuropa ængster os, og vi i den ser en af de vigtigste kendsgerninger til den skærpelse af de internationale forhold, som i dag er en tragisk kendsgerning.« Hedtoft lægger ikke skjul på, at det personligt har gjort ham ondt, at det ikke lykkedes at nå en fælles skandinavisk løsning. Herefter stod Atlantpagten tilbage som den eneste mulighed. »Vi vil gå ind i dette samarbejde udelukkende med eet eneste formål, nemlig at styrke freden og skabe stabile internationale forhold ...« »For os danske socialdemokrater er det klart, at der principielt ikke er noget, der hindrer os i at gå i et nøjere samarbejde med de vestlige demokratiske lande. Tanken om solidaritet mellem menneskene og mellem landene er netop den socialdemokratiske arbejderbevægelses største tanke. Solidaritet og samarbejde for at værne den fred, hvoraf hele vor eksistens og fremtid som frit land og frie mennesker afhænger, er nok et offer værd.«

En mere mønsterværdig gennemgang af problemerne kunne en statsminister og partileder overhovedet ikke give. Hedtoft tog den fulde

konsekvens af den situation, der var blevet resultatet, og han gik helt ind for den politik, han var overbevist om på de givne vilkår varetog Danmarks frihed og sikkerhed bedst. Han handlede som statsmanden, der i afgørende nationale anliggender ikke skeler til partistilling og valgchancer. Hedtoft handlede med mod og oprigtighed.

Hedtofts »fejl« i hans skandinaviske politik, om man kan tale om »fejl« i denne forbindelse, var måske, at han havde troet på, at man ved en personlig indsats, ved vilje, flid, ukuelighed, idealisme og charme, alt samlet i en stærk mands hele fysiske og åndelige kraft, kunne ændre politiske realiteter. Det kan man meget sjældent.

De sidste år.

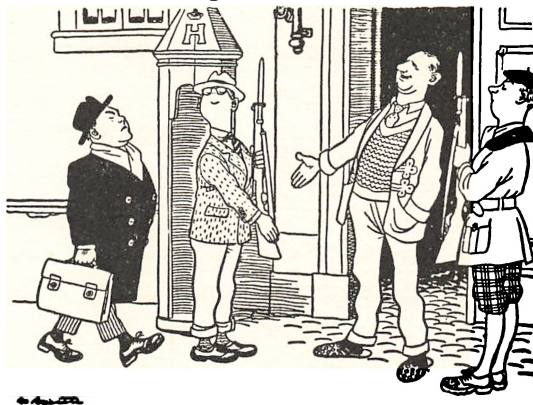
I politik eksisterer der hverken hovedveje eller forkørselsret. De store spørgsmål hindrer ikke de mindre i at gøre sig gældende, og fortidens store problemer holder sig ikke tilbage for at køre op på siden af de nutidige, personer og partier gør sig stadig gældende, aviserne skal hver dag have forsidestof, og strømmen af ledende artikler og politiske udtalelser standser aldrig. Når Hedtoft igennem uger havde samlet al sin kraft om aldeles afgørende udenrigspolitiske afgørelser, og derefter satte sig hen for at studere provinspressens artikler, som han fulgte systematisk, kunne det måske vække hans forundring at se sig og sin regering undsagt på grund af petroleumsrationeringen, eller fordi syltesukkerrationen ifølge Fjordkøbing Folkeblad var for lille. Men det forbløffede ikke Hedtoft. Han kendte vilkårene, og han tog de små problemer med de store.

I januar 1949 nedlægger Knud Kristensen sit folketingsmandat som protest mod folketingsflertallets holdning til den sag, der for ham synes vigtigere end alle andre, det sydslesvigske spørgsmål. Der kom en opblussen omkring sagen og en skarp bemærkning fra Hedtoft den første maj. Og snart faldt hele spørgsmålet til ro igen. På en rundbordskonference i London i oktober 1948 havde det klart vist sig, at der ingen mulighed var for en administrativ adskillelse mellem Slesvig og Holsten, og gennem en ny fælleserklæring fra partierne i juli 1949

Kongens klæder

Det socialdemokratiske tidsskrift »Verdens Gang« bebrejder kongen, at han mødte i admiralsuniform ved folketingets åbning, når Hedtoft nøjedes med at komme i jaket.

— Er statsministeren tilfreds?

faldt det sidste grundlag for partipolitisk strid om sagen bort. Sydslesvigerne gik ind på tanken om forhandlinger med den socialdemokratiske landsregering i Kiel, og disse forhandlinger førte i juli 1949 til Kieler-erklæringen om de dansksindede sydslesvigeres rettigheder.

Også om forfatningsspørgsmålet opstod der et kortvarigt røre i 1949. Siden 1945 var man ikke kommet synderligt videre her, og Hedtoft fandt, at det ville være en god idé at aktualisere hele sagen ved, at regeringen foreslog 21 års valgret ved de forestående menighedsrådsvalg. Så kom Venstre ud af busken, og resultatet blev et foreløbigt forlig om 23 års valgret. Dette skulle dog kunne gælde ved en fremtidig grundlovsreform i tilfælde af, at der opnåedes enighed om en sådan inden 1949—50. Det gjorde der ikke. Da grundlovsreformen endelig kom i 1953, havde den på en eller anden måde mistet Hedtofts interesse. Han tog naturligvis del i partiets overvejelser om den nye forfatning, gav også en hånd med, hvor det kunne knibe med at opnå enighed i de allersidste uger, da forliget blev smedet færdigt. Et forhold, som at den fulde beskæftigelse skulle nævnes i grundloven, kunne få hans interesse til at flamme op. Onde tunger hævdede, at når Hedtoft ikke i højere grad kastede sig ind i grundlovssagen, var det, fordi hans navn i sommeren 1953 ikke havde større chance for at komme til at stå under

den som statsminister. Men det var ikke grunden. Grundlovsreformen appellerede simpelthen ikke til Hedtofts fantasi. Som så mange andre danske borgere gjorde han sin pligt for at hjælpe den nye grundlov igennem, men han gjorde det uden større begejstring.

Kongressen i Århus 4.—7. september 1949 blev en gennemgang af de udenrigspolitiske og økonomiske problemer, vi kender fra det foregående. Det blev den sidste kongres, Hedtoft havde fysisk kraft til at beherske fra første til sidste sekund. »Det er jo et one-man show,« sagde en af hans venner i en blanding af beundring og kritik. Det mest bemærkelsesværdige punkt var den stille tone af oplæg til efterårsvalg, der gik igennem Hedtofts politiske taler.

Lørdag den 17. september 1949 var Hedtoft sammen med H. C. Hansen, Kjærboel og Krag på besøg på stålvalseværket i Frederiksværk. Midt under gennemgangen af virksomheden kom der telefonbesked, at nu forelå der sikker underretning fra Bank of England om den forudsete devaluering af sterling i forhold til dollar. Ministrene hastede tilbage til København og begyndte en lang række møder med embedsmænd, erhvervsfolk og politikere. Konklusionen blev, at Danmark i denne situation fulgte sin største kunde og leverandør, England. Erhvervsorganisationerne og fagbevægelsen sluttede op om regeringens standpunkt og af de politiske partier foruden Socialdemokratiet også de radikale og Venstre. Konservativerne gik ikke imod devalueringen, men ønskede, at man nøjedes med en mindre kursændring, således at kronen kun delvis fulgte sterling; noget forslag om, hvor langt man ville foreslå at gå, fremsatte de konservative imidlertid ikke. Retsforbundet ville have fri valutahandel, hvilket formentlig ville have betydet endnu kraftigere kronesænkning og helt uoverskuelige konsekvenser for erhvervene. Da sagen var gennemført, sagde en af de politiske repræsentanter: »Så skal vi vel ikke have valg.« Men sådan så Hedtoft ikke på situationen. Han var stadig stemt for et opgør. I en tale i Århus den 9. oktober 1949 sagde han, at såfremt »rivaliseringen mellem oppositionspartierne umuliggør det nødvendige saglige samarbejde, ja, så kan et valg blive nødvendigt.« Prøvestenen var vareforsyningsloven. Rege-

ringens forslag var forlængelse, idet regeringen ikke ville akceptere ændringer, der væsentligt kunne forrykke hovedlinierne i regeringens økonomiske politik og beskære mulighederne for fortsat genopbygning og høj beskæftigelse. Modpolen i forhandlingerne var Venstre, der krævede lempelser for færdigvareimporten.

Da Venstre den 19. oktober 1949 stiller en økonomisk mistillidsdagsorden, burde valgsituationen klart have været der. Men den var der ikke. Dagen endte i fred. Årsagerne hertil var flere. Trods sin voldsomme oppositionslinie var Venstre i virkeligheden ikke rede til valg og fik heri støtte fra de radikale. For at fremkalde et brud måtte Hedtoft have afvist en radikal afværgedagsorden, som det forøvrigt viste sig, at ikke engang Venstre stemte imod. For Hedtoft ville det ikke være lykkeligt at starte valgkampen i et modsætningsforhold til det parti, der sikrede regeringen dens parlamentariske grundlag.

Hedtoft og folketingsgruppens ledelse opgav valgtankerne — men mon ikke Hedtoft, da han året efter stod i den vanskelige situation efter smørstormen, har tænkt på, hvor anderledes tingene kunne have set ud, om han havde fastholdt sin linie i oktober 1949? Et usikkerhedsmoment var imidlertid kommet ind i forholdet mellem Socialdemokratiet og de radikale. Atlantpagten bevirkede, at overensstemmelsen mellem de to partier på et vigtigt punkt var væsentlig mindre end før.

Den meget betydelige stigning, der i de følgende år kunne iagttages i dansk eksport specielt til USA og Sydamerika, var utvivlsomt delvis et resultat af den prismæssige konkurrencedygtighed, devalueringen gav danske varer i forhold til dollarvarer. Men på kort sigt var devalueringen en belastning, den fordyrede importen. Om man burde have nøjedes med en mindre nedskæring i forhold til dollar, end det voldsomme spring sterlingpundet tog, er et spørgsmål, der altid vil kunne diskuteres. Det var dog væsentligt, at man straks gik så langt, at der ikke opstod usikkerhed omkring kronens nye kurs.

Andre økonomiske vanskeligheder kom oven på. Den europæiske samarbejdsorganisation (OEEC) startede i efteråret 1949 en kampagne for øget liberalisering, og i slutningen af 1949 og de første måneder af

1950 bliver op imod halvdelen af den danske import fra OEEC-landene frigivet. Alt dette gnavede på landets i forvejen meget skrøbelige valutasituation; fremgangen i 1949 med betalingsbalanceoverskudet var nu slået om i sin modsætning, og da nationalbudgettet for 1950 offentliggøres i marts, forudses et underskud på 170 mill. kr. Trods dette stiller Venstre ved vareforsyningslovens forlængelse i maj krav om yderligere liberalisering af forbrugsvarer. Regeringen svarer nej, og lovens forlængelse må sikres af socialdemokrater og radikale alene. Her forelå påny en valgmulighed, men Venstre er stadig ikke rede og undlader at stemme, mens konservative stemmer imod. I slutningen af maj ophæves rationeringen af brændsel og petroleum, og der er nu kun tre egentlige forbrugerrationer tilbage; kaffe, sukker og smør. Specielt smørrationeringen irriterer befolkningen og er underkastet megen kritik.

I slutningen af juni udbryder Koreakonflikten og sætter en prisudvikling igang, der er meget udpræget til Danmarks ugunst, og som sammen med spekulative indkøb fra udlandet, dikteret af frygt for yderligere prisopgang på udenlandske varer samt af frygt for en stor-krig, får valutaunderskudet til at vokse. I august må det underskud, man i marts anslog til 170 mill. kr., snarere antages at blive 350 mill. kr.

Nu finder regeringen, at tiden er inde til handling, og rigsdagen bliver indkaldt til den 8. august for at regeringen kan fremlægge sine forslag.

Koreakonfliktens udbrud betød ikke alene en prisstigningsbølge til skade for Danmark, men tillige en skærpelse af hele verdenssituationen. Ingen kunne sige med sikkerhed, om den væbnede konflikt mellem øst og vest ville holde sig til den ulykkelige koreanske halvø, eller om den ville udvikle sig til en videregående konflikt. Givet var det, at de demokratiske lande gjorde klogt i efter al evne at styrke deres forsvar. Atlantpagten havde nu eksisteret i 15 måneder, og en organisation for gensidig hjælp ved forsvarsudbygningen var efterhånden kommet i stand. Danmark var i høj grad udsat, hvis et russisk overraskelsesangreb mod Vesteuropa virkelig satte ind. Landets geografiske belig-

genhed, territoriets manglende dybde og manglen på officerer og våben — alt dette bevirkede en speciel dansk interesse for øjeblikkelig hjælp, hvis katastrofen mod forventning skulle indtræde. Første resultat blev den amerikanske lov om gensidig forsvarshjælp af 1949 med efterfølgende overenskomster mellem USA på den ene side og de enkelte Atlant-lande på den anden side. USA påtog sig en betydelig hjælpelydelse, der imidlertid havde til forudsætning, at de enkelte lande selv præsterede en kraftig indsats og selv bragte økonomiske ofre. Under alle omstændigheder ville det imidlertid tage tid — et par år eller mere — at opbygge de styrker, der skulle afskrække modstanderen fra angreb. Den mellemliggende periode var den kritiske periode, og den almindelige vurdering var, at krigen i Korea gav denne risikable periode en særlig akut karakter. Det ansås derfor for nødvendigt, at der i løbet af sommeren 1950 blev truffet definitive beslutninger om fremskyndelse af de enkelte landes forsvarsplaner. Dette gjaldt også Danmark. Virkningen blev, at regeringens oplæg til den ekstraordinære rigsdag i august 1950 ikke alene indeholdt forslag til økonomiske foranstaltninger til bekæmpelse af den økonomiske krise, men samtidig måtte indebære forslag til øgede forsvarsudgifter og til disses finansiering.

Regeringen Hedtofts augustoplæg blev derfor alt andet end et populært valgoplæg. For at standse valutatabet foresloges en importnedsækning på 300 mill. kr., der skulle realiseres ved, at en række varer førtes tilbage fra frilisten til den importregulerede vareliste, samtidig foreslog finansminister H. C. Hansen en forøgelse af de indirekte afgifter på 200 mill. kr. og finansbesparelser på 60 mill. kr. Til forsvarets opbygning foresloges anvendt 350 mill. kr., der skulle finansieres ved en værneskat på indkomster over 10.000 kr., ved øget beskatning af aktieselskaber samt ved et tvangslån pålagt formuer over 50.000 kr.

Forslagene blev forelagt den 8. august. Forhandlingerne fortsatte til klokken halv seks næste morgen. Det lå da klart, at alle partier, undtagen Socialdemokratiet, gik imod indgrebene i den foreslåede form, at man midlertidigt lod importstramningen træde i kraft, indtil en ny-

valgt rigsdag kunne tage standpunkt til den, og at Hedtoft udskrev valg. Da den ny morgen dagedes, og solen skinnede ind på de forvågede rigsdagsmænd i udvalgsværelset, sagde Starcke, der sad ved siden af Erik Eriksen: »Hvor er solopgangen dog smuk.« »Ja,« svarede Eriksen, »hvor mange mandater er der mon i den?« Da valget var afholdt den 5. september, viste det sig, at der for Retsforbundets vedkommende havde været ikke mindre end seks nye mandater i den smukke morgensol. Socialdemokratiet vandt trods en stemmetilbagegang svarende til 0,4 % to mandater, og Venstre tabte sytten mandater, hvoraf de konservative samlede ti op. Kommunisterne fortsatte nedgangslinien med et tab på to mandater.

Valget havde *ikke* afklaret den politiske situation, og den lille del af regeringens augustplan, der var blevet sat i kraft, havde ej heller tilvejebragt nogen vending i den økonomiske situation. Først i midten af september blev man efter lange forhandlinger klar over, at regeringen Hedtoft måtte fortsætte. Halvanden måned var gået med valgkamp og tovtrækkeri om regeringsdannelse. Den femte oktober kunne den nye handelsminister H. C. Hansen meddele, at udsigterne for årets valutaunderskud ikke var 170, som forudset i marts, og ej heller 350, som forudset i august, men snarere 500 mill. kr. Mens det politiske opgør havde stået på, var den økonomiske udvikling fortsat gået landet imod.

Midt i de alvorlige bekymringer, dette gav anledning til, rejste retsstatsmanden Oluf Pedersen den 25. oktober 1950 spørgsmålet om smørrationeringen og stillede forslag i folketinget om dens ophævelse.

Dette var vel et »lille« spørgsmål, men det var en klar undsigelse af regeringens politik. Muligvis havde det været politisk klogt af regeringen Hedtoft allerede tidligere, måske før valget, at have ophævet denne rationering, der givetvis havde en folkestemning imod sig, men det lod sig ikke modsige, at den sikre virkning af dens bortfald ville blive et øjeblikkeligt valutatab. Det var tydeligt, at de mest saglige kræfter i oppositionen havde ubehagsfølelser ved aktionen. Thorkil Kristensen gav direkte udtryk for, at han fandt smørrationeringens ophævelse uforsvarlig, og at en afstemning, der gik regeringen imod, ikke

burde medføre dens fald. Tesdorpf fra de konservative sagde det samme. Kommunisterne undlod at stemme, og regeringen kom i mindretal på een stemme. Hedtoft bad om tid til at overveje situationen og samlede øjeblikkeligt sine ministre i statsministeriet. Det var tydeligt, at man stod over for et folketing, der ikke ville give regeringen fair arbejds-vilkår, smørsagen var i så henseende kun et fingerpeg om, hvordan fremtidige regeringsforslag ville blive behandlet, og alle — undtagen Steincke — var enige om, at det i denne situation ikke havde nogen mening at fortsætte som regering. Den næste dag indgav Hedtoft ministeriets demissionsbegæring, og den 28. oktober 1950 danner Erik Erik-sen regering.

Der stod ingen fanfare af stolthed at læse i den borgerlige presse, efter at »smør-dåden« var fuldbyrdet:

»Det var ikke nogen god dag for dansk folkestyre i går. Det, som fore-gik i folketinget i aftes, vil betyde *tab af anseelse* for dansk parlamen-tarisme. *Ansvar*et herfor påhviler i første linie de to konservative partier.«

Sådan skrev det radikale Skive Folkeblad. Det konservative Aalborg Stiftstidende følte sig ikke stort bedre tilpas. Bladet kunne naturlig-vis ikke beklage regeringsskiftet, men fandt, »at det er en urimelig ting, at ministeriet skulle falde på smørrationeringen, som dog kun er en detalje i en stor sammenhæng.«

Fast og saglig opposition.

Oppositionsperioden mod Erik Eriksen var i det store og hele rolig. Socialdemokratiet ønskede ikke at kopiere den tidligere oppositions negative og vrangvillige holdning. Året 1950 endte med det hidtil stør-ste underskud på handelsbalancen, 1318 mill. kr., hvoraf over 1000 mill. kr. skyldtes Koreakrigens prisudvikling. I gennemsnit var import-priserne steget 16 %, mens eksportpriserne var faldet 4 %. Det var denne verdensøkonomiske udvikling, Venstre og konservative havde søgt at give Socialdemokratiet skylden for, men som de nu selv skulle finde en gennemførlig løsning på. På et møde i Odense i marts 1951

karakteriserede Hedtoft regeringen Eriksen-Krafts situation med følgende sætninger:

»På baggrund af agitationen om, at det var os, der fik priserne til at stige, og at skatterne udmærket kunne nedsættes, var det lidt af en nemesis, at det første, den borgerlige regering måtte gøre, var at lægge hundreder af millioner af kroner nye skatter på befolkningen. Jeg bebrejder den det ikke. Der var ikke andet at gøre. Skatterne kom bare for sent. De burde have været gennemført allerede i august, da vi foreslog det. Dengang kaldte man dem overflødige.«

Det var i samme tale, Hedtoft formulerede retningslinien for sit parti's oppositionspolitik: »Socialdemokratiet har pligt til at stille sine egne forslag, selv om de er nok så upopulære.« Og den linie blev fulgt. Allerede i november 1950 og senere i marts 1951 sluttede Socialdemokratiet omfattende økonomiske forlig med regeringen, hvorved det blev muligt at føre den sanerende økonomiske politik, der var nødvendig for at genskabe den valutamæssige balance, som var på vej i 1949, men blev slået i stykker af den verdensøkonomiske udvikling omkring Korea i 1950.

Iøvrigt beskæftigede Hedtoft sig i voksende omfang med de udenrigspolitiske og de nordiske problemer. Hans nordiske indsats i disse år er behandlet af Svend Thorsen i et særligt afsnit. Hvad udenrigs- og forsvarspolitikken angår, var det mest bemærkelsesværdige ved Socialdemokratiets valgresultat i september 1950, at partiets positive stilling til Atlantpagten og til en hurtig genopbygning og udvidelse af forsvaret, trods heftig agitation fra radikal og kommunistisk side, ikke havde bevirket noget frafald fra partiet. Det var dog klart, at denne udenrigs- og forsvarspolitik for adskillige partifæller måtte føles som noget, der passede dårligt med de traditionelle tankebaner. Et eksempel på, hvorledes tvivlen om den nye politiks rigtighed kunne ytre sig, fik man i april 1951, hvor en række kendte embedsmænd, læger og professorer med Jørgen Dich i spidsen rettede et åbent brev til Hedtoft. De pågældende hæftede sig ved en udtalelse af daværende general Eisenhower over for senatets udenrigsudvalg, hvor han bl. a. sagde: »Jeg regner

Hans og Ella Hedtoft i haven i Fuglsang allé, foråret 1953.

ios fru Fiil i Hvidsten kro, sammen med Karl August Fagerholm, Finland, og Ca

Tirsdag den 5. oktober I dag finder åbningshøjtideligheden af den nye folketingssamling sted med »trontale« af statsministeren.

(Herluf Jensenius i Berl. Tidende, oktober 1954).

ikke med, at disse lande (Danmark og Norge) kan stille mange styrker til rådighed. Man må håbe, at de kan omdanne deres lande til en række pindsvinestillinger« Underskriverne fandt denne udtalelse om Danmarks opgave i en eventuel kommende krig så afgørende, at de mente, at det måtte medføre, at »vor udenrigspolitik« måtte tages »op til fornyet prøvelse«.

Man skal lægge mærke til, at denne henvendelse blev rettet til Socialdemokratiets og dermed det største oppositionspartis formand og ikke til landets ansvarlige statsminister Erik Eriksen eller til udenrigsminister Kraft. I den grad regnede man med Hedtoft som den faktiske garant for landets udenrigspolitik og som den moralsk og nationalt oprigtige statsmand, at det blev ham, man bad overveje det afgørende punkt i landets politik.

Hedtoft gav spørgerne et sobert og omhyggeligt svar, hvor han ikke nægtede, at den teoretiske situation, Eisenhower havde beskrevet,

kunne opstå i tilfælde af et pludseligt og overvældende angreb på Vesteuropa. Det essentielle i tankegangen bag Atlantpagten er jo imidlertid noget ganske andet end at vinde en tænkt krig, nemlig ved et fælles sikkerhedssystem at hindre, at den overhovedet kommer til udbrud. I løbet af 1952 voksede arbejdsløsheden urovækkende, samtidig med at produktionen faldt, og Socialdemokratiets holdning til regeringen Eriksen-Kraft skærpedes. I oktober 1952 vedtog Socialdemokratiets hovedbestyrelse et dagsaktuelt arbejdsprogram, hvori skattereform og folkepension indgår, og hvori det fremhæves, at den økonomiske, den sociale og den forsvarsmæssige og udenrigske politik må ses som en helhed. Hedtoft gav klart udtryk for, at enigheden om udenrigs- og forsvarspolitikken var en livsnødvendighed for nationen, men at regeringen ikke bekvemt kunne regne med Socialdemokratiets støtte på disse områder samtidig med, at den økonomisk førte en politik stik imod Socialdemokratiet.

Overensstemmelsen mellem de såkaldte Atlantpagt-partiers syn på udenrigs- og forsvarspolitik var imidlertid mindre, end den havde været før. I december 1952 havde Kraft på Atlantpagt-rådets møde i Paris været aktivt medvirkende til, at der blev vedtaget en resolution, som udtalte moralsk anerkendelse af Frankrigs kamp i Indokina. Hedtoft bebrejdede Kraft, at han ikke som formand for Atlantpagt-rådet havde hindret denne resolutions vedtagelse. Af mange kredse i Danmark betragtedes Indokina-krigen delvis som en kolonikrig, som man ikke uden videre ville give Frankrig sin moralske støtte til. I januar måned 1953 foreslog regeringen, at Danmark øgede sine styrker i Holsten fra 1400 til godt 4000 mand. Også her skiltes vejene, idet Socialdemokratiet sagde klart nej til denne udvidelse, som derefter måtte opgives. Dette betød ikke, at Socialdemokratiet fraveg sin principielle Atlantpagt-linie, men det betød, at partiet tog afstand fra en ukritisk ja-siger politik og forbeholdt sig selvstændigt at overveje og vurdere hvert enkelt led i den udenrigspolitik, vi var en part af. Det var samme positive kritiske linie, der førte til, at Hedtoft på partiets kongres i juni 1953 udtalte følgende konklusion med hensyn til NATO's tilbud om

permanent stationering af allierede flyvere her i landet. »Alle forhold taget i betragtning bør det blive Socialdemokratiets standpunkt, at vi takker for tilbudet . . . men meddeler, at vi i den nuværende situation ikke ønsker at modtage det.« Forslaget blev af kongressen modtaget med tilfredshed, og vedtagelsen af det voldte ingen vanskeligheder. Her bag ved lå ikke blot frygten for, at komplikationer i forbindelse med allierede (formentlig amerikanske) flyveres ophold her i landet skulle svække sammenholdet omkring Atlantpagten, men man kan næppe se bort fra, at den langvarige Koreakrig og de fortsatte blodige kampe i Indokina, til trods for at Atlantpagten (bortset fra resolutionen om Indokina i Atlantrådet) intet havde med disse kampe at gøre, dog virkede som en belastning. Hedtoft opregnede i sin kongrestale de tegn, der var, på mulighed for en afspænding mellem øst og vest, og sagde:

»Verdenspolitisk ser vi en udvikling begyndt, som *kan* indebære muligheder for en afspænding. Vi skal være helt klare over, at disse muligheder hastigt kan slå over i deres modsætning, vi må være forberedt på skuffelser, men så længe mulighederne er der, må alt gøres for, at de kan blive prøvet og udnyttet, intet land kan være mere interesseret heri end Danmark, intet folk kan længes mere inderligt efter virkelig fred og afspænding i verden end det danske. Hvis forhandlingsbestræbelserne lykkes kan der ikke være tvivl om, at Atlantpolitikken har sin store og positive andel heri . . . «

Denne baggrund indgik i Hedtofts motiver for stillingen til flyverstationeringen. Han henviste yderligere til det norske svar, der på lignende måde var blevet et nej.

»Hvad regeringen vil, ved jeg ikke,« fortsatte Hedtoft, »udenrigsministeren har sagt et og statsministeren antydnet noget andet. Tidspunktet må imidlertid nu være inde til, at vi tager stilling.«

Valgsejr, fødselsdag og sygdom.

Valgkampen i april 1953 blev en overraskelse. Regeringspartierne var i kraft af den forbedrede valutastilling meget sejrssikre — og blev

meget skuffede. Det viste sig, at der i befolkningen var stærk sangbund for Socialdemokratiets synspunkter og politik. Hedtoft gennemførte en af sine sædvanlige landsomfattende kampagner, hvor han aften efter aften var på talerstolen, samlede valgkampens største tilhørerskarer og fik den mest hjertelige og begejstrede hyldest. Hans taler var velforberedte, men han holdt dem uden manuskript. Begyndte lavmælt og langsomt, men talte sig op til en varme, der var direkte henvendt til forsamlingen, og som måtte gøre indtryk på selv den mest tvivlende. Her stod ikke en kølig og fjern statsmand og talte til vælgerne, fordi han nu engang var nødt til det, og på en måde, som var forsamlingen ham iøvrigt uvedkommende. Hedtoft talte, så tilhørerne forstod, at deres skæbne kom ham ved, ja, var målet for hans politik. Et af denne periodes temaer var, at »midtpunktet for al socialdemokratisk politik er mennesket«. Dette var ikke noget, Hedtoft blot sagde, han *mente* det.

Sidste aften før valget skulle Hedtoft slutte af med radiotale og store møder i Randers og Århus. Han ankom til Randers med et taxafly, hvor han lå indpakket i tæpper. Det var bare noget med halsen, sagde han, og lidt feber. Han holdt sit livs mesterligste radiotale fra Randersstudiet. Lavmælt, dybt personligt, inderligt appellerede han til vælgerens sociale forståelse og advarede mod de højreorienterede partiers næsten hysteriske antisocialistiske kampagne. Umiddelbart efter radioudsendelsen talte han i forsamlingsbygningen, der var stuvende fuld. Klokkeren var ti, da han sluttede, om to timer fyldte han 50 år, og Randerskredsens partiforeninger ville være de første til at hylde ham. Mens Krag talte for ham, stod Hedtoft med en stor buket røde roser i hånden — og svajede. Han var ikke blot træt, han var syg. Næste dag var valgdag og fødselsdag i strålende aprilsol. I hjemmet i Fuglsang Allé i Brønshøj var der morgenkaffe serveret af Ella, der tilsyneladende var i fin vigeur og bedste fødselsdagshumør. Gæster, gaver og deputationer strømmede ind. Hedtoft var midtpunktet, og al sin generøse giverglæde til trods var det nu for engangs skyld ham, der tog imod. Lidt flov, lidt overvældet og meget træt nød han sin dag. Sammen med Ella og lille Karin gik han til valgstedet og gav sin stemme. Derfra til en fød-

selsdagsfrokost, arrangeret af partiet for danske og nordiske venner. ... Og derfra måtte han gå i seng.

Det blev på sygesengen, han modtog meddelelsen om partiets stemmegevinst og mandatfremgang. Det var nu klart, at et regerings-skifte snart måtte følge.

Det blev fra sygesengen Hedtoft fulgte H. C. Hansens forsøg på at tilvejebringe regeringsskiftet straks. Det var imidlertid et radikalt ønske, at regeringen Eriksen skulle fortsætte sommeren over, indtil den ny forfatning var bragt i hus, og afvente det efterfølgende valg til det nye folketing. Og sådan blev det.

For Hedtoft blev sommeren 1953 en lang sygdoms- og rekreationsperiode. Men han havde svært ved at holde sig i ro. Kongressen, der skulle holdes i slutningen af juni, blev forberedt fra hans sengekant. Da den åbnede, var han ikke rask nok til at være med. Først på kongressens tredie dag kom Hedtoft og holdt sin næsten tre timer lange tale, mens hans læge Viggo R. Jensen sad parat på en stol umiddelbart bag ham. Hedtoft gennemførte sin præstation, men det var tydeligt, at det var med anspændelse af alle sine kræfter.

Hedtofts sidste kongrestale blev ikke hans mindst betydelige. Det karakteriserer hans indstilling til problemerne, at han netop i denne situation, lige efter et valg, få måneder før et nyt og med en snarlig regeringsovertagelse foran sig, ikke ville nøjes med nogle kortfattede betragtninger over dagspolitiske problemer, erhvervspolitiske opgaver og de mest påtrængende reformer. Hedtoft ønskede en principiel afklaring. Han vendte sig mod den »primitive og bunduredelige socialistforskrækkelsesagitacion«, som netop i de to valgkampe i 1953 endnu engang forsøgte i kampen mod Socialdemokratiet. Han uddybede tanker om menneskets frihed og velfærd som målet for socialdemokratisk politik. Han understregede de store fremskridt henimod tryghed og bedre levevilkår, som de tidligere generationers kampe har medført. Men han tilføjede også, at »glæden over vundne slag ikke må få os til at undervurdere nutidens kampe og opgaver. Også den modererede og tilpassede kapitalisme, vi kender i dag, er fuld af uro og indre modsæt-

ninger. Formuefordelingen er stedse præget af ulighed. Arbejdsløshed er stadig en frygtelig trusel«.

»Netop i år, med den nye grundlov i hus, står vore frihedsrettigheder så klare og blankpudsede, som de vel overhovedet kan komme til det i det moderne demokrati. Men frihed er ikke blot *til* noget, det er også *fra* noget. Hvor uforskyldt fattigdom og savn hersker, hvor arbejdsløshed findes, og hvor magt misbruges eller udøves med vilkårlighed — der begrænses friheden«

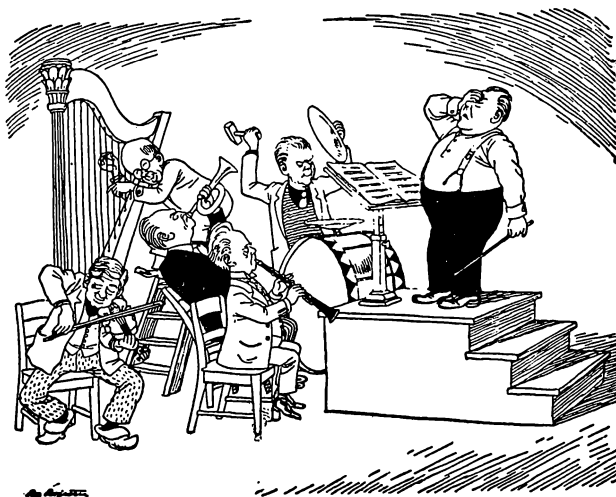
Sandheden om Hedtofts sygdom var imidlertid, at det var gammel skade. Allerede i den første regeringsperiode kom der varslér. Ella's sygdom tog på ham, arbejdet sled. Han gik allerede dengang til hjerteundersøgelse og fik at vide, at hans hjerte var for stort. »Det må blive mellem os,« sagde han med et smil, »det kan misbruges politisk.« Han gik til en specialist og fik massage ved hjertemusklérne, men tog iøvrigt ikke meget, ja nærmest slet intet, hensyn til sit helbred. Allerede dengang kunne han dog henkaste en bemærkning om, at han nok ville dø pludseligt. Måske var omgivelserne og ikke mindst han selv så optaget af hans hustrus vaklende helbred, at der ikke blev opmærksomhed nok tilovers til omsorg for hans eget. Han har nok selv vidst, hvor det bar hen, men næppe været klar over, *hvor* hastigt og *hvor* alvorligt.

Af sin anden regering oplevede Hedtoft kun 14 måneder. Denne regering sidder endnu midt i sin gerning, og det er for tidligt at skrive dens historie. Så længe Hedtoft var med, var han stadig den humørfyldte og inspirerende leder. Men dog ikke ganske som før. Noget tungt og træt kom glimtvis over ham. Han virkede ældre end sine år, og hverdagens vanskelige problemer følte sommetider for ham som byrder mere end som opgaver. På de store linier, de udenrigspolitiske og nordiske, var hans gamle kraft og politiske autoritet imidlertid uforandret. Den ferie eller måske blot hvile- og afslapningsperiode, han så hårdt trængte til, og som måske hurtigt kunne have bragt ham på ret køl og have restitueret ham, lå det simpelthen uden for hans forudsætninger at tage. Holdt Hedtoft mon overhovedet *egentlig* ferie i sine sidste år? Næppe. Ud over familielivet var hans tilværelse efterhånden kun politik. Hvis Hedtoft i en søvnknap nat læste noget, var

Der gøres et energisk arbejde for at interessere befolkningen i at danne orkestre af musikinteresserede.

Hedtoft: — Himmel og hav! Bare de dog i det mindste kunne lære at spille samme melodi.

(Bo Bojesen i Politiken, september 1950.)

det politik, han fulgte nøje med i de nordiske partitidsskrifter, han læste politiske erindringer, og en bog som f. eks. Wigforss' »Socialism i vår tid« studerede han grundigt. Den politiske ledergerning fyldte ham så fuldstændigt, at der ud over samværet med familien ikke var plads til andet i hans sind. Og med den renhed i motiverne, den ansvarsfølelse over for mennesker og over for de bærende ideer, der gør ham til den uden sammenligning største skikkelse i nutidig dansk politik, tog han sig det aldrig let. Han var ikke blot administrator for et parti og en politisk tradition, ikke bare forretningsfører for så og så mange stemmer og interesser. Hedtoft har næppe nogensinde »trukket på skulderen« over for et menneskeligt eller politisk problem. Han var den etiske politiker. For ham var politik ikke blot en ædel gerning, det var en dybt forpligtende gerning, den eneste gerning, han kunne tænke sig. Men netop denne fuldstændige hengivelse til sit politiske kald gjorde ham, der i forvejen havde et følsomt sind, mere sårbar end de fleste. Udfaldet af en sag, måden den blev løst på og kommentarerne, der fulgte, var noget der angik ham selv direkte og personligt. Ethvert politisk problem gennemlevede han, før han blev færdig med det. Det sled.

Hvis man spørger, om Hedtofts manddomsgerning lykkedes, må sva-

ret i alt væsentligt blive *ja* omend med et *men*. Under hans ledelse lykkedes det i det store og hele at overvinde den kommunistiske splittelse fra 1945, at samle arbejderne bag Socialdemokratiet og påny at gøre partiet regeringsdygtigt. Det lykkedes også at finde Danmarks udenrigs- og forsvarspolitiske plads i verden, som den udviklede sig efter den anden verdenskrig; og Hedtoft var utvivlsomt den enkeltperson, der ydede det væsentligste bidrag til, både at standpunktet blev taget og til, at det danske folk akcepterede det. Derimod lykkedes det ikke for Hedtoft at danne en flertalsregering og ej heller blev hans navn på samme måde som Staunings knyttet til store folkelige og sociale reformer. Men fremskridtet fortsattes, også socialt, den fulde beskæftigelse blev fastholdt, og dens komplicerede følgevirkninger stillede skærpede krav til den økonomiske politik, samtidig med at de partimæssige modsætninger spidsede til i en kampsituation, der vel var hårdere, end man har kendt det i Danmark i mange år. Hedtoft døde midt i kampens tummel. Mon han havde ønsket sig det anderledes?

EUGENIE ANDERSON:

Frihedens forkæmper

Mit venskab med Hans og Ella Hedtoft hører til blandt de rigeste oplevelser, jeg havde under mit ophold i Danmark. Vi traf hinanden kort efter, at jeg overtog min stilling som amerikansk ambassadør, og Hans Hedtoft og jeg blev næsten straks venner. Jeg vil altid huske vort første møde, for jeg vidste i samme øjeblik, vi gav hinanden hånden, at her stod jeg over for en sjælden personlighed, fuld af vitalitet og varme, som jeg straks følte mig beslægtet med. Vi traf hinanden til en middag med »kjole og hvidt« i den franske ambassade, men selv i disse formelle omgivelser var han, der dengang var statsminister, fri og impulsiv og tilsyneladende uberørt af situationen. Ikke så snart havde vi hilst på hinanden, før han tog mig ved den ene hånd og professor Niels Bohr ved den anden, førte os hen til en stille krog og sagde: »Kom, vi vil snakke sammen, og Niels Bohr skal være tolk.« I den næste halve time talte Hans Hedtoft meget fængslende om Danmarks problemer. Jeg husker, at på det tidspunkt voldte især spørgsmålet om arbejdsløshed ham mange bekymringer. Sådan begyndte den første af mange åbenhjertige meningsudvekslinger om vore to lande.

I foråret og sommeren 1950 var situationen i Europa meget spændt. Hedtoft og jeg havde mange samtaler om Danmarks problemer og bekymringer, som jeg for en stor del på grund af hans uforbeholdne åbenhed fik en sympatisk forståelse for. Han undlod aldrig at sige sandheden, selv om den var ubehagelig. Hvis stemningen var langt nede, og krigsfrygten fremherskende, eller NATO blev mødt med tvivl, hørte jeg det sædvanligvis fra Hedtoft. Nogle gange prøvede han samvittighedsfuldt at tolke stemningen i det danske folk for mig; til andre tider

var det simpelthen sine egne følelser, han gav udtryk for, og de var næsten altid på en mærkelig måde identiske med det danske folks. På den anden side talte han også som europæer, for han var i høj grad internationalt indstillet.

Naturligvis kom Tysklands fremtid i første række blandt de mange europæiske problemer, Hans Hedtoft og jeg oftest diskuterede. Når jeg tænker tilbage på vore mange samtaler, er jeg tilbøjelig til at mene, at det ikke alene var på grund af Tysklands betydning for Danmarks og Europas fremtid, at dette emne så ofte dukkede op, men også fordi Hans Hedtoft var besluttet på at »opdrage« i det mindste een amerikaner i spørgsmålet om Tyskland. Hvor ofte hørte jeg ham ikke utålmodigt sige: »Men amerikanerne forstår slet ikke Tyskland!« Jeg vil altid være ham taknemlig for den indsigt i europæiske forhold, jeg fik gennem ham, og også fordi »denne ene amerikaner« fik lært lidt mere om, hvordan Tysklands naboer mod nord så på landet.

Skønt alle gruppers velfærd indenfor det danske samfund lå Hedtoft på sinde, talte han dog ofte om sin særlige interesse for og samhørighed med den danske arbejder, og han kom altid ind på, hvordan arbejderne så på vore fælles problemer. Deres liv og skæbne var altid i hans tanker. Men han havde samtidigt en sjælden evne til at slutte venskab med mennesker fra alle samfundslag, fordi hans naturlige venlighed hævdede ham over alle skel.

Medens Hans Hedtoft plejede at være alvorlig og koncentreret, når han talte med mig, — der var altid så meget, der skulle siges, — havde han også vidunderlige øjeblikke, hvor han var kåd og munter, og hans ukuelige »pukske« humør var altid parat til at bryde igennem. Jeg er glad for, at jeg også mindes flere af disse lettere stunder. En virkelig strålende oplevelse var det, da vi i sommeren 1950 sammen med vore respektive familier tilfældigvis mødtes på færgen på vej til Århus med Rebild-festen som mål. Han insisterede på, at vi alle skulle dele det smørrebrød, familien Hedtoft havde med, og vi tilbragte en sorgløs stund sammen. Det endte med, at Hedtoft hjalp mig med min udtale af den tale, jeg skulle holde på dansk i Rebild. Jeg husker, hvordan han

fik mig til at le, når jeg sagde »Deres«. »Smil, når du siger »Deres« — lad være med at brumme sådan,« sagde han og lavede et frygteligt ansigt og en lyd, som om han havde en kartoffel i munden, akkurat som jeg, når jeg kæmpede for at sige det danske *r* rigtigt.

Hans Hedtoft så en stor del af Amerika i de få uger, han var der, og kom tilbage til Danmark som en — om muligt — endnu bedre ven af mit land. Naturligvis blev jeg særlig glad, da han betroede mig, at højdepunktet på rejsen havde været hans besøg i mit hjem i Red Wing i Minnesota. Han erklærede varmt, at landskabet ved Mississippi var det smukkeste, han havde set, og han havde bedre forstået, hvordan det amerikanske demokrati var bygget op, efter han havde været i en lille by, besøgt små fabrikker og gårde og truffet de lokale ledere, hos hvem han havde mødt en naturlighed og venlighed, der meget lignede danskernes. Men det bedste af det hele var, tilføjede han, at rejsen til Amerika lod til at have givet Ella fornyet livskraft. »Dit land har givet mig en ny kone,« sagde han strålende.

I de to sidste år af mit ophold i Danmark var Hans Hedtoft fører for oppositionen i folketinget. Vor fortsatte nære forbindelse var måske lidt usædvanlig i diplomatisk forstand. Jeg tror, det var et bevis på hans stærke ansvarsfølelse for Danmarks udenrigspolitik og specielt for styrkelsen af landets tilknytning til NATO og den frie verden, at vor nære kontakt på det officielle plan kun kunne blive positiv for regeringen. Tidligere udenrigsminister Ole Bjørn Kraft stoledes på Hedtoft både som ven og som leder af oppositionen. Vi tre arbejdede intimt sammen i mange sager, der angik Danmarks alliance med de frie nationer.

Mange vil mindes Hans Hedtoft som en begavet statsmand og en født politiker. Andre vil tænke på ham som en sand dansker, en udpræget skandinav og en virkelig europæer. Atter andre vil huske ham bedst som en kærlig ægteemand og fader. Nogle vil tænke på ham som en mester i at behandle både mænd og kvinder, men de mennesker, der som jeg kendte og værdsatte ham i alle disse forskellige roller, vil først og fremmest mindes ham som en ven, en mand, der elskede livet og lidenskabeligt kæmpede for friheden og for hele menneskeheden.

G. F. DUCKWITZ:

Hedtoft og Tyskland

Die Banalität ist die spätgeborene Tochter der Wahrheit.« — Denne sætning randt mig uvilkårligt i hu, da jeg under nedskrivningen af disse linjer — som så ofte før i det sidste halve år — kom til den slutning: hvor stærkt savner jeg og alle vi andre dog ikke Hans? Hvor har det været svært at undvære denne ven, og hvordan skal vi kunne få råd til at undvære ham i fremtiden? Indtil banalitet kan vi gentage denne alt for sande kendsgerning. Det er stadig vanskeligt, og det vil vedblive at være vanskeligt at vænne sig til den tanke, at Hans ikke længere er til. Vi føler ham stadig så levende midt iblandt os. Ofte samtaler jeg med ham. Vi taler om forgangne tider, om fælles glæder og fælles sorger, om fælles oplevelser. Det er kun monologer, disse samtaler. Men jeg véd alligevel, hvad Hans ville have svaret, og — hvad der næsten er endnu vigtigere — *hvorledes* han ville have svaret. Og på den måde kommer der alligevel en samtale i gang — ganske vist en noget vemodig samtale

Alle minder om Hans er præget af det indtryk, der gentog sig ved hvert eneste samvær: at man her stod over for et virkeligt menneske, et fuldblods menneske, et menneske med en stærk vilje, et stort hjerte og et ubændigt temperament i alt, hvad han foretog sig, — på det menneskelige område, som politiker, som ven, som stridsmand imod uretten, hvor og hvorledes denne viste sig; — et fuldblods menneske med alle de store fortrin, men også alle de små svagheder, som er ejendommeligt for slige mennesker. Ofte indeholder disse menneskers livsbog ikke mange sider, men hver eneste side er skrevet helt fuld, — hver

dag, hvert år er udfyldt. Sådan ser jeg Hans for mig, sådan ser jeg hans alt for korte liv.

Man må undskylde mig, at jeg påbegynder de få minderuner, der er plads til i dette korte kapitel, med en skildring af Hans' indstilling til mit fædreland. Når jeg gør dette, er det ikke så meget, fordi det netop drejer sig om Tyskland og tyskerne, men fordi Hans' indstilling til dette spørgsmål forekommer mig så betegnende, så symptomatisk.

Da vi traf hinanden første gang — det var Nils Erik Ekblad, der var den velkomne mellemmand, og ikke — som senere påstået — oberstløjtnant Lunding, der overhovedet ikke deltog i sammenkomsten — havde Hans netop på grund af det tyske pres måttet nedlægge alle sine hverv. Hvad dette betød for denne aktive mand, hvis energi og initiativ netop i hine urolige tider kunne udfolde sig så uhæmmet, behøver jeg ikke at beskrive nærmere. Jeg var derfor indstillet på at høre mange bebrejdelser. Men hvad skete der? Hans fortalte mig om den herlige tid, han havde oplevet som ung i Tyskland, om de gode venner, han havde blandt tyskerne, og om de stærke politiske impulser, han havde modtaget fra Weimar-Tyskland. Han vægrede sig ved at anerkende Nazityskland som en udtryksform for Tyskland eller tyskerne. Han troede på et andet, et bedre Tyskland, — således som han selv kendte det, troede på det endog på en tid, hvor hans eget land var besat af tyske tropper, og han selv blev forfulgt af tyskerne. Han var en så stor personlighed, at han kunne se bort fra sin egen skæbne og kaste blikket langt ud over den nutid, der smertede ham så dybt. Han opgav aldrig denne sin tro på et andet Tyskland, end ikke i de mørkeste timer. Han var så stærk i denne tro, at han bekendte sig til den, åbent og frygtløst, selv om han derved udsatte sig for hadefulde angreb, og han indpodede denne tro ustandseligt i alle, der tvivlede og fortvivlede, og det var ikke mindst hans egne tyske venner. Også dette bør de takke ham for — som for så meget andet, han gjorde for dem.

For Hans, hos hvem humanisme og tolerance var en hjertesag, måtte et system som det nationalsocialistiske være fordømmeligt og uudholdeligt. Han afviste det kompromisløst. Men han tog sig ikke denne sag så

let som de overfladisk fordømmende mennesker, der prædikede et kollektivhad imod alle tyskere. Ja, endog i en tid, fyldt med had og afsky over for alt tysk, sluttede han et dybt og fast venskab med en tysker, som tilmed havde officielle funktioner som led af besættelsesmagten at udfylde. Hans gjorde aldrig i disse svære år så meget som et forsøg på at bringe mig i konflikt med det arbejde, jeg havde påtaget mig, end sige at forlange ting af mig, som jeg i min egenskab af tysker ikke kunne udføre. Han respekterede altid min stilling som tysker. Jeg kan ikke stærkt nok regne ham dette tilgode.

Jeg husker tydeligt to hændelser. Ingen af dem er af verdensomvæltende betydning, men de viser os Hans, som han var. Lad mig fortælle dem her fremfor så mange andre:

Ganske kort tid efter dr. Bests ankomst til Danmark anså jeg det for at være i alles interesse, at Best fik lejlighed til at samtale med så mange danske personligheder som muligt, således også med arbejderbevægelsens ledende mænd. Jeg var på ingen måde blind for den risiko, der kunne være forbundet med en sådan sammenkomst. Kun alt for gerne ville visse interesserede kredse misbruge sådanne samtaler til at lægge et reb om halsen på Hans og hans medarbejdere. Men i en fornuftig udviklings interesse måtte forsøget gøres. Hans gav sit tilsagn hertil efter lang tids tøven. Også af andre grunde imødeså jeg denne aften i mit hjem med blandede følelser: Jeg kendte dr. Bests stædighed i hans ideologiske syn, men også hans ærlige bestræbelser for at tale åbent ud med den formentlige modstander, og jeg kendte på den anden side Hans' temperament og hans korstogs-indstilling over for den i nazismen legemliggjorte uret. Ville det spænde godt af? — Det gjorde det — og alligevel blev intet stukket under stolen. Jeg tror, at dr. Best hin aften, hvor Hans skånselsløst og uden at tage hensyn til sin egen person afdækkede nazipolitikens fejl og vildfarelser og samtidig holdt et colloquium over Danmark og danskerne, reviderede adskillige af sine hidtidige anskuelse — til stor gavn for Danmark og dets befolkning. Den overbevisende ærlighed og den menneskelighed, der lyste ud af Hans' ord, havde — som det stedse senere viste sig — gjort et dybt

indtryk. Det var en god aften, en nyttig aften. Hans vidste, at denne sammenkomst ville blive mistydet. Han påtog sig for sagens skyld denne risiko — det var en dobbelt risiko.

Her er et andet eksempel, der er lige så typisk for Hans:

En morgen i foråret 1944 blev der i mit strengt overvågede arbejdsværelse i Vesterport anmeldt en hr. Lundquist. Under dette navn plejede Hans og jeg at tale sammen i telefonen. Men — Hans i Vesterport? Det var umuligt! Der var jo også andre, som hed Lundquist. Men hvem trådte ind ad døren? Hans! Han grinede som en uartig dreng over denne vellykkede indtrængen. Men det måtte alligevel være noget meget alvorligt, som fik Hans, der jo ikke var nogen ukendt person, til at vove sig ind i løvens hule. Han fortalte følgende: En af hans gamle venner havde lige meddelt ham, at hans søn sidste nat var bleven arresteret, og at hans borttransport til en tysk koncentrationslejr var umiddelbart forestående. Her måtte handles hurtigt. Altså var Hans tilfældigt »kommet forbi«. Han syntes, at han skyldte sin ven denne indgriben. Og han gik ikke sin vej, før der i det mindste var opnået en ud-sættelse af borttransporten. Først da kunne jeg — lettet — ad en bagvej bringe ham ud på gaden. Dette tilfælde var typisk for Hans. Et menneskeliv stod på spil. Det var for ham tilstrækkeligt.

Når jeg nu påny tænker tilbage på besættelsesårene og det frugtbare samarbejde med Hans, der udviklede sig af tidens nød og de fælles oplevelser og blev til et venskab uden forbehold af nogen art, så spørger jeg mig selv og mange, mange andre: Har vi egentlig i Hans' levetid takket ham tilstrækkeligt for alt, hvad han gjorde for os? Har vi egentlig helt fattet dette menneskes værdi? Jeg frygter — nej. Måtte denne bog og hvert af dens enkelte kapitler bidrage til at indhente noget af det unkladte. Tak, Hans, tak, gamle ven!

MORGAN PHILLIPS:

Internationalisten

Nogle mænd kan ikke være andet end socialister. Fra deres tidligste ungdom tilegner de sig alle de bedste tanker, mennesker har tænkt. De går løs på livets problemer med det mod og den begejstring, en skarpt udviklet social bevidsthed giver. Det er gode og venlige mænd, ærlige socialister og kammerater med smil på læberne og livsglæde i hjerterne. Sådant en mand var min gode ven, Hans Hedtoft — statsmand, socialist og en virkelig kammerat.

Ingen, som kendte Hans Hedtoft, kunne høre om hans pludselige død uden at blive dybt rystet og grebet af oprigtig sorg.

Min egen sorg var helt personlig. I en række år havde Hans Hedtoft været min ven og kloge rådgiver ved vore hyppige møder i anledning af genoprettelsen af Den Socialistiske Internationale, denne strålende organisation, som i Hans Hedtoft fandt en af sine betydeligste forkæmpere. Det var karakteristisk for Hans, der i nogen tid havde lidt af en hjertesygdom, at han afviste enhver henstilling om at nedsætte sit voldsomme arbejdstempo som Danmarks statsminister. Han havde altid været vant til at arbejde hårdt. Sådant måtte det være.

Skønt Hans Hedtoft var dansk — og meget stolt over at være det — tilhørte han hele verden. Socialismens sag lå ham stærkt på sinde gennem hele hans liv, der så tragisk blev afbrudt i hans enoghalvtredssindstyvende år på højden af hans arbejdskraft. For Hans Hedtoft, der videreførte den linie, der havde gjort Danmark til et forbilledligt socialdemokrati, var socialismen ikke et specielt dansk gode. Den tilhørte verden. Internationalt indstillet, som Hans Hedtoft var, havde han den

overbevisning, at han som socialist måtte påtage sig sin fulde del af det rige og frugtbare arbejde, der skulle gøres, for at opbygge et retfærdigt og redeligt samfund med tryghed og frihed for alle mennesker. For at opnå dette måtte han have hele verden til tumleplads. Hans ydede noget af sit mest fremragende arbejde for den internationale socialistiske bevægelse og blev længe før sin død anerkendt som en af dens største organisatorer og talere.

Hans Hedtoft var af naturen en venlig og ridderlig mand, men han kunne også blive vred og spottende — dog kun over for mennesker, der ved deres handlinger viste, at de var fjender af demokratiet.

»Hellere demokrati uden socialisme end socialisme uden demokrati«, udtalte Hans over for verden, da han i tyverne og trediverne energisk og ubarmhjertigt kæmpede mod hitlerismen og den totalitære kommunisme.

Hedtofts oratoriske begavelse var legendarisk ved storpolitiske møder verden over. Hans dynamiske udtryksmåde fortryllede de tilhørere, der beundrede den unge Hedtoft, foregangsmand i Den socialdemokratiske Ungdomsbevægelse. Når Hedtoft brugte sin fulde stemme, var han en storm af lidenskab, men alligevel hele tiden i højeste grad realist, og han tog sejren hjem, som kun den inspirerede gør det.

Årene bragte Hedtoft endnu større beherskelse af sit sprog og et endnu fastere tag om den vældige danske tilhørerskare, der altid flokkedes for at høre ham. Han forblev til sin død den største af alle skandinaviske talere.

Danmark begræder tabet af en af sine bedste sønner. Den internationale socialisme deler dets sorg, men den inspiration, som Hans Hedtofts dyrebare minde betyder, er vor kosteligste arv. Lad os lære af hans eksempel og gå videre med fornyet tro på vor store sags endelige sejr.

K. A. FAGERHOLM:

Hedtoft og Finland

Da budskabet om Hans Hedtofts død nåede frem, virkede det i begyndelsen lammende, ufatteligt, meningsløst. Svært var det endnu at fatte, da man sad ved hans bære i Rådhusshallen under den uforglemmeligt smukke og gribende afskedsfest. Uvirkeligt var begravelsestoget ud til Bispebjerg, hvor vi sagde et sidste farvel til vennen og kammeraten.

Efterhånden har man dog affundet sig med den tanke, at Hans Hedtoft er borte, og ikke bare Hans, men også Ella. Og tilbage har man minderne, glade og smukke minder, minder fra tidlige ungdomsår og manddomsår. Jeg husker vor tourné i Sverige i 1926, da Hans Hedtoft og jeg talte ved en række ungdomsmøder, arrangeret af det socialdemokratiske ungdomsforbund. Jeg synes, han var nøjagtigt den samme i tyveårsalderen, som da han var halvtreds, allerede dengang en gudbenådet taler, en agitator af stort format, i dette ords bedste betydning. Vi andre, der talte ved de samme møder, var smådrengene ved siden af ham.

Jeg mindes mine besøg i Danmark under besættelsen. Da var Hans ikke den samme glade dreng som tidligere, hvilket man sandelig godt kunne forstå. Men både Finland og Danmark havde sine vanskeligheder, og vi forstod hinanden dengang som altid før.

En gang forstod han mig ikke. Ved den nordiske interparlamentariske konference i Stockholm fremsatte han sin store plan om det nordiske råd. Jeg var tvunget til at fremkomme med visse reservationer med hensyn til Finlands stilling — jeg frygtede allerede da, at Finland ved at tilslutte sig det nordiske råd kunne møde vanskeligheder, og jeg

mente, at det ikke var godt at starte nye nordiske samarbejdsorganer på dette område, hvis ikke alle kunne være med. Hans Hedtoft kunne ikke lide min udtalelse, det kunne jeg mærke, men desværre gik det netop, som jeg havde frygtet, og Finland måtte stå udenfor, i hvert fald indtil videre. Men misstemningen mellem os gik hurtigt over, og jeg har selvfølgelig altid understreget, at Finlands vanskeligheder ikke må hindre en udvikling af samarbejdet mellem de nordiske lande. Og vi håber, at det nordiske råd bliver et varigt mindesmærke over Hans Hedtofts nordiske gerning.

Jeg mindes Hans Hedtofts besøg i Finland, som ikke var så mange, men som altid af hans venner her blev imødeset med glade forventninger. Han var altid det glade midtpunkt, i hvilket selskab han end befandt sig. Og jeg vil altid huske de dage, vi havde sammen i Wien i august 1954, den sidste gang jeg var sammen med Ella og Hans Hedtoft. Om aftenen efter den interparlamentariske kongres' forhandlinger, og når festlighederne var forbi, var vi en klike af nordboer, der plejede at mødes ved bar'en i Hans' og Ellas hotel. Der lyttede vi til zigeunerprimas'ens violin, og det hændte, at både Hans og Ella tog sig en dans. Ingen af os kunne ane, at alt skulle være forbi nogle måneder senere.

Men tilbage står den store gerning, Hans Hedtoft udførte, som socialist, som dansker, som nordbo. Sikkert havde han nået endnu mere, om han havde fået lov at leve og virke, men de år, det forundtes ham at leve, var så intensive, så begivenhedsrige og hans arbejde så effektivt, at vi ikke har ret til at klage.

Hans Hedtofts minde skal leve og varme også vennerne i Finland.

STEFAN JOH. STEFANSON:

Som en fos i al sin vælde

Sommeren 1939 kom Hans Hedtoft første gang til Island. Han var dengang nyvalgt formand for det socialdemokratiske parti i Danmark. Jeg havde lært Hedtoft at kende nogle år tidligere, ofte truffet ham i Danmark og på socialdemokratiske møder i Skandinavien. Dengang Hedtoft første gang besøgte Island, opholdt Stauning sig her for sidste gang. Jeg tog imod Hedtoft ved skibet og fulgte ham til hotellet. Vi sad sammen på hans værelse og var begyndt at passiare, da telefonen ringede. Det var Staunings dybe stemme, som bød Hedtoft velkommen, og samtidig ville han endelig have, at vi begge skulle komme op til ham i det danske gesandtskab, hvor han boede. Skønt det var nær midnat, gik vi derhen og blev modtaget med åbne arme både af den danske gesandt og ikke mindst af Stauning, og disse nattetimer skal jeg ikke glemme. Aldrig har jeg set en sådan gensidig beundring, så udmærket og så trofast, mellem repræsentanter for to generationer, på den ene side hin aldrende høvding for den mægtige danske arbejderbevægelse, på den anden side hin unge arvtager, som skulle være det ansvar voksen at iklæde sig høvdingens kappe. Jeg så og forstod, hvor glad, ja stolt, Stauning var over at have haft held til at vælge sin efterfølger, medens han endnu stod i sin fulde kraft. Og ikke mindre forstod jeg, hvor meget arvtageren påskønnede at være blevet valgt, og hvor uforsagt han gik ind til sit vanskelige hverv opfyldt af passende selvtillid til sin evne og sine muligheder.

Som sig hør og bør var Staunings og Hedtofts besøg ikke indskrænket til møder og alvorlige forhandlinger. Ind imellem var fornøjelige sam-

menkomster og fester. Særlig husker jeg en hyggelig middag, hvor mange islændinge og nogle brave nordiske gæster var samlede. Stau-ning havde holdt en kort og kvik tale, forstandig og velformet, hvert ord var vejjet, venligt uden at sige for meget. Senere i dette selskab stod Hedtoft op og holdt tale — jeg tror, at det har været hans første tale i Island. Efter de første sætninger inspireredes han til en veltalenhed, som passede så ualmindelig godt til hans kraftige stemme, hans klare udtale og den stemning, som det nordiske møde og måske særlig den islandske indflydelse skabte. Denne Hedtofts første tale på Islands jord gjorde stærkt indtryk og fremkaldte kraftigt og langvarigt bifald og tydelig begejstring fra tilhørernes side. Og så skete det, at min gamle og gode ven, direktøren for spiritusmonopolet, trofast fremskridtsparti- mand, tog et stykke papir op af lommen, skrev et par ord ned og rakte det til Hedtoft. Han forstod ikke islandsk og spurgte mig, hvad der var skrevet. Jeg fortalte ham, hvad der stod på papiret: Efter at have lyttet til og beundret Deres tale forstår jeg godt Staunings valg af efterfølger.

Men det var ikke blot denne tale af Hedtoft, som gjorde indtryk på islændingene ved hans første besøg, men næsten alt, hvad han gjorde og sagde, hans glæde, hans glimrende taler og fremtræden, hans charme og impulsive væsen. Hans partifæller i Island kunne visselig værdsætte alt dette og hans modstandere ikke mindre. Jeg tror, at de har misundt de danske socialdemokrater denne leder.

Sommeren 1946 besøgte Hedtoft igen Island. Han berettede om de triste krigsår, men vendte sig hurtigt mod fremtiden. Hans tanke gik ud over landegrænserne, og alle de nordiske lande blev på en måde hans rige. Og her var Island sandelig ingen undtagelse. Han erkendte ganske vist over for mig, at det havde vakt oprigtig sorg og bitterhed i sindet hos mange i Danmark, at Island havde afbrudt de sidste forfatningsmæssige bånd, der forbandt de to lande, på den måde og til det tidspunkt, som sket. Men jeg husker også, at han tilføjede ganske muntert: »Men når vi danske træffer gode islændinge i Danmark, bliver vi ikke sure og ærgerlige, men vi klapper dem på skulderen og siger: Lad os tage en bajer sammen.« Sådan var Hedtoft.

Jeg holder meget af mange steder i Danmark og ikke mindst i København. Men dog mener jeg, at intet sted står klarere for min tanke end Fuglsangsallé 63, Hans og Ellas hjem, hvortil der knytter sig så mange kære erindringer. Der modtoges jeg med glæde og nød stor gæstfrihed enten med værtsfolkene alene, eller med en skare andre danske venner, stundom også i glad lag med mange nordiske kammerater. Det var, som om atmosfæren var mættet med en gæstfrihed, glæde og interesse, der omfattede alle, og som gjorde det så tiltalende og hyggeligt, at man følte sig som medlem af en familie, hvor der rådede oprigtig og inderlig glæde. Her var Hans som altid festens midtpunkt. Han tog en ind til sin brede favn, fuld af en interesse og charme, der gjorde ham uimodståelig. Vi venner og kammerater beundrede den ildhu, munterhed, den inderlige venlighed, der strømmede ud fra ham, denne stærke personlighed, og ikke mindst: gentleman. Og så kunne han finde på at kalde på en eller anden af os og med stolthed vise os malerierne fra Island, der hang på væggene, og man kunne så høre ham bryde ud i begejstring over Islands skønhed og mærkelige naturfænomener. Jeg kan ikke forestille mig inderligere henrykkelse og glæde end den, der strømmede ud fra Hedtoft, renere og ærligere glans end den, der bredte sig over denne stærke politiske høvdings mandige og djærve træk, hvis sind dog var barnligt og følsomt, midt i kampiveren.

Således tegner Hedtofts billede sig i mit sind. Over dette lyser glæden hos denne mand, som nød livet, kampen og sejrene, uden at følsomhed og mildhed, hjælpsomhed og oprigtighed veg fra hans sind.

Dette billede, denne mand, vil jeg aldrig glemme.

EINAR GERHARDSEN:

Hans Hedtoft og Norge

Hans Hedtoft var forelsket i Norge. Det mærkede vi nordmænd ofte. Måske var det fjeldene og skovene — modsætningen til de danske sletter — som virkede tiltrækkende på ham. Måske var det fælles-trækkene i norsk og dansk folkekarakter. Måske var det Norge som en del af Norden, der appellerede så stærkt til hans følelse af fællesskab og solidaritet. Vi følte, at Norge havde en god ven i Hans Hedtoft. Et møde med Hans Hedtoft var en *oplevelse*. Han var så levende, så inspirerende, så fuld af vitalitet, at han næsten altid virkede opmuntrende på dem, han mødte. Hans optimisme og vitalitet virkede smittende. Stærkest kom det til udtryk, når han talte. Gennem mange år mødte han som gæst fra det danske broderparti, og hver gang var det ham, som vandt den store forsamling.

Men Hans Hedtoft var ikke bare arbejderbevægelsens mand. Han var hele folkets mand. Sådan var det i Danmark, og sådan var det også i Norge. Med dybe rødder i arbejderbevægelsen søgte han sit virkefelt også uden for rammen af denne bevægelse. Han havde venner i alle lag af folket og i alle politiske lejre. I sit arbejde — måske specielt i sit arbejde for Norden — kendte han ingen partigrænser. Derfor vandt han venner overalt. Også de, som var hans politiske modstandere, overgav sig ofte på nåde og unåde. Alle var imponeret af ham, og alle blev indtaget i ham. I vennekredsen var han altid den centrale personlighed.

Da Danmark, Norge og Sverige i 1948 og 1949 drøftede spørgsmålet om et nordisk forsvarsforbund, var Hans Hedtoft levende optaget af at nå frem til et positivt resultat. Da det ikke lykkedes, følte han det som

et personligt nederlag. Han tilgav aldrig sig selv og heller ikke os andre, der var med til forhandlingerne, at vi ikke evnede at finde frem til en fælles nordisk linie i de udenrigske og forsvarspolitiske spørgsmål. Hans forstand sagde ham nok, at forholdene dengang ikke gjorde det muligt at finde frem til en fælles løsning. Men alle hans stærke og varme følelser reagerede imod den tanke, at de tre lande ikke skulle kunne stå sammen.

Oprettelsen af Nordisk Råd var en stor personlig sejr for Hans Hedtoft. Det kom måske til at læge nogle af sårene fra nederlaget med det nordiske forsvarsforbund. Nordisk Råd var frem for alt et resultat af Hans Hedtofts tanker, tro og indsats. Der var noget symbolsk i det, at hans sidste tale blev en bekendelse til det nordiske samarbejde, og at den tale blev holdt i Nordisk Råd.

I de sidste års forhandlinger om det nordiske økonomiske samarbejde var Hans Hedtoft en central og dominerende personlighed. Hans stærke tro på ideen om et fast udbygget planmæssigt samarbejde mellem de nordiske lande virkede inspirerende på mange tvivlere. For ham var et samarbejde i Norden en kongstanke. Han troede på, at det gennem et sådant samarbejde skulle være muligt, ikke bare at styrke de enkelte nordiske lande, men også at betrygge Norden i en urolig og farlig verden.

Hans Hedtoft var et festmenneske. Han skabte fest omkring sig, ikke bare i kammeratligt samvær, men også ved mere højtidelige lejligheder. Der blev fest i ordets bedste forstand, hvor Hans Hedtoft var med. Et sprudlende humør — som ikke havde nogen begyndelse og ikke nogen ende, men som var der — en åbenlys og oprigtig glæde over at have mennesker omkring sig, en sangbroder, som lod livsglæden få frit løb. Når mange af os var kørt træt, var Hans Hedtoft stadig i fuld vigeur.

Han var et overskudsmenneske både i arbejde og fest.

TAGE ERLANDER:

Et skabende menneske

Pludseligt, uden varsel bortrives en ven, som man længe har arbejdet sammen med. Minder strømmer ind over én. Det personlige savn får tag i én. I den situation tvinges man til om muligt at forme sine mindeord sådan, at andre, der ikke har den samme følelsesmæssige baggrund, dog får det fulde indtryk af, hvad den afdøde har betydet, og hvad tabet indebærer. Det kan ikke undgås, at de personlige følelser kommer til at præge mindeordene. Efterhånden som tiden går, træder gerningen i højere grad frem. Perspektiverne forskydes — helhedsbilledet træder klarere frem. Når det gælder Hans Hedtoft, var personligheden og gerningen imidlertid ét. Jeg føler derfor ingen trang til at forandre de ord, som blev sagt ved Hans Hedtofts bære. Jeg udtalte mig omtrent sådan:

Hans Hedtoft var et menneske, som ved sit åbne sind, sin retskaffenhed og sit lyse livssyn gjorde livet lysere og rigere for sine venner. Under de mørke krigsår kom Hans Hedtoft til at fremtræde som en lysende repræsentant for Danmark: modet, handlekraften og den ubrydelige tro mod demokratiet og friheden.

Vi, som først mødte Hans Hedtoft i arbejderbevægelsen, så i ham først og fremmest en forkæmper for socialismens ideal. Kampen mod nøden førte ham ind i arbejderbevægelsen, kampen for den fulde beskæftigelse og den sociale tryghed fyldte hans sind under vor sidste samtale et par timer før hans død. Hans Hedtoft flygtede ikke for hverdagens arbejde, hvorigennem arbejderbevægelsens drøm om et bedre og lykkeligere sammenhold skridt for skridt realiseres.

Men han lod sig i dette arbejde vejlede af sin skabende fantasi. Mere

end de fleste af os andre repræsenterede han den vision af fremtiden, som er nødvendig for at bære arbejderbevægelsen oppe.

Som sagt, har jeg intet at forandre, men adskilligt at føje til. Jeg er taknemlig over at have fået denne lejlighed til med nogle få ord at omtale Hans Hedtofts indsats for det nordiske samarbejde.

Ingen kunne tage fejl af, i hvor høj grad han elskede og dyrkede sit Danmark. Men han havde en sjælden evne til at hæve sig op over de nationale synspunkter. Det var, som om hans storsindede personlighed formåede at omfatte alle de nordiske folk med samme kærlighed. Denne følelse hvilede på et fast og sikkert grundlag: hans indgående viden om vore folk. Der er ikke mange svenskere, der véd mere om Sverige og vore forhold, end Hans Hedtoft gjorde. Han var klar over, hvor meget vi havde fælles i historie, tradition og opdragelse. Alligevel følte han ikke trang til at skjule de uligheder, der fandtes og findes. Han glædede sig over styrken i de nordiske folk og havde en stærk tro på deres udviklingsmuligheder. Dog var han ikke blind for de tegn på svaghed, som en kærlig gransker opdagede. Dette kendskab til de nordiske folk havde hos Hans Hedtoft den personlige indlevelsels styrke. Han havde erhvervet det gennem sine mange besøg i nabolandene og gennem sine utroligt mange personlige forbindelser. Særlig disse sidste havde skabt en følelse af samhørighed hos ham, som prægede hele hans indstilling til det nordiske samarbejde. Han ønskede, at alle medborgere i Norden ville komme til at gøre de samme erfaringer som han. Hvis alle fik mulighed for at møde nabolandenes folk på en ligeså utvungen måde, som Hans Hedtoft havde gjort, ville alle nordboere indse, hvor meget de har tilfælles, og hvor betydningsfuldt det er, at denne fællesskabsfølelse kommer til at føre til et praktisk nordisk samarbejde på samfundslivets forskellige områder. Da ville begrebet Norden og nordisk politik ikke være et anliggende, der kun vedkom et relativt begrænset antal politikere, men blive en realitet for de nordiske masser. Disse skulle selv skabe et stadigt intimere samarbejde over grænserne. Ud fra disse synspunkter blev det naturligt for ham at lægge stor vægt på, at rejsemulig-

hederne inden for de nordiske lande øgedes. At afskaffe paskontrol og toldbesværligheder var derfor en meget betydningsfuld handling for ham. Han glædede sig over selv små fremskridt på dette område, fordi de udgjorde en lille del af hans gerning som statsmand. Det stigende antal rejser skulle lægge grunden til samarbejde og samkvem på vigtige områder.

Modgang og gnidninger kunne ikke rokke denne tillid. Jeg mindes et tilfælde, hvor det så lidt mørkt ud. Jeg skulle på det tidspunkt holde en tale i Malmø. Da jeg lige inden talen traf Hans Hedtoft, sagde han til mig, at jeg som hovedtema i min tale skulle bruge ordene: Vi skal stole på hverandre. I de ord lå et program, men desuden en forvisning om, at programmet skulle blive virkeliggjort og virkeliggjort i vor generation. Så stærk var hans tillid til de nordiske nabofolk, at han efter krigen anså tiden for at være moden til et samarbejde på de områder, der kan være afgørende for befolkningens liv eller død, nemlig på udenrigspolitikens og forsvarspolitikens område. Når han engagerede sig så stærkt i det skandinaviske forsvarsforbund, var en af grundene den, at han var fast besluttet på at prøve at forhindre en gentagelse af den 9. april 1940. Han var overtydet om, at en alliance med de andre nordiske lande var den bedste udvej til at beskytte Danmark mod påny at blive inddraget i en stormagtskrig. Han betragtede det stærke svenske forsvar som en af hovedgrundene til, at Sverige undgik at blive angrebet under verdenskrigen 1939—45.

Men han så mere i et nordisk forsvarsforbund end udelukkende et værn for de tre nordiske landes fred og frihed. Han troede, at når de tre små nordiske lande rustede i den udstrækning, deres kræfter tillod dem, og når de var tæt knyttet til hverandre, kunne de gøre en indsats for en fredelig udvikling i Europa. Ingen af hans venner kunne undgå at mærke, hvorledes hans tanker kredsede om problemet: Hvordan skal den europæiske fred bevares og betrygges.

Einar Gerhardsen, Hans Hedtoft og jeg fik anledning til at samles efter et jubilæum i Uddevalla til et aldeles uofficielt statsministtermøde, først i Uddevalla og derefter i Göteborg i december 1948. Her diskute-

rede vi indgående de tekniske og økonomiske problemer, der ville opstå, hvis et skandinavisk forsvarsforbund kom i stand. Det var en hypotetisk drøftelse. Visse af de tekniske vanskeligheder forekom lette at løse, andre adskilligt sværere. Men da vi havde gennemgået problemerne og var kommet så langt, som jeg troede, det var muligt ved denne lejlighed, skød Hans Hedtoft de tekniske og økonomiske spørgsmål til side. Alt det dér kunne løses, blot viljen til handling var til stede. Nu ville han have klar besked fra svensk side: Var vi rede til, nu med det samme og uden at trække tiden ud, at engagere os i et nordisk forsvarsforbund? Kom der en positiv erklæring fra Sveriges side, skulle det efter Hedtofts mening være muligt at overvinde vanskelighederne.

Der er ingen tvivl om, at den måde, hvorpå Hans Hedtoft opstillede problemerne ved disse diskussioner, i høj grad bidrog til, at den svenske regerings delegerede gav sin besked på den måde, som det skete ved Karlstadsforhandlingerne i januar 1949. Vi erklærede os villige til at sætte vor indflydelse ind på at gennemføre et skandinavisk forsvarsforbund med det samme.

Den besked, som Hans Hedtoft havde bedt om, blev givet. Det viste sig at være utilstrækkeligt til at overvinde vanskelighederne. Arbejdet for det skandinaviske forsvarsforbund førte til et nederlag. Det blev for Hans Hedtoft en stor personlig skuffelse. Men skuffelsen lammede ikke hans nordiske interesse. Han sagde i stedet til sig selv: Det mislykkedes for os, fordi vi begav os ind på alt for store og livsvigtige områder, før vi rigtigt var modne til det. Det gjaldt nu om at intensivere og uddybe samarbejdet på andre områder. Den plan fuldførte han med hele sin dynamiske personligheds styrke. Han kunne notere vigtige sejre, som for eksempel dannelsen af Nordisk Råd. Han glædede sig over dette, men skjulte ikke sin utålmodighed over, at fremskridtene ikke kunne ske i så hurtigt tempo, som han ønskede. Modgang berøvede ham aldrig handlekraft i sin stræben efter at skabe fællesskab og samhørighed mellem de nordiske folk.

EILER JENSEN:

Hans Hedtoft og fagbevægelsen

Hans Hedtoft levede vibrerende med i det faglige livs ofte hektiske perioder, hvad enten det var i de perioder, hvor han var medlem af De samvirkende Fagforbunds forretningsudvalg, eller det var i tider, hvor han stod udenfor på grund af regeringsvirksomhed, eller i den voldsomme periode, hvor han måtte nedlægge sit mandat efter krav fra nazisterne.

Han stillede ofte sine indlæg i forretningsudvalget som spørgsmål, hvis rette besvarelse måtte give en træfsikker analyse af situationen, hvorefter hans konklusion, som oftest var en klar rådgivning, nøje faldt sammen med de sundeste faglige overvejelser.

Som statsminister eller blot som medlem af regeringen holdt han sig i nøjeste forbindelse med mig og søgte orientering om den faglige situation for at skabe grundlag til videre bedømmelse.

Tættest var kontakten under besættelsen. Diskret, men effektiv, og ifølge sagens natur var berøringsfladerne ikke større end absolut nødvendigt.

Svagest var han, når i visse situationer bedrevidende nævenyttige personer havde mobiliseret ham til at »tage affære« for at klare situationer, som denne eller hin selv kunne have klaret uden indgreb. Det var, ligesom han følte sig afsvækket ved — måske uden grund — at være med til at deklassere en anden, og han tilstod ofte senere den ulyst, han havde følt i de pågældende tilfælde.

Hans Hedtoft var af form og gemyt som en fagforeningsmand af bedste nordiske eller internationale tilsnit, derfor faldt han til som en gam-

mel ven, når han mødte faglige personligheder fra den internationale eller nordiske arena.

Sproglige vanskeligheder betød intet. Alle nordiske fagforeningsfolk forstod hans klare sprog, og han forstod de nordiske sprog i deres mange nuancer.

Tysk talte han klart og koncist, men selv fransk- eller engelsktalende personer kom han let i kontakt med; hans levende, stærke fremstillings- evne syntes at gennemtrænge alle sproghindringer, ligesom hans ind- levningsevne og selektivitet gjorde ham modtagende på tværs af mang- lende sprogviden.

Hvad husker man egentlig? Det er et broget kaleidoskop. Mon ikke jeg bedst husker de tilfælde, hvor jeg var med som fagbevægelsens re- præsentant, medens Hedtoft var partimanden, og hvor det drejede sig om politik. Eksempelvis står det lyslevende for mig, da vi deltog i den internationale socialistkongres i Bruxelles, efter at krigen var brudt ud i 1939, men før besættelsen.

Det var en kongres med en særlig atmosfære.

Der var deltagere fra besatte lande eller diktatorlande, hvor de var flygtet fra. Fra Estland, Tyskland, Italien, Spanien m. m. fl. Der var deltagere fra de krigsførende lande, England og Frankrig. Armeerne lå endnu på hver side af Maginotlinien, medens krigen rasede østpå.

Jeg så og beundrede alle disse store skikkelser fra så mange lande, bl. a. Leon Blum, Grumbach, Koos Vorrink, der senere styrtede ned med flyvemaskine i Danmark, Friedrich Adler, der i den østrigske rigsdag skød en reaktionær ned, Allan Vougt, Torsten Nilsson m. fl.; og jeg så Hedtoft som selvfølgelig ligemand, og en mand, som de andre gerne lyt- tede til.

Hans form var en tone anderledes, end jeg kendte fra forretnings- udvalget. Han formede ganske vist fortsat ofte sine indlæg som spørgs- mål, men han gav i fortsættelse selv svaret i en overbevisende proce- dure, i en ydre udfoldelse af en indre styrke så kraftig, at udstrålingen sommetider blev som et brølende klimaks. — Han var en oplevelse. —

I diskussionen om boykot af varer fra Hitler-Tyskland — en håbløs, for sen manøvre — sagde Grumbach: »Mon I skandinaver egentlig begriber, hvor frygtelig nazismen er?«, og Hedtoft svarede: »Ja, og vi vidste det før så mange andre, og vi advarede i rette tid! Det var en dansk socialdemokrat, der skrev bogen »Pest over Europa«,« og så gav han væsentlige brudstykker af Hartvig Frisch's bog.

Han var på en noget anden måde lige så vitalt virkende i London i 1937 i konferencen om Spanien, — han afstemte sig efter de forskellige situationer. Man kunne se ham dybt optaget af den dødelige alvor, situationen ofte indeholdt, og han kunne, når lejligheden var dertil, bestråle os med sin jublende, smittende latter.

Da Hedtoft skulle danne sit første ministerium, spurgte han mig, om jeg ville være minister, og da jeg svarede, at jeg var meget beæret, men måtte sige nej, da jeg troede, jeg kunne gøre mere gavn på den plads, hvor jeg stod, henviste jeg til nogle af mine medarbejdere som emner, idet jeg understregende tilføjede, at jeg ikke stillede dem i forslag, fordi jeg gerne ville af med dem. Hedtoft sagde, at han mente, at det var af betydning, at det ikke alene var en fagforeningsmand, men også en fra den store arbejdsmandsgruppe, og det blev det så.

Ved forelæggelsen for partiets hovedbestyrelse var der desværre sket den forskydning, at Hedtoft sagde, at Eiler Jensen havde sagt nej til at blive minister, og *at han ikke ville af med nogle af sine medarbejdere*. I hele den hektiske periode for Hedtoft var det forståeligt og tilgiveligt, at denne forskydning kunne ske, men det var ubehageligt for mig.

Jeg opdagede senere, at den store ånd, som Hedtoft var, kunne gå let hen over »småting« som forannævnte, det gjaldt også årstal og lignende.

Ved Frie Faglige Internationales forretningsudvalgsmøde i New York havde en journalist interviewet mig om en række faglige spørgsmål og nogle få politiske. Han brugte kun de politiske svar, og de var stillet i et perspektiv, der gjorde dem sensationelle, og jeg tog afstand fra sammenstillingen. Der var en del bladskriveri derom.

Da jeg kom hjem, mente jeg, at jeg skyldte Hedtoft en indgående

forklaring, men da jeg traf ham inde i rigsdagen, sagde han bare: »Du, det behøver vi to sgu' ikke snakke så meget om, dertil kender jeg dig for godt.« Det varmede.

Under de store overenskomstforhandlinger afsættes der altid en masse bekymringer i politiske kredse, også i vort parti, og det er et ganske almindeligt spørgsmål: »Nå, hvad bliver det til? Bliver der konflikt eller —.« Spørgsmål, som det er lige så umuligt at svare på, som det er forud sikkert at kunne sige, om en kabale går op.

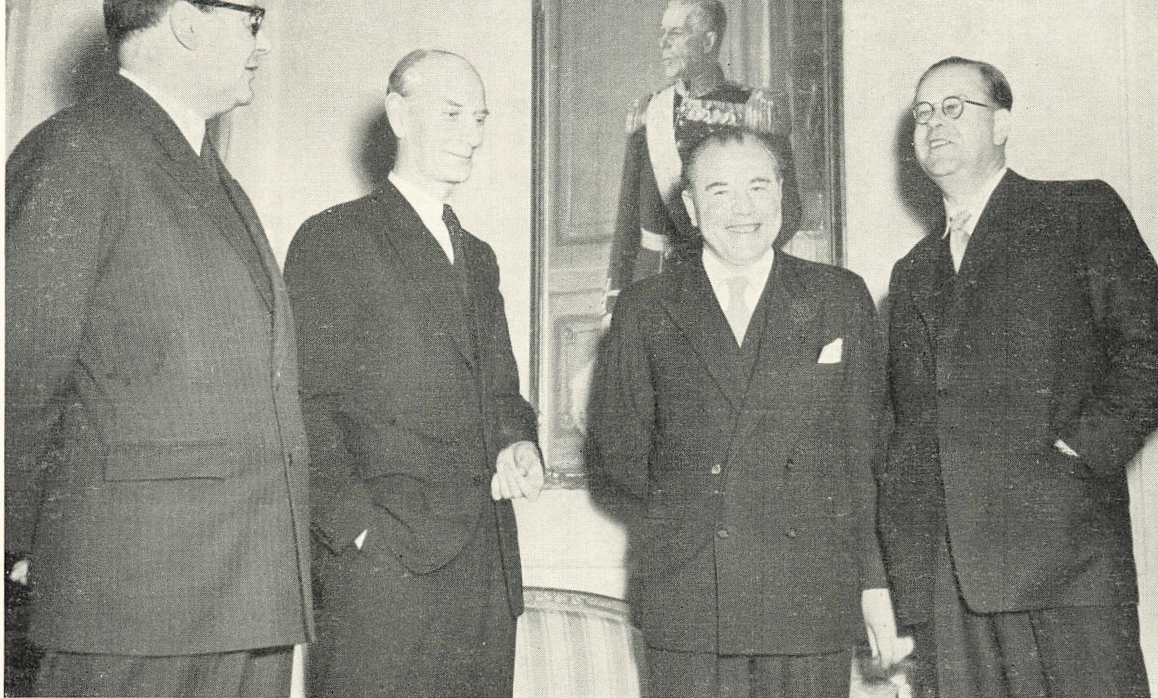
Naturligvis var Hedtoft som statsminister ligeså interesseret, men han vidste godt, at et definitivt svar kunne aldrig gives, før forhandlingerne var endt, men man kunne selvfølgelig sige, om man så pessimistisk eller optimistisk på udsigterne for et resultat, og jeg har altid holdt Hedtoft orienteret om sandsynlige muligheder, idet mulighederne under forhandlingerne er meget svingende.

Jeg husker, at ved en sammenkomst for nogle år tilbage under forhandlingerne, hvor Hedtoft spurgte, hvorledes jeg så på det — og på det tidspunkt var der kun grund til pessimisme, hvad jeg også gav udtryk for — sagde Ella med et glad smil: »Det klarer Eiler nok.« Det var en tillid, der lunede, men samtidig forpligtede tungt.

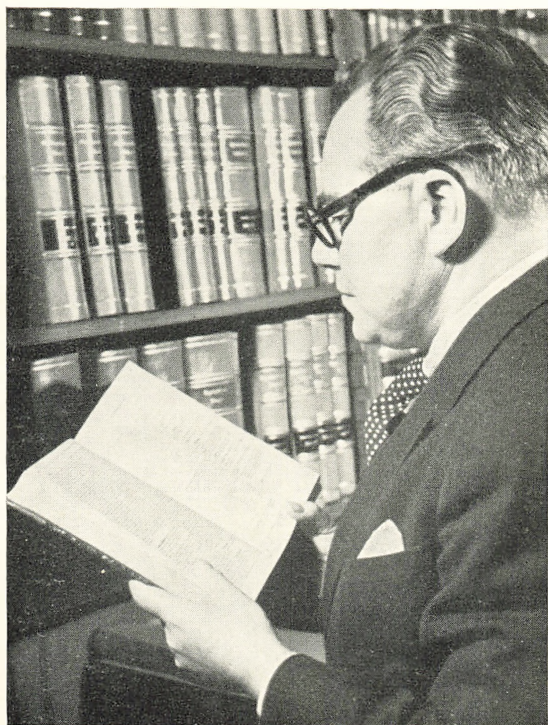
Under den sidste overenskomstsituation kom jeg en dag op til Hedtoft for at orientere ham.

»Hvad,« sagde han, »her er hele landet dybt bekymret, og du kommer frisk og smilende, det virker sgu' beroligende.« Jeg måtte, som sandt var, tilstå, at det ikke så for lyst ud, men at jeg beholdt troen på muligheden for et resultat til sidste minut. »Det vil jeg så også,« sagde Hedtoft.

Ja, det blev vist for meget om mig selv? Men det er næsten umuligt at undgå, når det skal være en beskrivelse af personlige erindringer i forbindelse med Hedtoft; der er også nævnt et par svagheder, men det, håber jeg, stiller kun hans storhed i relief.

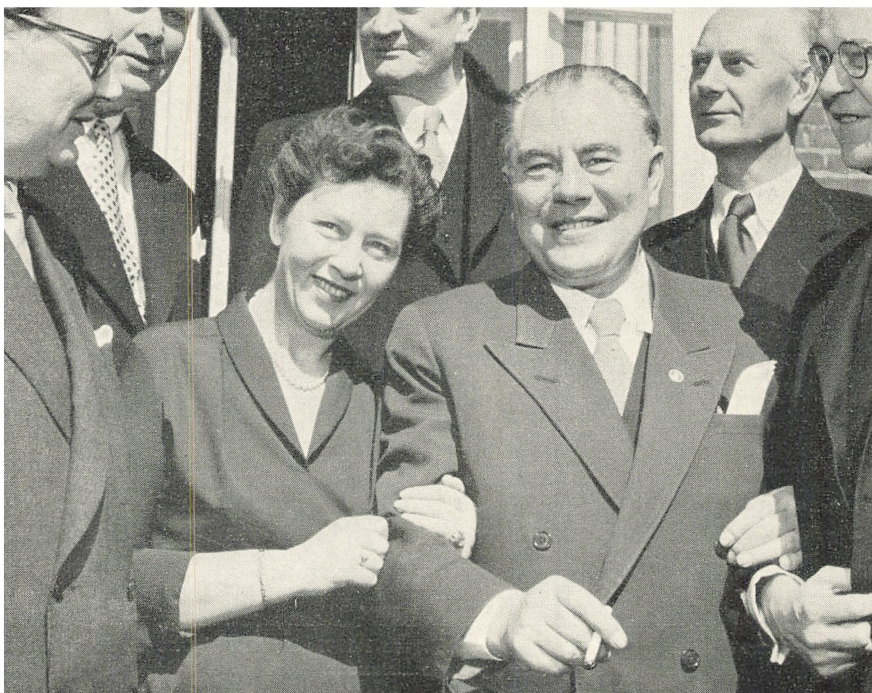
Fire nordiske partiledere mødes ved det finske partis jubilæum i 1949: K. A. Fagerhom, Einar Gerhardsen, Hans Hedtoft og Tage Erlander.

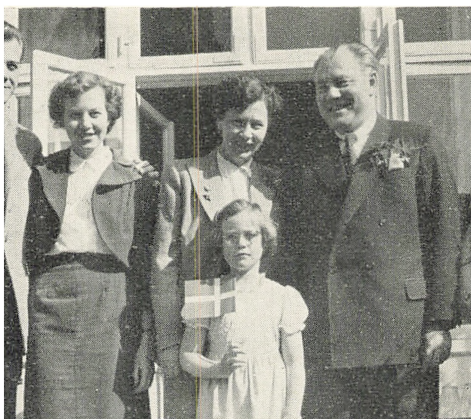
Rigsdagstidende studeres under en af de store folketingsdebatter.

Hedtoft og Einar Gerhardsen — begge elsker den frie natur — i en forhandlingspause.

50-årsdag den 21. april 1953 flokkedes vennerne om ham. Her ses han og Ella omg nordiske skikkelser.

PEDER TABOR:

Pressens minister

I vurderingen af Hans Hedtofts omfattende virke og rige personligheds mangfoldige udfoldelse er hans forhold til pressen naturligvis kun en ret periferisk detalje — i hvert fald set udefra. Men for begge parter i dette meget nære og positive forhold var det noget værdifuldt. Det var egentlig også for pressens folk noget ret usædvanligt, at en statsminister ikke bare havde pressens anliggender indenfor sin ressort, men også følte sig personligt og aktivt forpligtet deraf — ikke blot ved sådanne festlige lejligheder, hvor der bydes pressens folk smukke sproglomster, som modtages med en blanding af skepsis og blufærdighed.

For Hans Hedtoft var interessen for pressens arbejde og problemer langt mere end en embedspligt. Den var en naturlig tilbøjelighed og hang sikkert sammen med hans egne anlæg. Hermed sigtes ikke først og fremmest til Hedtoft som skribent, skønt han ofte og gerne skrev, ikke let, men udtryksfuldt og sædvanligvis selv utilfreds med det skrevne, fordi han, den fødte taler, syntes, at det levende ord falmede på papiret. Her tænkes især på Hedtofts situationssans, hans instinkt for det groende og gærende, kort sagt hans flair, som var udpræget journalistisk. Han var som den ægtefødte journalist levende optaget af nyheden — nyheden i sig selv, altså også den ubehagelige. Han var derfor aldrig uforstående, når han kom ud for den arbejdende journalist på sporet af en nyhed. Jeg husker et lille, illustrerende træk fra en højspændt politisk situation, hvor en forsigtig journalist til Hedtoft bemærkede, at den og den oplysning vel ikke var moden til offentliggørelse. Hedtoft så forbavset og mildt bebrejdende på ham og sagde:

— Ja, men kære mand, det er jo en *nyhed!*

Denne blandt parlamentarikere ikke just almindelige åbenhjertighed var karakteristisk for ham. Når der virkelig var sager og situationer, som pålagde tilbageholdenhed, indebar den fortrolighed, hvori Hedtoft inddrog pressens folk, en naturlig forpligtelse til at vise sagligt begrundet hensyn.

Det var imidlertid ikke bare naturlig tilbøjelighed, der bestemte Hans Hedtofts varme interesse for pressen. Det afgørende var hans forståelse af en fri presses funktion som et uundværligt element i et demokratisk samfunds liv. I den store tale, som han i maj 1954 holdt ved åbningen af det nordiske pressemøde — en tale, der så afgjort blev dette stævnes betydeligste — uddybede han dette synspunkt.

»Svækkes pressens selvstændighed, undergraver man samtidig folkestyret«, sagde Hedtoft. Forudsætningen for denne selvstændighed var uafhængighed af staten. Men det var tillige, føjede han til, en ufravigelig betingelse, at bladenes ledelser — økonomiske og journalistiske — »ikke alene føler sig som bestyrere af et økonomisk foretagende, der frem for alt tilstræber oplag og udbytte, men som forvaltere af et offentligt og forpligtende tillidshverv«.

Hans Hedtoft blev aldrig træt af over for pressens folk at fremhæve de forpligtelser, der fulgte med pressefrihedens dyrebare privilegium. Og han kunne lejlighedsvis med harme vende sig mod tilfælde, hvor ugræs af lav spekulation og ansvarsløshed udfoldede sig til skade for pressens anseelse og dens autoritet som offentlighedens organ.

Det var kun naturligt, at der i forholdet mellem Hedtoft og pressens folk efterhånden aflejredes en følelse af kammeratskab. Det fik et smukt udtryk, da københavnske journalisters organisation, Journalistforbundet, ved sit 50 års jubilæum optog ham som medlem. På et tidspunkt, hvor en tung sorg knugede Hans Hedtoft, og hvor døden havde mærket hans pande, kom journalisternes beslutning til ham som et varmt håndslag. Han kunne modtage det med en følelse af, at det var oprigtigt ment og en velfortjent hæder.

PEDER NØRGAARD:

Spænd en stjerne for din vogn

Mens jeg skriver disse linier, kigger jeg ud på min græsplæne, og mine tanker kan ikke lade være med at gå tilbage til nogle somre i sidste halvdel af 30'erne, hvor den var genstanden for en hård kappestrid, jeg i en længere periode havde med Hans Hedtoft.

Hans havde dengang erhvervet sig et sommerhus i Dragør, hvor jeg allerede i en årrække havde været fast sommerbeboer. Han nød disse somre. Der er jo altid noget at gøre i og ved et sommerhus. Sammen med sin elskelige Ella sled Hans i det med malerpensler, men når det gjaldt havens blomsterbede, var Ella suveræn. Den store græsplæne var imidlertid Hans' sag. Plæneklipperen var flittigt i brug, — han kælede for sin store saftigt grønne plæne. Og ved de mange gensidige inspektionsbesøg måtte jeg som oftest indrømme, at den var mere velplejet end min, og at Hans derfor var sejrherre i vor permanente konkurrence. Det var så meget mere bemærkelsesværdigt, fordi han så ofte måtte af sted på farten — til søndagsstævner rundt om i landet eller til konferencer og kongresser udenvælts. På den sydlige horisont tegnede himmelen sig mere og mere mørk. Gamle venner fra ungdomsbevægelse og partiet i Tyskland kom hertil som emigranter og berettede om rædselsregimet dernede. Det måtte øve den stærkeste påvirkning på Hans' følsomme sind, og deres skæbne blev i disse år baggrunden for hans talers alvorstynge, for hans had til diktatur og for hans lidenskabelige bekendelse til demokrati. Han var selvskreven som leder af hjælpearbejdet for de ofre for diktaturet, som skylledes op på de danske strande.

Men munterhed og festglæde blev ikke undertrykt. I mange sangglade aftener var han det strålende midtpunkt. Hedtoft-familiens indtog som sommerborgere i Dragør markerede han med en strålende vennefest i den gamle vagtstue ved Dragør havn. Blandt deltagerne var Alsing Andersen, Chr. Christiansen, H. C. Hansen, Knud Korst, Lars M. Olsen og Louis Mølholm. Festens humor var allerede fra starten karakteriseret af et menukort, hvis præg af kåthed vil fremgå af et kortere citat: »Det begynder med pillekartofler, vel overgemte fra fugtig Amager-jord. Hertil fås sprængt særbehandlet bornholmsk sild, nedsvælges med isafkølet Ålborg vand og Stjernens maltsafte (overskudet af det første tager finansministeren, for Stjernens vedkommende bygges omkring århundredskiftet et kulturhus). Så går vi videre med majs-fodret Dragør-kylling (særlig valutaattest til majs! De folketingsmænd!) —.«

Det kulinariske var dog ingenlunde hovedsagen. Hedtoft var jo helt igennem et hjertemenneske, der sprudlede af festglæde og var fuld af omsorg for sine medmennesker. Det kom rigtig til udtryk en sådan aften.

Hans Hedtoft var fra top til tå bjergetaget af arbejderbevægelsens politiske og partiorganisatoriske sider. De var hans liv, men han spændte videre. Også alle bevægelsens øvrige grene og forgreninger fangede hans interesse. Det faldt naturligt, at vore samtaler ofte kom til at kredse om arbejderkooperationen, dens mål, virksomhed, vanskeligheder og fremtidsmuligheder. Det var mig en oprigtig glæde, at hans værdsættelse af kooperationen medførte, at han i 1938 lod sig indvælge i bryggeriet Stjernens repræsentantskab. At han siden hen skulle blive endnu mere aktiv inden for bryggeriet, lå dengang helt uden for, hvad man kunne forestille sig. Og dog blev det tilfældet nogle få år senere. Da nazisterne i februar 1941 tvang ham bort fra hans formandspost i det danske socialdemokrati, følte han det utvivlsomt, som om han mistede fodfæste. Han stod ingenlunde uden opgaver, men han følte savnet af et fast holdepunkt i tilværelsen.

Det var Staunings tanke, at hvis Hedtoft indtil videre kunne beklæde en stilling inden for et af vore kooperative foretagender, ville han her kunne høste erhvervsmæssige erfaringer til nytte for sin fremtidige virksomhed, men samtidig ville han ved et sådant arrangement få en slags dækning for det politiske arbejde, som de tyske overgreb ikke skulle få held til at hindre ham i at udføre. Stauning tænkte i første række på Arbejdernes Landsbank, Fællesbageriet eller bryggeriet Stjernen, og efter samtale med bryggeriets daværende leder, direktør Em. Svendsen, kom interessen til at samle sig om bryggeriet. I direktion og bestyrelse var der straks enighed om at åbne en ansættelse for Hedtoft. Fra flere sider i bryggeriets repræsentantskab blev der givet udtryk for visse betænkeligheder. Disse var tosidede. Enkelte mente, at en ansættelse kunne blive til skade på forskellig måde for Hedtoft personligt. Fra andet hold frygtedes det, at Stjernen derved endnu mere ville komme i tyskernes søgelys. Drøftelserne sluttede dog i fuld enighed med vedtagelse om at knytte Hedtoft til bryggeriet som underdirektør.

Var Hedtofts ansættelse kun skalkeskjul, har man spurgt. De, der tror, at han udelukkende beklædte sin direktørstilling som dækning for mere eller mindre dulgt politisk arbejde, tager fejl. Han tog selv sit Stjerne-job alvorligt, og på bryggeriet var vi lykkelige over, at vi kunne drage nytte af hans navn, evner, energi og omfattende personalbekendtskab. Han interesserede sig meget for administrative problemer, men propagandaen og agitationen var meget forståeligt hans bedste tumleplads. Han veg ikke tilbage for at anvende en meget pågående tone overfor de arbejdere, der ikke svor til Stjernens øl og mineralvand. Når det blev indvendt over for ham, at man da ikke kan gennemføre socialismen ved at drikke en bestemt slags øl og vand, så erkendte han rigtigheden heraf. Men to grunde skulle gøre det til en selvfølge, at ærekære danske arbejdere og særlig enhver arbejdertillidsmand brugte Stjernens produkter og var agitator for dem. For det første, fordi de var på højde med det bedste, og for det andet, fordi Stjernen var de danske arbejderes eget foretagende og var bygget op på den idé, at det var forbrugernes tarv, der skulle tjenes. Kvalitet og idé i forening var de to

faktorer, der var bestemmende for Hedtofts Stjerne-interesse. Den forlod ham aldrig. Selv op i hans sidste statsministertid skete det jævnlige, at han fra sine rejser sendte mig små epistler om sine ølmæssige oplevelser. Og på hans julekort i 1941 var hele forsiden forbeholdt det kendte Emerson-citat: Spænd en stjerne for din vogn, et citat han meget ofte fandt anvendelse for.

Men selv om Hedtoft altså med alvor og iver gik op i bryggeriets daglige arbejde, må det erkendes, at størstedelen af hans tilværelse, navnlig i besættelsens sidste to år, var helliget politisk gerning. Hans kontakter var næsten utallige og mangesidede. Hans spil var højt. Hans kontor på Stjernen blev et af tidens centre, hvortil mange slags forbindelseskana-ler førte.

Da Hedtoft blev tvunget bort fra sine partihverv og tiltrådte sin stilling på Stjernen, benyttede nazistiske blade lejligheden til at sparke til ham. »National-Socialisten« havde en artikel med overskriften »En Stjerne-Ridder«. Samlet, skrev bladet, repræsenterer trekløveret Christmas Møller, Hartvig Frisch og Hans Hedtoft-Hansen det Stau-ning-Danmark, hvis forsvindingsproces allerede er ikke så lidt frem-skreden. Andre nazistiske blade som »Kamptegnet« og »Fædrelandet« bærede ham også i tiden fremover med deres had. Det gjaldt ikke mindst »Fædrelandet«, hvori forfatteren Harald Bergstedt boltrede sig med en serie provokerende artikler om Socialdemokratiets forhold. En af dem hed »En Stjernetid« og skildrede, hvorledes partiet havde haft magten i radioen med Bomholt, Ernst Christiansen og Peder Nørgaard i rådet og Hedtoft i baghånden »hjemme på kontoret«, og den påstod, at folk, der søgte stilling i radioen ligefrem direkte var blevet henvist til at fremstille sig på Stjernens kontor.

Under besættelsens sidste periode foretog Hedtoft en dramatisk rejse til Stockholm for at sikre våben til de danske modstandsstyrker. Kun nogle få af os vidste, hvor han var henne, for officielt var han på rejse i Jylland for at inspicere Stjerne-depoter.

I begyndelsen af 1944 aftalte det konservative parti og Socialdemokratiet, at hver af disse partier skulle stille en halv million kr. til rådighed til finansiering af den underjordiske aktivitet.

På Stjernen akcepterede vi Hedtofts anmodning om at klare denne sag, der jo under de rådende forhold måtte ordnes på særlig måde. Lånet afvikledes snart efter befrielsen. Halvdelen kom pr. check via statsminister V. Buhl, medens den anden kvarte million blev indbetalt i sedler på Stjernens kontor personligt af folketingsmand Aksel Møller.

Vi følte alle, at Tyskland nu befandt sig på afgrundens rand. En dag i begyndelsen af 1945 fik vi hemmeligt besøg af oberst C. A. Friis, der var leder af den underjordiske modstandsbevægelse i hovedstaden. Efter at have beset bryggeriet, hvis ene halvdel i fordums tid var militær ride- og beslagskole, fandt han lokaliteterne velegnede som hovedkvarter for modstandsstyrkerne fra den dag, da frihedskæmperne kunne komme frem i dagslyset. Hedtoft og jeg gav tilsagn om, at vort bryggeri i dette øjemed ville stå til rådighed for Frihedsrådet.

Dagen kom den 4. maj. Så snart befrielsesbudskabet havde lydt i den danske radio, myldrede det med frihedskæmpere overalt på Stjernen, som hermed var blevet deres hovedkvarter. Nu var det oberst C. A. Friis, Frode Jakobsen og deres medkæmpere, der regerede på Stjernen.

Dagen efter måtte vi tage afsked med Hedtoft. At hans direkte tilknytning til Stjernen kun kunne være midlertidig, havde vi alle været klar over. Hans plads var nu i den nye befrielsesregering; hele hans indstilling og hans politiske talent måtte nødvendigvis sikre ham en førsteplads på den politiske arena. Vi var glade for, at Stjernen i en kritisk tid havde kunnet give ham ly, skønt farefri havde perioden ikke været for ham. Hans illegale virksomhed måtte virke udfordrende på de tyske nazister og deres danske håndlangere. Vi var ofte bekymrede for hans personlige sikkerhed. Han var afskåret fra at bo i sit eget hjem, men han trodsede stedse de farer, hans indsats medførte.

Hedtoft har ved flere lejligheder udtalt sig om sin gæsteoptræden inden for arbejderkooperationen. »Mit beskedne medarbejderskab på Stjernen,« sagde han, »har i høj grad styrket min tro på den kooperative

idé, som jeg altid fandt sand og rigtig.« Han fastslog, at det var en fremtidsopgave at få produktionskooperationen og forbrugerkooperationen til at samarbejde og supplere hinanden på en endnu bedre måde end hidtil. Han tillagde kooperationen store opgaver fremover, idet den som økonomisk organisationsform havde lang erfaring i lokal, national og international handel. Den var særlig egnet til disse opgaver, fordi dens virksomhed ikke drives af profit-, men af forbrugerhensyn, hvorved man undgår spekulation og sortbørshandel, og fordi bevægelsen ikke dirigeres af bestemte politiske, religiøse eller racemæssige grupper, og endelig fordi bevægelsen gennem forbrugerne kontrollerer sig selv, således at opgaverne kan løses med et minimum af offentlig kontrol.

Den enerverende besættelsesperiodes afslutning gav ikke roligere kår for Hedtofts virke, selv om risikoen for udslag af terror og desperation nu var borte. Hans store aktivitet påvirkede tilsyneladende ikke hans fysik. Gennem årene havde han et problem, som flere af os kender til, med at holde sin vægt nede. Han elskede at gå, men i travle perioder kunne han ikke i den udstrækning, han ønskede det, gennemføre sine gode forsætter. En overgang i slutningen af 30'erne mødtes vi regelmæssigt hver mandag morgen i Frederiksberg svømmehal, og til os sluttede sig til tider De samvirkende Fagforbunds daværende formand Knud V. Jensen, fiskeriminister Chr. Christiansen og en emigrant, Tysklands nuværende presseattaché i København Karl Raloff. Programmet stod på dampbad, svømmetur og for Hans og mit vedkommende på gymnastik. Vi havde herlige timer, men på vore vægte havde de ikke megen indflydelse. Men Ella var årvågen; hun glemte aldrig at minde Hans om problemet.

Det er mit indtryk, at Hans ikke til bunds kendte kunsten at slappe af, selv når det drejede sig om ferier. Tilløb hertil gjorde han, som følgende brev fra sommeren 1943 fra et ophold i Folke-Feries ferieby Marielyst på Falster viser:

»Blot to Ord for at rapportere, at vi er vel ankommen til Feriebyen hernede ved Østersøens Strande. Trænger man til at sige: Hold Kæft til Verden, passe sig selv, rens sin Pibe, læse og gaa i Vandet, er her ideelt.

Der siges, at man ogsaa kan cykle herlige Ture i et skønt Landskab. Det sidste har vi tilgode endnu.

Vi glæder os og har det altsaa godt. Der sker forhaabentlig ingen Ulykke, hvis jeg ikke naar at tage til Sæxkjøbing. Det kniber nemlig allerede med at faa Flip paa om Dagen, og det bliver jo nok værre, naar Feriestemningen helt tager overhaand.

Børnene, Ella og jeg sender jer de hjerteligste Hilsner.

Din hengivne Hans.«

Når vi var ude på køreture sammen, kunne vi næsten ikke komme igennem en større by, uden at han skulle have fat på de lokale avisers sidste udgaver, som han så hurtigt løb igennem. Han var stedse levende optaget af alt, hvad der skete af inden- og udenrigspolitisk natur. Det var hyggeligt at være sammen med ham. Ikke mindst, når vi gjorde holdt og smed os i græsset. Jeg mindes en herlig sommerdag, hvor vi lejrede os i Skibelund Krat efter at have passeret Askov Højskole, som han mærkeligt nok aldrig før havde set. En anden gang tog jeg ham med til frokost i den særprægede beværtning, som Anders Jensens enke havde på Nytorv i Ålborg. Den havde været bryderen Bech Olsens stamkvarter, og Hedtofts forbillede og forgænger Th. Stauning kom der næsten altid, når han var i Ålborg, så jeg syntes, at der var årsag nok til at vise Hedtoft denne restauration med dens sand på gulvet. Der serveredes et svingende fad med alskens pålæg af solid dansk art samt nogle stykker rugbrød med smør. Af pålægsherlighederne kunne man spise, hvad man lystede, men hvert stykke brød skulle betales med en krone. Jeg havde ikke på forhånd sat Hedtoft ind i denne finesse. Uden hemninger bestilte han derfor det ene stykke efter det andet, og han morede sig hjerteligt, da jeg bagefter betroede ham sammenhængen.

Mange gange har jeg formanet Hedtoft til at tage hensyn til sit helbred. Han havde tilsyneladende en meget stærk konstitution. Sliddet syntes ikke at påvirke ham, men engang imellem måtte han dog give op og tage kortere sygehusophold. Fra Bispebjerg Hospital i april 1947 stammer disse linier:

»Først tusind Tak for Jeres venlige Fødselsdagshilsen og Peders hjer-
telige Ord. Dernæst Tak for Marthas deltagende Opringning med Fore-
spørgsel om Aarsag til Hospitalsindlæggelse. — Det hele er vist ikke
særlig alvorligt. I Dag skar de en lille overflødig Nerveknude bort, og
paa Mandag gaar det videre med Hjerter og Lunger — som dog vist ikke
skal skæres bort, men fotograferes og diagrammeres m. m. Imens ligger
jeg og skrupkeder mig — trods det jeg bliver dygtig forkælet. Opholdet
har dog det fornuftige Formaal, at jeg har Mulighed for at sove ud —
hvis jeg altsaa bare kunde! En Ting til: Man har Mulighed for at medi-
tere. Det har jeg gjort i Aften og sendt Jer mange taknemlige Tanker . . .
Saa er der ikke mere. Eders Hans.«

Ellas død tyngede ham meget. Så ofte han havde måttet være fra-
værende fra deres hjem, var det ham en trøst, at han var nået hjem
fra sin Amerikarejse, og at han havde aflyst sin deltagelse i den nor-
diske konference, som holdtes i Oslo, mens han var hos hende i hendes
sidste timer.

Sidste gang jeg så Hans, var i mit hjem den 22. januar 1955 — en
månedstid efter Ellas død. Han deltog hos os i en hyggeaften sammen
med H. C. Hansen, Viggo Kampmann, F. E. Jensen og Seedorf Peder-
sen samt deres hustruer. Snakken gik, men sangen udeblev. Mindet om
Ella, der altid var musikkens og sangens gode fe, fik den til at for-
stumme. Hans brød allerede op, da klokken var elleve. Annemarie skal
ikke sidde for længe oppe for at vente på mig, sagde han, da jeg fulgte
ham til gadedøren. Ugen efter sønderrev døden vort venskabsbånd.

H. P. SØRENSEN:

Taleren

For de lidt ældre trænger en sammenligning mellem Hans Hedtoft og Marinus Kristensen sig umiddelbart på. Begge var de talere (næsten af Guds nåde), skribenter og politikere af et ikke almindeligt format, og begge måtte de forlade den jordiske tilværelse i en altfor ung alder. De havde en veltalenheds-agitatorevne tilfælles, Hedtoft særligt i sin ungdom, den samme evne, som A. C. Meyer mestrede så godt, endnu over de 70.

Hedtoft kom »til verden« i arbejderbevægelsen lige efter første verdenskrig. Efter at det stærkt kritiserende og politiserende socialdemokratiske ungdomsforbund var sprængt, og de fleste gået til kommunisterne, måtte Socialdemokratiet skabe sig en ny ungdomsbevægelse, DSU, Danmarks socialdemokratiske Ungdom. Da jeg havde været stærkt aktiv i den første, der sprængtes, kom jeg ikke Hans særlig nær de første år, og jeg syntes ikke om hans talefærdighed.

Al ungdom var den gang behersket af marcheringsmentaliteten, et mellemkrigsfænomen, som desværre særlig fascisterne i Italien og nazisterne forstod at udnytte. DSU marcherede også, faner og musik, telt- og lejrliv, blå bluser og skønsange, en i den situation nødvendig ting, når de unge ikke forstod, at en ungdomsbevægelse nok kan kritisere, men ikke diktere, helst skal oplyse og lære, men ikke bestemme.

Hans Hansen, som han hed dengang, var en ægte søn af DSU, det stolteste skud på dets stamme. Han var født veltalende, men typisk agitator, og hvad han udrettede som sådan kan vist kun sammenlignes med A. C. Meyers i arbejderbevægelsens første år.

Jeg husker, at jeg, vistnok første gang Hedtoft talte i Søndermarken til en grundlovsfest, var kommet til at stå ved siden af en gammel arbejderkone, som ikke lagde nogen dæmper på sin begejstring, men spontant udbrød, da han var færdig: Den unge mand skal nok blive til noget!

Der gik vistnok ikke mange tråde fra Borgbjerg til Hedtoft. Han blev som naturligt var præget mest af Stauning, partiformanden, organisationslederen og den parlamentariske leder, og der foregik i årene efter 1929, da Hedtoft ansattes som sekretær på partikontoret, en meget stærk udvikling for ikke at sige forandring af *taleren* Hedtoft. Jeg tror, det kan siges sådan, at det stærke agitatorpræg udglattedes, og han modnedes ved dybere indlevelse i problemerne og ved den alsidighed i viden og kundskaber, almindelig historie, udenrigspolitik, ja endog antik tænkning og litteratur, som han med forbløffende energi og hurtighed erhvervede sig. Det var ligesom han forberedte sig og uddannede sig til sin kommende store gerning. Han var, da han kom til partikontoret, kun 25—26 år, altså i den rette alder.

Hedtoft blev medlem af folketinget 1935. Sin første tale holdt han allerede i rigsdagssamlingen lige efter valget i oktober 1935. Det var den gang, da Konservativ Ungdom var begyndt at blive smittet af den nazistiske pest, og strækmarch, skrårem og støvletramp var hovedbestanddele i den konservative ungdomsbevægelse. Hedtoft lagde ved den lejlighed spiren til de antifascistiske og antinazistiske anskuelser, der skulle blive rådende for de store ungdomsbevægelser i Danmark, og kvalte dermed alle diktaturstemninger i fødslen, således at end ikke Fritz Clausens af tyskerne støttede forsøg kunne vinde tilslutning i folket.

Det var først efter krigens afslutning, at Hedtofts evner som taler og politiker i det store format fik mulighed for at udfolde sig. Han måtte som minister, ordfører og sidst som statsminister beskæftige sig med politiske forhold, han måtte som partiformand beskæftige sig med orga-

nisationsmæssige og kulturelle spørgsmål. Han gjorde et kolossalt arbejde med sine taler og havde altid et omfattende manuskript som grundlag. Men det hændte, at han pludselig, når inspirationen greb ham, ligesom skubbede manuskriptet til side og talte ud af sit stemningsbevægede hjerte og kaldte på de stærke følelser, han mere end de fleste andre kunne tale til.

Da talte han som en af de ypperste, da talte han vel, som en af de store, der har kunnet få folkemasserne til at følge sig.

Et af de vanskeligste spørgsmål han som formand for det største parti og som Danmarks statsminister måtte beskæftige sig med var *Sydslesvig*. Han blev bl. a. indbudt til at tale i Kiel sammen med den tyske præsident, professor Heuss. Ved denne lejlighed gav han i virkeligheden både den tyske og den danske offentlighed Socialdemokratiets og landets program om samarbejdet ved grænsen, et spørgsmål, der ellers er i stand til at forgifte stemningen totalt i grænseområderne.

Han udtalte bl. a.:

I årene efter krigens afslutning har det sydslesvigske spørgsmål fået et omfang, som det ikke tidligere har haft. Den vækst, der har fundet sted i danskheden i disse år, er sket spontant. Den har sin rod i landsdelens egen befolkning. Den er ikke fremkaldt ved tilskyndelser fra kongerigets side, og *alle* danske politikere har bestemt afvist at benytte sig af Tysklands svaghedstilstand lige efter krigen til en eventyrpolitik i Sydslesvig. Forholdene er i de sidste år blevet mere afklarede, og jeg kan forsikre Dem for, at de demokratiske principper ligger i enhver henseende til grund for den danske politik. Vi afviser voldspolitik i enhver form, vi hævder de demokratiske friheder i alle livets forhold. Det hører efter vor opfattelse med til de demokratiske rettigheder, at en folkedel har ret til at arbejde for udøvelse af selvbestemmelsesretten, når det sker med demokratiske midler. Det kan måske volde vanskeligheder for adskillige mennesker i dette land at forstå dette standpunkt, men når man tænker sagen ret igennem *må* man komme til det resultat, at *frihed er udelelig*. Befolkningens selvbestemmelsesret må være et almindeligt princip med almen gyldighed. Det er imidlertid ikke ensbetydende med, at spørgsmålet om en forskydning af grænsen står på dagsordenen. Det

er den almindelige opfattelse i alle ansvarlige kredse i Danmark, at et sådant spørgsmål overhovedet ikke er aktuelt. Vi mener, at det foreliggende problem først og fremmest består deri at finde frem til ordninger, der sikrer et fredeligt samliv mellem tyske og danske i det gamle grænse-land Slesvig.

Men han var heller ikke bange for også at tale fra leveren over for Tyskland og f. eks. bebrejde dem besættelsen. I Flensborg udtalte han i marts 1953:

Vi kan ikke skjule for hinanden, at de oplevelser, vi har haft særlig fra 1940 til 1945, har slået alvorlige skår i det gode forhold mellem vore lande og vore folk. Som dansk ville jeg lyve, om jeg ikke sagde dette ganske åbent. Men tiden kan læge disse sår, når der gensidig er vilje dertil.

Der er endnu bitterhed i mange danske sind over det, vi var ude for under det nazistiske Tysklands besættelse. Men vi akcepterer ikke, at man kollektivt og generaliserende skal kunne dømmе hele det tyske folk.

Der må være vilje til forsoning og arbejde for en bedre fremtid.

Lad da dette møde klinge ud i en åben og fast bekendelse til et fælles arbejde på fredens og frihedens grund — et arbejde på at skabe en stadig større tolerance og good will, social ligelighed og retfærdighed, en kulturel løftning af vore folk — et arbejde ikke blot til den enkeltes, men til hele det store frie fællesskabs gavn.

Måske var Hedtoft allerbedst på en partikongres. Han nåede desværre ikke at lede så mange, som man efter hans alder kunne have håbet. Den sidste, han var med til, var kongressen i København i sommeren 1953. Han havde været syg ved kongressens begyndelse, overanstrengt, og kom først til stede ved den 3. dags forhandlinger. Han talte om Atlantpagten og dens betydning, han forklarede det yderst ømfindtlige spørgsmål om stationering af fremmede tropper i fredstid og sluttede med en karakteristik af *den demokratiske socialisme*, som er den, Englands og Skandinaviens socialdemokratiske partier ønsker at arbejde for.

Det hedder heri:

Socialisme er i vor tid — præcis som alle andre historisk *store ord* — et mangetydigt og et *politisk misbrugt ord*. Hitler søgte at stjæle det til at dække sine forbrydelser; kommunisterne skænder det ved at camouflere deres slavesystem dermed, ja selv, når de lader sovjettanks køre frem og skyde mod forpinte arbejdere, der blot kræver frie valg, er de skamløse nok til at kalde det »socialistisk handling«! Og selv i vor fredelige hjemlige politiske debat er det i den borgerlige presse fra arbejdsgiverorganet til det såkaldte »uafhængige« organ de fleste steder god tone at identificere vore egentlige bestræbelser med ønsket om at total-socialisere erhvervslivet, bureaukratisere og ensrette det menneskelige samliv, afskaffe den private ejendomsret og den økonomiske frihed. Den primitive og bunduredelige socialistforskrækkelses agitation, som startedes samtidig med vort partis dannelse, føres endnu i dag af det kapitalistiske samfunds fortalere, blot i et mere smidigt sprog og tilpasset nutidens forhold.

Vi må derfor give både ven og politisk modstander klar besked om, hvad vi demokratiske socialister mener med dette ord. Generelt holdte anvisninger er utilstrækkelige, ja farlige, fordi de misbruges af en talmæssig overlegen anti-socialistisk presse.

Hedtofts fakkelt er slukket. Den fakkelt, han havde båret fra sin tidligste ungdom blandt lærlinge og til den nat ved Nordisk råds møde i Stockholm, da hans hjerte standsede for stedse. Fakkeltbærer var han til det sidste.

Som andre af det offentlige livs mænd sled han sig op. Denne bemærkning bruges så ofte, men travle mennesker tager sjældent hensyn, før det er for sent.

Men stort fik han udrettet og ved sin *talekunst* — thi det var netop talekunst han præsterede — påvirkede han mennesker og lærte dem at bruge deres evner og vilje til gode for medmennesker.

POUL HANSEN:

Han ville overbevise

Han er en fremragende agitator, siger man om den, der har evne til at hverve for sine anskuelser og ideer. Men ordet *agitator* er for snævert og banalt til at karakterisere Hans Hedtoft i denne del af hans virke. Han ville noget mere end at flamme op og rive med. Han ønskede at *overbevise* andre. Han ville, at det, han troede på og anså for rigtigt, skulle blive for andre, hvad det var for *ham*: en del af dem selv, smeltet sammen med deres sind og væsen. Det er kun få, der med hans styrke og given sig selv helt hen i opgaven har stået over for medmennesker i et arbejde for at vinde dem for sine tanker og meninger.

En topleder i en folkebevægelse må naturligvis være eet med dens grundideer, og det var Hedtoft i en sjælden grad, men derudover må han beskæftige sig med mange ting, og de kan ikke alle fylde og optage ham lige stærkt.

Det kunne mærkes på Hedtoft, når han beskæftigede sig med stof, der helt var hans eget — og når han gjorde pligtarbejde og »skar hakelse i døgnets rejsestald«. I det sidste tilfælde savnedes den store inspiration. Ikke, at han talte dårligt eller interesseløst derom eller mistede evnen til at få folk til at lytte. Han kunne i flere timer på en kongres, for en tillidsmandsforsamling eller ved et folkemøde holde tilhørerne i ånde, og i folketinget blev der altid lyttet intenst, når han talte, selv ved de ret sjældne lejligheder, da han gav en næsten refererende redegørelse for et rent sagligt anliggende.

Hvad enten han sad i den lille vennekreds eller stod foran den store forsamling — hvad enten det var den trænede repræsentative forsam-

Hedtoft taler på domkirkepladsen i Milano ved Socialistisk Internationales kongres i oktober 1952. Tolk er Angelica Balabanoff og bag Hedtoft ses Paul Henri Spaak, Belgien, og Koos Vorrink, Holland.

H. C. Hansen og Alsing Andersen ved Hedtofts sygeseng i 1953, morgenen efter den valgsejr, der påny ophøjede Hedtoft til statsminister.

På studiebesøg i USA. I Rockefeller-institutets pompøse gård.

Sommer endnu! Et privatbillede af Hans Hedtoft.

ling, eller det var folket selv fra by og land, han trådte frem for, så lod tilhørerne sig hurtigt fange af hans stærke og særegne personlighed, der så udpræget var indstillet på at meddele sig umiddelbart, åbent og direkte til andre; hans væsen forløstes deri, han levede rigest i disse situationer og måtte derfor gøre indtryk.

Dette grundtræk, som nok var det afgørende, blev støttet af selve stemmens vellyd, der spændte fra det lavmælte og næsten hviskende fortrolige til det patetiske orgelbrus, et Herrens vejr af lyd, en magtfuld Thor, gungrende over himmelhvælvingen med gnistrende lyn og buldrende torden omkring sig — og så pludselig vindstille og klar himmel igen og smilende, lavmælt tale påny, mildt solskin over et forfrisket landskab, der ånder op, den hårdt spændte opmærksomhed afløst en stund af afslappende behagelig lytten. Han kunne godt nær slutningen af en tale føre sine tilhørere op i det store vejr og alligevel brat slutte i medmenneskelig mildhed, før afslutningsbifaldet bruste gennem salen.

Der var i Hedtofts udtale og sprog en arv fra Århus, som stødte nogle; der kunne også nu og da i de *skrevne* taler mærkes en bestræbelse efter at finde ord og sætningsbygninger ud over det sædvanlige; det kunne lyde lidt kunstlet. Men almindeligvis var Hedtofts sprog smukt, klart og jævnt — uden at være for jævnt. Han kunne være bred — var det ofte —, en udpenslet og broderet historie gik nu og da ind i fremstillingen, han forstod gentagelsens kunst, sikkert mere af intuition end af beregning, og han kunne med varierede gentagelser — »enkelte mener...., adskillige mener...., vi er mange, der mener....,« — bygge en dramatisk spænding op, som bed sig fast i tilhørerne. Han mestrede netop den suggestive, dramatiske nuancerede, men samtidigt enkle og umiddelbart gribende fremstilling, som lod tilhørerne hænge utrættede ved hans læber ofte gennem timer.

Hans Hedtoft spændte, når han talte, over et vidt register, ikke bare fra stille, lavmælte, næsten kælnende violintoner til orgelbruset, men også på anden måde. Hans bedste taler var altid i den forstand følelsesmæssige, at hans eget, rige følelsesliv var engageret — det var en af forklaringerne på det indtryk, han gjorde, at tilhørerne mærkede: manden

står bag med liv og sjæl — men han lagde vægt på ikke blot at tale til følelserne, han byggede altid en argumentation op, og det gjaldt jo stærkere, des mere hans ansvar voksede. Der var lejligheder, da man næsten fysisk mærkede, at han tog et tag i sig selv for at holde sig på den nøgterne argumentations vej, som ville han sige: uanset hvad I *føler*, så må I fornuftsmæssigt og logisk erkende, at *dette* er rigtigt. Således var han engang i 30-erne, da der i Handels- og Kontoristforeningen i København fandt et opgør sted mellem KU og DSU. Da holdt Hedtoft sig strengt på det principielle og saglige plan i en gennemgang af KU's program, medens H. C. Hansen og Carsten Raft tog sig en drabelig debat om bidetænger og stormtropper og korporlige sammenstød, medens salen kogte....!

Saglig argumentation, bred fremstilling, emotionelle udbrud, det var nogle af hans virkemidler. Han kunne gå fra den muntre historie, gerne med et lille stænk af selvironi, over den varme medfølelse med fattige og forglemte og med et sidespring, hvorunder han sarkastisk og ironisk tog en modstander ved vingebenet, gå ind i fast hamrede sætninger om mål, der skulle nås, og så give meget stærkt udtryk for harme over uret og undertrykkelse — al slags diktaturvæsen og alle slags diktaturtilhængere svang han forhammeren over med vældige drøn. Han kunne betjene sig af grove midler i latterliggørelsen af andre partiers ledere — og så pludselig tilsyneladende slå om og ridderligt anerkende deres menneskelige kvaliteter — som ved et møde på Grønttorvet i København, da han sluttede en større holmgang med Ole Bjørn Kraft med nogle smukke personlige ord om sin modstander.

Der har været skrevet om Hedtofts billeddannende evne og om hans evne til at forme rammende sætninger, der karakteriserede en situation. Men det må nok siges, at dette var mere karakteristisk for andre end for ham. Han *kunne* gennem læsning eller på anden måde få fat i et billede og hamre det ud, bruge det hyppigt. Således siges det, at han i sine unge år med forkærlighed brugte billedet: Der lyder evig klang af fodtrin på livets trappe — af laksko, der går ned, og træsko, der går op. Et par uger før sin død talte han i Kalundborg, begyndte stilfærdigt og

lidt træt, arbejdede sig igennem en fremstilling af den økonomiske situation, skrevet af andre formodentlig — og så pludselig var det, som stoffet var gået igennem en forenklingsproces i hans tanker. Han løftede blikket fra papirerne, skød brillerne op i panden og begyndte ligesom forfra med sine egne ord: det er et spørgsmål om *din* hverdag, og *hvem* der skal betale..., og han sluttede med i en skildring, som alle blev grebet af, at sætte dagens situation ind i den store sammenhæng i arbejderbevægelsens udvikling. Refereret ord for ord på tryk havde den utvivlsomt set springende, måske usammenhængende ud — for tilhørerne var den enkel og slående indlysende.

Hedtoft var stærk og gik massivt på i en debat om en sag, der optog ham, men ellers var almindelig diskussion ikke hans stærke side, så lidt som han i almindelighed nærrede nogen stor interesse for enkelthederne i de mange konkrete sager, hvoraf politik består. Det var de store sager og situationer, han droges imod — sager med vide perspektiver og placerede i den sammenhæng, der angik arbejderbevægelsens, demokratiets og folkets fremtid, eksistens og grundspørgsmål. Det var, som alle véd, ofte spørgsmål af udenrigspolitisk natur og spørgsmål om kampen for folkestyret og mod diktaturtendenser, men de kunne også angå hjemlige politiske situationer og være meget øjeblikbestemte.

Når sådanne spørgsmål meldte sig som nye — et problem, der skulle tages stilling til, en ny sag, der skulle føres frem — foregik ofte en særlig proces. Hedtoft arbejdede meget intenst med problemet. Ved visse lejligheder kunne det mærkes i rigsdagsgruppen. Han kunne tage ordet, være ligesom lidt tøvende og springende i starten, medens han lagde problematikken frem, pegede på muligheder og søgte udveje. Medens stemmen efterhånden hævedes til større kraft og sikkerhed, fornemmede man, hvorledes en større klarhed arbejdede sig frem i hans tanker. Den endelige konklusion trådte sjældent frem gennem et sådant første indlæg, men det var en ejendommelig oplevelse at lytte dertil, tilhørerne måtte blive grebet på en særlig måde; der blev lyttet under stigende opmærksomhed.

Det er selvfølgelig umuligt for et andet menneske at sige, hvad der skete i Hedtofts sind, men indtrykket var, at han arbejdede meget stærkt med problemet — gennem en indre forbrændingsproces smeltede det sammen med ham selv, og der udkrystalliserede sig et standpunkt, som helt igennem var hans eget, og som han solidariserede sig med uden forbehold.

Når han derefter gav stoffet videre, var han bedst som taler. Han havde da den forunderlige evne til at løfte sagen op, sætte den ind i store dramatiske, spændingsfyldte sammenhænge, give den liv og perspektiver, gøre den påtrængende nærværende for enhver, der lyttede — og han kunne fremstille den i en på samme tid umiddelbar forståelig og dog sublim forenkling, der gav tilhøreren samme fornemmelse som overfor det store kunstværk: dette er jo en virkelig forløsning af de tanker, vi altid har tænkt, men ikke kunne give ord og form! Hvor han selv talte, kunne han derfor overbevise store forsamlinger om det indlysende rigtige i de standpunkter, han tog. Man forstår f. eks. ikke, at det var muligt så hurtigt og så gnidningsfrit, som det trods alt skete, at føre Socialdemokratiet ind på Atlantpolitikens bane, hvis man ikke tager denne evne i betragtning. På snese af møder landet over ofrede han megen tid og gav sig selv helt i den opgave at overbevise arbejderbevægelsens titusinder om det rigtige i denne politik. Ikke mindst på dette felt var han ikke tilfreds med en lunken tilslutning og med, at man affandt sig med det nye — han ville, at hver mand i rækkerne helst så stærkt som han selv skulle føle det rigtige i standpunktet og engagere sig deri. Det var hans egen optagethed deraf og hans demokratiske indstilling, der gjorde det — de, der viste ham tillid, skulle også forstå, billige og af hjertet være med i, hvad han foretog sig.

Som Hedtoft på denne helt enestående måde kunne sætte ind for en sag, en idé — andre eksempler kunne være nævnt: kampen for demokratiet, hans nordiske indsats, fremstillingen af Socialdemokratiets hovedmål i efterkrigstiden på kongressen i 1945 — således kaldte også visse situationer en voldsom oratorisk kraftkoncentration frem hos ham.

Det kunne være højst forskellige situationer. Det vil endnu erindres,

hvorledes han med vældig kraft i efteråret 1954 angreb de konservative for deres holdning under og efter valutaforhandlingerne i september. »Nationaltidende« havde — med henblik på de militære besparelser — kaldt regeringens forlig med de radikale for »skamløst« og »uhæderligt«. Under folketingets åbningsdebat den 20. oktober tog Hedtoft stærkt til genmæle herimod. Han mindede om den konservative parole, at man ikke turde betro denne regering penge — han fortsatte med stærk stemmeføring:

»Tænkte de mænd, der fostrede denne parole, på, hvilke af folkestyrets værdier, hvilke af de ved loyalitet og trofasthed hos det store flertal af landets borgere skabte demokratiske traditioner de herved bragte i fare? Tænkte de på, hvad dette lands arbejdere eventuelt måtte mene om værdien af et nationalt sammenhold om landets forsvars- og udenrigspolitik med partnere, der opførte sig sådan — så tankeløst? Tænkte de på det? Nej, den frygtede arbejderregering med dens beskæftigelsespolitik og reformprogram skulle væk. Om den så skal sultes ud, skal den væk, skrev man frimodigt med tommehøje bogstaver i den konservative presse og velsignet af den konservative partiledelse. Blæse være med forsvars-sagen, blæse være med hvad en arbejderregering har gjort af indsats, og hvad Socialdemokratiet efter krigen har gjort af indsats på dette område. Hvor var »livssagen«, hvor var de ideelle følelser hos det konservative folkeparti i den periode, da denne politik blev grundlagt?«

For Hedtoft var disse udtalelser langt mere end en taktisk retorsion. Han følte med hele sit letbevægelige sind den konservative holdning som en svigten — og man mærkede da også på atmosfæren i folketings-salen, hvorledes hans ord gik i bund.

Til sidst skal nævnes valgkampen i september 1953, da han havde sin sædvanlige store møderække landet over. Han havde været syg i for-sommeren, var nok restitueret, men næppe så fysisk stærk, som han selv og andre troede. Men påny så man kraftanspændelsen — han holdt den ene veloplagte tale efter den anden, han gennemglødede selv det stof, der måtte synes trivielt, med en inspiration og oplagthed, som var

forbløffende. Han fandt udtryksformer, som gjorde det stærkeste indtryk — igen, fordi han med hele sit jeg var eet med denne kampagne — den *skulle* vindes! Det var for ham arbejderbevægelsens skæbne for en årrække, det drejede sig om — der kan ikke være tvivl om, at overbevisningen herom var hans kraftkilde i netop *den* situation.

Fra denne kampagne er bevaret et øjebliksbillede af Hedtoft på *vælgermødet*. Det skyldes redaktør Tage Mortensen og findes i »Berlingske Tidende« for 16. september 1953. Efter at have skildret omgivelserne — det var et møde i Fredericia — skriver Tage Mortensen:

»Ærede vælgere! Ærede partifæller! Så skal vi te'et igen! Som alle véd, er Hans Hedtoft en fremragende taler, der med virtuositet spiller på alle retorikkens strenge. Bedst, når han ikke falder for fristelsen til at tage sig selv eller andre for højtideligt eller lade sig irritere af modsigelser, allerbedst, når han som i aften taler til et stort og lydhørt auditorium af trofaste meningsfæller, for hvem hans ord er som mannaen for israeliterne under ørkenvandringen mod det forjættede land. Han har dem i sin hule hånd. Han taler ikke til dem. Han holder ikke politisk foredrag. Han snakker med dem fra talerstolen, fortroligt, som ven til ven. De jubler med ham, de ler med ham, de harmes med ham, og de gribes med ham. Var der nogen, der sagde for et år siden, at Hedtofts trone vaklede? Den er grundmuret. Ærede vælgere! Ærede partifæller! Hedtoft bringer bud fra »over 20 møder«! I de socialdemokratiske tillidsmandsrækker og blandt »de folk, der bærer vor sag«, er der overalt en dyb forståelse af, at det kommende valg vil få vidtrækkende betydning. »Viljen til at hævde os, så langt evnen rækker, er så stærk, som vi ingensinde før mindes at have oplevet.«

Derefter refereres Hedtofts udtalelser om Sydslesvig og om Atlantpolitiken, de sidste indledet med en advarsel mod kommunisterne: »Giver I Aksel Larsen jer stemme, så giver I den hjemlige reaktion vind i sejlene, og så hylder I indirekte dem, der den 17. juni nedskød fredselkende arbejdere i Øst-Tyskland.«

Han går videre i et humørfyldt opgør med socialistforskrækkelseskampen mod Socialdemokratiet:

»Der vælter en flom af propaganda af det dummeste barnekammerpjat ind gennem brevsprækkerne. I véd allesammen, at I bliver beskyldt for det utroligste. De mest usandsynlige skræmmebilleder bliver stillet op. Der mangler faktisk bare truslen om, at husmandens eneste ko og Maren 50 kroner dem hugger vi også (munterhed og bifald). Men det kommer nok. Der er jo endnu en uge tilbage af valgkampen. Vi skal sikkert have hele den tyrkiske musik.

— Hvis den skildring af Socialdemokratiet, som denne valgpropaganda giver, var rigtig, fortsætter Hedtoft, så ville jeg være den første til at stå op på landets talerstole og råbe: Himlen bevare os for at få en sådan samling idioter til magten! Men det er ikke rigtigt. Intet Socialdemokrati har mere konsekvent værnet demokratiet blandt arbejderne, end det danske. Ingen har stærkere end vi vendt os mod det nazistiske og kommunistiske bureaukrati. Vi vil friheden — både frihed og tryghed.«

Også hr. Starcke fik en »venlig« hilsen med på vejen — under munterhed! — og Hedtoft genfortalte muntert et konservativt eventyr om ham selv, holdt det op til leende beskuelse — og forkastelse. Han bliver alvorlig: »Den nuværende regering består jo ikke af dumrianer. Det er hæderlige mænd og en hæderlig kvinde. Men deres politik er forkert ... mener vi!«. Han fremsætter de socialdemokratiske programpunkter, og derefter følger en ny munter passage — om ham selv fremstillet som indianerhøvding og om modstandernes »indianerlejr«, hvor man træffer *Knud den Vilde* og *Erik den Milde*! Munterheden slår om til alvor: tro ikke, at de andres indbyrdes strid er til fordel for os. Den fører til en højere stemmeprocent. Referatet slutter:

»Hedtoft går nu op i den helt store patos: — Skal vi ikke, siger han og understreger sine ord med slag i talerstolen — give hele dette konservative og anti-sociale sammenrend svar den 22. september, et svar, som det kan forstå. (Hør). Vi har ikke de pengemidler og den presse til rådighed, som de har, men vi har jer og titusinder landet over, for hvem Socialdemokratiet er andet og mere end et lejlighedsparti, legemliggørelsen af den bevægelse, der løftede far og mor op fra pjaltetilværelsen til et menneskeværdigt liv. Vi er de mange, og de er de få, og hvis vi lægger alle kræfter i, da får vi også det valg den 22. september, som vi ønsker....

Voldsomme klapsalver bruser gennem salen. En stemme råber gennem larmen:

— Vær rolig Hans, du skal høre fra os på tirsdag!«

Disse linier kan ikke slutes, uden at Hedtofts tale i radioen aftenen før valget den 22. september nævnes. Han havde som andre, der er vant til at stå på tribunen, i begyndelsen svært ved at tilpasse sig radioens særlige krav. Han havde svært ved at indstille sig på, at radiotaleren går ind i familiens dagligstue og skal passiare ved aftenkaffen. Men den 21. september 1953 viste han, at også *dette* mestrede han. Uden patos og retoriske armsving, men også uden at gå i den anden grøft — visse radiotaleres forlorne kæleri med lytterne — talte han jævnt og ligefremt som mand til mand og slog netop ned med udførlig argumentation på de punkter, hvor de andre troede, de havde »bid«. Det var en nådeløs imødegåelse. Han gjorde det klart, at han havde noget væsentligt at sige den enkelte, og talen var næsten en samtale med lytterne. »Synes De, 5000 kroner om året er for meget i aldersrente til et ægtepar.« Et lille ophold og så: »Det synes jeg heller ikke.« Også her gjorde han op med socialistforskrækkelsen, men ikke støjende muntert, derimod kort, stilfærdigt, ironisk — i få sætninger var det hele karakteriseret som det pjat, det var.

Talen sluttede med nogle alvorlige, men varme ord, der slet ikke føltes opstyltede, om den idé, Socialdemokratiet bygger på og om det dybt menneskelige indhold i dets bestræbelser. Det var Hedtofts bedste radiotaler — på sin vis det stærkeste vidnesbyrd om spændvidden i hans vilje og evne til at overbevise.

SVEND THORSEN:

Norden

Når engang Hans Hedtofts nordiske gerning er fuldt oplyst, vil be-
retningen om den dog mere blive en saga end et stykke politisk
historie. En saga om en mand, der var menneske, før han var politiker,
og hvis stort slående menneskelighed genkendtes og glædede overalt i
Norden. De vanskeligheder, han skulle overvinde på vejen frem, var af
den art, at de kun kunne mestres af en mand af god vilje, der umiddel-
bart kaldte på den gode vilje hos andre, og netop en sådan mand var den
helhjertede, idealistisk stræbende Hans Hedtoft. Han fattedes ikke ar-
gumenter, han glemte aldrig appellen til forstanden og interesserne;
men at det lykkedes ham inden sin tidlige død at grundlægge et værk
som Nordisk Råd, det havde mere end i noget andet sin årsag deri, at
han var Bjørnstjerne Bjørnsons ætling ved sin digtende trang gennem
arbejdets gang. Han havde kærlighed nok. Derfor kunne han samle et
stort følge.

Hans Hedtoft og hans parti var ikke blandt de nytilkomne i det nor-
diske samarbejde. Siden 1886 havde konferencer mellem broderlandene
fagforeninger været en institution, de nationale socialdemokratier
holdt samtidig politisk føling med hverandre, men først i 1932 — da det
norske arbejderparti helt var faldet til ro efter den kommunistiske ry-
stelse i 1917—18 — lykkedes det at oprette den Arbejderbevægelsens
skandinaviske Samarbejdskomité, omfattende også Finland og Island,
som i tiden indtil 1940 trådte sammen et par gange om året; ofte var
nordiske statsministre blandt deltagerne. I 1948 drøftedes i komiteen et
nært samarbejde mellem Socialdemokratiets nordiske rigsdagsgrupper.

Hans Hedtoft havde fra første færd deltaget i disse konferencer, han kendte ud og ind partiets ungdomsbevægelser i landene, og i en årrække havde han sæde i foreningen »Norden«s hovedstyrelse.

Med sådanne forudsætninger var det naturligt, at han allerede under det nationalsocialistiske Tysklands hastige magtstigning begyndte at tænke *nordisk* i udvidet forstand, omend i begyndelsen med udgangspunkt i sit parti. I januar 1935 gjorde han op, at Socialdemokratiet i Danmark havde 42,7 % af vælgerne, i Sverige 41,7, i Norge 47,0 og i Finland 40. »Den skandinaviske socialisme« var da den største folkebevægelse i Norden i nyere tid, i hvert fald med sine økonomiske og kulturelle bifloder; den omspændte op imod halvdelen af folkene, og ved sin realistiske, reformistiske holdning havde den tydelige særtræk. Utvivlsomt har Hans Hedtoft — romantiker og samtidig virkelighedstro — allerede da set de nordiske socialdemokratier tilsammen udgøre et væsentligt grundlag for en, endnu konturløs, fredselskende nordisk sammenslutning på et højt kulturelt niveau, et forbillede for den menneskeopfattelse, der just i trediverne truedes af den nye torden i syd. Det var på de tider, da man fra anden, desværre dansk, side hånligt talte om Skandinavien som »et reservat« for Socialdemokratiet.

Forsker man Hedtofts offentlige ytringer efter katastrofen, i tiden 1940—45, giver de, skønt de kun er få og måtte være varsomme, et stærkt indtryk af den udvidelse, som under besættelsen skete af de tendenser, han havde vist allerede i trediverne. I 1943 siger han, at de små lande, uanset krigens udfald, vil få en helt anden stilling end før 1939, og at det er hans tro, det vil blive nødvendigt for de nordiske stater at holde en fælles økonomisk og politisk kurs, omfattende også udenrigs- og forsvarspolitikken. Hans Hedtoft indrømmede åbent, at illusionen om »retten til neutralitet« bristede hin 9. april, kun hvis der blev stillet magt bag kravet, kunne det ventes respekteret; derfor måtte de nordiske lande forene deres kræfter — »vi er blevet klogere, man kan gerne sige mere kyniske«. Dog mente Hedtoft, at Th. Stauning havde haft ret, da han i 1937 i den bekendte tale i Lund gik imod en art nordisk forsvarsforbund, for med den daværende stormagtskonstella-

tion var et sådant forbund ikke muligt; men han billigede ingenlunde tonen («Danmark er ikke Nordens lænkehund»). Iøvrigt erklærede Hedtoft, at Norden efter krigen ved sit eksempel burde vise alle, hvorledes det ønskede Europa, ja, verdenen organiseret.

16. juni 1943 mødtes i København forretningsudvalgene for Socialdemokratisk Forbund og De samvirkende Fagforeninger, Socialdemokratiets rigsdagsgruppe, repræsentanter for Det kooperative Fællesforbund, for Arbejdernes Oplysningsforbund og Danmarks socialdemokratiske Ungdom. Mødet vedtog på initiativ af C. V. Bramsnæs om fremtidsforholdet til det øvrige Norden en udtalelse, der i det væsentlige faldt sammen med Hedtofts linie; man forudså, at de nordiske folk efter krigen skulle mødes til rådslagning, men tog — sikkert navnlig i håb om en fornuftig verdensordning efter det blodige opgør — afstand fra et isoleret nordisk forsvarsforbund. I de onde år har begrebet Norden for alvor fæstnet sig hos Hans Hedtoft, udbygget vel næsten dag for dag. Med Pär Lagerkvist har han erkendt:

*Norden er vårt fosterland,
fött i nöd och smärta.*

Efter Hitler-Tysklands nederlag forestod der både i Danmark og Norge en oprydning, der beslaglagde kræfterne. Desuden mærkedes særlig i Norge og Sverige nogen tilbageholdenhed over for »det nordiske«, der under krigen havde taget så mange tanker. Også visse mistemninger gjorde sig gældende. I Danmark erklærede Hans Hedtoft, at den neutralitetspolitik, som Sverige havde gennemført 1940—45, ville Norge og Danmark formentlig også have fulgt, såfremt de ikke ved overfald var blevet forhindret deri.

Iøvrigt stod jo i tiden efter befrielsesåret 1945 håbet til Forenede Nationer (FN). En spænding, en stadig stigende, mellem de under krigen allierede stormagter i øst og vest foruroligede dog snart de små, svage og udsatte lande. Det kommunistiske kup i Tjsekkoslovakiet i februar 1948, hvorved et demokratisk folk i ly af russiske bajonetter blev tvunget ind under diktatur, rejste påny sikkerhedsproblemet, i Norden må-

ske navnlig Danmarks. FN syntes foreløbig intet at kunne udrette. Hans Hedtoft, nu første gang statsminister, tog frem for andre den faretruende situation i sin hånd, idet han betragtede den ud fra et nordisk synspunkt. Han mente, at Norden såvidt muligt ikke burde engagere sig militært i modsætningen øst-vest (selv følte han sig altid mest tryk på hjemlig, nordisk grund), og han forudsatte almindelig erkendt, at blev et af landene angrebet, ville de andre uundgåeligt blive slagmarker; tillige forudsatte han i Sverige en erkendelse af, at også *det* ville være blevet løbet over ende, hvis det i april 1940 skulle have forsvaret sig alene. Altså burde de nordiske lande nu forene deres kræfter til værn for deres frihed og selvstændighed. Muligheden herfor vurderede Hedtoft vistnok højt, også med henblik på, at adskillige af hans nordiske partikammerater fra ungdomstiden nu sad i nøglestillinger i de øvrige lande. »Hvis ikke *vi* skulle kunne virkeliggøre et nordisk samarbejde, hvem skulle så kunne?«, sagde han ofte.

Statsminister Hans Hedtoft tog da i denne sag initiativet til de første og uofficielle forhandlinger mellem nordiske ministre, de, der, ført op på det officielle plan, resulterede i nedsættelsen af en skandinavisk forsvarskomité, hvis opgave det blev at foretage en koldsindig undersøgelse af fordele og ulemper — udenrigs- og militærpolitisk — ved et forsvarsforbund, omfattende Sverige, Norge og Danmark. Her skal ikke i enkeltheder gøres rede for det hele forløb; det genkaldes i erindringen blot ved at nævne navne som Uddevalla, Holmenkollen, Karlstad, København og Oslo. Det er også velkendt, man nåede til enighed om, at der under visse forudsætninger var mulighed for en gensidigt forpligtende, men iøvrigt fritstående skandinavisk forsvarsunion, der skulle indgå som en regional sikkerhedsaftale inden for FN. Planen strandede på de »visse forudsætninger«, der navnlig var knyttet til nødvendig tilførsel af krigsmateriel fra USA. Norge så overhovedet helst, at et nordisk forsvarsforbund fik garantier for hjælp fra vestmagterne, Sverige ønskede forbundet absolut alliancefrit, Danmark søgte at mægle — men altså forgæves. Da derefter en henvendelse fra Hedtoft til statsminister Tage Erlander om et dansk-svensk forsvarssamarbejde ikke fandt til-

slutning hos de svenske partier, fulgte Danmark Norge ind i Atlantpagten.

Fra det for Europa kritiske forår 1948 indtil forsvarsforhandlingernes negative udfald i februar 1949 havde Hans Hedtoft været utrættelig. Med den tunge vægt af hele sin vitale, hvervende personlighed, i denne tid omgivet som af et skær af beslutningens morgenrøde, var han gået ind for det skandinaviske forsvarsforbund. Da tanken faldt, rantes han hårdere end nogen anden; man bruger nødig i politiske forhold ordet sorg, men det er nok det, som dækker bedst. En tid lang syntes hans initiativ lammet. — Og dog blev det just Hedtoft, foreløbig havariets mand, der atter rejste den nordiske vilje og førte de skuffede frem mod et nyt, stort mål. Heraf ser vi, hvor ægte han var i sin nordiske stræben. Det forholdt sig sikkert således, at det særligt udsatte Danmark havde størst interesse i et skandinavisk forbund. I hvert fald måtte Socialdemokratiet foretrække den lille nordiske alliance for den store vestlige, allerede fordi det brud med partiets traditionelle neutralitetspolitik, der i begge tilfælde ville foreligge, dog var mest overkommeligt, når årsagen var værnet om freden for det Norden, som også Danmark tilhørte. Havde Hedtofts nordiske politik blot været en opportunistisk, en nationalegoistisk, ville han nok, da det viste sig, at forbundet ikke kunne virkeliggøres, have trukket sig ud af spillet eller dog forholdt sig passivt afventende. Han gjorde det modsatte! Efter den modløse periode stræbte han i årene efter 1949 mod et nordisk råd og voksede til statsmand i dette ords direkte betydning, man fristes til at sige, at han blev staternes mand, han personlig en overbygning over Norden, vel undertiden mødt med et tvivlende smil, men altid med dyb sympati. Vi står her ved den mest beundringsværdige periode i Hans Hedtofts liv, da han ved sin usvækkede indflydelse i Danmark og broderlandene og ved sin menneskelige varme sluttelig vendte et nyligt nederlag til sejr. Han viste herunder blik for store fremtidsopgaver, men også nøgtern sans for de mindre og helt små, der kunne løses i morgen; med sit intuitive vidsyn forenede han en inspirerende kraftudfoldelse og en medrivende veltalenhed. Han tog initiativet til Nordisk Råd, og han

blev til sin død dets åndelige leder. Naturligvis havde Hans Hedtoft tilskyndere og medbyggere både i Danmark og i de øvrige nordiske lande, mænd, uden hvis bistand værket aldrig ville være blevet fuldendt; men da selv de ypperste blandt disse har peget på den frodige Hedtoft som Nordisk Råds egentlige skaber, er det berettiget, som det nu skal ske, omkring netop hans personlighed at samle de tankegrupper, hvoraf NR fremstod, det råd, hvori for første gang i historien fire selvstændige landes parlamenter samvirker.

Bagude lå, tænkte og sagde Hans Hedtoft, de 100 år, da de enkelte folk i Norden blev sig deres egenart bevidst, og alle nåede national selvstændighed. Forude lå en ny tidsalder, de store stats- og gruppedannelsers tid, hvor den tekniske, økonomiske og militære udvikling, ikke mindst afstandens overvindelse, befordrede enorme magtkoncentrationer. Herved kunne for de mindre folk den blotte eksistens blive bragt på det usikre, men der ville i hvert fald opstå alvorligt besvær for de små nationer, når de hver for sig, altså enkeltvis, søgte at hævde sig kulturelt, økonomisk og i det mellemfolkelige samarbejde. Under den nye verdenstilstand måtte de nordiske stater, der jo havde hovedtræk tilfælles i sprog, tankesæt og levevilkår, i samfundsstrukturen, ja, endog i partidelingen, styrke deres stilling gennem et nyt, intimt samarbejde. De måtte selv danne en gruppe. De økonomiske hensyn tvang næsten dertil, for blev toldskrankerne mellem landene ikke efterhånden brudt ned, så der opstod et nordisk hjemmemarked på 14—15 mill. mennesker, kunne erhvervene ikke nå frem til den billige produktion pr. fremstillet vareenhed, der alene gjorde konkurrencedygtig i masseproduktionens tidsalder. Man måtte forudse, at uden et stort fælles hjemmemarked som basis ville både i Danmark, Norge og Sverige adskillige fabrikker ikke på sund vis kunne hævde sig, når i omverdenen den 2. krigs teknologiske resultater slog igennem. Dette betød dels, at fremmede varer ville trænge ind over grænserne og medføre arbejdsløshed, dels at den valutaskabende eksport ville aftage, med en sænkning af de nordiske folks høje levestandard som resultat, da denne jo netop beroede på købeevnen i fremmed mønt. Norden måtte da tilpasse sit næringsliv

efter den moderne tekniks krav, ingen skranker skulle hindre industrierne i at nå til fuld udfoldelse, de måtte fjernes gruppe efter gruppe. Og store investeringsopgaver burde løses ved en forenet nordisk indsats. — Det er jo Socialdemokratiets historiske gerning, at det har »organiseret solidariteten«; i den verden, der syntes at ville opstå efter 1945, ønskede socialisten Hedtoft at udvide solidariteten til at omfatte det hele Norden.

Vi kan i dagspressen og i parlamentstidenderne skridt for skridt følge tilblivelsen af Hans Hedtofts nordiske totalsyn. — Også dette, at et forsvarsforbund ikke havde kunnet oprettes, hvorefter landenes udenrigspolitik tildels blev forskellig, gjorde, at han måtte ivre for en levende kontakt mellem folkene; thi da herefter Danmark og Norge i modsætning til Sverige tilsluttede sig den store vestlige sikkerhedspagt, opstod der fare for, at Nordens problemer ville træde i baggrunden, medmindre man satte ind med nye initiativer. Hvilke forudsætninger var der nu herfor? Vel, den akademiske skandinavisme omkring midten af det 19. århundrede havde sat sig for store statspolitiske mål, den var derved kommet i vanry, og dog kunne fra den dateres en stilfærdig, men sikker organisk vækst i de nordiske kontakter, privat og offentligt — også gennem ensartet lovgivning på meget store felter — således at der i virkeligheden nu var draget et tætmasket net af venskab og samarbejde hen over hele Norden. Var der ikke herved skabt en så sikker grund, at man, omend med fuld opretholdelse af landenes selvstændighed, påny kunne nærme sig det statspolitiske? De nordiske lande deltog på forpligtende vis i FN's og Europarådets forhandlinger, men de havde ikke selv noget organ for tilsvarende rådslagning. Var det ikke at begynde ude i periferien i stedet for i centrum, i selve Norden? Efter Hedtofts hele indstilling, den klassisk »internationalistiske«, ville de nordiske folk få størst mulighed for at gøre en værdifuld europæisk og universel indsats, når de gjorde deres eget samvirke i Norden rigt. Hvad man havde behov, var da vel et nordisk råd, der kunne virke som en transformator, hvori nordiske samarbejdsideer omsattes i praktisk handling. Ret beset ville et sådant råd blot være en logisk, omend dristig videre-

førelse af de talrige allerede bestående organer for offentligt og privat samarbejde — dristig, fordi man her tangerede statspolitikken.

Statsplanet! Men var der da ikke i løbet af den sidste menneskealder ført forhandlinger både mellem nordiske statsembedsmænd og ministre? Jo, talrige, særlig efter den 2. verdenskrig. Denne form for samarbejde, der ofte gjaldt lovforberedelse, havde gjort fyldest, så længe spørgsmålene var af såkaldt teknisk karakter, skønt det var en svaghed ved metoden, at de lovgivende forsamlinger, der jo dog havde det sidste ord, ikke deltog i det forberedende arbejde, men blot fik de fællesnordiske lovforslag forelagt til vedtagelse (måske med visse ændringer) eller til forkastelse. Mange nordiske opgaver var løst gennem kommissions- og ministerdrøftelse, men adskillige var også forblevet uløst, netop fordi rigsdagene sad i baghånd og var uden nødvendig orientering. Ved forberedelsen af og under forløbet af de afgørende forhandlinger, der med Hans Hedtoft som drivkraft og som »manden i midten« i de første uger af 1949 førtes i København og Oslo om et forsvarsforbund, gjorde man visse erfaringer, som i høj grad fremmede tanken om et nordisk parlamentarisk råd. Der forelå jo en situation, hvor enhver kunne se, at den nedarvede fremgangsmåde ikke slog til. Når det, som nu, gjaldt et problem af grundlæggende politisk betydning, måtte medlemmer af de tre landes lovgivende forsamlinger inddrages i rådslagningen fra første færd. Det måtte de også af den årsag, at repræsentanter for oppositionen naturligvis burde deltage i de alvorlige overvejelser. Det var ubetinget en brist ved det hidtil anvendte system, at det nordiske samarbejde havde været noget nær et privilegium for regeringerne, dobbelt uheldigt hvis disse var af samme politiske farve; både i Norge, Sverige og Danmark havde Socialdemokratiet haft hånden på statsroret i lange perioder. Den altid bredt favnende Hans Hedtoft var den første til at se, at den gamle fremgangsmåde var absolut uanvendelig nu, da man skulle lodde, hvad selve folkene tænkte og ville.

Konsekvenserne blev draget. Da under forsvarsforhandlingerne i januar 1949 danske, norske og svenske mænd for første gang siden Kalmarunionen mødtes for at drøfte beslutninger af største rækkevidde for

H. C. Hansen, Hedtoft og J. O. Krag studerer et udkast til en politisk udtalelse i folketinget.

En valgdag er en højtidsdag. Karin er med og følger spændt sin fars stemmeafgivning på valgstedet.

Under valgkampen i 1953 hilste Hedtoft på veteranen, Th. Mikkesen, i Hvideovre.

Statsministre indviede SAS' transatlantiske flyverute, København—Los Angeles og København—Cape Town og København—Narsarsuaq på Grønland. De tre statsledere i samtale med præsident Eisenhower, 24. november 1955.

deres folk, sad i forsamlingen ikke blot ministre, diplomater og militære, men tillige 8 repræsentanter for hver rigsdag, regeringstilhængere såvel som oppositionelle. Vi ved, at et forsvarsforbund ikke lod sig oprette; forhandlingerne, hvori rigsdagsmændene deltog med iver, var imidlertid åbenhjertige, de blev ført i en ånd af gensidig tillid og forståelse, og de øgede betydeligt indsigten i de enkelte folks problemer og hele stilling. Meningerne gik tildels på tværs af landegrænserne, hvad jo kun kunne bekræfte, at de tre folk stod hinanden nær i tankegang og væsen. Den offentlige debat, der i tilslutning til møderne i København og Oslo skete omkring spørgsmålet om en forsvarsunion, interesserede i vide kredse, hvilket i sig selv betød et fremskridt for den nordiske tanke. Da delegationerne skiltes uden at være nået til enighed, lovede man hinanden des stærkere at søge samarbejdet udbygget på andre områder.

Hermed var kimen til et nordisk råd nedlagt, et regelmæssigt sammentrædende parlamentarisk råd af rigsdagsmedlemmer, der vel ikke skulle kunne binde hverken regeringerne eller de enkelte lovgivende forsamlinger ved sine beslutninger, men dog være et organ for samråd i spørgsmål af fælles interesse, initiativtagende og opinionsdannende, altid bestræbt på at fjerne nationale fordomme og på at fremme en nordisk indstilling i landene. I erkendelse af, at det statslige eller ministerielle samarbejde ikke gik i dybden, således som det folkelige gjorde, skulle rådet bestå netop af folkevalgte, dog at ministre kunne tage sæde i det uden stemmeret. I et sådant råd ville også oppositionspartiernes mænd blive aktive i det nordiske arbejde, ja, samtlige politiske partier ville blive nødt til at tage stilling til de nordiske problemer, med tilbagevirkning på deres tusindtallige vælgere. Herved og ved den presseomtale, som de spørgsmål, rådet fremdrog og aktualiserede, naturligt foranledigede, ville Norden mere end før blive et levende begreb for folkene. Endelig, kom et sådant parlamentarisk råd i stand, ville de lovgivende forsamlinger snarere sidde i forhånd i stedet for som hidtil i baghånd, og det var utvivlsomt tjenligt for samarbejdets frugtbarhed.

Hans Hedtoft blev ligesom det brændpunkt, hvori disse tanker og

tendenser samlede sig. Da han, støttet også af politikere uden for sit eget parti, havde overvundet den krise, hvori forsvarsforbundets havari hensatte ham, arbejdede han, som foran beskrevet, utrætteligt for skabelsen af et nordisk råd efter de nys optrukne linier. Med inspiration forenede han nøgtern målbevidsthed. Da det nordiske interparlamentariske forbund, nærmest en privat sammenslutning, der havde bestået siden 1907, i august 1951 holdt møde i Stockholm, kunne Hedtoft omsider på den samlede danske delegations vegne i en af sine bedste taler forelægge forslag om oprettelse af det officielle mellemnordiske samarbejdsorgan, hvis navn blev Nordisk Råd. Efter at den svenske og den danske rigsdag, det norske storting og det islandske alting (Finland mente på grund af sin særlige stilling ikke at kunne være med) havde antaget vedtægterne, indledtes den 13. februar 1953 Nordisk Råds første session på Christiansborg i København. Hans Hedtoft valgtes helt naturligt til rådets første præsident. Vi tør tro, at hin dag var den største i hans liv, i hvert fald den, der dybest fyldte ham med glæde. Vel stod han kun ved et foreløbigt mål, for hans endelige var et fælles Norden i fremtidens Europa, men i Nordisk Råd så han det redskab, hvorved dette mål kunne nås. Da han som præsident fra sin stol talte til rådet, den største landvinding for nordisk samarbejde gennem mere end 100 år, bød historisk retfærdighedssans ham at sige, at blandt forudsætningerne for Nordisk Råd, samlet i landstingssalen på Christiansborg, var studenternes og borgernes skandinaviske møder i Christiansborg ridehus et århundrede forinden.

Den mellemfolkelige institution Nordisk Råd, enestående af art, kunne, hvor meget udviklingen end tenderede mod et sådant råd, næppe være skabt uden Hans Hedtofts kraftige, midtsamlende personlighed. Men som han gav den nordiske tanke sin inspiration, var den for ham selv en kilde til livsfornyelse, en appel til hans fantasi og vilje, til hans talent. Hans temperament fandt utvivlsomt en bred udløsning under arbejdet for at klare den i hans øjne største opgave, der var stillet de nordiske folk i det 20. århundredes sidste halvdel. Hedtoft ville det til enhver tid *mulige* samarbejde. Nordisk Råds fjender så han både i »de

frygtsomme«, d.v.s. i de nationalegoistiske tvivlere, og i »de utålmodige«, d.v.s. i de himmelstormende entusiaster. Det nordiske samarbejde havde, når alt kom til alt, kun ét mål, nemlig at gøre livet lettere og rigere — materielt og åndeligt — for menneskene i Norden. I en så simpel formel indesluttede Hans Hedtoft bestræbelsernes sum, men han erkendte, at vejene var mange og måske også lange. Han så gerne, ja, mente det nødvendigt, at det nye samarbejde begyndte med overkommelige opgaver, der kunne løses i overskuelig tid og uden at rejse større meningsforskelle. Han ville en nordisk politik, som udnyttede øjeblikkets muligheder, men tillige en politik på langt sigt. Ofte fremhævede han i sine taler — der snart var den næsten synske storpolitikers, snart en kammeratlig, hjertelig bordtale — at skeptikerne kunne ihjelslå enhver dristig og skabende idé. Trods de lidte skibbrud var der nu brug for andet og mere end skepsis. Sandt nok, også i det nordiske samvirke skulle den jordbundne del af arbejdet gøres, men dog altid, som han sagde, »under skæret af højere stjerner«. Hvor langt hans perspektiv var, røbede han aldrig, vi ved blot, at han heller aldrig skar det over. Vist nok mente han med Hjalmar Branting, at gårdsdagens utopi kan blive morgendagens virkelighed. Helt sikkert er, at han øste af dybe kilder.

Den, der prøver at løfte stater ud af deres gamle leje og sædvaner, må stemme tunge lodder; dertil kræves et stærkt hjerte! Statsminister Hans Hedtoft, hvis hjerte var svagt, døde, som vi ved, natten til den 29. januar 1955 i Stockholm, hvor han opholdt sig i anledning af Nordisk Råds 3. session, åbnet dagen før med ham som hovedtaleren og som det selvfølgelige midtpunkt. Alle erkendte med sorg, at nu havde Norden mistet en af sine store sønner; nogle mente, at Hans Hedtoft var død just dèr, hvor hans virke havde været stærkest, ved Nordisk Råd.

Det siges, at de døde rider hurtigt. Så længe den slægt, der sammen med Hans Hedtoft skabte Nordisk Råd, lever og øver nordisk gerning, vil dog hans ånd være nærværende: Gerningen vil blive målt i forhold til hans mål, og hans egen stræben vil virke som en tilskyndelse for dem, han måtte lade alene.

JOHANNES LINDSKOV HANSEN:

Da Grønland blev frit

En dag vil der i Godthaab blive rejst et monument for Hans Hedtoft, og uden tvivl vil man da indhugge datoen 4. august 1948, der stadig af alle unge grønlændere regnes som den skelsættende dato i deres nyere historie. 1948 kan kan for grønlænderne kun sammenlignes med vort 1849. En så afgørende og skelsættende betydning fik den tale, den danske statsminister den dag holdt for det forenede landsråd.

Statsminister Stauning viste Grønland en så stor interesse, at han overflyttede dets anliggender til sit eget ministerium. Også han gjorde en lang rejse derop. Det var i begyndelsen af 30'erne. Man havde umiddelbart efter første verdenskrig nedsat en Grønlands-kommission. Resultatet var blevet en ny styrelseslov, som gennemførtes i 1925. Selv om der i den daværende kommission rejste sig røster for en ophævelse af handelsmonopolet og reservattilstanden, var der dog ingen, der dengang vovede at foreslå en øjeblikkelig ophævelse. De ville have en respit på 10 eller måske 20 år. Så da Th. Stauning kommer til Grønland, er han klar over, at den herskende politik må fortsætte endnu en årrække. For at lede den grønlandske befolkning frelst gennem civilisationens farer, må den på alle områder være skærmet mod skadelig indflydelse af åndelig og navnlig af økonomisk art. Derfor var Grønland et lukket land, derfor var det et på alle områder stats-drevet land.

Hernede levede vi i bevidstheden om, at vor politik var den rigtige. Den var rigtig i den forstand, at vi ingen tanke gjorde os om at udnytte

den grønlandske befolkning, tværtimod. Grønland hvilede økonomisk i sig selv, hvad landet indbragte, gik til landet selv. Men landet indbragte for lidt. Sælen, der engang havde været hele livsfundamentet i den grønlandske familie, havde givet både føde, klæder og varme, var forsvundet under den første verdenskrig. I stedet kom torsken, og opgaven blev nu at omstille et primitivt men på sit specielle område overordentlig højt udviklet jægerfolk til fiskere og fåreholdere. Det var en besværlig proces, og de sparsomme indtægter umuliggjorde en virkningsfuld indsats overfor de snigende sygdomme, som trods alt hærgede det afsondrede folk. Såvel hospitaler som alle andre sociale institutioner befandt sig på et yderst lavt stade. Skoleforholdene var alt, alt for primitive, alt, alt for utilstrækkelige, og dertil kom så det allermest afgørende:

Mellem den indfødte grønlandske befolkning og den danske udsendte tjenestemand, enten han nu var administrator, læge, lærer eller håndværker, fandtes der et uoverstigeligt svælg. Danskeren var overklasse på alle områder. Han stod under dansk ret. Forså han sig, kunne han alene dømmes af landsfogeden, der var jurist, men var han utilfreds med dommen, kunne han appellere den til dansk domstol. Grønlanderens forseelse derimod blev takseret af kolonibestyreren, og det gav meget vilkårlige afgørelser og mulighed for overgreb, omend man kender meget få tilfælde deraf. Danskeren var vellønnet, kunne samle penge op til sin alderdom, sende sine børn i danske skoler eller underholde familien herhjemme. Grønlanderens indtægter var ufatteligt små. En grønlandsk uddannet lærer kunne efter 20 års tjeneste nå op på 900 kr. om året, en arbejdsmand fik 17 øre i timen; men samtidig førte den grønlandske handel en ganske bestemt prispolitik, hvorefter alle livsnødvendige varer og alle grønlandske produkter solgtes yderst billigt. Alligevel var der et svælg, og man så det bedst, hvis man kom ind i en butik. I det øjeblik danskeren viste sig, skilte køen sig ad, og der blev plads for herren ved disken.

Samtidig medførte det centraliserede styre af Grønland, at alle beslutninger blev truffet hjemme på Slotsholmen. Der kunne knap nok

sættes et par nye planker i et fiskehus, uden at man måtte spørge først. Det kunne hænde, at man om efteråret sendte forslag hjem, som man intet svar fik på det første år. Grønland havde to landsråd i det nuværende Vestgrønland, og det havde to landsfogeder. De var begge fødte formænd for landsrådet, og disse folkevalgte organer kunne vel rette henstillinger til styrelsen og til statsministeren, men landsfogeden kunne og skulle ledsage deres forslag med sin vurdering deraf, og denne vurdering blev ikke landsrådene bekendt, den var til de hjemlige myndigheders orientering.

Disse få træk af det Grønland, som i realiteten endnu eksisterede, da Hedtoft i 1947 dannede sit første ministerium, er malt i mørke farver og måske i for mørke, for den meget primitive og for det store flertals vedkommende ret uoplyste befolkning havde i det meste af mellemkrigstiden så afgjort brug for det formynderskab, Danmark udøvede. Men med krigen fulgte adskillelsen fra Danmark. Enhver forbindelse mellem styrelseskontorerne i København og den lille håndfuld mennesker, der sad i Grønland, var afbrudt. Nu måtte de selv klare sig deroppe, og det viste de kunne lade sig gøre. Daværende landsfoged Eske Brun var i de 5 besættelsesår blevet Grønlands næsten enevældige konge. Han samlede om sig en kreds af danske, der søgte at løse alle de problemer, som mange andre hernede fra før havde ordnet. Daværende kolonibestyrer i Egedesminde Aksel Malmqvist blev udnævnt til handelsinspektør, man kunne kalde ham Grønlands forsyningsminister under krigen. De danske, som »var frosset inde« i Grønland under verdensbegivenhederne, blev hver sat på deres post, og med minister Kauffmanns hjælp og de amerikanske myndigheders interesse lykkedes det at føre Grønland uskadt igennem de 5 krigsår.

Da befrielsen slog for os hernede, var glæden mindst lige så stor i Grønland, og hos alle vågne grønlandere og alle fremskridtsvenlige danske tjenestemænd havde den tanke fundet fast form, at nu måtte den nye tid planlægges og forberedes for Grønland.

Men hernede havde vi hænderne fulde. Den yderst vanskelige overgang fra besættelse til normal demokratisk tilstand beskæftigede en-

hver ansvarlig politiker, og havde vi tid til at tænke på mere, ja så så vi mod syd i stedet for mod nord. Både Grønland og Færøerne fik i det store og hele lov til at passe sig selv. En pressemand, forfatteren Ole Vinding, opnåede i 1945 at få lov til at rejse til Grønland, men karakteristisk nok på betingelse af, at han ikke skrev derom i dagspressen. Han skrev så en bog, der bragte bud om de synspunkter, der herskede i vor danske, så fjerne koloni. Bogen vakte ikke den opmærksomhed, den burde have vakt. Det følgende år blev der på trods af Grønlands styrelses ønske arrangeret en presserejse til Grønland, og da synspunkterne her i forstærket form blev forelagt en langt større offentlighed, chokeredes man. Var det virkelig sandt, at den opreklamerede »glade smils boplads« alt for ofte var en samling hytter af kolonihavestørrelse, der lå på sumpede lossepladser og husede en befolkning, som hærgedes af tuberkulose og kønssygdomme?

Nu blev Grønland et stridsspørgsmål, og om Hans Hedtoft ikke tidligere har taget parti, så ved jeg, at han gjorde det nu. Den hidtil førte politik havde jo nok omkring 1930 fået Staunings stempel og tilfredsstillede endnu mange af partiets folk, men Hedtoft vidste, at da den dag kom, hvor han skulle danne regering, var Grønland en af hans store opgaver. Næppe var efterkrigstidens første socialdemokratiske ministerium dannet, før han begyndte at interessere sig så stærkt derfor.

Det første offentlige udtryk for, at der måtte en ny politik til, fremkom Hans Hedtoft med i et foredrag i Det grønlandske Selskab i april 1948. Han understregede her, at vor politik fortsat måtte gå ud på at bevare Grønland for Danmark, men paradoksalt nok var det socialdemokraterne, der pegede på, at det private initiativ måtte have indpas deroppe i det hundrede procents stats-socialistiske samfund, og den private indsats måtte naturligvis kun finde sted under statens tilsyn og med garanti overfor grønlænderne, så de ikke under nogen form blev udnyttet eller ladet i stikken.

Statsministeren kunne her have peget på, at det grønlandske samfund ikke burde gennemleve en lignende økonomisk periode, som både

Island og Færøerne måtte igennem, da man opgav den statslige monopolhandel i disse to samfund. I talen mærker man iøvrigt Hedtofts varme forståelse for det fjerne samfund, som med så mange bånd er knyttet til Danmark. Han lægger meget stærk vægt på, at hvad der end skal ske deroppe, så må grønlænderne vindes for sagen først. Intet kan gennemføres uden deres støtte og tilslutning. På dette tidspunkt har den nye statsminister allerede besluttet sig til at ofre sin sommer — den eneste tid, hvor der kunne blive håb om nogle ugers hårdt tiltrængt hvile — på en omfattende Grønlandsrejse. Og før den finder sted, giver han endnu tydeligere udtryk for sine synspunkter. Grønland kan ikke længere holdes på reservatniveau, siger han. Det lukkede Grønlands tid må være forbi, men forudsætningerne er, at grønlænderne selv ønsker en ændring. Derefter slår han et kraftigt slag for, at der dannes f. eks. et dansk-grønlandsk kompagni, hvor det danske erhvervsliv i samarbejde med grønlænderne søger at udnytte de muligheder, landet deroppe råder over.

I juli måned sejlede Hedtoft med fregatten »Niels Ebbesen« til Grønland. De fleste større byer — kolonier som de endnu da hed — og en række udsteder besøgte, og statsministeren gav sig tid til at tale med så at sige alle, der havde noget på hjerte, fiskere, fangere, fåreavlere, fastansatte og løsarbejdere, med embedsmænd og håndværkere. Han gæstede det skønne udsted Sarqaq, en af de endnu få driftige sælfangerpladser deroppe. Han så, hvor meget grønlændere kan udrette, og han så navnlig også, hvor meget de manglede.

Men det afgørende skete i Godthaab, hvor de to landsråd samledes til fællesmøde, og hvor for første gang en dansk statsminister var til stede. Året før havde de samme landsråd understreget, at tiden endnu ikke var inde til at åbne Grønland og give plads for det private initiativ, men i vinterens løb var der sket ret afgørende ting. Et stort københavnsk dagblad havde i sit nytårsnummer bragt en enquete blandt fremtrædende danske Grønlandsembudsmand og førende grønlændere om nødvendigheden af at nedsætte en kommission netop med henblik på at åbne Grønland. Denne enquete blev meget virkningsfuldt fulgt

op i den i Grønland udgivne dansksprogede Grønlandsposten, hvor der viste sig en overvældende stemning for disse synspunkter.

Da nu statsministeren tager ordet i landsrådsmødet, som holdtes i seminariets gymnastiksal, fremhæver han først, at det er hele Danmarks ønske at bevare og udbygge den århundredgamle tilknytning mellem de to lande: »Danmark ønsker at bevare suveræniteten over Grønland, og al anden tale har intet med det danske folks vilje og ønsker at gøre. Og det er ligeledes hele det danske folks ønske, at den kommende tids udvikling af Grønlands økonomiske og kulturelle liv udelukkende skal have til formål at højne og forbedre grønlændernes levevilkår.« Hedtoft minder om femårsplanen, der var et resultat af de i 1945 førte forhandlinger, og han sætter derefter de erhvervspolitiske spørgsmål på dagsordenen. »Jeg møder ikke med noget program eller nogen endelig mening,« siger han, »men det er vigtigt, at vi får talt ud om disse ting.« Han peger på, at den grønlandske delegation, der var nede i Danmark i 1946, erklærede, at »grønlænderne endnu ikke var nået så vidt i åndelig og materiel udvikling, at en åbning af landet nu eller i den nærmeste fremtid fandtes forsvarlig.« Heroverfor citerer Hedtoft så Knud Rasmussen, der efter sin erfaring fra andre steder mente, at grønlænderne kunne hjælpes frem, når de fik støtte og hjælp af Danmark, og at en vis åbning af landet under statens kontrol var påkrævet, for, sagde Knud Rasmussen i 1925: »Den dårlige erhverver i Grønland har så nogenlunde den samme chance som den flittige og initiativrige, der er ingen forskel. Dette bevirker, at ingen i Grønland er i stand til at hæve sig op fra det kunstige niveau, som vi selv har skabt.«

Hedtoft opridser derefter forskellige muligheder for en nyordning for det grønlandske erhvervsliv. Det kan ske gennem et af staten kontrolleret dansk-grønlandsk kompagni, det kan måske ledes af grønlænderne og styrelsen selv ved andelsforetagender eller måske ske gennem en kombination af danske foretagender og grønlandske andelsselskaber. Endelig rejser Hedtoft det vigtigste af de øjeblikkelige spørgsmål, nemlig nedsættelsen af en hurtigt arbejdende Grønlandskommission, der

skal tage alle de afgørende problemer op til behandling, og her bør landsrådene overveje de synspunkter, han har fremsat.

Da denne tale, som i Grønland regnes for historisk, er afsluttet, rejser den fungerende formand, vicedirektør Eske Brun sig og siger bl. a.: »Jeg tror aldrig noget landsrådsmøde har set hen til en tale med større forventninger, end de har gjort i dag, og jeg tror ikke, at der i de grønlandske landsråds lange historie findes noget eksempel på nogen tale, der er påhørt med større interesse. Statsministerens ord var tankevækkende, og statsministeren hejsede nye symboler, men han hejste dem på en gammel mast, som har sin grundvold på Danmarks gamle politik i Grønland, den politik, der hedder Grønland for grønlændernes velfærd og fremgang.«

Den næste dag svarede landsrådet statsministeren. Det blev en af deres kendte og betydelige politikere, Gerhard Egede, der af medlemmerne bemyndigedes til at tolke et enstemmigt landsråds svar. Han omtaler også den tidligere stilling til handelsmonopolet, men fortsætter: »Nu er landsrådet af den overbevisning, at der foreligger tilstrækkeligt grundlag for at gå ind for gennemgribende ændring, idet ønsket blandt befolkningen om erhvervsøkonomisk og kulturelt at komme på samme højde som andre nationer er blevet så stærkt, at et landsråd ikke kan sidde det overhørigt.« Det er en glad og bevæget statsminister, der takker landsrådet for den fulde tilslutning, han har opnået til sine skelsættende synspunkter, og det er om aftenen, man samles til et muntert lag, grønlændere og danskere, hvor taler og sang veksler, at Hans Hedtoft pludselig erindrer børnesangen, han så tit har sunget for Karin i Fuglsangs Allé: »Lille Peter Edderkop«. Grønlænderne har sunget mange af deres smukke og muntre sange for ham, og hvordan kan den sangglade Hans så lade være at svare med en ligeså enkel og harmløs vise? Grønlænderne tager de pudsige strofer til sig, med Kamikposten ryger de mod syd og mod nord, og få dage efter er visen såmænd også landeplage i Danmark.

Den 23. august lagde »Niels Ebbesen« til ved Toldboden, Grønlandsrejsen var endt. Hedtoft understreger, at han er af den bestemte opfat-

telse, at en opbygning af det grønlandske erhvervsliv ikke kan ske under den nuværende stive monopol-, forbunds- og afspærringspolitik, og han har fået et klart ja herpå af den grønlandske befolkning. Samme efterår taler han i Det grønlandske Selskab og kan da fortælle, at nu kommer kommissionen. Det er lykkedes ham at få departementschef H. H. Koch til at lede den, og nu skal der for alvor arbejdes.

Det bliver der også. To dage efter er kommissionen nedsat, og i løbet af det kommende år når den gennem hele sit vældige stof. Den 28. februar 1950 slutter den med en omfattende grundig betænkning, der i årene fremover vil stå som en af de store milepæle i det grønlandske samfunds udvikling. Den dag — den 27. april 1950 — da statsministeren kan fremsætte de store grønlandske lovforslag for folketinget, har tinget ganske symbolsk også til første behandling forslag til lov om ophævelse af den dansk-islandske forbundslov. Hæfter det travle ting sig ved dette mærkelige træf? Ja, men man siger ikke noget derom, men da Grønlandsloven kommer til behandling, bliver den modtaget med en enstemmighed og en anerkendelse, som en mindretalsregeringschef ikke er forvænt med. Forslagenes gang gennem rigsdagens to kamre bliver relativ let og smertefri. Inden samlingen slutter, er nyordningen i Grønland en kendsgerning.

Nu er 5 år gået under de nye tilstande. I dag er der private købmænd og håndværkere i flere grønlandske byer, men først og fremmest er grønlændere og danske sat under samme lov. Den ene skal ikke dømmes af kolonibestyreren og den anden af landsfogeden. Hans efterfølger landshøvdingen kan vel tage afstand fra en landsrådsbeslutning, men han skal forinden meddele landsrådet, hvis han er af en anden opfattelse. Det kommunale selvstyre er udbygget i et helt andet omfang end tidligere. Og her gør grønlænderne de første svære erfaringer i selv at lede deres lands anliggender. Meget gammelt og dermed megen idyl forsvinder. Det nye, der gror op, har ikke altid det romantiske skær over sig. Opbygningsårene, som hver sommer har krævet mange hundrede danske håndværkeres ophold i landet, har sat deres præg på byer og udsteder, alt for mange grønlændere har måttet tage

del i dette arbejde i stedet for at hellige sig fiskeriet. Men den moderne tid på godt ondt er kommet til Grønland, og overalt, hvor man kommer, kan man mærke, at der er en ungdom, der har tro på og vilje til at realisere den nye og større fremtid, Hans Hedtoft med sin tale til landsrådet i 1948 stillede i udsigt.

Ved stor offervilje fra dansk og grønlandsk side er der nu nået helt afgørende resultater i kampen mod tuberkulosen. I 1955 kunne man for første gang i Grønland møde optimistiske læger, der sagde: »Nu har vi midlerne, nu kan vi klare kampen.« Rundt i byer og på udsteder bygges der skoler, anlægges fiskeristationer og etableres kajer. Betonblandemaskinerne skurrer, trykluftborene arbejder sig snerrende ind i fjeldsiderne, dynamitekspllosionerne fortæller, at her må gives plads for en ny tid. »Vi vil være raske, og vi vil lære noget,« sagde en kendt grønlænder for nogle år siden. Nu ved vi, at kampen mod tuberkulosen ikke længere er håbløs, nu ved vi, at udbygningen af skolevæsenet skridder frem, at nye sociale institutioner skyder op både i syd og nord, nu ser vi grønlænderen gå til sit arbejde med større begejstring end tidligere, men samtidig ser vi også civilisationens farer trænge frem. I det gamle Grønland var det kun danske og ganske enkelte grønlændere, der havde ret til at indforskrive spiritus. Nu er alle ligestillede, enhver kan købe heraf, hvad han vil i butikken, og hvad der næsten er ligeså slemt, ethvert skib kan lægge til og forsyne sig.

Hans Hedtoft var ingen blåøjet idealist. Han vidste, at civilisationen har sin pris, og at dens farer må overvindes gennem karakterstyrke. Det ved den vågne grønlænder også. Nogle af deres landsmænd bliver det nye Grønlands ofre, men flertallet vokser op og bliver fribårne mennesker, selvbevidste, vidende, at de selv er i stand til at aftvinge en karrig og altdominerende natur tålelige livsvilkår. De husker den statsminister, der besøgte dem i 1948 og foreslog dem et frit samfunds vilkår, men de husker i lige så høj grad Hans Hedtoft som manden, der altid havde tid til at tage sig både af den enkelte grønlænder og det hele samfunds problemer. En dag vil de sætte ham et synligt minde, og de vil værne om det, for trofasthed er også en dyd for grønlænderne.

GUNNAR HANSEN OG POVL WESTPHALL:

Et hjerte talte

Der hændte noget i Hans Hedtoft på vejen over polaregnene til Los Angeles den 15. november 1954, da han sammen med Tage Erlander og Oscar Torp fulgte prins Axel og de andre SAS-repræsentanter Per Kampmann, Per M. Hansson, Marcus Wallenberg og Per A. Norlin på åbningen af luftens nordvestpassage mellem Øresund og Stillehavet.

Det var måske selve begivenheden og oplevelsernes væld, som gav understregning til nuancerne i hans rige sind. Vi, der kendte Hans Hedtoft godt, har i hvert fald aldrig følt hans menneskelighed mere nærværende og ægte end i de dejlige, solgyldne californiske vinterdage. Han gav mennesker smil og blanke øjne og fyldte dem med trang til at trykke hans hånd. Han var en stor gesandt for sit lille land i de hektiske dage. Det var, som om genklangene i sindet forstærkede evnen til at få nær kontakt selv med dem, der ikke forstod hans sprog. En af vore kolleger, Niels Nørlund, sagde meget rammende: Han har ikke været sentimental, skønt ordene, han bruger, kan være det. Når han er glad, siger han det — og synger det sommetider — og så smitter han med sin umiddelbare og oprigtige glæde

Det er faktisk aldrig rigtig blevet gjort klart, hvad Hans Hedtoft egentlig betød for åbningen af SAS-polarruten. Han gik lige i folk, amerikanere som skandinavere, han banede med sin intuitive evne til at fornemme en situation og skabe en stemning vejen for mange og vanskelige forhandlinger. Det var Hans Hedtoft, der løste op for vanskelighederne mellem Douglas-fabrikerne og SAS under de store kontrakt-

forhandlinger, som fandt sted ind imellem festtalerne. Det skete ved en middag hos den berømte amerikanske flyvemaskinkonstruktør Donald Douglas. I den stemning, som Hans Hedtoft skabte den aften, faldt problemernes mure for hans utrolige charme.

For Hans Hedtoft var deltagelsen i statsminister-flyvningen til Amerikas vestkyst en personlig triumf, hans indsats blev til gavn for hele Skandinavien. Norges statsminister Oscar Torp og Sveriges Tage Erlander skabte respekt om sig med kloge og fint formede taler, men de var de første til at erkende, at over for den impulsive hjertevarme måtte de kapitulere. Der var det bedste forhold mellem rejsens hovedskikkelser, de supplerede hinanden i taler og fremtræden som en nordisk helhed, som for eksempel den eftermiddag i San Pedros norske sømandskirke, hvor Oscar Torp talte om sømændene i krig og fred, Tage Erlander om den praktiske skandinavisme og Hans Hedtoft om det folkelige, nordiske sammenhold, der gør os til en familie uden sidestykke i verden. Men afslutningen på dette møde tog Hans. Da man kom uden for kirken spillede en grammofon »Gud signe Norge«. Hans Hedtoft stod allerede ved sin vogn, og der var mange mennesker omkring ham. Spontant begyndte han at synge med, først lavt, men så fuldtone. Han skabte en gribende stemning på dette sted, bare fordi han lod sit impulsive sind få frit løb.

Da prins Axel på statsministrenes første pressekonference i hotel »Ambassador« berettiget søgte at standse spørgsmålenes heksedans, bredte sig en noget negativ stemning blandt de par hundrede amerikanske presse-, radio- og fjernsynsfolk. Hans Hedtoft fornemmede situationen i eet nu. Uopfordret rejste han sig og sagde: — Det er første gang, jeg deltager i en amerikansk pressekonference. Jeg kender ikke dens regler og system, men jeg vil gerne sige for os alle, at vi bringer Californiens folk og myndigheder hilsen og håndslag fra Skandinavien. Der er stor lighed mellem vore folk og jeres. Vi vil frihed og fred tilsammen. Vi er lykkelige for den hjælp og det venskab, USA har vist Europa, også efter krigen. Vi kommer fra tre små lande med hvert vort eget sprog, vor egen mentalitet, vor egen suverænitet. Men vi står hinanden

meget nærmere, end mange herovre måske tror. Vore tre lande arbejder måske mere sammen end alle Amerikas 48 stater.

Hedtoft fik gang i blyanterne, han trak med sin personlighed pressekonferencen ud af et dødvande og fik statsminister Erlander og statsminister Torp til spontant at følge ham med korte, rammende erklæringer. Det var Hans Hedtofts fortjeneste, at denne introduktion til Vestamerika-besøget ikke fik slagside.

Og han fik bifaldet til at bruse gennem San Francisco-operaen, da han sagde: Dette er det egentlige: Krig mellem Danmark, Norge og Sverige nu er en umulighed. Det skal være vort budskab til verden. Tænk om de tre store kunne tage hinanden i hånden, som vi gør det i Norden: Erlander, Torp og jeg. Det er kun en drøm i dag, at Churchill, Eisenhower og Malenkov kunne mødes som vi i skjorteærmer og snakke rent ud om tingene. Det burde ikke være en drøm, men et mål at skabe samme forhold i hele verden, som allerede findes mellem de nordiske stater.

Men den aften, hjertet talte varmest, var nu alligevel i Pasadena, hvor den skandinaviske koloni havde samlet 4000 i byens auditorium. Det tegnede til en ludkedelig aften med borgmestertale, tre statsministertaler, folkedans og korsang. Vi gøs faktisk på forhånd. Men så skete der det forunderlige, at en stemning bredte sig over denne festaften, en stemning båret frem af et sprudlende sind. Den kom i det øjeblik, Hans Hedtoft stod på talerstolen og på engelsk sagde: Amerikanske venner, jeg bringer jer en varm hilsen fra Danmark, mit elskede land Han sagde det så følt, at gåsehuden meldte sig, og bifaldet afbrød ham.

Og så fortsatte han: — Jeg bringer en hilsen fra Danmarks konge, fra Danmarks dronning og fra hele det danske folk og siger jer tak for al den hjælp, I har givet mit land.... det er, hvad jeg vil sige på engelsk her i aften, og nu véd jeg, I vil tilgive mig, når jeg beder om at fortsætte i mit modersmål.

Og så tryllede Hans Hedtoft. Han følte, han havde hver eneste en i det store rum i sin hule hånd. De jublede, da han sagde: — Sikken en flyvetur, vi har været ude på, sikke et eventyr, vi har oplevet. Vi er

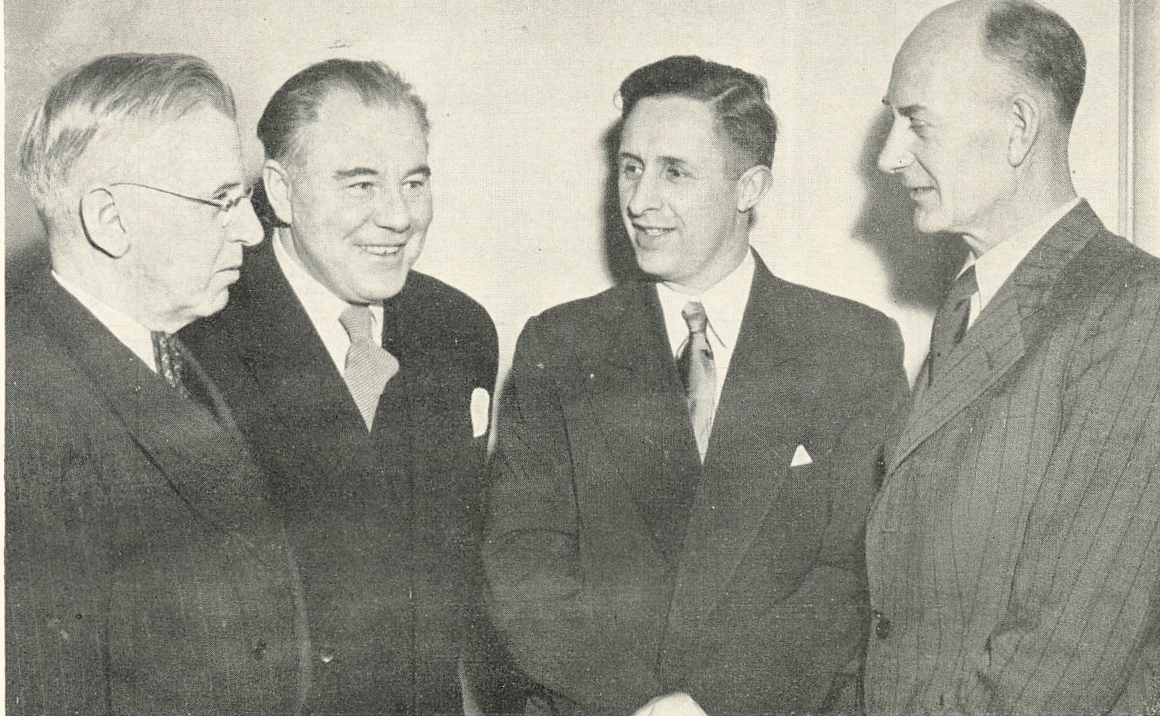
kommet hertil med symbolerne om frihed og fred. Jeg tror, at denne nye SAS-flyverute kan komme til at betegne en revolution. Før i tiden har man været tilbøjelig til at tro, at Amerika er New York, Washington eller Chicago, Vestamerika har levet i skygge af Østamerika, skønt det er her, solen er men nu kommer de, den nye forbindelse vil bringe dem hertil Åbningen af nye handelsveje har altid betydet muligheder for øget materiel rigdom, og ofte dannelsen af nye kulturcentre

Jeg har ofte stået i Rebild bakker den 4. juli, det er jo dér, man fejrer den største fest for Amerikas frihedserklæring, slet ikke her i USA, men altså ovre mellem Rebild lyngbakker

Ny jubel.

Hedtoft fortsatte: — Der vil nu gå nye bånd fra Californien til Rebild. Båndene mellem USA og Europa må aldrig bryde. Vi har suget næring af samme åndelige muld. Dette århundrede har lært os, at Amerika og Europa må arbejde hånd i hånd. Vi har, alle modsætninger til trods, een stor fælles opgave at arbejde for, en verden med frie mennesker, en verden med social retfærdighed, med fred og menneskelig harmoni. Vi kan ikke være os selv nok. Tværtimod erkender vi nødvendigheden af en endnu stærkere europæisk, ja, universel integration. Men ved at udbygge det nordiske fællesskab skaber vi grundlaget for et endnu videregående samarbejde. Amerika har fra sin tidligste tid vist vej mod en demokratisk udvikling, og i de senere generationer har vi oplevet, at De Forenede Staters indsats har været afgørende for de demokratiske landes eksistens. Jeg tænker først på 1917, da USA greb ind i den første verdenskrig, og på 1941, da friheden og fremskridtet i verden påny stod på spil. Jeg tænker også på den storslåede økonomiske hjælp, som Amerika i forskellige former og med forskellige betegnelser i den kolde krigs periode har ydet, og den dag i dag yder de kæmpende demokratier.

Jeg ved godt, at der er mange amerikanere, som er kritiske over for et og andet i Europa; men lad mig fortælle, at der også er mange europæere, som er kritiske over for et og andet i Gods own country.

Nordisk Råds 1. møde holdtes på Christiansborg. Her ses de fire delegationsledere, fra venstre professor Herlitz, Sverige, Hans Hedtoft, altingsmand Magnus Jonsson, Island, og Einar Gerhardsen, Norge.

To snapshots fra det sidste møde i Nordisk Råd, hvor Hans Hedtoft deltog. Tv. ses han i samtale med Tage Erlander, Sverige, og th. lytter Gerhardsen og Erlander til den argumenterende Hans Hedtoft for sidste gang.

Bjarne Hedtofts gribende tale ved faderens kiste i Rådhusshallen, 6. februar 1955.

Kong Frederik tager afsked med sin statsminister foran den blomsterdækkede kiste

Hvorfor da skjule det. Det er kun naturligt og rimeligt mellem frie og selvstændige folk

Ny bifaldsbølge. Og Hedtoft fortsatte:

— Lad mig vogte mig for store ord, men tør jeg mon ikke sige, at det skandinaviske fællesbegreb, der er kendt og agtet også på disse breddegrader, er identisk med både materiel og menneskelig kvalitet? Er det sandt, og det tror jeg, det er, så skylder vi hver enkelt skandinav herovre en tak, fordi han og hun har været deres landes gode og værdige gesandter

Da bifaldet havde lagt sig, tog Hans Hedtoft sine briller af. Stemmen havde fået en anden klang, den var blevet stille og indtrængende: — Og så vil jeg gerne bringe mine landsmænd her i aften en hilsen fra det gamle land og sige en tak til hver enkelt, der har båret Danmark i sit hjerte og givet kærligheden til det gamle land videre til både anden og tredie generation. Og spontant begyndte Hedtoft at citere:

*Hvad var vel i verden det fattige liv
med al dets fortærende tant,
om ikke en plet med en dal og lidt siv
vort hjerte i skælvinger bandt?
Om ikke vi drog fra det yderste hav
for bøjet og rynket at stå
og høre de kluk,
de mindernes suk
fra bækken, vi kysset' som små?*

I dette øjeblik var der andagtsfuld stilhed i det vældige rum. Det føltes, som om tiden et øjeblik stod stille bag vore duggede øjne. Hvor mange gange i vort liv møder vi stemninger som denne? Ikke mange. Det er derfor, vi gemmer dem som meget kære, uerstattelige minder. Den november-aften i Pasadena er et af dem. Mødet med de gamle dansk-amerikaneres dybe bevægelse, skabt af en mand, der kaldte på deres følelser, blev uforglemmeligt også for os.

Et sekund stod Hans, selv grebet af de dejlige ord, og så sagde han:

— Sådan skrev Aakjær, der har tolket nationalfølelsen så frit og følt, som det efter min mening aldrig er gjort det er fra dette land, jeg bringer jer hilsen og håndslag og tak

Længe, meget længe, lød bifaldet mod Hedtoft, som langsomt gik ned fra talerstolen, mens folk på hans vej greb hans hånd.

Hedtofts unge datter, Annemarie, der på det tidspunkt gik på St. Olufs Collegium i Minnesota, blev kaldt frem, undselig bøjede hun sit hoved og så mod sin fader. Deres øjekast var som hænder, der mødtes. Annemarie havde været i Los Angeles lufthavn den dag, maskinen fra København landede, hun fulgte sin far i de glade Californien-dage og vandt alles beundring ved sin søde, tilbageholdende, kvindelige naturlighed. Efter festen i auditoriet vandrede alle til rådhusets festsal, hvor de tre statsministre hilste på hver enkelt af de respektive landes medlemmer i den skandinaviske koloni. Køen foran Hedtoft var umådelig, der var også mange norsk- og svensk-amerikanere i den. I over en time trykkede den danske statsminister hænder og modtog budskaber.

Venner sagde til Hans Hedtoft: — Hans, vi tror, vi véd, hvorfor du vandt så fantastisk genklang med din tale i aften dine tanker var hjemme hos Ella, Karin og Bjarne du ramte de samme længsler, som ligger i de fleste af os

Men den gamle dansk-amerikaner, der sagde: — Det var et hjerte, der talte Han var nu nok den, der havde mest ret af dem allesammen.

EINAR A. BUHL:

Hans Hedtoft og Amerika

Det er vanskeligt for mig herovre at bedømme, hvad Hans Hedtoft tog med sig tilbage til Danmark fra sine ture til Amerikas Forenede Stater, som han kaldte »det forjættede land«, men måske kan jeg med nogle få ord give et indtryk af det, han bragte med over til os — som vil leve i os i lange, lange tider.

Hans Hedtoft havde ikke blot evnen til at se tingene, som de var, men også et stort talent for at beskrive det, han så. Han havde netop den fantasi, der skal til for at skabe et billede af et menneske efter en kort samtale eller forstå en by efter en til tider ganske kortvarig orientering.

Når han talte til dansk-amerikanere, hvad enten det var i en kirkesal i Seattle, San Francisco, Chicago eller i De gamles hjem i Brooklyn, var det aldrig noget Glem-nu-ikke-hvor-I-kom-fra-budskab. Alligevel, når Hans Hedtoft havde sluttet sine ord, var der næppe een, der ikke var lidt stoltere over at være kommet fra Danmark. Mesterligt begejstrede han sine tilhørere, og hans tale fik derigennem en ganske særlig betydning også for det Danmark, han elskede.

I dette store, dejlige land har man nemlig lov til at sætte alt ind på at blive en god amerikaner uden derfor at glemme det fædreland, man kom fra. Minderne fra barndommen derhjemme spiller derfor ofte en stor rolle i en dansk-amerikaners liv. Og når en mand af Hans Hedtofts støbning kaldte disse minder frem uden nogensinde at blive oversentimental eller kunstig, så skete der noget i een, der var uforglemmelig smukt. —

Jeg husker en dag i Brooklyn, hvor det var nødvendigt for ham at forklare nogle dispositioner, den danske regering havde foretaget, og som verdenspressen havde stillet sig skeptisk overfor. Det var en regering, han faktisk var i opposition til, men den blændende måde, hvorpå han forklarede og forsvarede Danmarks stilling, bragte ham på højder langt over partipolitikerens, og gjorde ikke blot et gavnligt, men også et betagende indtryk på dem, der hørte derpå, og jog enhver tvivl bort.

Hans Hedtoft gav altid noget. Han havde så meget at give af. Hans viden var stor, hans menneskelige egenskaber endnu større. Det var en blanding af god sans og sikker smag. Hvor stor en dansker, han var, stod særlig klart, når man oplevede ham uden for Danmark. Det var sikkert Amerikas gode ambassadør, Eugenie Anderson, der vakte Amerika-begejstringen i ham, men det var de oplevelser, han selv havde herovre, små ting, som de fleste måske ikke ænsede, eller de store ting, som han som fremstående mand fik lejlighed til at bedømme — der skabte hans billede af USA. Det billede var ægte og klart — fyldt med goodwill. Han kritiserede det, han måske kunne have ønsket anderledes, men til gengæld beskrev han med blændende begejstring de mange gode ting, han så.

Der kan derfor ikke være nogen tvivl om, at Hans Hedtofts besøg herovre havde en overordentlig stor betydning for danskheden her. Han undlod aldrig at fortælle os bramfrit om det meget, vi skyldte vort nye land som tak for de chancer, det havde givet os — inden han på sin egen enestående måde gik over til at tale om nutidens Danmark, og hvad vor kontakt med familie og venner dér betød.

De af os — og det er ikke få — der havde lykken at møde ham, når dagens gerning var endt, og i aftenens feststemning var med til at synge de sange, han holdt af, sidder i dag mange steder i det store land og tænker vemodigt på »blomsterne i dalen ved Hissingen«.

Vi tænker på ham med taknemmelighed. Han gav os så meget.

JUL. BOMHOLT:

Den sidste vandring

Nordisk Råds tredie session i Stockholm. Vi samledes i den svenske rigsdags bygning, der udadtil er i den imperiale stil med høje trapper, høje søjler og øverst oppe en knejsende skulptur, indadtil er som et gammeldags hotel med en venligt knirkende tjener i receptionen og tæppebelagte trapper op til førstesalen, hvor »det foregår«. Selve rigsdagssalen er så primitiv, som det i gamle dage sømmede sig for rigets bønder. De små pulte, som medlemmerne to og to kan sidde ved, er samlede i tætte kolonner med front mod formandsbord og talerstol, der begge er af så beskedent præg, at de danner en næsten demonstrativ modsætning til den udadvendte frontale pragt.

På dette sted, der ligesom kræver alvorlige masker, stimedede de nordiske delegater sammen. Det første mødes stemning kunne minde om et frikvarter. Det summede med hilsener, spørgsmål og svar, og gensynsglæden var stor. Tage Erlander kom duvende og gav hånd til højre og venstre. Einar Gerhardsen, påny indtrådt som den norske regerings chef, tog plads ved sine papirer. Og så kom Hedtoft. Der dannede sig øjeblikkeligt en cirkel omkring ham. Fotograferne blitzede, og det danske fjernsyn overførte de skiftende situationer i myretuen til danske fjernseere.

Vi hilste på hinanden, Hans og jeg.

— Jeg skal sige nogle ord ved åbningen af mødet, sagde han, smilende, og trak et stykke papir op af lommen. På foden af det havde han skrevet begyndelsen til en sætning, der nu skulle have sin afrunding. Han satte sig ved siden af Gerhardsen og tog pennen i brug — i et

haglvejr af hvide blitz. Adskillige venner skulle hen til ham og trykke hans hånd — og ind imellem håndtryk og samtaler, der ikke mistede smilet, prentede han endnu et par ord på papiret.

Erlander dukkede frem foran mig:

— Da vi sidst mødtes, var det ved Ellas begravelse. Hvordan tager Hans det?

— Han taler naturligt og roligt om det, der er sket, og der er kommet ligesom en tone af tålmodighed og overbærenhed i hans væsen.

Efter det første, tilrettelæggende møde var der en arbejdsfrokost i rigsdagen, og det var Hans, der »takke for maden«. Han gjorde det lysende og fint, i ord, der ligesom voksede ud af en familiefølelse over for de arbejdsvenner, der omgav ham. Der var hjerte i humoren.

Mødet i salen åbnedes for den indledende debat, og Hans var den første, der betrådte talerstolen. Der var ingen af os, der kunne vide, at det skulle blive hans sidste ord til et nordisk demokrati.

Han talte stilfærdigt, som om vi befandt os i en fælles dagligstue. Der var intet i hans tale, der sigtede mod ydre virkninger. Hans ord var i hverdagstøj, som han selv, og måske ikke mindst af den grund følte de som en bekendelse. Hele salen lyttede.

— Jeg tror nok, jeg forstår, sagde han, hvad det er, der interesserer repræsentanterne for den fremmede presse og radio for vort arbejde. Mon det ikke er jævnheden, mon det ikke er nøgternheden ved vort arbejde, det jordnære og det realitetsbetonede?

Vi prøver simpelthen at tage problemerne sag for sag, med det formål at gøre den daglige tilværelse lettere og rigere for vore landsmænd i hele Norden. Og det søger vi at gøre ved at rive skranker og skel ned mellem landene, ved i flok at løse opgaver, som er for tunge til, at vi kan løse dem enkeltvis, ved at gøre åndslivets rigdomme i al deres mangfoldighed og vore samfunds sociale goder tilgængelige for alle nordiske borgere, uanset om de lever hjemme eller i et andet nordisk land.

Vi, der tror på Nordisk Råd, tror rent ud sagt på, at næsten enhver opgave, vore folk har at tumle med, løses bedre i nordisk samarbejde, end hvis vi skulle søge at løse den hver for sig. Vi drømmer ikke om opgivelse af vor statslige selvstændighed eller skabelse af statslig enhed i Norden, men vi tilstræber i fælles interesse størst mulig *enighed* mellem vore selvstændige lande.

Han tilføjede, at arbejdet for nordisk samvirke og forståelse måtte være et arbejde på langt sigt, og hans sidste ord var en hyldest til det nordiske folkestyre:

Lad være med at vente sensationer fra Nordisk Råds arbejde. Sensationen i dette råds arbejde består deri, at det på to år lykkedes at skabe noget fuldkommen nyt, nemlig det der er begyndt i dag for tredje gang: at fire selvstændige landes parlamenter har fundet former og fremgangsmåder til over et vidt arbejdsfelt, omfattende næsten alle samfundets problemer, følgende samme teknik som i de nationale parlamenter, at gå i gang med løsningen af detailproblemer, de detaljer hvoraf helheden består. Vore nationale parlamenters arbejde — det ved alle, der kender den parlamentariske tradition — består heller ikke i sensationer. Folkestyrets inderste værdi ligger deri, at en folkeforsamling arbejder støt, sagligt og redeligt, under den frie meningsbrydning, på løsningen af så og så mange tusind detailproblemer og *når* en løsning.

Efter mødet sagde han til mig:

— Vi ses i Operakällaren til middag.

Jeg forklarede noget om, at jeg havde tænkt at gå i teatret og se et skuespil med politisk motiv.

— Vi ses, gamle ven!

Og dermed var *den* aftale i orden.

Det var et relativt lille selskab, der mødtes til middag: de tre statsministre, den norske justitsminister (tidligere forsvarsminister) I. C. Hauge, den svenske handelsminister John Ericsson og jeg. Vi fik et rum, der med portierer var afskærmet fra hovedsalen, med vinduer ud til den kendte plads, hvor Karl den Tolvte på sin høje sokkel holder sværdet i sin højre hånd og med krigerens behandskede venstrehånd peger mod øst — som om han udpegede en fjende.

Vi passiarede om dagens situationer og om de problemer, der tyngede vore nationer. Ikke mindst de problemer der vokser ud af fuldbeskæftigelses-samfundet, med valutaproblemet i spidsen.

Det viste sig naturligtvis, at det var de samme økonomiske vanskeligheder, vi havde at arbejde med. En række fælles europæiske (for ikke at sige: globale) årsager fik alle snore til at strammes, og vore lande

måtte nu — i overensstemmelse med det enkelte lands særlige erhvervsstruktur og samfundsorganisation — søge frem til en løsning. Hans' redegørelse for den danske situation var enkel og klar, og de spørgsmål, der stilledes ham, fik et overbevisende svar. Han var nået frem til en afklaret indsigt i den finansielle og sociale mekanik i »valutakrisen«, og hans politiske bedømmelse var åbenbart ikke blot et resultat af mange orienterende samtaler, men også af adskillige nætters overvejelser.

— Om et år vil situationen efter alt at skønne være en ganske anden, sagde han.

Han var meget afdæmpet i sit væsen, måske en lille smule træt, og kun nu og da i samtalens løb lagde han ind med en kort replik. Selve middagen var hurtigt overstået. Her, hvor vi kunne være os selv, foretrak vi den enklest mulige anretning — og efterpå lod vi tiden gå ved en kop kaffe.

Ventilationen i værelset var ikke den bedste. Der var lidt for varmt. Hans fik et vindue åbnet og blev siddende i gardinets blafrende træk.

— Bliv nu ikke forkølet, sagde vi.

— Det svaler dejligt, sagde han.

Det var ikke særlig sent, da vi skiltes. Hans og jeg fulgtes ad. Vi trængte begge til en frigørende spadseretur forud for søvnen.

Der var sorte pytter i asfalten efter en byge, og en våd og kold vind stod ind imod os fra søen. Der var vinter omkring os.

— Jeg trænger til luft, sagde Hans og spændte brystet ud.

Vi gik hen imod Grand Hotel, hvor vi begge boede. Den gullige facade var bare en kolos i mørket — uden flag og uden pynt. Vi passerede sporvognshjørnet — og drejede ind i Stallgatan.

Det lå nærmest at snakke lidt om vore familieforhold. Den foregående søndag havde Hans og børnene været hos os i Roskilde, og det havde været en fredelig dag med kun et minimum af politisk samtale. Vi havde hygget os som i gamle dage. Jeg havde en fornemmelse af, at Hans i tiden efter Ellas død havde mere trang end før til at mødes med de venner, der var venner fra ungdommens dage, — og blot være menneske sammen med dem.

Han havde spøgende interesseret sig for mit arbejdstempo og undersøgte omhyggeligt mit arbejdsværelse for om muligt at finde »hemmeligheden«. Og her tør jeg måske indskyde en lille bemærkning, der vedrører noget væsentligt.

Engang under et opgør i folketinget sad jeg ved siden af Tage Erlander på balkonen. Den danske statsminister var i ilden. Erlander fulgte personernes færd og slagets gang og bemærkede:

— Hans engagerer sig for stærkt i problemerne. Han løser dem bedst ved at gennemleve dem — og det slider

En parlamentariker har en hårdere arbejdsdag, end de fleste af hans vælgere aner. En månedstid forinden skulle Hans og jeg ind i samme elevator, han kom med en stabel papirer under armen:

— Jeg styrter om en skønne dag. Dette her er for strengt. Jeg dør snart, Julius.

Det er den slags, man siger, og den slags man besvarer med en spøg, og dog sker det altså, at der er alvor i ordene.

Han kunne ikke betragte en sag som et blot objektivt anliggende, der gik til saglig undersøgelse og bedømmelse. Han skulle opleve den indefra. Selvom nok så mange medarbejdere blev sat ind på løsningen af sagen — til sidst måtte han dog søge at »fornemme«, hvilken løsning der lå livet nærmest. Han kunne først gå ind for en sag, når hele mennesket var med, og det gjaldt ikke blot de store sager, men også de mangfoldige små

Vi snakkede familie, og han var glad for, at Bjarne havde fundet sit rette felt.

— Det, som jeg trænger mest til, er lidt fred, og hvordan kan jeg få den? Du lovede, at vi skulle følges ad i fly til Stockholm — (det havde jeg lovet, men en strøm af konferencer havde bevirket, at jeg måtte udskyde afrejsen en time) — jeg traf sammen med gode venner, vi var i »Gyllene Freden«, og du véd — tja —.

Han nikkede.

— Det er gode kammerater, og man vil gerne være sammen med dem et par timer, — men —.

Vi gik ind igennem de små gader, der bagom hotellet krummer sig op og ned, som i bølgegang. Kun enkelte lygter lyste mellem de mørkegrå og sorte facader, og vi var praktisk talt de eneste vandrere. Vi gik hen over Blasiatorvet med dets gamle, ærværdige bygninger, det lå stille hen, og standsede uden for udenrigsminister Østen Undéns embedsbolig. Der var lys i en rude og ingen gardiner trukket for. Vi betragtede lysekronen og dens ringe mod loftet derinde, — dette hjemme-lys, der var omgivet af en egen hygge og fred.

Tja. Vi tænkte vel det samme: — at sentimentalitet som oftest er et onde, og at selvmedlidenhed under ingen omstændigheder er en dyd. Det er nu engang ikke beskåret os i vor generation at samle på idyller.

Vi gik videre ind i mørket. Selv Berns Saloner så ud som en udslykt verden, og Berzelii-parken foran var uendelig trist.

— Det er godt, at Nordisk Råd er kommet ind i en sikker bane, sagde Hans. — Vi har søgt at fremme de sager, der kunne samle parlamenterne, og vi har overvundet den første reservation og kritik. Vi skulle gerne videre, så at vi — uden hensyn til divergenser og spændinger i det enkelte parlament — kunne blive i stand til at drøfte de problemer, som er de mest brændende. De nordiske forgrundsproblemer.

Han var meget vel klar over, at det var et vanskeligt felt, og fremkom selv med en række modargumenter; men jeg havde det indtryk, at han søgte en løsning.

Under samtalen i Operakällaren var der især eet punkt, som havde sat tankerne i drift. Det var omtalen af nationalbankerne. En nationalbank kan i værste fald være servil over for de øvrige banker og lade sorteper gå videre til parlamentet. En nationalbank kan også tage ansvarets hele byrde på sig og føre en sådan lederpolitik over for de øvrige banker, at parlamentets opgave begrænses til en håndsrekning Måske en undersøgelse og drøftelse kunne få visse linjer til at træde klarere frem.

— Det gør ikke noget, at dagsordenens sager i denne omgang er af beskedent format, tilføjede Hans. — Vi kan ikke hver gang have et tema som fælles »nordisk arbejdsmarked« til principiel debat. Men —

der var et men. Det forekom ham, at det ministerielle forarbejde med sagerne ikke altid var effektivt. Det havde gennem årene været en skavank ved Nordisk Interparlamentarisk Unions bestræbelser, at der ikke havde været et tilstrækkeligt udbygget bureau, der kunne forberede mødearbejdet og videreføre det. Her i Nordisk Råd var bureauet i orden, men dets effektivitet var til syvende og sidst afhængig af de forskellige ministerier, der skulle medvirke. Måske man her skulle have en klarere organisation.

Vi passiarede videre om vor egen danske situation, og jeg havde endnu engang lejlighed til at se ind i den dybe forbindelse, der i det politiske liv er mellem den saglige situation og den intimt personlige.

Ellas død havde ramt ham. De store sorger nåede ham sent, men de nåede ham, og i hård dramatisk form. Han startede sin 50 års fødselsdag i strålende solskin, med Nordens politiske ledere ved sit bord, — og sluttede den med en dobbeltsidet lungebetændelse. Højt oppe — og et styrt. Jeg glemmer aldrig morgenen, der indledede hin dag i 1950, da hans ministerium faldt. Han sad alene i statsministeriets arbejdsværelse med en urørt frokostpakke foran sig — og græd. Han havde tilbragt de sidste tre nætter ved Ellas sygeleje og havde ikke kræfter til mere. Lægerne havde kæmpet med døden — men endnu var det usikkert, om Ella kunne leve. Under alle omstændigheder ville løbet blive kort ... Ministeriet faldt. Han opgav at føre kontrol med de politiske begivenheder, afstemningens muligheder o.s.v. Når de saglige årsager til det, der skete i folketings salen, er katalogiserede, står den personlige og måske væsentligste årsag tilbage: en leder, der var ramt i hjertet.

Nu gik vi i skyggen af et politisk drama: oppositionens to største partier havde nægtet at samarbejde med ham. Den mest elementære af alle parlamentariske rettigheder var nægtet ham. Man ville — uden hensyn til den nationale situation og dens behov — forsøge at styrte ham og dermed at knække hans prestige som politisk leder. »Man kan ikke betro Hans Hedtoft penge —«, lød et af slagordene.

De mænd, som han under besættelsen havde samarbejdet med i troen på et fædreland, der var over partierne, betragtede ham med kolde øjne,

og han oplevede — fra visse sider — en klassepolitisk aktion, der ikke var mindre ubarmhertig end den, der havde ramt det første kuld af socialistiske arbejdere. Begivenheden sendte en stribe af frost ind i selve hans livsforståelse. Det var først ufatteligt for hans åbne sind — og senere var det, som om noget blev frosset inde.

Vi talte om det. Uden mange ord. Der var ingen bitterhed i Hans' kommentarer; men han, den vennesele, så godt en ensomhed foran sig. Den ensomhed, hvori Stauning bevægede sig, var en skæbne, der rakte videre

— Du, sagde han, da vi igen passerede Blasietorvet, — der er i de andres sind en angst en angst for, at mulighederne er få, og at de kan bryde og angsten driver dem frem imod en anstrengt taktik. Det hvisker nervøst i dem: »Hvis det i dag ej sker«

Og han nævnede nogle af de svagheder, som fandtes i de andre partiers eksistens, og som gav sig udslag i visse ledes bestræbelser.

— Vi, på vor side, lever i det lange stræk, sagde han. — En tid i modgang kan høvle nogle procent af partiet, men det vinder dem tilbage igen og forbliver det samme. Vi har ingen hast som de andre. Vi kan vente. De enkelte kommer og går. Opposition eller regering — det er ikke afgørende. Det afgørende er den idé, der giver styrke og sammenhæng

Vi havde talt om det samme under søndagssamværet. Der var noget her, som optog ham dybt: bestandigheden i partiet. Vi blev ikke »virkeliggørelsens generation«, som vi drømte det i vor ungdom; men vi så til gengæld det store folkeparti blive til og vidste, at det ville være *tyngden* i dansk politik. Det var selve tidens historie, der forløstes ved berøring med en idé, som var vor

På en eller anden måde, — jeg ved ikke i hvilken forbindelse — kom Hans til at nævne Koos Vorrinks navn. Selv da Koos lå syg i Danmark, efter en flyvemaskines fald, — selv i febevildelsen fablede han om sit parti og dets idé. Han var eet med denne idé.

Vi standsede på toppen af Stallgatan. Hinsides gademundingen kunne vi se det sorte vand i lygteflimmer og bag det kongeslottet

med den brede trappeforhøjning foran portalen. Jeg gik nogle skridt videre.

— Du kommer til at vente, sagde Hans, — jeg har åndenød

Det varede en tid. Han søgte at spænde brystet ud.

— Det er mærkeligt, sagde han og gned sig over kinderne, — det er, som om mine kinder dør.

— Der er kun få skridt tilbage, sagde jeg.

— Jeg trænger til hvile, sagde han, lavmælt.

Vi gik langsomt de sidste skridt til hotellets port og den store vestibule og fulgtes ad i elevatoren til femte etage, hvor han stod ud. Jeg skulle en etage højere, men blev stående i elevatordøren.

— Sov nu godt, sagde jeg. — En god og fredelig søvn.

— Ja, jeg tror, jeg kan sove, sagde han.

Jeg så ham gå hen ad gangen

Næste dag, da mødet i Nordisk Råd begyndte, kom Bertel Dahlgaard hen til mig.

— Der går rygter om, at Hedtoft er død.

Det forekom mig at være det usandsynligste af alt. Jeg så mig om. Der var arbejdsfred i rigsdagssalen. Mennesker lyttede eller læste eller passiarede Og dog måske

Jeg gik sporenstregs over til hotellet og talte med portieren — og fik et undvigende svar. Jens Otto Krag havde værelse på samme gang som Hans. Jeg gik derop. Alle lysene brændte i det tomme værelse.

Så var det altså sandt.

Henne på Hedtofts værelse traf jeg Krag.

— Vi måtte bryde ind, sagde han. — Han lå, som om han sov. Med en hånd på hjertet Ambulancen har lige hentet ham.

Vi satte os på kanten af sengen, der endnu havde det tydelige aftryk af et legeme. Hans' briller lå på bordet, og ved siden af en stabel fortryk af Rigsdagstidende. Han havde — efter at han var gået til sengs — endnu engang gennemlæst referatet af den sidste store folketingsdebat og var først standset ved mødets slutreplik.

I dette anonyme værelse, der om en time ville modtage den næste gæst, nej jeg havde nu kun eet ønske: at tage ud til Karolinska Sjukhuset.

Da jeg gik, stod Erlander uden for døren, allerede klædt i sort. Det var umuligt at tale om det skete. Der var dyb sørgmodighed i den svenske statsleders øjne, og jeg hørte hans stemme sige:

— Ja, dette er vort liv

Det forekom mig, at der var uendeligheder af vej ud til sygehuset, gader der mundede ud i gader og alle med en rytme, der var ude af takt med den virkelighed, der pressede i éns sind.

Der var ventetid også på sygehuset, og endelig førtes jeg hen til en dør, der langsomt åbnedes. En bære stod midt i det hvide rum.

Jeg lagde en buket roser ved hans bryst og fik lov til at være ene. Han lå, som om han grundede over de hemmeligheder, der var betroet ham. Han havde nået ensomhedens bund. For nogle timer siden: magten og ansvaret i partiet, et mylder af planer og drømme, og nu —

Et par linjer fra hans yndlingssang kom piblende ind igennem stilheden:

*... vær også stille i mit bryst,
du flygning, som dér bor.*

Sidst på eftermiddagen — denne kolde og langsomme eftermiddag — overførtes Hans' bære til sygehusets kapel, og her tog Sverige afsked med sin gæst. Erlanders tale var gribende, jeg mindes ikke at have hørt en politiker tale mere menneskeligt ægte, ud af hele sit menneske. Hans tale burde ved radiooptagelse have været bevaret for efterslægten Den socialdemokratiske folketingsgruppes formand, Einar Jensen, og jeg søgte at tolke de danskes følelser.

Situationen var den tungest tænkelige. Båren var dækket af et dannebrogflag, — men vi, der samledes om den, havde ligesom en lamelse i sindet. Der var gravkælderkoldt i rummet, og der stod et dødt og sørgmodigt ekko omkring hvert ord. Mon ikke vi allesammen følte

det som noget uhyggeligt, at vi ikke kunne gennembryde denne sorte, kulderamte stemning.

Da jeg stod på talerstolen foran båren, kunne jeg — ligesom fjernt, fjernt borte — høre hans dybe ensomme stemme:

— Julius, — Ella er død i nat Du må sige nogle ord, når hendes bære føres ud af hjemmet Jeg magter ikke at sige noget

Vi stod ved hinandens side og så ned i hendes slukte ansigt — og nu. Jeg søgte at samle den foregående aftenes indtryk og at lade dem få tone af de oplevelser, der engang var liv; — men ak, hvad formår vore fattige ord.

Hans politik var besjælet af en tro, der var villig til at bære selv de største anstrengelser. Det var hans higen og drøm, at et endnu bedre Danmark skulle opstå af denne generations kampe og savn. Han tænkte varmest på dem, der havde det vanskeligst. Det var hans tidligste ungdoms drøm at bane vej for et samfund præget af arbejdsglæde og god vilje, og denne drøm forblev han tro til det sidste.

Natten efter førtes båren til Danmark, og nogle af den danske delegations medlemmer fulgte med.

Da vi søndag morgen nåede hjem, var det, som om træthed og kulde trods alt forsvandt. Vor sorg var den samme — men her, hvor alting hviskede med fortrolig stemme, hvor børnene var — og slægten — og vennekredsen samledes — og en vold af blomster lagde sig omkring båren, — ja, her følte det, som om Danmark til slut åbnede sig helt for sin søn.

ANNEMARIE HEDTOFT:

Min mor

Mit yndlingsdigt som barn var Kaalunds »Den dræbte and«, der som bekendt ender med de rørende linier,

*men moderløs' var de arme små.
O, har du en moder, da skøn derpå!*

Lidet anede jeg dengang, at jeg så tidligt og så smerteligt skulle erfare sandheden og dybden i de linier.

Når far var ude på en af sine talrige rejser, hyggede mor sig ofte med os børn hjemme. Hun yndede da at fortælle os om sit eget barndomshjem og om hendes ungdomstid i DSU med far.

Mor var datter af bager Holleufer i Århus. De var fem børn, hvoraf mor var det yngste. Trods beskedne midler levedes der et meget harmonisk og hyggeligt hjemmeliv. Min mormor var stærkt politisk interesseret, og som følge deraf blev børnene det også i en tidlig alder. Mors yngste broder, Victor, var kasserer i en lærningeforening, hvor min far på det tidspunkt, skønt kun 15 år gammel, allerede var formand.

Hjemmet var meget gæstfrit og altid parat til at modtage »de unges« venner, deriblandt min far. Mor har ofte leende fortalt, hvorledes hendes mor altid havde ild under »Madam blå«, mens hendes far med kort varsel »lige drejede en kringle«. Når bordet var »ryddet«, satte min mor sig til klaveret og spillede sammen med sine søskende, der hver håndterede sit instrument, mens min far, der havde en god sangstemme, sang for til den tids yndede sange og viser.

Da mor var konfirmeret, blev hun ansat på en stor systue, men arbejdet var ikke levende nok for hende, og da Mor altid har nærret en dyb kærlighed til planter og blomster, søgte hun stilling i et stort frø-lager i Århus, hvor hun hovedsageligt var beskæftiget med frøanalyser.

Ved siden af sit arbejde deltog hun aktivt i DSU, hvor hun tilbragte alle sine fritimer og aftener i kammeratligt samvær. — Det var ikke alt-sammen udelukkende fornøjelse, ofte sad mor med de andre DSU-piger og syede, hæklede eller strikkede gevinster til den årlige påskebazar, som skulle skaffe penge til ungdomsarbejdet.

Gennem disse glade ungdomsår var fars og mors kammeratskab gået over til en inderlig og dyb hengivenhed. Far blev rejsesekretær for DSU, og skønt indtægterne ikke var store, besluttede de nu at gifte sig.

De første par år levede de endnu i Århus, men i 1929 kaldte Th. Stau-ning far til København, og dermed begyndte fars karriere for alvor.

For mor var det en stor forandring. Hun kom til en fremmed by og så endnu mindre til far. Hun besluttede, at hun ville lære byen rigtig at kende. Min broder Bjarne var på dette tidspunkt baby, men det var ingen hindring for mor. Resolut puttede hun ham i barnevognen og tra-vede hver dag rundt i byens forskellige kvarterer og lærte på den måde København at kende fra alle sider. Dette var et meget karakteristisk træk for mor, aldrig at lade sig kue af noget og altid at søge at få det bedste ud af tilværelsen, en evne, som kom hende til hjælp i årene fremover.

Mor var kvinde i ordets dybeste forstand, hvilket så tydeligt af-spejledes i hendes liv og færden i hjemmet. Med en aldrig svigtende omhu og kærlighed for os alle gik hun stille rundt og sørgede for, at alt klappede. Jeg tror aldrig, jeg har kendt et menneske der som mor i den grad altid var i balance og altid var i harmoni med sig selv og sine om-givelser. Eet enkelt lille træk viser, hvor meget mor betød for os alle: det første spørgsmål, vi alle stillede, når vi kom hjem, var: »Hvor er mor?« eller: »Er mor hjemme?«. Hvis svaret var nej, var resten af da-gen ødelagt.

Denne vidunderlige harmoni og ro, som altid var over mor, tror jeg havde sit udspring i hendes glæde over de små ting. Hvor kunne hun ikke glæde sig over hver lille blomst og hver lille plante, der under hendes kærlige hænder groede så frodigt i haven. Hvor kunne hun ikke fryde sig over et spædbarn, vi så på gaden. Ofte har jeg rykket i hende og sagt: »Kom nu, mor,« når hun ikke kunne løsrive sig fra en dejlig baby.

Med 1940 kom krigens og besættelsens onde år, og disse 5 år var i sandhed, som for så mange andre, en prøvelsens tid, såvel for far som for mor. Far levede jo i lang tid »under jorden« og deltog intenst i det illegale arbejde, og mere end nogensinde hvilede ansvaret for børn og hjem på mors skuldre. Hvor var hun strålende!! — Man forstår først som voksen, hvad hun egentlig gennemlevede i de år.

Vi fik ustandselig, mens far var »under jorden«, truselsopringninger, og flere gange måtte vi flygte fra hjemmet. Der var intet at mærke på mor. Hun pakkede roligt vore nødvendigste ting og sammen drog vi til gode venner, hvor vi så boede, indtil vi mente, faren var overstået. Jeg husker tydeligt, hvordan mor, Bjarne og jeg med bankende hjerter så næste dag gik over i Fuglsang Allé for at se, om huset stod endnu.

Et lyspunkt i denne mørke tid var lille Karins fødsel i 1944. Hun var og er stadig vores lille solstråle.

Så kom endelig freden, og hvem af os glemmer vel nogensinde aftenen den 4. maj. Mor var taget til byen for at møde far samt et par af hans illegale venner. Mens de sad og spiste middag, hørte de befrielsesbudskabet over den engelske radio. Man vil forstå deres umiddelbare glæde ved atter at kunne færdes frit sammen, men som sædvanlig kaldte pligterne på far, han tog straks til Christiansborg, hvorimod mor omgående tog hjem. Jeg ventede spændt hjemme, og jeg husker endnu, at mor da endelig gav sig selv lov til at vise sine følelser, og mens landet festede, græd vi lettelsens og glædens tårer i hinandens arme.

Nu fulgte et par lykkelige og arbejdsomme år, hvor far i 1947 for første gang dannede ministerium, — lykkelige, men også for mor kræ-

vende år, især da mors helbred, der indtil da havde været strålende, nu pludselig vaklede.

Efter at have konsulteret mange læger kom mor omsider til overlæge Moltke, som efter talrige undersøgelser konstaterede, at det var Addison-syge, en binyresygdom.

Allerede dengang lod dr. Moltke os forstå, at det var meget alvorligt. Efter 3 strenge måneders ophold på Skt. Elisabeths Hospital fik vi mor hjem igen, men en af udseende helt forandret mor. Hun, som før var en frodig og sund kvinde, havde tabt meget i vægt, og kræfterne var helt forsvundet. Kun på grund af sin ukuelige livsvilje og sit livsmod lykkedes det hende at genvinde helbredet nogenlunde. Sygdommen kunne imidlertid ikke helbredes, og i 1951 fik hun et alvorligt tilbagefald, som vi ikke troede, hun ville klare, men endnu engang sejrede lægernes dygtighed og hendes stædige vilje til at leve. Hun ville ikke give op, hun vidste, hvad hun betød for far og for os børn.

Disse lange sygdomsperioder tog voldsomt på min far, for hvem mor stod som det lysende midtpunkt i hans travle tilværelse, han kunne ikke undvære hende og tilbragte så mange timer, det overhovedet var ham muligt, på hospitalet.

Karakteristisk for min mor i disse svære perioder var det, at hun på spørgsmålet om »hvordan går det nu?« altid svarede: »Bedre, tak.«

Efter denne sygdomsperiode gik det igen langsomt fremefter. Mor kom hjem og tog påny uforknyt fat på sine daglige opgaver. Hvor har jeg ofte beundret mor, når hun, trods sin åbenbare træthed, altid sendte een sit lysende smil og altid var parat til at opfylde sine ofte anstrengende pligter som statsministerfrue. Hun vidste, hvad det betød for far, at hun stod ved hans side i medgang som modgang, og hun trodsede gang på gang alle hensyn til sig selv. — Kun vore bedste venner aner, hvor ængstelig far var for mor, en ængstelse, han kun gav udtryk for, når mor ikke var til stede.

Fars og mors venneskare har lige fra ungdomsårene været umådelig stor. Ofte pinte det dem begge, at de, efterhånden som omgangskredsen voksede, ikke længere kunne overkomme at holde forbindelsen vedlige

med alle dem, de gerne ville, ligesom det var dem umuligt på grund af fars krævende arbejde at få tid til at gengælde al den strålende gæstfrihed, de mødte overalt. Både mor og far elskede at se gode venner hos sig i festligt lag, og hvornår var mor yndigere, end når hun havde smykket sig selv og sit hus til fest og forventningsfuld og glad gik rundt i sine stuer og lagde sidste hånd på værket.

Uanset om gæsterne var gamle DSU-kammerater, fars ministerkolleger, private venner eller udenlandske gæster, endte aftenen altid med, at mor gik til klaveret, og far fik gæsterne til at synge af hjertens lyst, nøjagtig som i deres ungdomsår. Fars og mors glæde for sang og musik fornægtede sig aldrig. På sådanne aftener måtte vi alle beundre mor, når hun, trods sin sygdom, aldrig gav udtryk for mindste træthed, — tværtimod — hun var til sidste minut den inspirerende værtinde.

Endelig vil jeg gerne understrege fars og mors gensidige store betydning for hinanden. Den dybe beundring og store hengivenhed, mor nærede for far helt fra deres ungdom, holdt sig livet igennem. Mor var en strålende kammerat og altid parat på alle tidspunkter af døgnet til at lytte til far, når han kom træt hjem med hovedet fyldt af dagens mangehånde problemer. Hun havde også en vidunderlig evne til at dæmpe far ned, når hans temperament slog gnister — — og det hændte jo af og til.

For os børn har det været et vidunderligt, omend et til tider lidt uroligt hjem at vokse op i. Fars og mors dybe kærlighed til hinanden gik som en rød tråd igennem det hele og gjorde, at vi altid følte os trygge, når blot vi havde dem. — Hvor vi savner dem i dag!

Når jeg i dag ser tilbage på min barndom og ungdom, vil jeg i dyb kærlighed mindes mine dejlige forældre, som jeg skylder så meget.

*Sanker du engang ad en ensom sti
minderne, der lever som
violener under løvet,
skal du glædes mest ved det,
der gjorde mest bedrøvet.*

(Axel Juel.)

BJARNE HEDTOFT:

Min far

Den af far ofte sungne og ofte citerede Jeppe Aakjær-verse »Jeg bærer med smil min byrde« er i det halve år, der er gået efter fars død, ofte rundet mig i hu. Han citerede og sang mest de sange, i hvilke han fandt en naturlig genklang for sin egen livsindstilling og tro. Den livsholdning — den optimisme, der er at finde i ovenstående verslinie, har præget far i hans forhold til hjemmet, til arbejdet, ja, til alt, hvad han kom i berøring med. Den har også vist sig at kunne bringe os børn over den bitre sorg og har hos os alle efterladt et lyst minde om en prægtig far og kammerat. Når jeg her skal forsøge at forme et billede af far som far, dukker der frem i erindringen et utal af begivenheder, oplevelser og samtaler, som trods øjeblikkelig forvirring danner en helhed.

De første glimt. Ja, der er mange; men de, der står klarest fra barneårene, er vel nok dem, der kan kendetegnes ved fars evne til umiddelbart at kunne give sig hen i enhver situation — den være sig nok så ubetydelig.

Dette drengesind, som på mange måder prægede ham hele livet, gjorde ham til en herlig legekammerat. Jeg tror, vi begge morede os lige godt, når vi f. eks. i fuld krigsmaling, ved hjælp af mors læbestift og med hønsefjer i håret, var grumme indianere, der bag døren lurede på bytte. De uskyldige ofre, som regel min mor og søster, både lo og skældte ud, når vi blev lidt for naturtro. Eller på mine egne drengefødselsdage, hvor vi gerne var en 10 unger fra »gården« hjemme for at få det obligatoriske »chokolade- og lagkagebord« plus røde sodavand. På

disse dage endte det gerne lidt hen på eftermiddagen med, at vi alle lå i et stort bundt henne i en krog af stuen og sloges af hjertens lyst — til mors fortvivlelse. Far sørgede altid for, såvidt det var muligt, at komme hjem midt på eftermiddagen på disse fødselsdage. Han var knap kommet inden for døren, før han havde fået smidt jakke og slips og fået os sat i gang med en eller anden spændende leg. Hvilket resulterede i, at jeg i dagene efter en sådan fødselsdagsfest blandt kammeraterne i gården kunne høre udtalelser som: »Orv, hvor er din far skæg.« Og stolt var jeg.

I hele min drengetid tildelte han mig kun en eneste lussing. Grunden var den, at jeg sammen med kammeraterne i »gården« som fast tradition nytårsaften lavede alt det skæg, vi overhovedet kunne finde på. Foruden det sædvanlige fandt vi denne aften på at sætte de visne juletræer på skrå op ad folks døre for derefter at ringe på og forsvinde. Det farligste job var naturligvis at ringe på, og da det blev min tur, må konen afgjort have stået lige bag døren. For jeg var dårlig nok kommet ud af opgangen, før der lød et skrig, og et øjeblik efter kom manden springende ud på gaden, fangede mig og slæbte mig op til min far. Fars reaktion var som sagt en knaldende lussing og det værste, et påbud om ikke mere denne aften at komme ned til kammeraterne. Senere hen i livet har far altid benægtet denne ene lussings eksistens os imellem. Det var imod hans principper, og det skal siges, at han har kunnet klare alle andre situationer med os børn blot ved at tale og argumentere således, at han blev forstået, og hans afgørelser blev for det meste også respekteret. Efter at jeg er blevet voksen, har far iøvrigt ofte beklaget sig over den manglende tid til at tage sig af os børn. Men som sagt, vi fik rigelig erstatning, for når han kunne afse tid til at være noget for os, så var han det til fulde.

Et andet fremherskende karaktertræk hos far var hans evne til ikke at tage hverken sig selv eller andre mere højtideligt end nødvendigt og hans uimponerthed af sine medmenneskers rang og stand. Det med ikke at tage sig selv højtideligt kom blandt andet til udtryk den dag, far for første gang var blevet udnævnt til statsminister. Efter at have været

hos kongen tog han direkte hjem og trak i fløjlsbukserne og den gamle islandske sweater, som han trods talrige stopninger ikke ville undvære, og gik ned i kælderen for at save brænde. Op ad dagen dukkede familie og venner op i stiveste puds for at gratulere, og alle blev de vist ned i kælderen, hvor far kort og godt slog fast, at udnævnelserne ikke var noget at tage særlig højtideligt; men det var et job, der skulle gøres, og det gav partiet øgede politiske muligheder samtidig med, at det naturligvis gav ham mere arbejde.

Selv når far havde fri, var han altid i aktivitet. Som oftest med artikler, der skulle skrives, eller med taler, der skulle udarbejdes, eller med de evindelige bjerge af aviser, han hver dag løb igennem. Når der alligevel en sjælden gang blev en ledig stund, holdt han af at udfylde denne med at optræde i rollen som den praktiske ægtemand. Skulle der slås søm i væggen til et maleri eller sættes en hylde op til mors sylteglas, gik far med begejstring til opgaven.

Vort hjem har altid, så langt tilbage jeg kan huske, været et samlingspunkt for husets venner. Det var det også under besættelsen, og her mindes jeg far under utallige politiske diskussioner som selskabets naturlige midtpunkt. Når diskussionerne så netop under besættelsen blev for pessimistiske, evnede far ligesom at feje alle de uhyggelige spekulationer af bordet, enten ved et blændende foredrag om de lyspunkter, der trods alt var at finde, eller hvis ord ikke strakte til, ved at rejse sig og kraftfuldt og stærkt at deklamere eller synge en sang, der symbolsk gav udtryk for det, alle inderst inde ønskede skulle ske. Under krigen brugte han ofte Kiplings »Mandalay«-vise og fik det rent utrolige ud af stroferne: »Kom igen, soldat fra England, kom igen til Mandalay«.

Når vi nu er ved selskabelighed i hjemmet, falder det naturligt også at mindes de festlige sammenkomster, som far og mor foranstaltede, så tit de økonomiske muligheder tillod det. Sådanne aftener fløj af sted. Mor og far havde en rent utrolig evne til øjeblikkelig at få folk til at føle sig hjemme. Far var på sådanne aftener rigtig i sit es og opførte ofte et fuldstændigt een-mands-spil, enten det så var med en morsom eller alvorlig tale, alt efter hvad der nu var aktuelt, en munter sang

med mor ved klaveret, en god historie eller beretning eller en festlig parodi på f. eks. en stivbenet og overkorrekt embedsmand, hvorefter sådanne aftener gerne endte med, at alle sang: »Skuld gammel venskab rejn forgo«. På disse aftener måtte alle holde af ham, selv folk, der ikke naturligt hørte til den faste kreds af venner, — ja, selv politiske modstandere. Far elskede som sagt sådanne aftener i modsætning til de officielle, som han betragtede som et pligtarbejde, der hørte med til jobbet som statsminister. Efter sådanne aftener, hvor klokken både kunne være blevet 1, 2 og 3, var han alligevel oppe senest kl. 8—8,30 og igang med avis- og postbjerget ved morgenkaffen og — cigaretten. Hvis det så tilmed tidsmæssigt var muligt at gå ind til kontoret eller rigsdagen, syntes han, at dagen var startet på bedst mulige måde. Denne enorme fysik har altid forbavset os alle. Han havde jo ofte en arbejdsdag på op til seksten og sjældent under ti timer, og alligevel virkede han altid frisk og veloplagt, når man kom til ham med et eller andet problem.

Et af fars smukkeste træk var hans store hjælpsomhed over for alle. Hvad enten det var venner, der var i nød, eller vildtfremmede mennesker, der kom og bad om hjælp, var han altid parat. Han kunne simpelt hen ikke sige nej. Han har ofte sagt til mig, efter at der havde været en indsamling til et eller andet velgørende formål, hvor han havde givet et klækkeligt beløb: »Vi skal give så længe, vi har noget at give af.«

Ofte var far jo i embeds medfør ude på rejser, og fra disse sendte han altid breve og kort hjem, der i en kort, men indholdsrig og levende stil berettede om alt, hvad han oplevede. Men sjovest var det, når han vendte hjem fra en stortur f. eks. til Grønland og Amerika. Så blev hele familien samlet, og far kunne derpå i timer berette så inciterende om oplevelser, hændelser og mennesker, at vi alle følte det som selvoplevelse. Jeg tror faktisk, far elskede disse rejser, hvor livet ligesom pulserede kraftigere. Bedst var det naturligvis, når man selv var med ham enten på de kortere rejser eller på sommerferie. Han var den bedste rejsekammerat, man kunne tænke sig, i kraft af sin store oplevelses-evne. Alt blev faktisk nyt og spændende gennem ham. Der skete altid noget, hvor far end kom hen, og skete der en sjælden gang intet, fik han

hurtigt noget til at ske. Han havde desuden en forunderlig evne til at se almindelige ting ud fra en anden synsvinkel end den gængse og til at komme i berigende kontakt med andre mennesker.

En anden slags rejser og mere anstrengende var vælgermødeturneerne foran hvert valg, hvor far præsterede at tage 40 møder over hele landet i løbet af en måned. Efter selve mødet måtte han som regel altid være sammen med den lokale partibestyrelse og redaktøren af den stedlige Social-Demokrat for at give disse folk en yderligere orientering og selv høre nyt om partiarbejdet på stedet. Sent i seng og videre næste dag, hvor han i bilen læste aviser og forberedte den næste tale eller flettede nye ting ind i den gamle. Resten af tiden blev brugt til en lur eller samtale med de pressefolk, der oftest var med. I selve talen om aftenen gav far altid sig selv — han følte det vist som en slags hellig forpligtelse over for forsamlingen og over for partiet altid at være på toppen af sin ydeevne, når han stod på talerstolen. Efter en sådan 1½ times tale i en overfyldt sal kunne man næsten vride hans tøj, men det gjorde intet skår i hans glæde, når blot mødet var blevet en succes. Og hvor taknemlig var han ikke, når mennesker bagefter kom hen og sagde ham tak for talen og for, hvad han udrettede politisk.

Betegnende for ham var også hans glæde ved naturen. Både mor og far holdt helt fra deres unge år meget af at trave. De kunne på søndagformiddage gå ture i al slags vejr i flere timer, oftest i den nærliggende Utterslev mose. Efter mors sygdom kunne hun ikke mere holde til det. Far gik da ofte alene eller sammen med os børn.

Jeg erindrer med glæde og hengivenhed mange sådanne søndagstraveture med far. Med glæde, fordi jeg følte, jeg i disse timer kom ham nærmere og måske lidt rent egoistisk, fordi man for en gangs skyld havde ham helt for sig selv. Vi kom på disse ture ind på alverdens problemer, både de private og de mere almene. Ofte blev vi så optaget af spørgsmålene, at vi ikke bemærkede, vi var nået hele mosen rundt. Så kunne vi godt tage en rundtur til for at få rensset luften os imellem. Især var det en stor hjælp for mig i de problemfyldte år mellem 17 og 21, den alder, hvor man tror, man er jordens salt og et hoved højere end

alle andre, og som desuden for mit vedkommende faldt sammen med tiden lige efter besættelsen, der jo for os, ligesom for mange andre, var en politisk særdeles broget tid. Jeg var på dette tidspunkt ofte meget skarp og fordømmende over for fars politiske indsats, men han tog det altid i stiv arm og diskuterede mig sønder og sammen, hvorefter vi i fællesskab forsøgte at bygge det nye samfund op på et mere holdbart grundlag.

Han har ofte sagt mig, at han i sin opdragelse af os forsøgte at blive og ikke havde noget højere ønske end at være vores bedste og mest fortlige kammerat. Det lykkedes vel ikke helt. Der er jo visse ting, som man ikke holder af at diskutere med sin far. Mors død medførte imidlertid også på dette område en brat ændring, således at vi sammen fik et par måneder, hvor vi kom til at stå hinanden så nær, som jeg tror, en far og søn overhovedet kan gøre det.

Jeg kom ofte til ham som dreng og spurgte efter ideer til skolen eller senere hen med et eller andet problem, jeg gerne ville have belyst. Han slog da ofte ud med hånden og pegede på de hundreder af bøger, der prægede vore stuer, og spurgte mig om, hvad jeg troede, de stod der for. Jeg skulle først selv gøre et stykke arbejde for at finde løsningen på mit problem, og lykkedes det ikke, så kunne han hjælpe mig med at finde den bog, jeg skulle bruge. Han benyttede da ofte anledningen til at holde et længere foredrag om bøgernes værdi og om hvilken kolossal rolle, de havde spillet for ham og hele hans tilværelse. Jeg husker tydelig, hvordan han helt stolt berettede om blandt andet erhvervelsen af Jeppe Aakjærs samlede værker. De stammede helt tilbage fra hans tid som læredreng på stentrykkeriet i Århus, hvor han i lang tid havde sparet sammen for sluttelig at kunne gå hen og købe dem alle kontant hos en antikvarboghandler. Selv om far af og til ryddede ud på sine boghylder, fordi vi i de senere år ofte var ved at drukne i bøger, så blev disse gamle bøger dog aldrig rørt.

Sjældent har jeg set to mennesker supplere og klæde hinanden så godt som mor og far og det både i hverdag og fest. Far stolede i alle forhold helt og fuldt på mor. Han overlod trygt alt det praktiske ved-

rørende hjem, børn og økonomi til hende, således at han helt kunne helige sig det politiske. Mor administrerede hele fars løn undtagen hans lomme penge, og aldrig har vi hørt dem skændes om disse problemer — det var altid i orden. Der herskede dem imellem en udefinerbar blanding af hengivenhed og gensidig beundring, som alle de, der kom i kontakt med dem, konstaterede og glædedes ved, og som vi børn vel i særlig grad nød fordel af. På de lange arbejdsdage ringede far f. eks. altid hjem for lige at høre mors og min lille søster Karins stemmer og for at høre, om alt var i orden. Spørgsmålet blev næsten altid bekræftet, og han kunne så beroliget genoptage arbejdet.

Sit livs tale viede far også til mor. Den blev holdt ved deres sølvbryllup i 1952 ved den store fest om aftenen for familien og vennerne. Her rejste far sig og tolkede uden manuskript i op mod en halv time de følelser og de smukke tanker, han nærede for mor og ligesom summerede deres liv op. Jeg mindes aldrig at have hørt eller læst noget smukkere, mere ægte og varmt end det, far her præsterede. Og mors ubeskrivelige glæde og næsten ungpigeagtige stolthed over far var det bedste ved hele aftenen. Deres glæde ved denne aften skal vel for ret at forstås ses i perspektivet af mors årelange sygdom, der ved den mindste infektion kunne medføre døden. Mor havde sat hele sin viljestyrke ind på at ville opleve denne dag, og far havde inderligt håbet, det ville blive muligt.

Selv om far var klar over den yderst alvorlige karakter af mors sygdom, kom mors bratte død alligevel som et fuldstændigt chok for os alle og ikke mindst for ham. I den korte tid, der efter mors død blev far beskåret, kom han ikke over sorgen, ej heller gennem denne — der var ligesom noget, der var gået uigenkaldeligt i stykker.

Alle disse småglimt former sammen med hundreder af andre et klart og sammenfattende billede af far i min erindring. Han var et menneske og en far, der helt fra sin ungdom og lige meget, hvor højt han senere steg i graderne, bevarede sine menneskelige grundegenskaber: flid, pligtfølelse og tolerance. Han elskede livet i dets brogede mangfoldighed, og han ejede evnen til at undres og at få andre til at undres over

det, selv i dets mindste ytringsformer. Det var en del af hans sind at tro ukueligt og optimistisk på menneskene og de menneskelige muligheder. Det var virkelig mennesket, der for ham var det centrale. Denne tro, som næsten var hellig for ham, gjorde ofte det umulige muligt og gav ham overskud til at kunne gå fuldt og helt ind for det, han troede var rigtigt. Han forsøgte altid at se og at finde perspektiv og sammenhæng i tilværelsen bag om alle »sagerne« og »ideerne«. Lad mig slutte dette forsøg på en karakteristik med at fremdrage det symbolske billede, han ofte anvendte på partiet i mange af sine taler, men som også karakteriserer en værdifuld egenskab ved far: »Vi er som den gamle vandringsmand,« sagde han, »altid på vej og altid mod nye mål.«

Det sidste glimt, vi fik af far, var, da han den 27. januar om eftermiddagen som sædvanligt kom hjem over hals og hoved fra en travl arbejdsdag, for derefter kun at have tre kvarter til at pakke og blive klædt om i, inden han påny skulle af sted, denne gang til Nordisk Råds tredie session i Stockholm. Idet han når ud til den ventende bil, vender han sig, smiler og vinker med hatten til os og råber: »På snarligt gensyn!« og »Pas godt på jer selv!«